

การใช้สอยที่ว่างในตลาด

: กรณีศึกษาตลาดตรอกหม้อ แขวงวัดราชบพิธ กรุงเทพฯ

นายดำเนิน เต๊ะใหม่

ศูนย์วิทยทรัพยากร

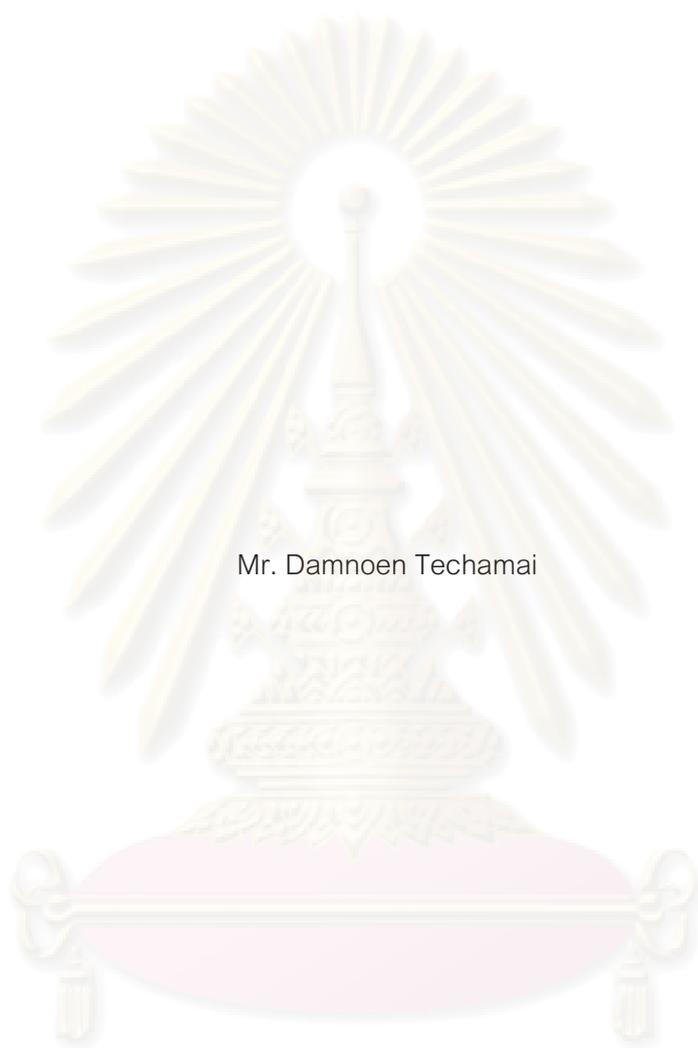
วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
สาขาวิชาสถาปัตยกรรม ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2552

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

THE SPATIAL USAGE IN THE MARKET
: A CASE STUDY OF TROKMO MARKET BANGKOK

Mr. Damnoen Techamai

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Architecture Program in Architecture

Faculty of Architecture
Chulalongkorn University

Academic Year 2009

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์

การใช้สอยที่ว่างในตลาด: กรณีศึกษาตลาดรถกอล์ฟ
แขวงวัดราชบพิธ กรุงเทพฯ

โดย

นายดำเนิน เจริญใหม่

สาขาวิชา

สถาปัตยกรรม

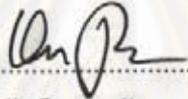
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. เทิดศักดิ์ เจริญกิจจร

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม

รองศาสตราจารย์ ดร. ทิพย์สุตา ปทุมมานนท์

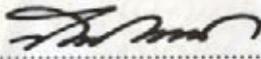
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทบริหารบัณฑิต

(ศาสตราจารย์ ดร. บัณฑิต จุลาสัย)

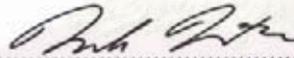
คณบดีคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

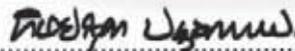
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. บินรัตน์ กาญจนชิต)

ประธานกรรมการ

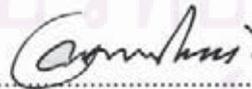
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. เทิดศักดิ์ เจริญกิจจร)

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

(รองศาสตราจารย์ ดร. ทิพย์สุตา ปทุมมานนท์)

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม

(ศาสตราจารย์ ผุสดี ทิพพัส)

กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย

ศูนย์วิทยุทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ดำเนิน เดจ๊ะใหม่ : การใช้สอยที่ว่างในตลาด: กรณีศึกษาตลาดตรอกหม้อ แขวงวัดราชบพิธ กรุงเทพฯ
(THE SPATIAL USAGE IN THE MARKET: A CASE STUDY OF TROKMO MARKET BANGKOK)

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก : ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. เท็ดศักดิ์ เศรษฐกิจจร อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม :
รองศาสตราจารย์ ดร. ทิพย์สุดา ปทุมานนท์, 154 หน้า.

ตลาด เป็นองค์ประกอบพื้นฐานสำคัญของเมือง มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับองค์ประกอบสำคัญอื่นๆ อย่างลึกซึ้ง ได้แก่ ชุมชน วัด และโรงเรียน โดยเฉพาะความสำคัญในการอาศัยอยู่ของผู้คน ตลาดเป็นถิ่นบริการอาหาร บริการเครื่องใช้ไม้สอยในชีวิตประจำวัน และยังเป็นถิ่นรองรับการปฏิสัมพันธ์ของผู้คนไว้อย่างหลากหลาย ในความเข้าใจนี้ตลาดจึงเป็นถิ่นที่ดำรงอยู่อย่างมีความหมายลึกซึ้ง

การวิจัยนี้จึงเป็นการศึกษาการใช้สอยที่ว่างในตลาดตรอกหม้อซึ่งเป็นตลาดสดลักษณะพิเศษที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่คู่กับชุมชนในย่านเมืองเก่า กทม.รัตนโกสินทร์มาช้านานกว่า 50 ปี โดยอาศัยการศึกษาเชิงสัจพจน์วิทยา ร่วมกับแนวคิด ทฤษฎีปรากฏการณ์ศาสตร์ และจิตวิทยาสถาปัตยกรรมมาเป็นกรอบความคิดในการศึกษา โดยทำการศึกษาจากรั้วเอกสารและการวิเคราะห์ปรากฏการณ์และสถานการณ์จากประสบการณ์ในสนามช่วงเดือนตุลาคม พ.ศ. 2551 ถึงเดือนเมษายน 2552 โดยวิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ การจับบันทึก การบันทึกด้วยภาพถ่าย รวมทั้งการร่างภาพ

การวิจัยเริ่มต้นจากการศึกษาเรื่องราวของชุมชน และชีวิตผู้คนในชุมชนตลาดตรอกหม้อ ประกอบด้วยการศึกษาเรื่องราวของสี่กั๊กเสาชิงช้า ย่านสังฆมณฑลบ้านคูเมือง และชุมชนตรอกหม้อ การศึกษาเรื่องราวและพัฒนาการของตลาดตรอกหม้อ การศึกษารูปแบบการประกอบในชุมชน และการศึกษาเรื่องราวชีวิตและกิจกรรมของผู้คนในชุมชนตลาดตรอกหม้อ จากนั้นได้ศึกษา ความสัมพันธ์ของตลาดตรอกหม้อกับบริบทแวดล้อม ได้แก่ การศึกษาความสัมพันธ์ของตลาดตรอกหม้อกับผู้คน ความสัมพันธ์ของตลาดตรอกหม้อกับสินค้า ความสัมพันธ์ของตลาดตรอกหม้อกับพื้นที่และเวลา ซึ่งนำไปสู่ การศึกษาในระดับเล็กภายในตลาด คือการวิเคราะห์มิติทางกายภาพ มิติทางกิจกรรม และมิติทางความหมายในการใช้สอยที่ว่างในตลาดตรอกหม้อ อันประกอบด้วย "ที่ว่างที่มีการหมุนเวียนผลัดเปลี่ยนกิจกรรมการใช้สอย" "ที่ว่างที่มีชีวิต ที่แปรเปลี่ยนได้ เติบโตได้ และเคลื่อนได้" "ที่ว่างที่มีขนาดเล็กและมีการใช้สอยอย่างเข้มข้น" "ที่ว่างที่มีปฏิสัมพันธ์กับชีวิต" และ "ที่ว่างที่เปิดสู่ประสบการณ์การรับรู้หลากสัมผัส" โดยความหมายทั้งห้าประการประกอบเป็นความหมายองค์รวมในที่ว่างของตลาดตรอกหม้อซึ่งนำไปสู่ข้อสรุปถึงความเป็น "ตลาดแห่งชีวิต" ที่ให้คุณค่า และความหมายในการอาศัยอยู่ร่วมกันของผู้คน ชุมชน และสภาพแวดล้อม จากความเข้าใจในมิติกายภาพ กิจกรรมและความหมายองค์รวมของที่ว่างในตลาด จึงนำสู่การสรุปขบยอดคุณค่าและความหมายของ "ตลาดแห่งชีวิต" เพื่อสืบสานไว้เป็นข้อคิด ข้อพิจารณาในการออกแบบสถาปัตยกรรมตลาด หรือเป็นแนวทางในการปรับปรุงที่ว่างในตลาด อันประกอบด้วย "ตลาดเป็นศูนย์กลางแห่งชีวิต" "ตลาดเป็นโลกที่มีชีวิต" "ตลาดเป็นโลกแห่งชีวิต" รวมทั้งการตั้งข้อสังเกตถึงมูลเหตุสำคัญที่เชื้อให้ตลาดตรอกหม้อดำรงอยู่อย่างยั่งยืนไว้ห้าประการ คือ "ความสัมพันธ์ในลักษณะเครือข่ายกับบริบทแวดล้อมของตลาด" "การพึ่งพากันของผู้คน สินค้า และการใช้สอยที่ว่างภายในตลาด" "การไหลเวียนของผู้คนภายในชุมชนและย่านกับตลาด" "ความไม่ตายตัวของรูปแบบตลาด" และ "ความหลากหลายของสินค้า และที่ว่างภายในตลาด" ท้ายสุดประเด็นที่ได้จากการศึกษาการใช้สอยที่ว่างในตลาดตรอกหม้อ จะนำไปสู่การสานต่อเป็นบทเรียนจากการศึกษาการใช้สอยที่ว่างในตลาด อันเป็นแบบอย่าง ในการใช้สอยที่ว่างที่มีคุณค่าและมีความหมายต่อการอาศัยอยู่ของผู้คน อีกทั้งยังเป็นแบบอย่างในวิถีทางของการอยู่อย่างยั่งยืน

ภาควิชา สถาปัตยกรรมศาสตร์
สาขาวิชา สถาปัตยกรรม
ปีการศึกษา 2552

ลายมือชื่อนิสิต ดำเนิน เดจ๊ะใหม่
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก Dr. Ted Sakdi
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม Dr. Tippasuda Patumanont

5074115125: MAJOR ARCHITECTURE

KEYWORDS: INFORMAL MARKET/ SPATIAL USAGE/ EXISTENTIAL SPACE

DAMNOEN TECHAMAI : THE SPATIAL USAGE IN THE MARKET: A CASE STUDY OF TROKMO MARKET BANGKOK. THESIS ADVISOR: ASST.PROF. TERDSAK TACHAKITKACHORN, D. Arch. THESIS CO- ADVISOR: ASSOC.PROF. TIPSUDA PATUMANON, D. Arch., 154 pp.

Markets are both important urban elements and dwellings. As urban elements, they relate to other urban elements, such as temples and schools; and as dwellings, they serve as places where people live and share their lives with each other.

This research is a study of the spatial usage in Trokmo Market, an informal market in the Trokmo community, which has been located in an old area of Bangkok since the 1960s. Nowadays, Trokmo Market still retains its meaningful social system and has its own characteristics and identity. This study is grounded in morphology, phenomenology and architectural psychology, and uses theme analysis and situational analysis from field observations, which were carried out from October 2008 until April 2009, along with data collection by participant observation, informal interviews, mapping, field notes and sketches.

The research started with a study of the social and historical background of the Trokmo Market comprised of studies of the history of the district and the Trokmo Market community, the stages the market went through in its development, the elements of the market community and the life stories of people in the community. This was followed by analyses of Trokmo Market at both macro- and micro levels. The macro level analysis focused on how the market relates to its context through important elements of the market, such as people, goods and space-time relations. The micro level analysis focused on the physical and psychological dimensions, and the meaning of space in the market. Five spatial aspects of the market that contribute to the quality of space and life were identified: 'polychronic space', 'changeable-growable-moveable space', 'small space', 'dialogical space' and 'multisensory space'. When seen through the lens of these five aspects, the market could be conceived of as a 'market of life', as the market is the 'center of life', the 'living world' and the 'lifeworld'. To conclude, in line with the design concept of a 'market of life', five major factors that have helped Trokmo Market attain sustainable growth were identified: the relationships as a network system of the market, the dependency of people, community, goods and spatial usage in the market, the flow of life in the district and the market, the temporal character of the market and the diversity in the market.

Department : Architecture.....

Field of Study : Architecture.....

Academic Year : 2009.....

Student's Signature : Damnoen Techamai

Advisor's Signature : Terdsak Tachakitkachorn

Co-advisor's Signature : Tipsuda Patumanon

กิตติกรรมประกาศ

ในการศึกษาวิทยานิพนธ์นี้ผู้ศึกษาขอขอบคุณ ครอบครัวคุณภารุณ คุณมาลี เมฆสีประหลาด ที่ได้สละเวลา และให้ความช่วยเหลือเป็นอย่างดีในช่วงระหว่างการเก็บข้อมูลสนาม และขอขอบคุณผู้ให้ข้อมูลทุกท่านในตลาดตรอกหม้อที่ไม่ได้เอ่ยถึงไว้ ณ ที่นี้

ขอขอบพระคุณ ศาสตราจารย์ ผุสดี ทิพทัส ที่ได้สละเวลาอันมีค่าเพื่อการสอบวิทยานิพนธ์ และได้ให้คำแนะนำ ข้อคิดเห็นอันเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อวิทยานิพนธ์นี้ ขอขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ปิ่นรัชฎ์ กาญจนนัฐฐิติ ประธานกรรมการในการสอบวิทยานิพนธ์ และเป็นอาจารย์ผู้ให้ความรู้ และให้คำแนะนำในการศึกษาวิทยานิพนธ์มาโดยตลอด ขอขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เทิดศักดิ์ เตชะกิจขจร และ รองศาสตราจารย์ ดร.ทิพย์สุดา ปทุมานนท์ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ทั้งสองท่านผู้ให้ความรู้ แนวคิด และคำแนะนำในการศึกษา ตลอดจนการตรวจแก้เนื้อหา อันเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อวิทยานิพนธ์ อีกทั้งยังให้หนังสือเพื่อการศึกษา และได้กรุณาให้กำลังใจ และความช่วยเหลือในด้านต่างๆ ตลอดระยะเวลาการศึกษาในหลักสูตร

ขอขอบพระคุณ อาจารย์พีระศรี โปวาทอง อาจารย์บุษรา ศรีพานิชย์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.มล. ปิยลดา ทวีปริงษ์พร และอ.ดร.วาริชา วงศ์พยัต อาจารย์ผู้ให้คำแนะนำ และความช่วยเหลือในช่วงระหว่างทำการศึกษา

ขอขอบคุณ ทูนอุตหนูนวิทยานิพนธ์สำหรับนิสิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่สนับสนุนทุนการศึกษาวิทยานิพนธ์

สุดท้ายขอขอบพระคุณ บิดา มารดา และพี่ผู้ให้ความช่วยเหลือ และเป็นกำลังใจมาโดยตลอด

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ฎ
สารบัญรูปภาพ.....	ฉ
สารบัญแผนที่.....	ถ
บทที่ 1	
บทนำ.....	1
1.1 ความเป็นมาของการวิจัย.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	3
1.3 ขอบเขตของการวิจัย.....	3
1.4 ระเบียบวิธีวิจัย.....	4
1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	5
2 แนวคิดและทฤษฎี.....	6
2.1 ความปรารถนาของมนุษย์.....	6
2.2 สาระและลักษณะสังคมมาตุลักษ์.....	8
2.3 ระบบปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์.....	13
2.4 แนวคิดแห่งการใช้ที่ว่าง.....	16
2.5 การรับรู้หลากสัมผัสในที่ว่าง.....	17
2.6 ภาพเมืองในใจเรา.....	19
3 การศึกษาเรื่องราวของชุมชน และชีวิตผู้คนในชุมชนตลาดตรอกหม้อ.....	22
3.1 การศึกษาเรื่องราวของสี่กั๊กเสาชิงช้าย่านสังฆภัณฑ์บำรุงเมือง และชุมชน.....	22
3.1.1 ช่วงที่ 1: ช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ 1-3).....	23
3.1.2 ช่วงที่ 2: ช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนกลาง (รัชกาลที่ 4-6).....	24
3.1.3 ช่วงที่ 3: ช่วงสมัยรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 7-ปัจจุบัน.....	27
3.1.4 เรื่องราวของชุมชนตรอกหม้อ.....	28
3.2 การศึกษาเรื่องราวและพัฒนาการของตลาดตรอกหม้อ.....	36
3.2.1 ช่วงที่ 1: ก่อนปี พ.ศ. 2500.....	36

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
3.2.2 ช่วงที่ 2: ปี พ.ศ. 2500-2520.....	37
3.2.3 ช่วงที่ 3: ปี พ.ศ. 2520-2535.....	39
3.2.4 ช่วงที่ 4: ปี พ.ศ. 2535-ปัจจุบัน.....	42
3.3 การศึกษาองค์ประกอบในชุมชนตลาดตรอกหม้อ.....	44
3.3.1 กิจกรรมทางชีวภาพ.....	44
3.3.2 กิจกรรมทางการผลิต.....	45
3.3.3 กิจกรรมทางการปฏิสัมพันธ์.....	45
3.3.4 กิจกรรมทางนันทนาการ.....	45
3.4 การศึกษาเรื่องราวชีวิต และกิจกรรมของผู้คนในชุมชนตลาดตรอกหม้อ.....	48
3.4.1 การอาศัยอยู่ในชุมชนตลาดตรอกหม้อ.....	48
3.4.2 ความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชน.....	50
3.4.3 การงาน และการอาชีพ.....	53
3.4.4 ความศรัทธา และเทศกาลแห่งชีวิต.....	58
3.4.5 เครือข่ายสังคมที่อยู่กันอย่างญาติมิตร.....	62
4 การศึกษาความสัมพันธ์ของตลาดตรอกหม้อกับบริบทแวดล้อม.....	65
4.1 ความสัมพันธ์ของตลาดตรอกหม้อกับผู้คน.....	65
4.1.1 ผู้ขายในตลาดตรอกหม้อ.....	65
4.1.2 ผู้ซื้อในตลาดตรอกหม้อ.....	66
4.1.3 กลุ่มคนอื่นๆ ในตลาดตรอกหม้อ.....	69
4.2 ความสัมพันธ์ของตลาดตรอกหม้อกับสินค้า.....	72
4.2.1 สินค้าในตลาดตรอกหม้อ.....	72
4.2.2 การเดินทางของสินค้ามาสู่ตลาดตรอกหม้อ.....	76
4.3 ความสัมพันธ์ของตลาดตรอกหม้อกับพื้นที่ และเวลา.....	77
4.3.1 พื้นที่ภายในย่านกับตลาดตรอกหม้อ.....	77
4.3.2 เวลาภายในย่านกับตลาดตรอกหม้อ.....	79

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
5 การวิเคราะห์มิติทางกายภาพและมิติกิจกรรมการใช้สอยที่ว่างในตลาดตรอกหม้อ.....	81
5.1 การใช้สอยที่ว่างในตลาดตรอกหม้อ.....	81
5.1.1 การใช้สอยที่ว่างในช่วงเช้า.....	82
5.1.2 การใช้สอยที่ว่างในช่วงสาย-บ่าย.....	83
5.1.3 การใช้สอยที่ว่างในช่วงเย็น.....	84
5.2 การแบ่งที่ว่างสำหรับตั้งแผงขายในตลาดตรอกหม้อ.....	89
5.2.1 พัฒนาการการแบ่งที่ว่างสำหรับตั้งแผงขาย.....	89
5.2.2 รูปแบบที่ว่างสำหรับตั้งแผงขาย.....	90
5.2.3 การแบ่งขนาดของที่ว่างสำหรับตั้งแผงขาย.....	93
5.3 การวิเคราะห์ร้านค้า-แผงขายในตลาดตรอกหม้อ.....	96
5.3.1 การจัดประเภทและลักษณะของร้านค้า-แผงขาย.....	96
5.3.2 การใช้สอยที่ว่างของร้านค้า-แผงขาย.....	103
5.3.3 การจัดเก็บแผงขาย.....	106
5.4 การวิเคราะห์รูปแบบสินค้าในตลาดตรอกหม้อ.....	108
5.4.1 กลุ่มสินค้าในตลาดตรอกหม้อ.....	108
5.4.2 รูปแบบสินค้าในตลาดตรอกหม้อ.....	112
6 การวิเคราะห์มิติทางความหมายในการใช้สอยที่ว่างในตลาดตรอกหม้อ.....	117
6.1 ที่ว่างที่มีการหมุนเวียนผลัดเปลี่ยนกิจกรรมการใช้สอย.....	118
- โถงโล่งกลางตรอกที่ว่างเอนกประสงค์ของชุมชนตรอกหม้อ.....	118
- ลานโล่งภายในตรอกที่ว่างรองรับกิจกรรมชีวิตอันหลากหลาย.....	121
- ลานหน้าบ้านห้องแถวที่ว่างสรรพัต อัดทะประโยชน์ใช้สอย.....	122
6.2 ที่ว่างที่มีชีวิต ที่แปรเปลี่ยนได้ เติบโตได้ และเคลื่อนได้.....	125
- ร้านค้า-แผงขายที่ว่างที่แปรเปลี่ยนได้ เติบโตได้ และเคลื่อนได้.....	125
- ตลาดตรอกหม้อที่ว่างที่แปรเปลี่ยน และเคลื่อนตัวสัมพันธ์กับเวลา.....	125
- ตลาดตรอกหม้อที่ว่างที่มีชีวิต.....	126
6.3 ที่ว่างที่มีขนาดเล็ก และมีการใช้สอยอย่างเข้มข้น.....	127
- ร้านค้า-แผงขายที่ว่างขนาดเล็ก และมีการใช้สอยอย่างเข้มข้น.....	127
- ร้านค้า-แผงขายที่ว่างที่เกิดจากน้ำมือของผู้คนหลากหลาย.....	128
- ร้านค้า-แผงขายที่ว่างที่ซ่อนซ่อนในที่ว่าง.....	130

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
6.4	ที่ว่างที่มีปฏิสัมพันธ์กับชีวิต..... 131
	- ร้านค้า-แผงขายที่ว่างแห่งการพบปะสังสรรค์ของผู้คน..... 132
	- ร้านค้า-หน้าบ้านที่ว่างรองรับปฏิสัมพันธ์ของผู้คนหลากหลาย..... 134
	- ตลาดตรอกหม้อที่ว่างสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้คนกับโลกธรรมชาติ..... 136
6.5	ที่ว่างที่เปิดสู่ประสบการณ์การรับรู้หลากสัมผัส..... 137
	- ตลาดตรอกหม้อที่ว่างแห่งการรับรู้หลากสัมผัส..... 137
7	“ตลาดแห่งชีวิต” บทเรียนจากการศึกษาการใช้สอยที่ว่างในตลาด..... 141
7.1	การสืบสานคุณค่า และความหมายของ “ตลาดแห่งชีวิต”..... 141
7.1.1	ตลาดเป็นศูนย์กลางแห่งชีวิต..... 142
	- ที่ว่างที่เอื้อต่อการใช้สอยร่วมกันของชุมชน..... 142
	- ที่ว่างที่เอื้อต่อการใช้สอยร่วมกันของกลุ่มคน..... 142
	- ที่ว่างที่เอื้อต่อการใช้สอยร่วมกันของผู้คน..... 142
7.1.2	ตลาดเป็นโลกที่มีชีวิต..... 143
	- ที่ว่างที่มีชีวิต ที่แปรเปลี่ยนได้ เติบโตได้ และเคลื่อนได้..... 143
	- ที่ว่างที่ไม่ตายตัว ที่ปรับเปลี่ยนหมุนเวียนกิจกรรมได้..... 143
	- ที่ว่างที่เอื้อให้ผู้คน ชุมชน ธรรมชาติมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกัน..... 143
7.1.3	ตลาดเป็นโลกแห่งชีวิต..... 144
	- ที่ว่างที่เอื้อให้เกิดการใช้สอยได้ทั้ง พื้น ฝา ฝ้า..... 144
	- ที่ว่างที่เอื้อให้เกิดการปรับและปรุงได้ตามความต้องการของผู้ใช้..... 144
	- ที่ว่างที่เอื้อให้เกิดการรับรู้หลากสัมผัส..... 144
7.2	ลักษณะสำคัญที่ยังให้การดำรงอยู่ของตลาดตรอกหม้อยั่งยืน..... 145
7.2.1	ความสัมพันธ์ในลักษณะเครือข่ายกับบริบทแวดล้อมของตลาด..... 145
7.2.2	การพึ่งพาอาศัยกันของผู้คน-ชุมชน สินค้า และการใช้สอยที่ว่างในตลาด..... 146
7.2.3	การไหลเวียนของผู้คนภายในชุมชน และย่านกับตลาด..... 146
7.2.4	ความไม่ตายตัวในรูปแบบของตลาด..... 147
7.2.5	ความหลากหลายของสินค้า และที่ว่างภายในตลาด..... 147
7.3	ส่งท้าย การสานต่อบทเรียนจาก “ตลาดแห่งชีวิต”..... 147

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
รายการอ้างอิง.....	149
ภาคผนวก.....	152
- สรุปโครงสร้างวิทยานิพนธ์ และเนื้อหาวิทยานิพนธ์.....	153
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	154

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญตาราง

ตาราง		หน้า
2-1	ตารางแสดงสรุปลักษณะสังคมมาตุลักษณะ และสังคมปีตุลักษณะโดยสังเขป.....	12
5-1	ตารางแสดงขนาดที่ว่างกับประเภทสินค้าในตลาดตรอกหม้อ.....	94
5-2	ตารางแสดงประเภทสินค้าในตลาดตรอกหม้อ.....	109
5-3	ตารางแสดงหมู่อาหารในตลาดตรอกหม้อ.....	109
5-4	ตารางแสดงตัวอย่างชุดคู่ประกบสินค้าในตลาดตรอกหม้อ.....	113

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญรูปภาพ

ภาพที่		หน้า
3-1	ที่อยู่อาศัยภายในชุมชนตรอกหม้อ.....	33
3-2	ที่อยู่อาศัยภายในชุมชนตรอกหม้อ.....	33
3-3	บรรยากาศภายในชุมชนตลาดตรอกหม้อยามบ่ายช่วงหลังตลาดวาย.....	48
3-4	บรรยากาศภายในชุมชนตลาดตรอกหม้อยามบ่ายช่วงหลังตลาดวาย.....	48
3-5	การใช้สอยที่ว่างในชุมชนตลาดตรอกหม้อช่วงเช้า.....	49
3-6	การใช้สอยที่ว่างในชุมชนตลาดตรอกหม้อในช่วงบ่าย.....	49
3-7	สายสัมพันธ์แบบเครือญาติในวันงานวันสำคัญต่างๆ ในชุมชนตลาดตรอกหม้อ.....	51
3-8	สายสัมพันธ์แบบเครือญาติในวันงานวันสำคัญต่างๆ ในชุมชนตลาดตรอกหม้อ.....	51
3-9	สายสัมพันธ์แบบเครือญาติในวันงานวันสำคัญต่างๆ ในชุมชนตลาดตรอกหม้อ.....	51
3-10	การใช้สอยที่ว่างภายในตรอกร่วมกันของผู้คนในชุมชนตลาดตรอกหม้อ.....	52
3-11	การใช้สอยที่ว่างภายในตรอกร่วมกันของผู้คนในชุมชนตลาดตรอกหม้อ.....	52
3-12	บรรยากาศการค้าขายในตลาดตรอกหม้อ.....	53
3-13	บรรยากาศการค้าขายในตลาดตรอกหม้อ.....	53
3-14	บรรยากาศการค้าขายในตลาดตรอกหม้อ.....	56
3-15	บรรยากาศการค้าขายในตลาดตรอกหม้อ.....	56
3-16	บรรยากาศครอบครัวค้าขายในตลาดตรอกหม้อ.....	56
3-17	บรรยากาศครอบครัวค้าขายในตลาดตรอกหม้อ.....	56
3-18	แผงขายในตลาดตรอกหม้อ เป็นแผงที่ทำขึ้นเอง ซ่อมแซม ปรับปรุงได้ด้วยตัวเอง.....	57
3-19	แผงขายในตลาดตรอกหม้อ เป็นแผงที่ทำขึ้นเอง ซ่อมแซม ปรับปรุงได้ด้วยตัวเอง.....	57
3-20	ลักษณะของแผงขายในตลาดตรอกหม้อ.....	57
3-21	ลักษณะของแผงขายในตลาดตรอกหม้อ.....	57
3-22	ลักษณะของแผงขายในตลาดตรอกหม้อ.....	57
3-23	ศาลพระภูมิประจำตลาดตรอกหม้อ.....	58
3-24	แท่นบูชาเจ้าแม่กวนอิม ประจำครอบครัว.....	58
3-25	งานวันทำบุญตลาดตรอกหม้อ.....	59
3-26	งานวันทำบุญตลาดตรอกหม้อ.....	59
3-27	โรงทานในชุมชนตลาดตรอกหม้อ.....	60
3-28	โรงทานในชุมชนตลาดตรอกหม้อ.....	60
3-29	การใช้สอยที่ว่างภายในชุมชนตลาดตรอกหม้อเป็นที่ฉายหนังในวันทำบุญตลาด.....	61
3-30	การใช้สอยที่ว่างภายในชุมชนตลาดตรอกหม้อเป็นที่ฉายหนังในวันทำบุญตลาด.....	61
3-31	กิจกรรมวันพ่อแห่งชาติในชุมชนตลาดตรอกหม้อ.....	61

สารบัญรูปภาพ (ต่อ)

ภาพที่		หน้า
3-32	กิจกรรมวันพ่อแห่งชาติในชุมชนตลาดตรอกหม้อ.....	61
3-33	ที่ว่างที่อยู่ในสายตาของชาวตรอกหม้อ.....	62
3-34	ที่ว่างที่อยู่ในสายตาของชาวตรอกหม้อ.....	62
3-35	การเก็บสิ่งของเครื่องใช้ไว้ริมตรอก.....	63
3-36	การเก็บสิ่งของเครื่องใช้ไว้ริมตรอก.....	63
3-37	การเก็บสิ่งของเครื่องใช้ไว้ริมตรอก.....	63
3-38	ที่ว่างที่ปลอดภัยภายในชุมชนตลาดตรอกหม้อ.....	63
3-39	ที่ว่างที่ปลอดภัยภายในชุมชนตลาดตรอกหม้อ.....	63
3-40	ที่ว่างที่ปลอดภัยภายในชุมชนตลาดตรอกหม้อ.....	63
4-1	บรรยากาศผู้คนหลากหลายในตลาดตรอกหม้อ.....	71
4-2	บรรยากาศผู้คนหลากหลายในตลาดตรอกหม้อ.....	71
4-3	บรรยากาศผู้คนหลากหลายในตลาดตรอกหม้อ.....	71
4-4	บรรยากาศผู้คนหลากหลายในตลาดตรอกหม้อ.....	71
4-5	สินค้าในตลาดตรอกหม้อ.....	72
4-6	สินค้าในตลาดตรอกหม้อ.....	72
4-7	สินค้าในตลาดตรอกหม้อในช่วงเทศกาลตรุษจีน และสินค้าในชีวิตประจำวัน.....	73
4-8	สินค้าในตลาดตรอกหม้อในช่วงเทศกาลตรุษจีน และสินค้าในชีวิตประจำวัน.....	73
4-9	สินค้าในตลาดตรอกหม้อในช่วงเทศกาลตรุษจีน และสินค้าในชีวิตประจำวัน.....	73
4-10	สินค้าในตลาดตรอกหม้อในช่วงเทศกาลตรุษจีน และสินค้าในชีวิตประจำวัน.....	73
4-11	สินค้า อาหารคาว และอาหารหวาน ในตลาดตรอกหม้อ.....	75
4-12	สินค้า อาหารคาว และอาหารหวาน ในตลาดตรอกหม้อ.....	75
4-13	สินค้า อาหารคาว และอาหารหวาน ในตลาดตรอกหม้อ.....	75
4-14	สินค้า อาหารคาว และอาหารหวาน ในตลาดตรอกหม้อ.....	75
4-15	บรรยากาศกระแสการเดินทางในตรอก ซอยภายในย่านช่วงเช้า.....	79
4-16	บรรยากาศกระแสการเดินทางในตรอก ซอยภายในย่านช่วงเช้า.....	79
5-1	การใช้สอยที่ว่างในตลาดตรอกหม้อ ช่วงเช้า เวลา 03.30-10.30น.....	82
5-2	การใช้สอยที่ว่างในตลาดตรอกหม้อ ช่วงเช้า เวลา 03.30-10.30น.....	82
5-3	การใช้สอยที่ว่างในตลาดตรอกหม้อ ช่วงสาย-บ่าย เวลา 10.30-14.30น.....	83

สารบัญรูปภาพ (ต่อ)

ภาพที่		หน้า
5-4	การใช้สอยที่ว่างในตลาดตรอกหม้อ ช่วงสาย-บ่าย เวลา 10.30-14.30น.....	83
5-5	การใช้สอยที่ว่างในตลาดตรอกหม้อ ช่วงเย็น เวลา 14.30-19.30 น.....	84
5-6	การใช้สอยที่ว่างในตลาดตรอกหม้อ ช่วงเย็น เวลา 14.30-19.30 น.....	84
5-7	การแบ่งที่ว่างสำหรับตั้งแผงขายในตลาดตรอกหม้อ.....	89
5-8	การแบ่งที่ว่างในบริเวณด้านหน้าห้องแถวร้านค้า และห้องแถวพักอาศัยเดี่ยว.....	90
5-9	การแบ่งที่ว่างในบริเวณด้านหน้าห้องแถวเดี่ยว และร้านค้าเดี่ยวที่มีที่ว่างด้านข้าง.....	91
5-10	การแบ่งที่ว่างในบริเวณด้านหน้าห้องแถวพักอาศัย และห้องแถวร้านค้าขนาด 2,3 และ 4 ห้อง.....	92
5-11	การแบ่งขนาดของที่ว่างสำหรับตั้งแผงขายในตลาดตรอกหม้อ.....	93
5-12	ผังการศึกษารูปแบบการแบ่งที่ว่างสำหรับตั้งแผงขายในตลาดตรอกหม้อ.....	95
5-13	ร้านค้าในตลาดตรอกหม้อ.....	96
5-14	ร้านค้าในตลาดตรอกหม้อ.....	96
5-15	แผงขายแบบตายตัว (fixed-features).....	97
5-16	แผงขายแบบตายตัว (fixed-features).....	97
5-17	แผงขายแบบกึ่งตายตัว (semifixed-features).....	97
5-18	แผงขายแบบกึ่งตายตัว (semifixed-features).....	97
5-19	แผงขายแบบเคลื่อนที่ (mobile-features).....	98
5-20	แผงขายแบบเคลื่อนที่ (mobile-features).....	98
5-21	ลักษณะแผงขายที่สัมพันธ์กับที่ว่าง และเวลา.....	100
5-22	ลักษณะแผงขายที่สัมพันธ์กับที่ว่าง และเวลา.....	100
5-23	ลักษณะแผงขายที่สัมพันธ์กับที่ว่าง และเวลา.....	100
5-24	แผงขายในตลาดตรอกหม้อที่สัมพันธ์กับลักษณะสินค้า.....	100
5-25	แผงขายในตลาดตรอกหม้อที่สัมพันธ์กับลักษณะสินค้า.....	100
5-26	แผงขายในตลาดตรอกหม้อที่มีขนาดสัมพันธ์กับรูปร่างของผู้ขาย.....	101
5-27	แผงขายในตลาดตรอกหม้อที่มีขนาดสัมพันธ์กับรูปร่างของผู้ขาย.....	101
5-28	การใช้สอยที่ว่างร่วมกันของแผงขายในตลาดตรอกหม้อ.....	103
5-29	การใช้สอยที่ว่างร่วมกันของแผงขายในตลาดตรอกหม้อ.....	103
5-30	การใช้สอยที่ว่างที่แปรเปลี่ยนไปตามสภาพแวดล้อม.....	104
5-31	การใช้สอยที่ว่างที่แปรเปลี่ยนไปตามสภาพแวดล้อม.....	104
5-32	การใช้สอยที่ว่างที่แปรเปลี่ยนไปตามสภาพแวดล้อม.....	104
5-33	การใช้สอยที่ว่างขนาดเล็กในตลาดตรอกหม้อ.....	105

สารบัญรูปภาพ (ต่อ)

ภาพที่		หน้า
5-34	การใช้สอยที่ว่างขนาดเล็กในตลาดตรอกหม้อ.....	105
5-35	การใช้สอยที่ว่างของแผงขายในตลาดตรอกหม้อแบบรอบทิศรอบด้าน.....	105
5-36	การใช้สอยที่ว่างของแผงขายในตลาดตรอกหม้อแบบรอบทิศรอบด้าน.....	105
5-37	การใช้สอยที่ว่างของแผงขายในตลาดตรอกหม้อแบบรอบทิศรอบด้าน.....	105
5-38	ตัวอย่างที่เก็บแผงขายในตลาดตรอกหม้อ.....	107
5-39	ตัวอย่างที่เก็บแผงขายในตลาดตรอกหม้อ.....	107
5-40	ตัวอย่างที่เก็บแผงขายในตลาดตรอกหม้อ.....	107
5-41	ตัวอย่างที่เก็บแผงขายในตลาดตรอกหม้อ.....	107
5-42	ตัวอย่างที่เก็บแผงขายในตลาดตรอกหม้อ.....	107
5-43	การเดินทางในตลาดตรอกหม้อ.....	115
5-44	การเดินทางในตลาดตรอกหม้อ.....	115
6-1	การใช้สอยที่ว่างภายในชุมชนตลาดตรอกหม้อช่วงเวลาเช้า สาย-บ่าย และเย็นตามลำดับ.....	118
6-2	การใช้สอยที่ว่างภายในชุมชนตลาดตรอกหม้อช่วงเวลาเช้า สาย-บ่าย และเย็นตามลำดับ.....	118
6-3	การใช้สอยที่ว่างภายในชุมชนตลาดตรอกหม้อช่วงเวลาเช้า สาย-บ่าย และเย็นตามลำดับ.....	118
6-4	การใช้สอยที่ว่างกลางตรอกจัดกิจกรรมในวันพ้อแห่งชาติ.....	119
6-5	การใช้สอยที่ว่างกลางตรอกจัดกิจกรรมในวันพ้อแห่งชาติ.....	119
6-6	การใช้สอยที่ว่างภายในชุมชนตลาดตรอกหม้อในวันสำคัญ.....	120
6-7	การใช้สอยที่ว่างภายในชุมชนตลาดตรอกหม้อในวันสำคัญ.....	120
6-8	การใช้สอยที่ว่างอย่างเอนกประสงค์ในชุมชนตลาดตรอกหม้อ.....	120
6-9	การใช้สอยที่ว่างอย่างเอนกประสงค์ในชุมชนตลาดตรอกหม้อ.....	120
6-10	การใช้สอยที่ว่างอย่างเอนกประสงค์ในชุมชนตลาดตรอกหม้อ.....	120
6-11	การใช้สอยที่ว่างอย่างเอนกประสงค์ในชุมชนตลาดตรอกหม้อ.....	120
6-12	การใช้สอยที่ว่างภายในชุมชนตลาดตรอกหม้อในช่วงหลังตลาดวาย.....	121
6-13	การใช้สอยที่ว่างภายในชุมชนตลาดตรอกหม้อในช่วงหลังตลาดวาย.....	121
6-14	การใช้สอยที่ว่างภายในชุมชนตลาดตรอกหม้อในช่วงหลังตลาดวาย.....	122
6-15	การใช้สอยที่ว่างภายในชุมชนตลาดตรอกหม้อในช่วงหลังตลาดวาย.....	122
6-16	การใช้สอยที่ว่างด้านหน้าห้องแถวทำกิจกรรมต่างๆ.....	123
6-17	การใช้สอยที่ว่างด้านหน้าห้องแถวทำกิจกรรมต่างๆ.....	123
6-18	การใช้สอยที่ว่างด้านหน้าห้องแถวทำกิจกรรมต่างๆ.....	123
6-19	การใช้สอยที่ว่างบริเวณที่ว่างหน้าห้องแถว และริมทางตรอก.....	123
6-20	การใช้สอยที่ว่างบริเวณที่ว่างหน้าห้องแถว และริมทางตรอก.....	123
6-21	แผงขายผักสดแผงใหญ่ในช่วงเช้า.....	125

สารบัญรูปภาพ (ต่อ)

ภาพที่		หน้า
6-22	แผงขายผักสดลดขนาดลงในช่วงบ่าย และเย็น.....	125
6-23	การเปลี่ยนแปลงที่ว่างของร้านแผงขายภายในตลาดตรอกหม้อที่สัมพันธ์กับเวลา.....	126
6-24	การเปลี่ยนแปลงที่ว่างของร้านแผงขายภายในตลาดตรอกหม้อที่สัมพันธ์กับเวลา.....	126
6-25	การเปลี่ยนแปลงที่ว่างของร้านแผงขายภายในตลาดตรอกหม้อที่สัมพันธ์กับเวลา.....	126
6-26	การเปลี่ยนแปลงที่ว่างของร้านแผงขายภายในตลาดตรอกหม้อที่สัมพันธ์กับเวลา.....	126
6-27	การเปลี่ยนแปลงที่ว่างภายในตลาดตรอกหม้อที่สัมพันธ์กับสภาพอากาศ.....	127
6-28	การเปลี่ยนแปลงที่ว่างภายในตลาดตรอกหม้อที่สัมพันธ์กับสภาพอากาศ.....	127
6-29	การเปลี่ยนแปลงที่ว่างภายในตลาดตรอกหม้อที่สัมพันธ์กับสภาพอากาศ.....	127
6-30	การใช้สอยในที่ว่างขนาดเล็กของแผงขายในตลาดตรอกหม้อ.....	128
6-31	การใช้สอยในที่ว่างขนาดเล็กของแผงขายในตลาดตรอกหม้อ.....	128
6-32	การใช้สอยในที่ว่างขนาดเล็กของแผงขายในตลาดตรอกหม้อ.....	128
6-33	แผงขายในตลาดตรอกหม้อที่จัดด้วย “มือ” นำมาสู่แผงขายที่มีลักษณะเฉพาะตัว.....	129
6-34	แผงขายในตลาดตรอกหม้อที่จัดด้วย “มือ” นำมาสู่แผงขายที่มีลักษณะเฉพาะตัว.....	129
6-35	แผงขายที่จัดขึ้นด้วยน้ำมือของพ่อค้าแม่ค้าในตลาดตรอกหม้อ.....	130
6-36	ลักษณะที่ว่างที่ซ้อนซ้อนในที่ว่างของร้านค้าแผงขายในตลาดตรอกหม้อ.....	131
6-37	ลักษณะที่ว่างที่ซ้อนซ้อนในที่ว่างของร้านค้าแผงขายในตลาดตรอกหม้อ.....	131
6-38	ลักษณะที่ว่างที่ซ้อนซ้อนในที่ว่างของร้านค้าแผงขายในตลาดตรอกหม้อ.....	131
6-39	แผงขายขนมจีนในตลาดตรอกหม้อที่ว่างแห่งการพบปะสังสรรค์ของผู้คนในยามเช้า.....	133
6-40	แผงขายขนมจีนในตลาดตรอกหม้อที่ว่างแห่งการพบปะสังสรรค์ของผู้คนในยามเช้า.....	133
6-41	ชุมนุมร้านค้าแผงขายในตลาดตรอกหม้อเป็นที่ว่างแห่งการพบปะสังสรรค์ของผู้คนในยามเช้า.....	134
6-42	ร้านเปียที่ว่างรองรับปฏิสัมพันธ์ของผู้คน.....	135
6-43	ร้านเปียที่ว่างรองรับปฏิสัมพันธ์ของผู้คน.....	135
6-44	ที่ว่างหน้าร้านเปีย ที่ว่างรองรับปฏิสัมพันธ์ร่วมกันของผู้คนหลากหลาย.....	136
6-45	ที่ว่างหน้าร้านเปีย ที่ว่างรองรับปฏิสัมพันธ์ร่วมกันของผู้คนหลากหลาย.....	136
6-46	บรรยากาศภายในตลาดตรอกหม้อ ที่ว่างแห่งการรับรู้หลากสัมผัส.....	137
6-47	บรรยากาศภายในตลาดตรอกหม้อ ที่ว่างแห่งการรับรู้หลากสัมผัส.....	137
6-48	บรรยากาศภายในตลาดตรอกหม้อ ที่ว่างแห่งการรับรู้หลากสัมผัส.....	137
6-49	ที่ว่างแห่งการรับรู้หลากสัมผัสในตลาดตรอกหม้อ.....	138
6-50	ที่ว่างแห่งการรับรู้หลากสัมผัสในตลาดตรอกหม้อ.....	138
6-51	ที่ว่างแห่งการรับรู้หลากสัมผัสในตลาดตรอกหม้อ.....	138
6-52	ที่ว่างหลากสัมผัสในตลาดตรอกหม้อ.....	138

สารบัญรูปภาพ (ต่อ)

ภาพที่		หน้า
6-53	ที่ว่างหลากส้มผัสในตลาดตรอกหม้อ.....	138
6-54	ที่ว่างหลากส้มผัสในตลาดตรอกหม้อ.....	138

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญแผนที่

แผนที่		หน้า
1-1	แผนที่แสดงที่ตั้งพื้นที่ศึกษา ชุมชนตรอกหม้อ แขวงวัดราชบพิธ.....	3
1-2	แผนที่แสดงขอบเขตพื้นที่ศึกษา ตลาดตรอกหม้อในชุมชนตรอกหม้อ แขวงวัดราชบพิธ.....	3
3-1	แผนที่แสดงตำแหน่งที่ตั้งของชุมชนตรอกหม้อ.....	22
3-2	แผนที่แสดงพื้นที่ภายในชุมชนตรอกหม้อ.....	22
3-3	แผนที่แสดงตำแหน่งองค์ประกอบของเมืองที่มีความสำคัญในสมัยรัชกาลที่ 1.....	24
3-4	แผนที่แสดงตำแหน่งชุมชนตรอกหม้อในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนกลาง (รัชกาลที่ 4-6).....	25
3-5	แผนที่แสดงตำแหน่งชุมชนตรอกหม้อช่วงสมัยรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 7- ปัจจุบัน.....	27
3-6	แผนที่แสดงตำแหน่งบ้านของผู้ให้ข้อมูลในชุมชนตลาดตรอกหม้อ.....	28
3-7	แผนที่แสดงลักษณะทางกายภาพของชุมชนตรอกหม้อจากอดีตถึงปัจจุบัน.....	32
3-8	แผนที่แสดงลักษณะทางกายภาพของชุมชนตรอกหม้อจากอดีตถึงปัจจุบัน.....	32
3-9	แผนที่แสดงลักษณะทางกายภาพของชุมชนตรอกหม้อจากอดีตถึงปัจจุบัน.....	32
3-10	แผนที่แสดงตำแหน่งตลาดตรอกหม้อช่วงก่อนปี พ.ศ. 2500.....	36
3-11	แผนที่แสดงการย้ายตลาดในตรอกสุขา 1 เข้าสู่โรงค้าในตรอกหม้อ.....	37
3-12	แผนที่แสดงการย้ายตลาดจากโรงค้าออกมาสู่ตรอกหม้อ.....	39
3-13	แผนที่แสดงการขยายตัวของตลาดตรอกหม้อตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ. 2520-2535.....	41
3-14	แผนที่แสดงขอบเขตของตลาดตรอกหม้อในปัจจุบัน.....	42
3-15	แผนที่แสดงชุมชนตลาดตรอกหม้อ.....	46
3-16	แผนที่แสดงองค์ประกอบในชุมชนตรอกหม้อ.....	47
4-1	แผนที่แสดงโครงข่ายการเดินทางมาตลาดตรอกหม้อของลูกค้าประจำภายในย่าน.....	68
4-2	แผนที่แสดงการเดินทางของสินค้ามาสู่ตลาดตรอกหม้อ.....	77
4-3	แผนที่แสดงโครงข่ายเส้นทางเดินเท้าของผู้คนภายในย่านมาสู่ตลาดตรอกหม้อ.....	78
5-1	แผนที่แสดงการเปลี่ยนแปลงการใช้สอยที่ว่างภายในชุมชนตรอกหม้อ.....	82
5-2	แผนที่แสดงการเปลี่ยนแปลงการใช้สอยที่ว่างภายในชุมชนตรอกหม้อ.....	82
5-3	แผนที่แสดงการเปลี่ยนแปลงการใช้สอยที่ว่างภายในชุมชนตรอกหม้อ.....	82
5-4	แผนที่แสดงการใช้สอยที่ว่างภายในตลาดตรอกหม้อช่วงเช้า.....	86
5-5	แผนที่แสดงการใช้สอยที่ว่างภายในตลาดตรอกหม้อช่วงสาย-บ่าย.....	87
5-6	แผนที่แสดงการใช้สอยที่ว่างภายในตลาดตรอกหม้อช่วงเย็น.....	88
5-7	แผนที่แสดงตำแหน่งแผงขายแบบต่างๆ ในตลาดตรอกหม้อ.....	99
5-8	แผนที่แสดงประเภทอาหารในตลาดตรอกหม้อ.....	110
5-9	แผนที่แสดงหมู่อาหารในตลาดตรอกหม้อ.....	111

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาของการวิจัย

ตลาด ถือได้ว่าเป็นองค์ประกอบพื้นฐานของเมืองที่มีความสำคัญ นอกจากจะเป็นทั้งแหล่งซื้อขาย แลกเปลี่ยนสินค้า แหล่งให้บริการอาหารการกินตลอดจนเครื่องใช้ไม่สอยประจำวันให้แก่ผู้คนแล้ว ตลาดยังเป็น ที่ชุมนุม พบปะ สังสรรค์กันของผู้คน ตลาดจึงเป็นถิ่นในการอยู่อาศัยที่เติบโตขึ้นโดยสร้างความสัมพันธ์อย่างแน่นแฟ้น อยู่กับผู้คนและเมืองมาอย่างช้านาน ด้วยเหตุนี้จึงพบว่าตลาดในหลายๆ แห่งได้พยายามปรับปรุงและเปลี่ยนแปลง ตัวเองให้สอดคล้องไปตามวิถีชีวิต ในการอาศัยอยู่ของผู้คนและพัฒนาการในด้านต่างๆ ของเมือง จนเกิดเป็นรูปแบบ ของตลาดที่มีความหลากหลาย และมีความซับซ้อนมากขึ้น

ในปัจจุบันตลาดที่ดำรงอยู่ภายในกรุงเทพมหานคร กรุงเทพมหานคร^{***} ในส่วนใหญ่ประกอบไปด้วย ตลาด ขนาดเล็ก คือมีจำนวนแผงขายของไม่เกิน 150 แผง และประกอบไปด้วยตลาดอยู่ด้วยกันในหลากหลายประเภท^{***} ได้แก่ 1.) ตลาดลักษณะพิเศษ 2.) ตลาดขายส่ง 3.) ตลาดสด และ 4.) ตลาดที่กำลังเปลี่ยนแปลงและเปลี่ยนไปจาก ตลาดสดโดยสิ้นเชิง อย่างไรก็ตามหากพิจารณาในเชิงกายภาพของตลาดในเขตกรุงเทพมหานครในเขตชั้นในแล้ว อาจ แบ่งรูปแบบตลาดเป็นอีก 2 ประเภท คือ 1.) รูปแบบโรงตลาด (Formal Market) เป็นตลาดที่เกิดขึ้นจากการรวมตัว ของแผงขายนานาชนิดอยู่ภายใต้หลังคาเดียวกัน มีรูปแบบของตลาดที่ชัดเจน คือ มีโรงตลาดเป็นอาคารถาวรอยู่ตรง กลาง และล้อมรอบด้วยอาคารพาณิชย์หรือห้องแถว และ 2.) รูปแบบไม่มีโรงตลาด หรืออาจกล่าวได้ว่า รูปแบบที่ไม่ เป็นแบบแผน (Informal Market) โดยเป็นตลาดที่มีลักษณะแบบเปิดโล่งเกิดจากการรวมตัวกันของแผงขายของที่มี รูปแบบค่อนข้างอิสระ มีการจัดตั้ง และเปลี่ยนแปลงรูปแบบไปตามลักษณะของพื้นที่ มีแผงขายของในตลาดเป็นแผง ลอยที่ประกอบกันขึ้นในลักษณะชั่วคราว สามารถถอดประกอบ และเคลื่อนย้ายไปมาได้ ลักษณะของตลาดใน รูปแบบที่สองนี้ได้ถูกจัดไว้ใน “ตลาดสดลักษณะพิเศษ” อันเป็นตลาดเก่าในรูปแบบของตลาดสดที่ได้พยายามปรับตัว ให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงในการใช้ที่ดินในย่านชุมชนเก่าแก่ที่มีอายุยาวนาน จนสามารถปรับตัวและเปลี่ยนแปลง รูปแบบทางกายภาพได้โดยการกระจายตัวอยู่ใกล้ๆ พื้นที่ที่เคยเป็นโรงตลาดเก่า หรือจากการปรับตัวจากตลาดนัดที่

* ตลาด หมายถึงที่ชุมนุมเพื่อซื้อขายของต่างๆ เป็นสถานที่ซึ่งปรกติจัดไว้ให้ผู้ค้าใช้เป็นชุมนุมเพื่อจำหน่ายสินค้าเป็นประจำหรือเป็นครั้งคราว หรือตามวันที่กำหนดไว้ใน พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. พิมพ์ครั้งที่ 1. (กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์, 2546), หน้า 433.

** จากการสำรวจตลาดในภาคสนาม โดยได้กำหนดขอบเขตของพื้นที่ในการสำรวจไว้เฉพาะพื้นที่ในเขต ชั้นใน ชั้นกลาง และชั้นนอก ของ กรุงเทพมหานคร ประกอบด้วย เขตพระนคร เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย เขตสัมพันธวงศ์ และในบางพื้นที่ของเขตดุสิต โดยทำการสำรวจในช่วงเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2550.

*** จากการศึกษาวิจัยเรื่องตลาดในกรุงเทพฯได้แบ่งสภาพและลักษณะรูปแบบของตลาดโดยพิจารณาจากกิจกรรมที่บังลักษณะเด่น ของตลาด นั้นๆ ดังนี้ (1) ตลาดลักษณะพิเศษ (2) ตลาดขายส่ง (ผัก ผลไม้ ดอกไม้) (3) ตลาดสดทั่วไป สามารถแบ่งย่อยได้อีก 4 ลักษณะ คือ ตลาดสด, ตลาดสด+ ตลาดอาหาร, ตลาดสด+ตลาดเครื่องอุปโภค, ตลาดสด+ตลาดอาหาร+ตลาดเครื่องอุปโภค และตลาดสดลักษณะพิเศษ และ (4) ตลาดที่กำลังเปลี่ยนแปลง ไปจากตลาดสดโดยสิ้นเชิง. อ้างใน เกียรติ จิระกุลและคนอื่นๆ. ตลาดในกรุงเทพมหานคร: การขยายตัวและพัฒนาการในรอบ 200 ปี การ เปลี่ยนแปลงของกรุงเทพฯในรอบ 200 ปี. (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525), หน้า17-21.

เคยเกิดขึ้นชั่วคราวมาเป็นตลาดสดที่เกิดขึ้นประจำในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง ซึ่งตลาดสดลักษณะพิเศษนี้มักพบในบริเวณพื้นที่ว่างภายในตรอก ซอยภายในชุมชนต่างๆ ในเขตเมืองเก่าของกรุงเทพมหานคร

ตลาดตรอกหม้อ เป็นตลาดชุมชน และเป็นหนึ่งในตลาดสดลักษณะพิเศษที่ได้กล่าวมาในข้างต้น ตลาดตรอกหม้อได้เริ่มเกิดขึ้นจากการรวมตัวกันขายสินค้าภายในพื้นที่ว่างภายในชุมชนตรอกหม้อ ตั้งแต่ก่อนปี พ.ศ. 2500 ภายในตลาดตรอกหม้อประกอบด้วยรูปแบบร้านค้าอยู่ด้วยกันใน 3 ลักษณะ คือ 1.) ร้านค้าในห้องแถว 2.) แผงขาย และ 3.) หาบเร่ รถเข็น โดยร้านค้าต่างๆ จะเข้ามาปรับใช้ที่ว่างภายในตรอกเป็นพื้นที่ในการตั้งเป็นร้านค้าแผงขายขึ้นมาในลักษณะชั่วคราว โดยจะเริ่มทยอยเข้ามาจัดตั้งแผงขายตั้งแต่ในช่วงเช้ามีด และจะทำการถอดรื้อและจัดเก็บแผงขายลงในช่วงบ่าย โดยมีระยะเวลาติดตลาดอยู่ในช่วงเวลาประมาณ 06.00 -10.30น. นอกจากการเกิดขึ้นของตลาดสดแล้วในช่วงเวลาอื่นภายในตรอกหม้อยังถูกใช้เพื่อประกอบกิจกรรมประจำวันอื่นๆของผู้คนที่อาศัยอยู่ภายในตรอกนี้ เช่น ในบริเวณหน้าบ้านห้องแถวในบางหลังได้ใช้เป็นที่ตั้งของร้านค้าขายอาหารคาว-หวานในตอนช่วงบ่าย ต่อเนื่องช่วงเวลาที่ตลาดสดไปจนถึงช่วงหัวค่ำในวันเดียวกัน โดยมีการตั้งโต๊ะและม้านั่ง ลงบนตรอก มีรถเข็นขายของ มาจอดขาย ร่วมกันตรงหัวมุมตรอก และบริเวณช่วงกลางของตรอกซึ่งเป็นเส้นทางเดินเชื่อมต่อไปยังตรอกซอยอื่นๆได้ และในบางช่วงของตรอกยังถูกใช้เป็นที่เล่นของเด็ก และเป็นที่นั่งเล่น พักผ่อนของผู้คนในตรอก โดยมีการวางเก้าอี้ ปูเสื่อเพื่อนั่งพัก และรับประทานอาหาร ร่วมกันในช่วงเวลาหลังตลาดวาย นอกจากกิจกรรมประจำวันของผู้คนภายในตรอกแล้ว ที่ว่างภายในตรอกหม้อ เช่น จุดตัดกลางตรอก ยังถูกใช้เพื่อประกอบกิจกรรมร่วมกันของผู้คนภายในชุมชน เช่น การจัดพิธีในงานวันเทศกาลสำคัญต่างๆ และวันสำคัญทางศาสนา เป็นต้น จึงเห็นได้ว่าในที่ว่างของตรอกหม้อไม่ได้มีเพียงการใช้สอยที่ว่างเฉพาะเพียงอย่างเดียวโดยหนึ่งเด็ดขาดเท่านั้น แต่ได้มีการใช้สอยที่ว่างอย่างหลากหลาย

จากปรากฏการณ์ดังกล่าวจึงเกิดความสนใจในเรื่องแบบแผน และความสัมพันธ์ในการใช้สอยที่ว่างภายในตลาดตรอกหม้อ ซึ่งเป็นลักษณะการใช้สอยที่ว่างที่เกิดขึ้นในระดับท้องถิ่น และได้มีลักษณะพิเศษของความสัมพันธ์อันเกิดขึ้นจากรากฐานวัฒนธรรมของท้องถิ่นที่มีลักษณะสังคมมาตุลักษ์เป็นรากฐานสำคัญ การวิจัยนี้จึงเป็นการศึกษา การใช้สอยที่ว่างภายในตลาดที่เกิดขึ้นภายในตรอกหม้อโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อทำความเข้าใจตลาดตรอกหม้อใน 3 ประเด็น ดังนี้ (1) การเกิดขึ้นของตลาดในตรอกหม้อ (2) แบบแผนของการใช้สอยที่ว่างภายในตลาดตรอกหม้อ และ (3) ลักษณะและความหมายในการใช้สอยที่ว่างภายในตลาดตรอกหม้อ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาเรื่องราว และความเป็นมาของการเกิดตลาดในตรอกหม้อ
2. เพื่อศึกษาแบบแผนในการใช้สอยที่ว่างภายในตลาดตรอกหม้อ
3. เพื่อวิเคราะห์ลักษณะและความหมายของที่ว่างจากการศึกษาแบบแผนในการใช้สอยที่ว่างและเวลา ในแบบมาตุลัักษณ์ภายในตลาดตรอกหม้อ
4. สรุปภาพรวมจากการศึกษาการใช้สอยที่ว่างภายในตลาดตรอกหม้อพร้อมทั้งนำข้อคิดที่ได้มานำเสนอเป็นข้อพิจารณาสำหรับการปรับปรุงและประยุกต์ใช้ในการออกแบบสถาปัตยกรรมตลาด

1.3 ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยนี้ได้เลือกตลาดตรอกหม้อ ซึ่งเป็นตลาดสดของชุมชนที่มีลักษณะพิเศษ ที่เกิดขึ้นภายในตรอกหม้อ ชุมชนราชบพิธพัฒนา แขวงวัดราชบพิธ กรุงเทพฯ เป็นพื้นที่ในการศึกษา โดยกำหนดขอบเขตของการศึกษาในส่วนของตลาดสด ภายในตรอกหม้อเป็นหลัก

พื้นที่ศึกษาตลาดตรอกหม้อ ชุมชนราชบพิธพัฒนา แขวงวัดราชบพิธ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร. แผนที่ 1-1 แผนที่แสดงที่ตั้งพื้นที่ศึกษา ชุมชนตรอกหม้อ แขวงวัดราชบพิธ, แผนที่ 1-2 แผนที่แสดงขอบเขตพื้นที่ศึกษา ตลาดตรอกหม้อในชุมชนตรอกหม้อ แขวงวัดราชบพิธ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

1.4 ระเบียบวิธีการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Inquiry) ในลักษณะการทำวิจัยเชิงสังคม โดยจะทำการศึกษาจากเอกสาร ร่วมกับการศึกษาภาคสนาม เป็นหลัก โดยได้อาศัยแนวคิดการศึกษาเชิงสังคมนิยม วิทยา ร่วมกับ แนวคิดทฤษฎีปรากฏการณ์ศาสตร์ และจิตวิทยาสถาปัตยกรรม มาเป็นกรอบความคิดในการศึกษา การใช้สอยที่ว่างในตลาดตรอกหม้อ โดยมีวิธีการดำเนินงานวิจัยตามลำดับดังนี้

1. ศึกษาข้อมูลเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อศึกษาถึงแนวคิด ทฤษฎี และทางปฏิบัติสำหรับเป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยเรื่องการใช้สอยที่ว่างในตลาดตรอกหม้อ
2. ศึกษาเรื่องราวและข้อมูลพื้นฐานของชุมชนตรอกหม้อ ตั้งแต่การตั้งถิ่นฐานและการเติบโตของตลาดตรอกหม้อจนถึงปัจจุบัน โดยการศึกษาจากข้อมูลเอกสารและการศึกษาเรื่องราวจากคำบอกเล่าของผู้คนในตลาดตรอกหม้อและในชุมชนใกล้เคียง ประกอบกับการศึกษาลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ตลาดผ่านแผนที่ปี พ.ศ. 2475, 2510 และ ปีพ.ศ. 2550
3. ทำการสำรวจลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ โดยการจัดทำผังบริเวณของพื้นที่ทำการศึกษาโดยแบ่งได้เป็น 2 ขนาด คือ 1.) ผังบริเวณของชุมชน ขนาด 1:750 เพื่อทำการสำรวจภาพรวมของพื้นที่ ทั้งบริเวณภายในและโดยรอบของตรอกหม้อ 2.) ผังบริเวณขนาด 1:100 เพื่อทำการสำรวจองค์ประกอบของพื้นที่ภายในตลาดตรอกหม้อ
4. ทำการเก็บข้อมูลสนาม (field data) โดยวิธีการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมร่วมกับการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ โดยจะทำการจดบันทึก และการบันทึกด้วยภาพถ่าย รวมทั้งการร่างภาพ (sketch) ลักษณะของกิจกรรมและกายภาพของพื้นที่ในจุดต่างๆภายในบริเวณตลาดตรอกหม้อ
5. ทำการวิเคราะห์ข้อมูลสนามโดยวิธีการสร้างข้อมูลเชิงแผนที่ (mapping) โดยจะจำแนกและจัดกลุ่มข้อมูลออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ 1.) ส่วนกิจกรรมของพื้นที่ จะจำแนกเป็นประเภทของกิจกรรม จำนวนในการทำกิจกรรมที่สัมพันธ์กับเวลา ลักษณะของกิจกรรม ลักษณะการรวมกลุ่มทางสังคม เป็นต้น 2.) ส่วนกายภาพของพื้นที่จะจำแนกลักษณะของพื้นที่กิจกรรม การแบ่งขอบเขตของพื้นที่ในลักษณะต่างๆ แล้วจึงนำข้อมูลที่ได้มาทำการวิเคราะห์ และสังเคราะห์โดยวิธีการซ้อนทับกันของข้อมูลเชิงแผนที่เพื่อศึกษาถึงแบบแผนและความสัมพันธ์ของการใช้สอยที่ว่างในตลาดตรอกหม้อ
6. ทำการวิเคราะห์ลักษณะและความหมายของที่ว่างภายในตลาดตรอกหม้อ จากข้อมูลเชิงแผนที่ที่ได้จากการศึกษาแบบแผนการใช้สอยที่ว่างและเวลาในแบบมาตุลลักษณะ ประกอบกับประเด็นที่ได้จากการพูดคุยสนทนาและจากปรากฏการณ์และสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในที่ว่างภายในตลาดตรอกหม้อ โดยอาศัยวิธีการศึกษาภายใต้กรอบความคิดทฤษฎีปรากฏการณ์ศาสตร์ และจิตวิทยาสถาปัตยกรรม มาเป็นแนวทางในการวิเคราะห์
7. ทำการสรุปและอภิปรายผลจากการศึกษาการใช้สอยที่ว่างภายในตลาดตรอกหม้อ

* การศึกษาเรื่องราวของตลาดตรอกหม้อในครั้งนี้ได้อาศัยแนวคิดจากการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น หรือประวัติศาสตร์บอกเล่า ซึ่งเป็นวิธีการศึกษาที่เชื่อมโยงอดีตให้เข้ากับปัจจุบันโดยเน้นการใช้ข้อมูลจากคำบอกเล่า ความทรงจำ ของผู้คนในท้องถิ่น ประกอบกับการสืบค้นจากเอกสาร เพื่อจะช่วยให้เรื่องราวที่มีนัยสำคัญเกี่ยวข้องกับท้องถิ่นและชุมชนที่ทำการศึกษาใน พัฒนาการ กิตติอาษา. **ท้องถิ่นนิยม: Localism**. พิมพ์ครั้งที่ 2. (กรุงเทพฯ: กองทุนอินทร์-สมเพื่อการวิจัยทางมานุษยวิทยา, 2546.), หน้า 176-177.

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เกิดความเข้าใจในเรื่องราวการเกิดขึ้นของตลาดในตรอกหม้อ
2. เกิดความเข้าใจในแบบแผนและความสัมพันธ์ในการใช้สอยที่ว่างภายในตลาดตรอกหม้อ
3. เกิดความเข้าใจในลักษณะและความหมายของที่ว่างภายในตลาดตรอกหม้อ ในฐานะที่เป็นตลาดที่ได้ดำรงอยู่คู่กับชุมชนในย่านเก่า กรุงเทพมหานคร
4. ได้ข้อคิดเกี่ยวกับการใช้สอยที่ว่างที่ตั้งอยู่บนฐานของการคำนึงถึงระบบคิดในเชิงท้องถิ่นที่มีลักษณะสังคมแบบมาตุลักษ์ณ์ จากการศึกษาการใช้สอยที่ว่างในตลาดตรอกหม้อ
5. นำข้อคิดที่ได้มานำเสนอเป็นทางเลือกสำหรับการประยุกต์ใช้สอยที่ว่าง และในการออกแบบสถาปัตยกรรมตลาด รวมทั้งการออกแบบ และปรับปรุงที่ว่างบนพื้นฐานสภาพสังคมและสภาพแวดล้อมที่ใกล้เคียงกับพื้นที่ศึกษา

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 2

แนวคิดและทฤษฎี

การศึกษาการใช้สอยที่ว่างในตลาดตรอกหม้อได้อาศัยแนวคิดการศึกษาเชิงสัณฐานวิทยา (Morphology study) ร่วมกับ แนวคิดทฤษฎีปรากฏการณ์ศาสตร์ (Phenomenology) และจิตวิทยาสถาปัตยกรรม (Architectural psychology) มาเป็นกรอบความคิดหลักในการศึกษา และวิเคราะห์ประเด็นสำคัญต่างๆ จากปรากฏการณ์ (theme analysis) และ สถานการณ์ (situational analysis) ในการใช้สอยที่ว่างในตลาดตรอกหม้อ ในบทนี้ได้ทำการศึกษา และรวบรวมแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับกรอบความคิดดังกล่าวข้างต้น อันประกอบด้วยแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาผู้คนและชุมชน ได้แก่ ความปรารถนาของมนุษย์ (human needs) สาระและลักษณะสังคมมาตุลัทธิ และระบบปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์ (the primary message systems) แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาการใช้สอยที่ว่างและการรับรู้ที่ว่าง ได้แก่ แนวคิดแห่งการใช้ที่ว่าง (proximics) การรับรู้หลากหลายสัมผัสในที่ว่าง (multisensory perception of space) และ ภาพเมืองในใจเรา (the image of the city)

2.1 ความปรารถนาของมนุษย์ (Human needs)¹

ความปรารถนาของมนุษย์ ไม่ได้มีเพียงแต่ความต้องการ การตอบสนองทางด้านร่างกายเท่านั้น มนุษย์ยังมีพลังผลักดันอยู่ในอีกด้านหนึ่ง อันเป็นพลังความปรารถนาเพื่อตอบสนองความต้องการทางด้านจิตใจ ให้สามารถดำรงอยู่ร่วมกับตนเองและผู้อื่นได้อย่างมีความสุข สงบ และสันติในชีวิต** มนุษย์มีความปรารถนา 5 ประการ ประกอบด้วย (1) ความปรารถนาที่จะมีความสัมพันธ์กับผู้อื่น (relatedness) (2) ความปรารถนาที่จะดำรงตนอยู่เหนือตนเองและผู้อื่น (transcendence) (3) ความปรารถนาที่จะหยั่งรากฐานแห่งชีวิต (rootedness) (4) ความปรารถนาที่จะมีตัวตนหรือมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว (sense of identity) และ (5) ความปรารถนาที่จะมีกรอบอ้างอิงในชีวิต (frame of orientation)

2.1.1 ความปรารถนาที่จะมีความสัมพันธ์กับผู้อื่น (relatedness)

บุคคลมีความผูกพันอยู่กับแม่ เมื่อถูกพรากจากแม่ หรือ เมื่อแรกคลอดจากแม่ออกมาสู่โลก คือการแยกขาดสายสัมพันธ์ในครั้งแรกของบุคคล บุคคลจึงรู้สึกโดดเดี่ยว และโหยหาความผูกพันนั้น ในเบื้องต้นบุคคลจึงมีความปรารถนาที่จะมีความสัมพันธ์กับผู้อื่น โดยแบ่งความสัมพันธ์ออกเป็น 3 รูปแบบ ได้แก่ (1) ความคิดในเรื่องการสยบยอม (submission) คือ การยินยอมต่อระบบ “อำนาจ” ต่างๆ ที่อยู่แวดล้อมตัวบุคคล เช่น บุคคล กลุ่มคน ศาสนา

¹ Proximics เป็นการศึกษาเรื่องที่ว่างที่เป็นหน่วยเล็กที่สุด และมีความสัมพันธ์กันแบบใกล้ชิด อยู่ภายในพื้นที่ที่มีขนาดเล็ก มีความสัมพันธ์กันแบบแนบแน่น ชับซ้อน เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างการใช้พื้นที่ภายในบ้าน สำนักงาน และความสัมพันธ์ภายในชุมชน เป็นต้น โดยเหตุผลเพื่อสะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมในแต่ละท้องถิ่นผ่านการศึกษาการใช้ที่ว่าง โดย นักมานุษยวิทยา ชื่อว่า Hall (Edward Twitchell. Hall, 1914-2009).

² สาระแห่งความปรารถนาของมนุษย์ (human needs). Erich Fromm.(1990) สรุปและเก็บความจาก ทิพย์สุดา ปทุมานนท์. จิตวิทยาสถาปัตยกรรม มนุษย์ปฏิสัมพันธ์. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547), หน้า 102-117. และ Fromm, Eric. The sane society. (London: Rorvledge & Kegan Paul, 1959).

** มนุษย์มีรากฐานอันมั่นคงอยู่ที่การมีสุขภาพจิต (sanity) การมีความสุขในชีวิต (happiness) การมีความสงบในชีวิต (serenity). เรื่องเดียวกัน, หน้า 149.

รวมทั้งอำนาจทางเศรษฐกิจ และการเมือง ในเอกลักษณ์ของบุคคลในความสัมพันธ์นี้ จะรับรู้ได้จากความเข้าใจในเรื่องของความสัมพันธ์เชิงอำนาจต่างๆ ที่มีลำดับ มีบทบาทต่างๆ กับบุคคลนั้นอย่างไร (2) ความคิดในการครอบงำ (domination) คือ ความสัมพันธ์โดยการเข้าไปครอบงำอยู่เหนือบุคคล กลุ่มคน และสิ่งอื่นๆ ในฐานะผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่า หรือการแสดงออกถึงอำนาจของตนที่เหนือกว่า ความสัมพันธ์ในการครอบงำนี้จึงมีความสัมพันธ์กันกับเรื่องความสัมพันธ์แบบการสยบยอม ที่ต้องอาศัยกันและกันในการดำรงอยู่ของความสัมพันธ์ทั้งสอง ในการครอบงำจึงมีการแสดงออกซึ่งอำนาจ ที่ครอบงำ และมีผู้เข้าสยบยอมอยู่ภายใต้ หรือหากไม่เป็นไปตามนี้ จึงมีการเข้าปราบปราม หรือแสดงสัญลักษณ์ในรูปแบบต่างๆ เป็นการเตือนด้วยการแสดงออกซึ่งอำนาจที่เหนือกว่า ดังนั้นเหตุการณ์ สถานการณ์ที่แสดงอำนาจในรูปแบบต่างๆ จึงเป็นภาพตัวแทนของการรักษาอำนาจในการครอบงำของตัวเอง ไม่ให้สูญสลายไป (3) ความคิดในเรื่องภราดรภาพ มิตรภาพ มีแนวคิดมาจาก ความรัก ที่มนุษย์มีเผื่อแผ่ร่วมกันกับสรรพสิ่งที่ดำรงอยู่ร่วมกัน ในรูปแบบการแบ่งปัน มีสัมพันธ์ภาพเอื้ออาทรต่อกัน ความสัมพันธ์ในลักษณะนี้จะเริ่มต้นความสัมพันธ์ด้วยพื้นฐานของ “ความรัก” ซึ่งจะนำพาบุคคล กลุ่มคนไปสู่การสร้างสรรค์ในชีวิต และภารกิจแห่งชีวิตที่ได้ตกลงกระทำร่วมกัน

2.1.2 ความปรารถนาที่จะดำรงตนอยู่เหนือตนเองและผู้อื่น (transcendence)

ความปรารถนาที่จะดำรงตนอยู่เหนือตนเองและผู้อื่นประกอบด้วย 2 ลักษณะ คือ ในแนวทางที่สร้างสรรค์เป็นความปรารถนาที่ถูกขับเคลื่อนด้วยพื้นฐานของ “ความรัก (love)” ในฐานะแห่งความรักนี้จะนำบุคคลไปสู่ความเป็น ผู้มีความคิด ความสร้างสรรค์ อันเกิดจากการสรรค์สร้าง ซึ่งเปลี่ยนจากสภาวะแห่งสัตว์ “สัตว์ภาวะ” ไปสู่สภาวะแห่งมนุษย์ “มนุษย์ภาวะ” สังคมที่มีความสุข ย่อมประกอบไปด้วยผู้คนที่มิมีมนุษย์ภาวะที่ตีงาม โดยการเติบโตขึ้นมาจากฐานแห่งความรัก ในทางตรงกันข้าม เมื่อความปรารถนาถูกขับเคลื่อนด้วย “ความเกลียด (hate)” ความเกลียดจะชักพาบุคคลไปสู่การเป็นผู้ทำลาย และท้ายที่สุดจะนำไปสู่ความทุกข์ทั้งกับตัวเองและสังคม ในทางจิตวิทยา ได้กล่าวว่า จิตปรารถนาเริ่มต้นของมนุษย์จะเริ่มต้นด้วยความรัก และสร้างสรรค์ก่อนเสมอ หากไม่เป็นดังที่ปรารถนาแล้ว จึงจะแปรเปลี่ยนเป็น จิตชั้นรองลงมาคือ จิตที่มีความเกลียดชัง การทำลาย

2.1.3 ความปรารถนาที่จะหยั่งรากฐานแห่งชีวิต (rootedness)

คือ ความปรารถนาที่บุคคลจะฝังหยั่งรากแห่งชีวิตของตัวเองในโลกให้ได้ เมื่อมนุษย์พบรากแห่งชีวิต บุคคลจึงมุ่งไปสู่การสร้างอัตลักษณ์ ซึ่งทำให้เกิดเอกลักษณ์เฉพาะตัว จากการได้เลือกจุดยืนในวิถีทางที่อิสระในชีวิตของตัวเอง บุคคลจึงปรากฏความมีตัวตน ที่สามารถกำหนดตำแหน่งแห่งที่ กำหนดทิศทางของชีวิตตัวเองในโลกของเขาต่อไปได้ ในความปรารถนานี้มีมูลเหตุจากความสัมพันธ์อันลึกซึ้งขั้นต้นมาจาก “แม่” แต่ได้ถูกตัดขาดหรือพรากจากแม่ ความปรารถนาที่จะหยั่งรากแห่งชีวิตนี้จึงทำให้การพรากจากแม่ ที่สูญเสียความผูกพัน ความรู้สึกโดดเดี่ยวหวาดกลัว หายไปเมื่อมนุษย์ได้ค้นพบรากแห่งชีวิตใหม่” และได้ฝังรากแห่งชีวิตของตนเอง ความปรารถนาข้อนี้จึงมี

^{*} มนุษย์เติบโตใน 3 ด้าน ประกอบด้วย ด้านร่างกาย ด้านอารมณ์ และด้านจิต ทั้งกายจิตและอารมณ์จะปะทะประสานเกิดเป็นโครงสร้างความเป็นบุคคลของแต่ละบุคคล. เรื่องเดียวกัน, หน้า 150.

^{**} ในความเข้าใจที่ว่า ในส่วนลึกมนุษย์มีความปรารถนาที่จะหวนคืนสู่ความสัมพันธ์แบบดั้งเดิม (primary tie) กับแม่ผู้ให้กำเนิด. เรื่องเดียวกัน, หน้า 125-143.

ความสำคัญในการกำหนดความเป็นตัวตน กำหนดตำแหน่งแห่งที่บนโลก และทิศทางแห่งชีวิตของคุณ เพื่อก้าวสู่
 ความสำเร็จต่อไป

2.1.4 ความปรารถนาที่จะมีตัวตน หรือมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว (sense of identity)

เมื่อพ้นจากความผูกพันแบบดั้งเดิมในโลกใบใหม่ ที่บุคคลได้เข้ามาอยู่ บุคคลย่อมมีความปรารถนาที่จะ
 มี “ตัวตน” หรือมีเอกลักษณ์ของตัวเอง ความปรารถนาที่จะมีตัวตนจึงเปรียบได้กับการเริ่มเติบโตของคุณในที่แห่ง
 ใหม่ ที่จะนำไปสู่การสร้างอัตลักษณ์จนเกิดเอกลักษณ์เฉพาะตัว นอกจากนี้อัตลักษณ์ยังประกอบขึ้นในตัวบุคคล
 หลายระดับ และมีความสัมพันธ์กับการกำหนดทิศทางในที่ที่บุคคลได้เลือกหยั่งรากแห่งชีวิตของตนลงไป ทั้ง
 อัตลักษณ์ในระดับปัจเจก อัตลักษณ์ร่วมระหว่างกลุ่มคน สังคม ไปจนถึงระดับที่ใหญ่ขึ้น นอกจากนี้อัตลักษณ์ส่วน
 บุคคลที่สร้างขึ้นไม่ได้มีลักษณะหยุดนิ่งตายตัว เนื่องจากในโลกแวดล้อมที่มีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา
 บุคคลจึงมีการสร้าง การต่อรอง และรักษาอัตลักษณ์ของตัวเองไว้ เพื่อให้การอาศัยอยู่ของคุณเป็นไปอย่างปกติสุข
 เพื่อให้มีอัตลักษณ์ที่สอดคล้องไม่ขัดแย้งกับกลุ่ม ไม่รู้สึกขัดแย้งแปลกแยกจาก “โลก” ที่บุคคลได้เลือกอาศัยอยู่ ใน
 ขณะเดียวกันอัตลักษณ์ก็ถูกสร้าง และเติบโตขึ้นมาจากฐานของความรักในทางแห่งชีวิตของตัวเอง เมื่อนั้นบุคคลก็
 จะเติบโตขึ้นพร้อมกับอัตลักษณ์มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว มีกรอบอ้างอิงในชีวิต

2.1.5 ความปรารถนาที่จะมีกรอบอ้างอิงในชีวิต (frame of orientation)

การปรากฏตัวตนของมนุษย์ คือการปรากฏของความคิด และการกระทำที่มีทั้งเหตุผล และจินตนาการ
 ความปรารถนาที่จะมีกรอบอ้างอิงในชีวิต คือการสร้างระบบความคิด และการกระทำ และระบบกรอบอ้างอิงขึ้น เพื่อ
 สามารถปรับตัวอยู่ในสังคมได้ ความปรารถนาที่จะมีกรอบอ้างอิงในชีวิตของคนเรามี 2 ระดับ คือ (1) ระดับความ
 ต้องการพื้นฐาน คือความปรารถนาที่จะมีกรอบอ้างอิงที่บุคคลสามารถปรับตัวสามารถอยู่ในที่นั้นได้ (2) ความ
 ปรารถนาในวัตถุประสงค์ เป็นเรื่องนามธรรมภายในจิตใจบุคคล เช่น ในรูปเคารพ ความเชื่อ และความศรัทธา
 ต่างๆ

2.2 สารและลักษณะสังคมมาตุลักษ์²

วัฒนธรรมเป็นผลผลิตจากการสร้างสรรค์ร่วมกันของผู้คนในแต่ละท้องถิ่น ที่ผู้คนได้สะสมกันมาช้านาน
 ดังนั้นในแต่ละท้องถิ่นจึงมีแบบแผน และรูปแบบของวัฒนธรรมที่มีทั้งความคล้าย และความต่างกันอย่างหลากหลาย
 ลักษณะสังคมของมนุษย์ ในทางจิตวิทยาแบ่งเป็น 2 ลักษณะ² ได้แก่ สังคมมาตุลักษ์และสังคมปิตุลักษ์ สังคม
 มาตุลักษ์ หรือ สังคมแบบแม่ เป็นสังคมที่เกิดขึ้นมาก่อน² เป็นรูปแบบแรกเริ่มของสังคมมนุษย์ที่มีวิวัฒนาการ มี

² สารและลักษณะสังคมมาตุลักษ์ สรุปลักษณะสังคมจาก. ทิพย์สุดา ปทุมานนท์. จิตวิทยาสถาบันพัฒนศึกษา (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547), หน้า 125-143.

* สมอของมนุษย์แบ่งเป็นสองซีกซ้าย และสมอซีกขวา ในทางจิตวิทยาได้เปรียบสมอซีกซ้ายเปรียบเป็นเสียง ‘พ่อ’ ที่คอยสอนเรื่องหลักการ
 และหน้าที่ และสมอซีกขวา คือ เสียง ‘แม่’ ที่บอกเราถึงความรัก และการเป็นผู้ให้ความรัก. เรื่องเดียวกัน, หน้า 125-126.

** ในสังคมปัจจุบันไม่มีลักษณะสังคมใดสังคมหนึ่ง หรือ สังคมมาตุลักษ์แท้ หรือปิตุลักษ์แท้ แต่เป็นสังคมลักษณะผสมผสาน มีเพียงการ
 นิยมเพียงไปทางใดทางหนึ่งมากกว่าเท่านั้น ในความเข้าใจโดยทั่วไปสังคมในโลกตะวันออกจะมีลักษณะสังคมแบบมาตุลักษ์ ซึ่งสะท้อนออกมาใน
 รูปแบบสังคม วิถีชีวิต ศาสนา ความเชื่อที่ยังพึ่งพิง พึ่งพาอาศัยอยู่กับธรรมชาติ และสังคมในโลกตะวันตก มีลักษณะสังคมแบบปิตุลักษ์ ในฐานะ
 ตัวแทนโลกที่พัฒนาออกจากธรรมชาติ และมีรูปแบบความสัมพันธ์กับธรรมชาติที่ต่างออกไป. เรื่องเดียวกัน, หน้า 125-126.

ลักษณะมาจากธรรมชาติ ในสังคมนี้มีฐานคิดมาจากหลักการของ “ความรัก” ในขณะที่สังคมปัจเจกบุคคล หรือ สังคมแบบพ่อเป็นสังคมที่มีการพัฒนาที่ออกห่างจากธรรมชาติ สังคมปัจเจกบุคคลมีฐานคิดมาจากหลักการของ “หน้าที่” ด้วยฐานคิดที่ต่างกันของสังคมทั้งสอง มโนทัศน์ในเรื่องต่างๆ ในการมองโลกของผู้คนทั้งสองสังคมจึงมีความต่างกัน

สาระและลักษณะสังคมมาตุลัทธิประกอบด้วย 7 ข้อ ดังนี้ มนุษย์ใกล้ชิดสนิทสนม แนบแน่นกับธรรมชาติ มนุษย์พึ่งพาอาศัยเกื้อกูลกัน มนุษย์สืบสานวัฒนธรรมผ่านการบอกเล่า มนุษย์สมถะอยู่ในคติความไม่จีรังแห่งโลก มนุษย์เป็นอยู่อย่างธรรมดาสามัญมนุษย์กับงานหัตถศิลป์ และใช้โลกแบบหมุนเวียนพึ่งพิงพึ่งพาอาศัยโลก

รากฐานสำคัญในสังคมแบบมาตุลัทธิ คือการให้ด้วยความรัก ความผูกพัน การแบ่งปันด้วยความเมตตา ในความรักแบบแม่ สังคมแบบมาตุลัทธิเป็นสังคมที่เติบโตมาจากครอบครัวขยาย เริ่มต้นขึ้นจากหน่วยเล็กที่สุดคือครอบครัว นำไปสู่ รูปแบบสังคม แบบเครือญาติ และค่อยๆ ขยายสืบสายไปเป็นสังคมหมู่บ้าน ในหนึ่งครอบครัวจึงประกอบด้วย คนหลายรุ่นอยู่รวมกัน ทั้งเด็ก ผู้ใหญ่ ผู้เฒ่า และด้วยการอาศัยอยู่รวมกันนี้เองจึงมีการส่งต่อ ถ่ายทอดวัฒนธรรมอันดีงาม จากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง

2.2.1 มนุษย์ใกล้ชิดสนิทสนม แนบแน่นกับธรรมชาติ

ในการอาศัยอยู่ที่มีความใกล้ชิด สนิทสนม จึงนำสู่การสัมผัสแบบใกล้ชิด ไม่ถือตัว (culture of near and small space) เป็นความสัมพันธ์แบบโครงข่ายที่สานสายสัมพันธ์กันช้านานทั้งระหว่างผู้คน และโลกแวดล้อม อย่างซ้อนทับและซับซ้อน สะท้อนออกมาในการจัดการที่ว่าง เป็นการใช้อยู่ที่ว่างที่มีลักษณะพิเศษเฉพาะตัว ในขณะที่สังคมปัจเจกบุคคล ซึ่งเป็นสังคมที่พัฒนาตามมาทีหลัง ลักษณะสังคมเป็นสังคมที่ประกอบด้วยครอบครัวเดี่ยว ซึ่งมีลักษณะแยกจากกัน ผู้คนมีความสัมพันธ์กันน้อย การอาศัยอยู่ของผู้คนในสังคม และโลกแวดล้อมจึงเป็นแบบแยกออกจากกัน อันเกิดจากการแยกตัวออกห่าง ในความสัมพันธ์ของผู้คนในสังคมปัจเจกบุคคลที่ว่างเฉพาะส่วน หรือ ที่ว่างส่วนตัวจึงมีอยู่มากมาย

2.2.2 มนุษย์พึ่งพาอาศัยเกื้อกูลกัน

ในสังคมแบบมาตุลัทธิ ความสัมพันธ์ของผู้คนอยู่ด้วยฐานของความรักแบบแม่ หมายถึง การเป็นผู้ให้ ในสังคมมาตุลัทธิผู้คนจึงมีความเอื้ออาทรต่อกัน ดูแลกันและกัน ช่วยเหลือเกื้อกูล มิมีตรีมิตรต่อกันและอยู่กันแบบพี่แบบน้อง เรียกขานกันเป็น พ่อ แม่ พี่ น้อง ในความสัมพันธ์แบบญาติมิตรนี้ จึงเป็นพื้นฐานเรื่องความสัมพันธ์ของผู้คนในสังคม ตลอดจนความสัมพันธ์กับธรรมชาติแวดล้อมในแบบพึ่งพิง พึ่งพา อาศัยเกื้อกูลกัน (culture of dependency) นำไปสู่ความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน มีความกลมเกลียว อยู่ร่วมทุกข์ร่วมสุข

ในสังคมปัจเจกบุคคลความสัมพันธ์ของผู้คนจะอยู่ในหลักการของหน้าที่ ผู้คนแยกตัวออกห่าง อยู่อย่างโดดเดี่ยว เนื่องจากฐานของความรักแบบพ่อที่มุ่งแสวงหา จึงนำไปสู่ความรักในตัวเองและพวกพ้อง ในความสัมพันธ์แบบนี้ผู้คนที่อยู่แวดล้อมจึงเป็นคนอื่น อยู่อาศัยด้วยกันแบบเห็นห่าง อยู่แบบลำพัง ไม่พึ่งพากันกัน (culture of independency)

2.2.3 มนุษย์สืบสานวัฒนธรรมผ่านการบอกเล่า

ผู้คนในสังคมแบบมาตุลัทธิจะสืบสาน ถ่ายทอด คติ ความเชื่อ ของสังคมผ่านการบอกเล่า สะสม สืบต่อกันมาในเวลาช้านาน คติความเชื่อในชีวิต จึงถูกบันทึก และส่งผ่านไว้ในบทร้อง บทกล่อม ในการละเล่น รวมทั้งในภาษาพูดต่างๆ เกิดวัฒนธรรมมุขปาฐะ ซึ่งสะสมไว้จากเกร็ดความรู้เล็กๆ ในเหตุการณ์และสถานการณ์ในชีวิตผู้คน

จึงแฝงคุณค่าไว้เป็นคำสอน สะสมสืบสานไว้บอกต่อเป็นตำนาน ในขณะที่สังคมปัจจุบัณเป็นสังคมที่เริ่มมีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์ ผู้คนจะเขียน บันทึกความคิดความรู้ และวิถีชีวิตไว้เป็นหลักฐาน จึงสร้างเป็นอารยธรรมอันยิ่งใหญ่

2.2.4 มนุษย์สมถะอยู่ในคติความไม่จีรังแห่งโลก

สังคมแบบมาตุลัษณ์ผู้คนดำรงชีวิตอยู่ภายใต้คติ “อนิจจังลักษณะ” หรือความไม่จีรังยั่งยืน ในคตินี้จึงนำมาซึ่งวิถีชีวิต แห่งความพอเพียง ความพออยู่ พอกิน เนื่องจากการมีรูปแบบชีวิตที่สอดคล้องกลมกลืนอยู่กับธรรมชาติ ในการอาศัยอยู่ร่วมอย่างเป็นส่วนหนึ่ง ในธรรมชาติ ผู้คนจึงรับรู้ และเข้าใจถึงคุณประโยชน์ คุณค่าของสิ่งต่างๆ ที่อยู่รอบตัว จึงเกิดการใช้สอยทรัพยากรแวดล้อมอย่างคุ้มค่า อย่างรู้คุณค่า วิถีแห่งความไม่จีรังในโลกนี้ยังได้สะท้อนผ่านรูปแบบการใช้สอยที่ว่าง ที่มีการใช้สอยอย่างหลากหลายกิจกรรมในที่ว่างเดียว “polychronic space” เกิดการใช้สอยอย่างคุ้มค่า ตัวอย่างเช่นนี้ได้ปรากฏให้เห็นในการใช้สอยชาน หรือ ลาน และโถง ในบ้านแบบไทยภาคกลาง ได้ใช้ประกอบกิจกรรมหมุนเวียนอย่างหลากหลาย ทับซ้อนกันในช่วงวันเวลา ของวัน เดือน ไปสู่วันไม่รู้จบสิ้น มีการเกิด และวายเป็นไปตามเวลา ในสังคมปัจจุบัณผู้คนดำรงชีวิตอยู่ภายใต้คติความจริง ยั่งยืนบนโลก นำไปสู่สมถะในทัศนของการมีอยู่แบบยิ่งใหญ่ มั่งมี และมั่นคง (civilization of permanency) อยู่ในวิถีที่จะควบคุม และเอาชนะธรรมชาติ ในสังคมปัจจุบัณมีระบบเวลาเป็นเส้นตรง มีลักษณะจบเมื่อเสร็จ การใช้สอยที่ว่างจึงมีลักษณะ “monochronic space” ซึ่งเป็นการใช้สอยในที่ว่างเพียงกิจกรรมเดียว

2.2.5 มนุษย์เป็นอยู่อย่างธรรมดาสามัญ

ในสังคมมาตุลัษณ์ ผู้คนมีความเป็นอยู่อย่างสามัญ เดินเท้า ตีดิน ในความตืดดินจึงเอื้อให้เกิดการสัมผัสใกล้ชิด ได้สัมผัสโลกในแบบแนบชิด แนบแน่น เกิดการรับรู้โลกแบบหลากหลายสัมผัส จากระบบประสาทสัมผัสอันหลากหลาย ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ในการเดินเท้าตามทางเกิดการเคลื่อนตัวแบบช้า (slow movement) ไปในที่ว่างเป็นการรับรู้หลากหลายสัมผัส ในระดับใกล้ชิด รับรู้ชัดเจน ละเอียดลออ จึงเป็นการรับรู้โลกแบบหลายมิติ และหลากหลายสัมผัส (multisensory perceived the world) ไม่แยกขาดการรับรู้ออกเป็นส่วนๆ

ในสังคมปัจจุบัณผู้คนเป็นอยู่อย่างไม่ธรรมดา ไม่สามัญ มีการพัฒนาเมืองด้วยระบบถนน เมืองถนน เมืองรถ ผู้คนเดินทางด้วยรถ ทำให้ผู้คนเคลื่อนตัวไปด้วยความเร็ว (fast movement) นำไปสู่สัมผัสไกล และเริ่มมีความสัมพันธ์เห็นห่างจากโลกที่อาศัยอยู่ ในเมืองถนน-เมืองรถผู้คนจะเริ่มสูญเสียสัมผัสการรับรู้อันละเอียดลออในที่ว่าง และในโลกแวดล้อม (sensory deprived world) ที่พวกเขาอาศัยอยู่

2.2.6 มนุษย์กับงานหัตถศิลป์ เน้นสรรค์สร้าง ชำนาญ

สังคมมาตุลัษณ์ผู้คนส่งสัมผัสจาก “ใจ” สู “มือ” ด้วยการสัมผัสใกล้ชิด และชำนาญ (near and slow) เช่นงานหัตถศิลป์ที่ถูกทำขึ้นทีละชิ้นสร้างเป็นอัตลักษณ์ ซึ่งเกิดคุณค่าเฉพาะตัว จากกระบวนการจาก “ใจ” สู “มือ” นี้ ผลผลิตที่เกิดขึ้นจึงมีชีวิต ซิวา ผ่านสัมผัสละเอียดลออ ปรากฏเป็นความงามเรียกว่า “spiritual aesthetic”^{*} ปรากฏ

^{*} เช่นเดียวกับ ที่ว่าง ที่ถูกมีมนุษย์สัมผัสนำมือที่สัมผัสจะกำหนดจิตวิญญาณให้กับที่ว่าง เรียกว่า “anthromorphization of space”. เรื่องเดียวกัน, หน้า 173.

ออกมาในผลงาน เช่น ในตลาดแผงขายที่ผู้ชายจัดด้วยมือ ทำแผงขายขึ้นจากวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ ขึ้นด้วยน้ำมือ น้ำใจของตัวเอง ซึ่งเป็นสังคมแห่ง “ศิลปะ จิตนิยม”

ในสังคมปัจเจกชนการพัฒนาได้เปลี่ยนจากระบบหัตถกรรม งานหัตถศิลป์เป็น ระบบอุตสาหกรรม ทำงานด้วยเครื่องจักร นำไปสู่การสัมผัสไกล โดยอาศัยเครื่องจักรแทนมือ ซึ่งได้ลดทอดความสัมพันธ์ระหว่างผู้คน และวัตถุรอบตัว ในระบบอุตสาหกรรมจึงมีการผลิตได้จำนวนมาก ผลิตซ้ำรวดเร็ว “far and fast” ได้วัตถุเหมือนกัน มาตรฐานเดียวกัน (standardization-self sameness) หากแต่เพียงว่าขาดมิติสัมผัสแห่งมนุษย์ และคุณค่าความงามที่เกิดจากลักษณะพิเศษ เฉพาะตัว เป็นสังคมที่พัฒนาสู่ความเป็น “วิทยาศาสตร์ เหตุผลนิยม”

2.2.7 มนุษย์ใช้โลกแบบหมุนเวียน พึ่งพิงพึ่งพาอาศัยโลก

สังคมมาตุลักษ์ณผู้คนจะอาศัยใช้โลกแบบหมุนเวียน จึงใช้โลกได้ไม่รู้หมด ไม่รู้จบ ในวิถีแห่งความพอเพียง การใช้สอยทรัพยากรแวดล้อมในชีวิตจึงเป็นไปอย่างคุ้มค่า ใช้แบบปฐมภูมิ เครื่องใช้ไม้สอยมีน้ำหนักเบา (culture of lightness) มีความเรียบง่าย จากวัสดูธรรมชาติ หรือวัสดุต่างๆ ที่หาได้ในท้องถิ่น มีการใช้สอยแบบหมุนเวียน ใช้ซ้ำเป็นวัฏจักร (recycling) ด้วยการอาศัยอยู่อย่างกลมกลืน กลมเกลียวกับธรรมชาติในลักษณะสังคมแบบเปิดที่มีการเปิดรับ สร้างความสัมพันธ์ และพึ่งพาโลกแห่งธรรมชาติ จึงเกิดเป็นโครงข่ายที่ซับซ้อน เป็นสังคมที่ยั่งยืน ใช้โลก มองโลกแบบองค์รวม ในขณะที่สังคมปัจเจกชน จะเป็นสังคมที่มีการใช้โลกเป็นแบบทุติยภูมิ มีการคิดค้นวัสดุ และเครื่องใช้ใหม่ๆ ใช้แล้วทิ้ง ใช้เกินพอดี ใช้แบบไม่พอเพียง และจึงมีความต้องการใช้ปริมาณมากขึ้นเรื่อยๆ เป็นสังคมที่ไม่ยั่งยืน เนื่องจากใช้โลก มองโลกแยกเป็นส่วนๆ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สรุปลักษณะสังคมมาตุลัักษณ์ และสังคมปิตุลัักษณ์โดยสังเขป

สังคมมาตุลัักษณ์ หลักการของความรัก: สมอึ่งเขียว	PIMS	สังคมปิตุลัักษณ์ หลักการของความกลัว: สมอึ่งเขียว
<p>ความรักแบบเม "love" คือ การนำใจไปสู่ความรักในเพื่อนมนุษย์และละเว้น สังคมสมานฉันท์ อยู่ด้วยกันฉันท์หนึ่งญาติมิตร togetherness</p>	Human needs	<p>ความรักแบบพอ "not" คือ การแสวงหา ทะยานไปสู่ความรักในตัวเอง อดทนในพวกพ้องตัวเอง ไม่นับถือคนอื่นเป็นญาติพี่น้อง อยู่ด้วยกันแบบเห็นต่าง otherness</p>
<p>(1) มนุษย์ใกล้ชิด แนบแน่นกับธรรมชาติ มนุษย์ผูกพัน แนบแน่นอยู่กับธรรมชาติ อยู่ร่วมกับธรรมชาติ Solidarity ความเป็นส่วนเดียวกัน ครอบครัวขยาย ลักษณะสังคมใกล้ชิด สนิทสนม culture of near and small space</p> <p>(2) มนุษย์พึ่งพาอาศัยกัน พึ่งพาอาศัยกันอยู่ด้วยกัน รวมทุกข์ รวมสุข dependency</p>	defense + association + interaction + relatedness	<p>(1) มนุษย์แยกตัว ออกจากธรรมชาติ มนุษย์แยกตัวอยู่โดดเดี่ยวลำพัง ออกจากธรรมชาติ Solitary ความเป็นส่วนตัวสูง ครอบครัวเดี่ยว แยกจากกัน ตัวใครตัวมัน culture of large space</p> <p>(2) มนุษย์ไม่พึ่งพาอาศัย โดดเดี่ยว อิสระ ไม่พึ่งใคร พึ่งพาอาศัยใคร independency</p>
<p>(3) มนุษย์สืบสานวัฒนธรรมผ่านการบอกเล่า สิ่งคมแบบปากต่อปากเกิดวัฒนธรรมแบบบูรณาการ เงื้อมมือ เงื้อมตา ขยับมาเป็นตำนาน</p>	learning + play + transcendence	<p>(3) มนุษย์สืบสานวัฒนธรรมผ่านการบันทึก สิ่งคมการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรจารึก บันทึก สร้างอารยธรรมขึ้นยิ่งใหญ่</p>
<p>(4) มนุษย์สมถะอยู่ในคติความไม่จีรังแห่งโลก มนุษย์มีความเข้าใจวิถีธรรมค่าแห่งโลก เกิดแล้วก็ตาย ไม่เที่ยง มีบันทึกของการกินอยู่ "กิน+อยู่" พะมี พะกิน พะเพียง อยู่ในวิถีแห่งธรรมชาติ "to be" บันทึกคนไม่จีรังและคงอยู่ไม่ได้ตามธรรมชาติ ไม่ใช่ นำไปสู่โลกทัศน์ของเวลาแบบวิฤกษ์ มีลักษณะหมุนเวียน ไม่จบสิ้น ซ้อนทับซ้อน เป็นใครเรา culture of impermanency the concept of mortality Polychronic time-space</p>	territoriality + temporality	<p>(4) มนุษย์อมตะอยู่ในคติความจีรังยั่งยืนบนโลก มนุษย์เมื่อเกิดแล้วทำอย่างไรจะอยู่เป็นนิรันดร์ ไม่ตาย มีบันทึกของการ "มี+อยู่" แบบยิ่งใหญ่ มีมี มีมาก อยู่ในวิถีแห่งการเอาชนะ ควบคุมธรรมชาติ "to have" มีบันทึกแห่งความจีรังยั่งยืนและคงอยู่ยั่งยืนยิ่งใหญ่ มีคน นำไปสู่โลกทัศน์ของเวลาแบบเส้นตรง มีลักษณะจมนิ่งเสถียร จบสิ้น จากต้น จน จบ เป็นเส้นตรง civilization of permanency the concept of immortality monochronic time-space</p>
<p>(5) มนุษย์เป็นอยู่อย่างธรรมชาติ สามัญ สัมผัสใกล้ชิด เดินหา คืบคลาน ขานาน แบบเน่น near nature - mimicry สัมผัสโลกด้วยการเดินเท้าทำไม้คืบคลานเดินที่ใกล้ชีวิตนิพพาน มนุษย์สัมผัสแห่งการรับรู้สัมผัสละเอียดละออ slow movement - multisensory perceived world</p>	sense of identity	<p>(5) มนุษย์เป็นอยู่อย่างไม่ธรรมชาติ ไม่สามัญ สัมผัสใกล้ชิด เดินหา ไม่คืบคลาน รวดเร็ว เห็นต่าง near god - god-like สัมผัสโลกด้วยการใช้เท้าทำไม้คืบคลานเดินที่ไกลคนธรรมดา มนุษย์สัมผัสแห่งการรับรู้สัมผัสละเอียดละออ Fast movement - sensory deprived world</p>
<p>(6) มนุษย์กับงานหัตถศิลป์ เน้นสรรพคดี ขานาน หัตถกรรมสัมผัสเน่นมือ มีสัมผัสใกล้ชิด ศิลปะหัตถศิลป์ศิลปะชิ้น ขานาน มีศิลปะหัตถศิลป์กลาง near and slow similarity- uniqueness ศิลปะ-จิตนิยม complexity science ศิลปะกรรม วรรณกรรม The essential matters The aesthetic values or truth of life and thing</p>	substance + bisexuality + frame of orientation	<p>(6) มนุษย์กับงานอุตสาหกรรม เน้นผลิตผล รวดเร็ว อุตสาหกรรม ผลิตด้วยเครื่องจักร มีสัมผัสใกล้ชิด วิทยาศาสตร์ผลิตจำนวนมาก ขานาน ขานาน มาตราฐานเดียวกัน far and fast sameness - standardization วิทยาศาสตร์-วัตถุนิยม classical science วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี The matter of consequence The abstraction or generalization</p>
<p>(7) มนุษย์ใจโลกแบบหมุนเวียน พึ่งพิงพึ่งพาอาศัยโลก โลกเป็นลี้มีชีวิต "องคฺวรม" มนุษย์ใจโลกเป็น ใจแบบหมุนเวียนไม่หยุด ไม่จบ ไร้นอก ไร้นอก ไร้นอก ใจโลกแบบปฐมภูมิ ไร้นอกพึ่งพิง พึ่งพิง พึ่งพิง culture of smallness</p>	exploitation	<p>(7) มนุษย์ใจโลกแบบไม่ ใจโลกแบบไม่ โลกเป็นวัตถุ "แยกส่วน" มนุษย์ใจโลกไม่เป็น ใจแล้วทิ้ง ใจแล้วทิ้ง ใจแล้วทิ้ง ไร้นอก ไร้นอก ไร้นอก ใจโลกแบบปฐมภูมิ ไร้นอกพึ่งพิง มีมาตรฐานสูง culture of bigness</p>

ที่มา: สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ ฉบับปฐมฤกษ์ ๒๕๓๖-๒๕๓๗, ๒๕๓๘, ๒๕๓๙, ๒๕๔๐, ๒๕๔๑, ๒๕๔๒, ๒๕๔๓, ๒๕๔๔, ๒๕๔๕, ๒๕๔๖, ๒๕๔๗, ๒๕๔๘, ๒๕๔๙, ๒๕๕๐, ๒๕๕๑, ๒๕๕๒, ๒๕๕๓, ๒๕๕๔, ๒๕๕๕, ๒๕๕๖, ๒๕๕๗, ๒๕๕๘, ๒๕๕๙, ๒๕๖๐, ๒๕๖๑, ๒๕๖๒, ๒๕๖๓, ๒๕๖๔, ๒๕๖๕, ๒๕๖๖, ๒๕๖๗, ๒๕๖๘, ๒๕๖๙, ๒๕๗๐, ๒๕๗๑, ๒๕๗๒, ๒๕๗๓, ๒๕๗๔, ๒๕๗๕, ๒๕๗๖, ๒๕๗๗, ๒๕๗๘, ๒๕๗๙, ๒๕๘๐, ๒๕๘๑, ๒๕๘๒, ๒๕๘๓, ๒๕๘๔, ๒๕๘๕, ๒๕๘๖, ๒๕๘๗, ๒๕๘๘, ๒๕๘๙, ๒๕๙๐, ๒๕๙๑, ๒๕๙๒, ๒๕๙๓, ๒๕๙๔, ๒๕๙๕, ๒๕๙๖, ๒๕๙๗, ๒๕๙๘, ๒๕๙๙, ๒๖๐๐, ๒๖๐๑, ๒๖๐๒, ๒๖๐๓, ๒๖๐๔, ๒๖๐๕, ๒๖๐๖, ๒๖๐๗, ๒๖๐๘, ๒๖๐๙, ๒๖๑๐, ๒๖๑๑, ๒๖๑๒, ๒๖๑๓, ๒๖๑๔, ๒๖๑๕, ๒๖๑๖, ๒๖๑๗, ๒๖๑๘, ๒๖๑๙, ๒๖๒๐, ๒๖๒๑, ๒๖๒๒, ๒๖๒๓, ๒๖๒๔, ๒๖๒๕, ๒๖๒๖, ๒๖๒๗, ๒๖๒๘, ๒๖๒๙, ๒๖๓๐, ๒๖๓๑, ๒๖๓๒, ๒๖๓๓, ๒๖๓๔, ๒๖๓๕, ๒๖๓๖, ๒๖๓๗, ๒๖๓๘, ๒๖๓๙, ๒๖๔๐, ๒๖๔๑, ๒๖๔๒, ๒๖๔๓, ๒๖๔๔, ๒๖๔๕, ๒๖๔๖, ๒๖๔๗, ๒๖๔๘, ๒๖๔๙, ๒๖๕๐, ๒๖๕๑, ๒๖๕๒, ๒๖๕๓, ๒๖๕๔, ๒๖๕๕, ๒๖๕๖, ๒๖๕๗, ๒๖๕๘, ๒๖๕๙, ๒๖๖๐, ๒๖๖๑, ๒๖๖๒, ๒๖๖๓, ๒๖๖๔, ๒๖๖๕, ๒๖๖๖, ๒๖๖๗, ๒๖๖๘, ๒๖๖๙, ๒๖๗๐, ๒๖๗๑, ๒๖๗๒, ๒๖๗๓, ๒๖๗๔, ๒๖๗๕, ๒๖๗๖, ๒๖๗๗, ๒๖๗๘, ๒๖๗๙, ๒๖๘๐, ๒๖๘๑, ๒๖๘๒, ๒๖๘๓, ๒๖๘๔, ๒๖๘๕, ๒๖๘๖, ๒๖๘๗, ๒๖๘๘, ๒๖๘๙, ๒๖๙๐, ๒๖๙๑, ๒๖๙๒, ๒๖๙๓, ๒๖๙๔, ๒๖๙๕, ๒๖๙๖, ๒๖๙๗, ๒๖๙๘, ๒๖๙๙, ๒๗๐๐, ๒๗๐๑, ๒๗๐๒, ๒๗๐๓, ๒๗๐๔, ๒๗๐๕, ๒๗๐๖, ๒๗๐๗, ๒๗๐๘, ๒๗๐๙, ๒๗๑๐, ๒๗๑๑, ๒๗๑๒, ๒๗๑๓, ๒๗๑๔, ๒๗๑๕, ๒๗๑๖, ๒๗๑๗, ๒๗๑๘, ๒๗๑๙, ๒๗๒๐, ๒๗๒๑, ๒๗๒๒, ๒๗๒๓, ๒๗๒๔, ๒๗๒๕, ๒๗๒๖, ๒๗๒๗, ๒๗๒๘, ๒๗๒๙, ๒๗๓๐, ๒๗๓๑, ๒๗๓๒, ๒๗๓๓, ๒๗๓๔, ๒๗๓๕, ๒๗๓๖, ๒๗๓๗, ๒๗๓๘, ๒๗๓๙, ๒๗๔๐, ๒๗๔๑, ๒๗๔๒, ๒๗๔๓, ๒๗๔๔, ๒๗๔๕, ๒๗๔๖, ๒๗๔๗, ๒๗๔๘, ๒๗๔๙, ๒๗๕๐, ๒๗๕๑, ๒๗๕๒, ๒๗๕๓, ๒๗๕๔, ๒๗๕๕, ๒๗๕๖, ๒๗๕๗, ๒๗๕๘, ๒๗๕๙, ๒๗๖๐, ๒๗๖๑, ๒๗๖๒, ๒๗๖๓, ๒๗๖๔, ๒๗๖๕, ๒๗๖๖, ๒๗๖๗, ๒๗๖๘, ๒๗๖๙, ๒๗๗๐, ๒๗๗๑, ๒๗๗๒, ๒๗๗๓, ๒๗๗๔, ๒๗๗๕, ๒๗๗๖, ๒๗๗๗, ๒๗๗๘, ๒๗๗๙, ๒๗๘๐, ๒๗๘๑, ๒๗๘๒, ๒๗๘๓, ๒๗๘๔, ๒๗๘๕, ๒๗๘๖, ๒๗๘๗, ๒๗๘๘, ๒๗๘๙, ๒๗๙๐, ๒๗๙๑, ๒๗๙๒, ๒๗๙๓, ๒๗๙๔, ๒๗๙๕, ๒๗๙๖, ๒๗๙๗, ๒๗๙๘, ๒๗๙๙, ๒๘๐๐, ๒๘๐๑, ๒๘๐๒, ๒๘๐๓, ๒๘๐๔, ๒๘๐๕, ๒๘๐๖, ๒๘๐๗, ๒๘๐๘, ๒๘๐๙, ๒๘๑๐, ๒๘๑๑, ๒๘๑๒, ๒๘๑๓, ๒๘๑๔, ๒๘๑๕, ๒๘๑๖, ๒๘๑๗, ๒๘๑๘, ๒๘๑๙, ๒๘๒๐, ๒๘๒๑, ๒๘๒๒, ๒๘๒๓, ๒๘๒๔, ๒๘๒๕, ๒๘๒๖, ๒๘๒๗, ๒๘๒๘, ๒๘๒๙, ๒๘๓๐, ๒๘๓๑, ๒๘๓๒, ๒๘๓๓, ๒๘๓๔, ๒๘๓๕, ๒๘๓๖, ๒๘๓๗, ๒๘๓๘, ๒๘๓๙, ๒๘๔๐, ๒๘๔๑, ๒๘๔๒, ๒๘๔๓, ๒๘๔๔, ๒๘๔๕, ๒๘๔๖, ๒๘๔๗, ๒๘๔๘, ๒๘๔๙, ๒๘๕๐, ๒๘๕๑, ๒๘๕๒, ๒๘๕๓, ๒๘๕๔, ๒๘๕๕, ๒๘๕๖, ๒๘๕๗, ๒๘๕๘, ๒๘๕๙, ๒๘๖๐, ๒๘๖๑, ๒๘๖๒, ๒๘๖๓, ๒๘๖๔, ๒๘๖๕, ๒๘๖๖, ๒๘๖๗, ๒๘๖๘, ๒๘๖๙, ๒๘๗๐, ๒๘๗๑, ๒๘๗๒, ๒๘๗๓, ๒๘๗๔, ๒๘๗๕, ๒๘๗๖, ๒๘๗๗, ๒๘๗๘, ๒๘๗๙, ๒๘๘๐, ๒๘๘๑, ๒๘๘๒, ๒๘๘๓, ๒๘๘๔, ๒๘๘๕, ๒๘๘๖, ๒๘๘๗, ๒๘๘๘, ๒๘๘๙, ๒๘๙๐, ๒๘๙๑, ๒๘๙๒, ๒๘๙๓, ๒๘๙๔, ๒๘๙๕, ๒๘๙๖, ๒๘๙๗, ๒๘๙๘, ๒๘๙๙, ๒๙๐๐, ๒๙๐๑, ๒๙๐๒, ๒๙๐๓, ๒๙๐๔, ๒๙๐๕, ๒๙๐๖, ๒๙๐๗, ๒๙๐๘, ๒๙๐๙, ๒๙๑๐, ๒๙๑๑, ๒๙๑๒, ๒๙๑๓, ๒๙๑๔, ๒๙๑๕, ๒๙๑๖, ๒๙๑๗, ๒๙๑๘, ๒๙๑๙, ๒๙๒๐, ๒๙๒๑, ๒๙๒๒, ๒๙๒๓, ๒๙๒๔, ๒๙๒๕, ๒๙๒๖, ๒๙๒๗, ๒๙๒๘, ๒๙๒๙, ๒๙๓๐, ๒๙๓๑, ๒๙๓๒, ๒๙๓๓, ๒๙๓๔, ๒๙๓๕, ๒๙๓๖, ๒๙๓๗, ๒๙๓๘, ๒๙๓๙, ๒๙๔๐, ๒๙๔๑, ๒๙๔๒, ๒๙๔๓, ๒๙๔๔, ๒๙๔๕, ๒๙๔๖, ๒๙๔๗, ๒๙๔๘, ๒๙๔๙, ๒๙๕๐, ๒๙๕๑, ๒๙๕๒, ๒๙๕๓, ๒๙๕๔, ๒๙๕๕, ๒๙๕๖, ๒๙๕๗, ๒๙๕๘, ๒๙๕๙, ๒๙๖๐, ๒๙๖๑, ๒๙๖๒, ๒๙๖๓, ๒๙๖๔, ๒๙๖๕, ๒๙๖๖, ๒๙๖๗, ๒๙๖๘, ๒๙๖๙, ๒๙๗๐, ๒๙๗๑, ๒๙๗๒, ๒๙๗๓, ๒๙๗๔, ๒๙๗๕, ๒๙๗๖, ๒๙๗๗, ๒๙๗๘, ๒๙๗๙, ๒๙๘๐, ๒๙๘๑, ๒๙๘๒, ๒๙๘๓, ๒๙๘๔, ๒๙๘๕, ๒๙๘๖, ๒๙๘๗, ๒๙๘๘, ๒๙๘๙, ๒๙๙๐, ๒๙๙๑, ๒๙๙๒, ๒๙๙๓, ๒๙๙๔, ๒๙๙๕, ๒๙๙๖, ๒๙๙๗, ๒๙๙๘, ๒๙๙๙, ๒๖๐๐, ๒๖๐๑, ๒๖๐๒, ๒๖๐๓, ๒๖๐๔, ๒๖๐๕, ๒๖๐๖, ๒๖๐๗, ๒๖๐๘, ๒๖๐๙, ๒๖๑๐, ๒๖๑๑, ๒๖๑๒, ๒๖๑๓, ๒๖๑๔, ๒๖๑๕, ๒๖๑๖, ๒๖๑๗, ๒๖๑๘, ๒๖๑๙, ๒๖๒๐, ๒๖๒๑, ๒๖๒๒, ๒๖๒๓, ๒๖๒๔, ๒๖๒๕, ๒๖๒๖, ๒๖๒๗, ๒๖๒๘, ๒๖๒๙, ๒๖๓๐, ๒๖๓๑, ๒๖๓๒, ๒๖๓๓, ๒๖๓๔, ๒๖๓๕, ๒๖๓๖, ๒๖๓๗, ๒๖๓๘, ๒๖๓๙, ๒๖๔๐, ๒๖๔๑, ๒๖๔๒, ๒๖๔๓, ๒๖๔๔, ๒๖๔๕, ๒๖๔๖, ๒๖๔๗, ๒๖๔๘, ๒๖๔๙, ๒๖๕๐, ๒๖๕๑, ๒๖๕๒, ๒๖๕๓, ๒๖๕๔, ๒๖๕๕, ๒๖๕๖, ๒๖๕๗, ๒๖๕๘, ๒๖๕๙, ๒๖๖๐, ๒๖๖๑, ๒๖๖๒, ๒๖๖๓, ๒๖๖๔, ๒๖๖๕, ๒๖๖๖, ๒๖๖๗, ๒๖๖๘, ๒๖๖๙, ๒๖๗๐, ๒๖๗๑, ๒๖๗๒, ๒๖๗๓, ๒๖๗๔, ๒๖๗๕, ๒๖๗๖, ๒๖๗๗, ๒๖๗๘, ๒๖๗๙, ๒๖๘๐, ๒๖๘๑, ๒๖๘๒, ๒๖๘๓, ๒๖๘๔, ๒๖๘๕, ๒๖๘๖, ๒๖๘๗, ๒๖๘๘, ๒๖๘๙, ๒๖๙๐, ๒๖๙๑, ๒๖๙๒, ๒๖๙๓, ๒๖๙๔, ๒๖๙๕, ๒๖๙๖, ๒๖๙๗, ๒๖๙๘, ๒๖๙๙, ๒๗๐๐, ๒๗๐๑, ๒๗๐๒, ๒๗๐๓, ๒๗๐๔, ๒๗๐๕, ๒๗๐๖, ๒๗๐๗, ๒๗๐๘, ๒๗๐๙, ๒๗๑๐, ๒๗๑๑, ๒๗๑๒, ๒๗๑๓, ๒๗๑๔, ๒๗๑๕, ๒๗๑๖, ๒๗๑๗, ๒๗๑๘, ๒๗๑๙, ๒๗๒๐, ๒๗๒๑, ๒๗๒๒, ๒๗๒๓, ๒๗๒๔, ๒๗๒๕, ๒๗๒๖, ๒๗๒๗, ๒๗๒๘, ๒๗๒๙, ๒๗๓๐, ๒๗๓๑, ๒๗๓๒, ๒๗๓๓, ๒๗๓๔, ๒๗๓๕, ๒๗๓๖, ๒๗๓๗, ๒๗๓๘, ๒๗๓๙, ๒๗๔๐, ๒๗๔๑, ๒๗๔๒, ๒๗๔๓, ๒๗๔๔, ๒๗๔๕, ๒๗๔๖, ๒๗๔๗, ๒๗๔๘, ๒๗๔๙, ๒๗๕๐, ๒๗๕๑, ๒๗๕๒, ๒๗๕๓, ๒๗๕๔, ๒๗๕๕, ๒๗๕๖, ๒๗๕๗, ๒๗๕๘, ๒๗๕๙, ๒๗๖๐, ๒๗๖๑, ๒๗๖๒, ๒๗๖๓, ๒๗๖๔, ๒๗๖๕, ๒๗๖๖, ๒๗๖๗, ๒๗๖๘, ๒๗๖๙, ๒๗๗๐, ๒๗๗๑, ๒๗๗๒, ๒๗๗๓, ๒๗๗๔, ๒๗๗๕, ๒๗๗๖, ๒๗๗๗, ๒๗๗๘, ๒๗๗๙, ๒๗๘๐, ๒๗๘๑, ๒๗๘๒, ๒๗๘๓, ๒๗๘๔, ๒๗๘๕, ๒๗๘๖, ๒๗๘๗, ๒๗๘๘, ๒๗๘๙, ๒๗๙๐, ๒๗๙๑, ๒๗๙๒, ๒๗๙๓, ๒๗๙๔, ๒๗๙๕, ๒๗๙๖, ๒๗๙๗, ๒๗๙๘, ๒๗๙๙, ๒๘๐๐, ๒๘๐๑, ๒๘๐๒, ๒๘๐๓, ๒๘๐๔, ๒๘๐๕, ๒๘๐๖, ๒๘๐๗, ๒๘๐๘, ๒๘๐๙, ๒๘๑๐, ๒๘๑๑, ๒๘๑๒, ๒๘๑๓, ๒๘๑๔, ๒๘๑๕, ๒๘๑๖, ๒๘๑๗, ๒๘๑๘, ๒๘๑๙, ๒๘๒๐, ๒๘๒๑, ๒๘๒๒, ๒๘๒๓, ๒๘๒๔, ๒๘๒๕, ๒๘๒๖, ๒๘๒๗, ๒๘๒๘, ๒๘๒๙, ๒๘๓๐, ๒๘๓๑, ๒๘๓๒, ๒๘๓๓, ๒๘๓๔, ๒๘๓๕, ๒๘๓๖, ๒๘๓๗, ๒๘๓๘, ๒๘๓๙, ๒๘๔๐, ๒๘๔๑, ๒๘๔๒, ๒๘๔๓, ๒๘๔๔, ๒๘๔๕, ๒๘๔๖, ๒๘๔๗, ๒๘๔๘, ๒๘๔๙, ๒๘๕๐, ๒๘๕๑, ๒๘๕๒, ๒๘๕๓, ๒๘๕๔, ๒๘๕๕, ๒๘๕๖, ๒๘๕๗, ๒๘๕๘, ๒๘๕๙, ๒๘๖๐, ๒๘๖๑, ๒๘๖๒, ๒๘๖๓, ๒๘๖๔, ๒๘๖๕, ๒๘๖๖, ๒๘๖๗, ๒๘๖๘, ๒๘๖๙, ๒๘๗๐, ๒๘๗๑, ๒๘๗๒, ๒๘๗๓, ๒๘๗๔, ๒๘๗๕, ๒๘๗๖, ๒๘๗๗, ๒๘๗๘, ๒๘๗๙, ๒๘๘๐, ๒๘๘๑, ๒๘๘๒, ๒๘๘๓, ๒๘๘๔, ๒๘๘๕, ๒๘๘๖, ๒๘๘๗, ๒๘๘๘, ๒๘๘๙, ๒๘๙๐, ๒๘๙๑, ๒๘๙๒, ๒๘๙๓, ๒๘๙๔, ๒๘๙๕, ๒๘๙๖, ๒๘๙๗, ๒๘๙๘, ๒๘๙๙, ๒๙๐๐, ๒๙๐๑, ๒๙๐๒, ๒๙๐๓, ๒๙๐๔, ๒๙๐๕, ๒๙๐๖, ๒๙๐๗, ๒๙๐๘, ๒๙๐๙, ๒๙๑๐, ๒๙๑๑, ๒๙๑๒, ๒๙๑๓, ๒๙๑๔, ๒๙๑๕, ๒๙๑๖, ๒๙๑๗, ๒๙๑๘, ๒๙๑๙, ๒๙๒๐, ๒๙๒๑, ๒๙๒๒, ๒๙๒๓, ๒๙๒๔, ๒๙๒๕, ๒๙๒๖, ๒๙๒๗, ๒๙๒๘, ๒๙๒๙, ๒๙๓๐, ๒๙๓๑, ๒๙๓๒, ๒๙๓๓, ๒๙๓๔, ๒๙๓๕, ๒๙๓๖, ๒๙๓๗, ๒๙๓๘, ๒๙๓๙, ๒๙๔๐, ๒๙๔๑, ๒๙๔๒, ๒๙๔๓, ๒๙๔๔, ๒๙๔๕, ๒๙๔๖, ๒๙๔๗, ๒๙๔๘, ๒๙๔๙, ๒๙๕๐, ๒๙๕๑, ๒๙๕๒, ๒๙๕๓, ๒๙๕๔, ๒๙๕๕, ๒๙๕๖, ๒๙๕๗, ๒๙๕๘, ๒๙๕๙, ๒๙๖๐, ๒๙๖๑, ๒๙๖๒, ๒๙๖๓, ๒๙๖๔, ๒๙๖๕, ๒๙๖๖, ๒๙๖๗, ๒๙๖๘, ๒๙๖๙, ๒๙๗๐, ๒๙๗๑, ๒๙๗๒, ๒๙๗๓, ๒๙๗๔, ๒๙๗๕, ๒๙๗๖, ๒๙๗๗, ๒๙๗๘, ๒๙๗๙, ๒๙๘๐, ๒๙๘๑, ๒๙๘๒, ๒๙๘๓, ๒๙๘๔, ๒๙๘๕, ๒๙๘๖, ๒๙๘๗, ๒๙๘๘, ๒๙๘๙, ๒๙๙๐, ๒๙๙๑, ๒๙๙๒, ๒๙๙๓, ๒๙๙๔, ๒๙๙๕, ๒๙๙๖, ๒๙๙๗, ๒๙๙๘, ๒๙๙๙, ๒๖๐๐, ๒๖๐๑, ๒๖๐๒, ๒๖๐๓, ๒๖๐๔, ๒๖๐๕, ๒๖๐๖, ๒๖๐๗, ๒๖๐๘, ๒๖๐๙, ๒๖๑๐, ๒๖๑๑, ๒๖๑๒, ๒๖๑๓, ๒๖๑๔, ๒๖๑๕, ๒๖๑๖, ๒๖๑๗, ๒๖๑๘, ๒๖๑๙, ๒๖๒๐, ๒๖๒๑, ๒๖๒๒, ๒๖๒๓, ๒๖๒๔, ๒๖๒๕, ๒๖๒๖, ๒๖๒๗, ๒๖๒๘, ๒๖๒๙, ๒๖๓๐, ๒๖๓๑, ๒๖๓๒, ๒๖๓๓, ๒๖๓๔, ๒๖๓๕, ๒๖๓๖, ๒๖๓๗, ๒๖๓๘, ๒๖๓๙, ๒๖๔๐, ๒๖๔๑, ๒๖๔๒, ๒๖๔๓, ๒๖๔๔, ๒๖๔๕, ๒๖๔๖, ๒๖๔๗, ๒๖๔๘, ๒๖๔๙, ๒๖๕๐, ๒๖๕๑, ๒๖๕๒, ๒๖๕๓, ๒๖๕๔, ๒๖๕๕, ๒๖๕๖, ๒๖๕๗, ๒๖๕๘, ๒๖๕๙, ๒๖๖๐, ๒๖๖๑, ๒๖๖๒, ๒๖๖๓, ๒๖๖๔, ๒๖๖๕, ๒๖๖๖, ๒๖๖๗, ๒๖๖๘, ๒๖๖๙, ๒๖๗๐, ๒๖๗๑, ๒๖๗๒, ๒๖๗๓, ๒๖๗๔, ๒๖๗๕, ๒๖๗๖, ๒๖๗๗, ๒๖๗๘, ๒๖๗๙, ๒๖๘๐, ๒๖๘๑, ๒๖๘๒, ๒๖๘๓, ๒๖๘๔, ๒๖๘๕, ๒๖๘๖, ๒๖๘๗, ๒๖๘๘, ๒๖๘๙, ๒๖๙๐, ๒๖๙๑, ๒๖๙๒, ๒๖๙๓, ๒๖๙๔, ๒๖๙๕, ๒๖๙๖, ๒๖๙๗, ๒๖๙๘, ๒๖๙๙, ๒๗๐๐, ๒๗๐๑, ๒๗๐๒, ๒๗๐๓, ๒๗๐๔, ๒๗๐๕, ๒๗๐๖, ๒๗๐๗, ๒๗๐๘, ๒๗๐๙, ๒๗๑๐, ๒๗๑๑, ๒๗๑๒, ๒๗๑๓, ๒๗๑๔, ๒๗๑๕, ๒๗๑๖, ๒๗๑๗, ๒๗๑๘, ๒๗๑๙, ๒๗๒๐, ๒๗๒๑, ๒๗๒๒, ๒๗๒๓, ๒๗๒๔, ๒๗๒๕, ๒๗๒๖, ๒๗๒๗, ๒๗๒๘, ๒๗๒๙, ๒๗๓๐, ๒๗๓๑, ๒๗๓๒, ๒๗๓๓, ๒๗๓๔, ๒๗๓๕, ๒๗๓๖, ๒๗๓๗, ๒๗๓๘, ๒๗๓๙, ๒๗๔๐, ๒๗๔๑, ๒๗๔๒, ๒๗๔๓, ๒๗๔๔, ๒๗๔๕, ๒๗๔๖, ๒๗๔๗, ๒๗๔๘, ๒๗๔๙, ๒๗๕๐, ๒๗๕๑, ๒๗๕๒, ๒๗๕๓,

2.2 ระบบปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์ (Primary Message Systems, PMS)³

จากความปรารถนาของมนุษย์ และสาระและลักษณะของสังคมมาตุลัทธิมาสู่การศึกษาแนวคิดเรื่องระบบปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์ เพื่อจะอาศัยใช้เป็นฐานในการทำความเข้าใจในวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนที่จะทำการศึกษ อันประกอบด้วยประเด็นสำคัญ 10 ประการ ได้แก่ ระบบปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับโลก ระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ระบบการเลี้ยงชีพ ระบบปฏิสัมพันธ์ของชายหญิง ระบบเพศปฏิสัมพันธ์ ระบบกาละปฏิสัมพันธ์ ระบบการเรียนรู้ ระบบการเล่น ระบบการป้องกันตัว และระบบการใช้โลก

2.2.1 ระบบปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับโลก (interaction)

มนุษย์มีปฏิสัมพันธ์กับโลกแวดล้อมธรรมชาติ โดยจะอาศัยกรอบแห่งวัฒนธรรมที่มนุษย์อาศัยอยู่ในโลกแห่งชีวิต ปฏิสัมพันธ์นี้จึงสะท้อนรูปแบบของการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับโลกแห่งชีวิตในรูปแบบต่างๆ ผู้คนในสังคมมาตุลัทธิจะมีความสัมพันธ์กับโลกธรรมชาติอย่างแนบแน่น มีการอาศัยอยู่ที่กลมเกลียว สอดคล้องกับโลกธรรมชาติ อาศัยอยู่ในธรรมชาติ ที่มีปฏิสัมพันธ์กันอย่างลึกซึ้ง ในขณะที่สังคมปัจเจกชนผู้คนเริ่มพัฒนาไปสู่ความเจริญทางวัตถุ และเริ่มแยกตัวออกจากโลกแวดล้อม มุ่งสู่โลกใหม่ที่พัฒนาขึ้น เขาขณะอยู่เหนือธรรมชาติ ในความสัมพันธ์กับโลกทางธรรมชาติจึงลดน้อยลง จนกลายเป็นการแยกขาดความสัมพันธ์กับธรรมชาติในที่สุด คือมีรูปแบบชีวิตที่ไม่มีปฏิสัมพันธ์กับโลกธรรมชาติ

2.2.2 ระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ (association)

ความปรารถนาในการดำรงอยู่ของมนุษย์ข้อหนึ่งคือ ความต้องการมีความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ รูปแบบของความสัมพัทธ์ระหว่างผู้คนจะเป็นฐานในการทำความเข้าใจสังคมที่เขาอยู่อาศัย ในสังคมมาตุลัทธิความสัมพันธ์ของผู้คนเป็นแบบครอบครัวขยาย ผู้คนจึงมีความสัมพันธ์กันอย่างเหนียวแน่น เป็นสังคมในระบบเครือญาติที่มีการสืบสายสัมพันธ์กันมายาวนาน จากรุ่นสู่รุ่น จึงทำให้ผู้คนในสังคมมีความใกล้ชิดสนิทสนม มีความเอื้ออาทรช่วยเหลือเจือจุนกัน มีความกลมเกลียวเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ในสังคมปัจเจกชนผู้คนเริ่มแยกตัวออกจากความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนจะเริ่มน้อยลง มีรูปแบบสังคมแบบปัจเจกมากขึ้น คือ ต่างคนต่างอยู่ ผู้คนในสังคมนี้จึงมีระยะห่างทางสังคมมากกว่าผู้คนในสังคมแบบมาตุลัทธิ

2.2.3 ระบบการเลี้ยงชีพ (subsistence)

ระบบการเลี้ยงชีพภายในสังคมเป็นไปเพื่อการตอบสนองความต้องการพื้นฐานที่ต้องการ หรือสามารถดำรงชีวิต และสังคมให้สืบต่อไปได้ ในสังคมมาตุลัทธิระบบการเลี้ยงชีพจะเป็นไปในรูปแบบสมานฉันท์ ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน พึ่งพา อาศัยกัน ในขณะที่สังคมปัจเจกชนเป็นแบบแข่งขัน เขาขณะ จึงดิ้นรน ไม่พึ่งพากัน

³ สาระแห่งระบบปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์ (Primary Message Systems, PMS) ใน Hall, Edward T. *The silent language*. (New York : Anchor Books, 1990), pp. 33-58. สรุปความจาก ทิพย์สุดา ปทุมานนท์. *จิตวิทยาสถาบันกิจกรรมมนุษย์ปฏิสัมพันธ์*. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547), หน้า 156-186.

2.2.4 ระบบปฏิสัมพันธ์ของชายหญิง (bisexuality)

บทบาทของชายหญิงในแต่ละสังคมมีบทบาทแตกต่างกัน ทั้งความสัมพันธ์ในเชิงอำนาจ และความสัมพันธ์เชิงหน้าที่ ในสังคมมาตุลัทธิจะนับถือกันด้วยวัยวุฒิ และคุณวุฒิ นับถือผู้อาวุโส ให้ความสำคัญกับผู้อาวุโส ในสังคมนี้ผู้คนจึงช่วยเหลือ เกื้อกูลกันและกัน ด้วยมิตรไมตรีที่ดีต่อกัน ระบบปฏิสัมพันธ์จะมีลักษณะที่เป็นไปตามธรรมชาติมากกว่า สำหรับสังคมปิตุลัทธิบทบาทของชายหญิงจะมีความสัมพันธ์กันเชิงหน้าที่ และอำนาจที่ชัดเจน

2.2.5 ระบบเทศะปฏิสัมพันธ์ (territoriality)

ระบบเทศะปฏิสัมพันธ์ คือ ลักษณะการครองที่ว่าง ระยะสัมพันธ์ของบุคคลที่มีความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ และกับวัตถุต่างๆ ซึ่งทำให้เกิดที่ว่างในลักษณะต่างๆ ขึ้น เช่น การจัดข้าวของเครื่องใช้ ขนาดเครื่องเรือน โต๊ะ เก้าอี้ เป็นต้น ในสังคมมาตุลัทธิผู้คนจะเข้าไปสัมพันธ์กับโลกแวดล้อมด้วยกายสัมผัส เกิดการสัมผัสแบบแนบแน่น ใกล้ชิด (culture of small space) ซึ่งทำให้เกิดที่ว่างที่มีลักษณะเฉพาะตัวที่สะท้อนออกมาจากบุคคล ในสังคมปิตุลัทธิซึ่งเป็นสังคมที่มีความก้าวหน้า มีเครื่องมือเครื่องมือเข้ามาแทนที่การสัมผัสโลกของบุคคล ที่ว่างและบุคคลจึงเริ่มแยกขาดออกจากกัน มีระยะห่างมากขึ้น ปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้คน และที่ว่างเริ่มลดน้อยลง

2.2.6 ระบบกาละปฏิสัมพันธ์ (temporality)

ระบบกาละปฏิสัมพันธ์ หรือ ระบบเวลาที่มีความสัมพันธ์กับชีวิต ในทุกสังคมระบบเวลาที่เข้ามาสัมพันธ์กับชีวิตมีความแตกต่างกัน เช่น ในสังคมแบบมาตุลัทธิ เป็นระบบเวลาแบบ “polychronic time” ระบบเวลาแบบหมุนเวียน ผลัดเปลี่ยนไป โดยจะมองระบบเวลาว่าเป็นวัฏจักรหมุนเวียน ไม่จริงจังยืนเป็นไปตามกาลของโลก ของแต่ละท้องถิ่น ส่วนสังคมแบบปิตุลัทธิมองเวลาเป็นระบบ “monochronic time” ระบบเวลาเชิงเส้น จะเน้นเรื่องเวลาที่เที่ยงตรงมองเวลาเป็นเส้นตรง มีตารางเวลา เป็นไปตามหมายกำหนดการณ์ ระบบเวลาทั้งสองสังคมจึงมีความสัมพันธ์อยู่กับการครองที่ว่าง (territoriality) เสมอ สำหรับการใช้สอยแบบหมุนเวียนผลัดเปลี่ยนกิจกรรม หรือที่ว่างที่มีลักษณะการใช้สอยแบบเอนกประสงค์นั้นจะเรียกว่า “polychronic space” และสำหรับที่ว่างที่มีการใช้สอยเพียงอย่างเดียว จะเรียกว่า “monochronic space”^{*}

2.2.7 ระบบการเรียนรู้ (learning)

มนุษย์ผ่านการเรียนรู้ ผ่านการปรับตัว และวิวัฒนาการให้เข้ากับสภาพแวดล้อมให้สามารถอยู่รอดได้ การเรียนรู้เพื่อการอยู่รอดนี้เป็นเหตุปัจจัยเบื้องต้นที่ทำให้มนุษย์เกิดการเรียนรู้ และเพิ่มพูนการเรียนรู้สืบต่อมา จนกลายเป็นวัฒนธรรม การถ่ายทอดความคิด ความเชื่อจากรุ่นสู่รุ่น สะสมมาช้านาน ดังนั้นในสังคมจึงมีวิถี และวิถีใน

^{*} Polychronic time (PC-time) คือการทำหลายสิ่งหลายอย่างในเวลาเดียวกัน ซึ่งมีลักษณะตรงข้ามกับ Monochronic time (MC-time) คือ การทำเพียงสิ่งหนึ่ง สิ่งเดียวในเวลาเดียวกัน ลักษณะของเวลาทั้งสองรูปแบบนี้ได้นำมาซึ่งการปรากฏของรูปแบบและลักษณะของ(การใช้สอย)ที่ว่างที่แตกต่างกัน ดูการอภิปรายเรื่องนี้ใน Hall, Edward T. *The Dance of life: the other dimension of time.* (New York: Anchor Books, 1989), pp. 44-58.

การเรียนรู้แตกต่างกัน ในสังคมมาตุลัทธิการเรียนรู้เป็นแบบชานาน “ตำนาน” ค่อยๆ เรียนรู้สะสม รักรอบด้านรอบมุ่ม ไม่ได้ผ่าแบ่งสิ่งที่เรียนรู้ออกเป็นส่วนๆ ในหนทางนี้จึงต้องอาศัยระยะเวลาบ่มเพาะ ในลักษณะการเรียนรู้แบบองค์รวม ที่ไม่แยกขาดการเรียนรู้จากการใช้ชีวิต ในขณะที่สังคมปัจเจกบุคคลเป็นการเรียนรู้ที่ตั้งอยู่บนฐานของระบบเหตุและผลที่ชัดเจน จับต้องได้ จึงมีการกำหนดเวลา ตามหลักเกณฑ์ที่แน่นอน

2.2.8 ระบบการเล่น (play)

ระบบการเล่น เป็นส่วนหนึ่งของชีวิต ในการใช้ชีวิตของบุคคลมีทั้งส่วนที่เป็นทั้ง สาระความเคร่งเครียด และส่วนที่เป็นการเล่น ความสนุกสนาน ผ่อนคลาย เพื่อปล่อยให้ชีวิตได้เป็นอิสระ พักผ่อนจากส่วนที่เป็นสาระ และความเคร่งเครียด ในการเล่นนี้จึงเป็นด้านของความฝัน จินตนาการ ในขณะที่การทำงานหรือภาคสาระเป็นเรื่องของความเป็นจริง ในสังคมต่างๆ ในแต่ละสังคมจึงปรากฏ “การเล่น” ที่แตกต่างกัน การเล่นในสังคมมาตุลัทธิจะมีความสนุกสนาน สมานฉันท์มีรูปแบบที่ซับซ้อน ในสังคมปัจเจกบุคคลจะมีกฎกติกาในการเล่นที่ชัดเจน เพื่อหาฝ่ายแพ้ ฝ่ายชนะ

2.2.9 ระบบการป้องกันตัว (defense)

ระบบการป้องกันตัว คือ การป้องกันตัวเองจากสภาพแวดล้อมทั้งผู้คน ชุมชน และธรรมชาติ ระบบการป้องกันตัวเกิดขึ้นในหลายระดับทั้งระดับส่วนตัวไปจนถึงระดับชุมชน ในสังคมมาตุลัทธิ เนื่องจากความสนิทสนมกันของผู้คน ผู้คนเปิดใจเข้าหากันการป้องกันตัวจึงมีน้อย สะท้อนออกมาในรูปแบบสังคมที่เปิดกว้างกว่าจะปิดกั้น ผู้คนในสังคมมาตุลัทธิจะมีลักษณะเป็น “contact people” มากกว่าจะเป็น “non-contact people” ในสังคมแบบเปิดนี้ การป้องกันภัยจึงเป็นไปในแบบการพึ่งพา อาศัยกัน เช่น การบอกต่อช่วยกันดูแล ในความสัมพันธ์แบบสังคมเครือญาติ ในลักษณะนี้ระบบป้องกันตัวจึงมีแต่เหมือนไม่มี กล่าวคือ มีความยืดหยุ่นในรูปแบบ อันเกิดจากการช่วยกันสอดส่องดูแล เป็นระบบที่มีชีวิต ซึ่งจะสะท้อนออกมาในคุณภาพของที่ว่างเป็น ที่ว่างที่มีความปลอดภัย (defensible space) ในขณะที่สังคมปัจเจกบุคคล ผู้คนอยู่ในความสัมพันธ์แบบปัจเจก หรือแยกขาดจากคนอื่นๆ ใน การแยกขาดระบบป้องกันจึงต้องอาศัยรูปแบบตายตัว การเกิดริ้ว ระบบป้องกันที่มีการรับรองมาตรฐานต่างๆ ตลอดจนการควบคุมการใช้สอยที่ว่างแบบเด็ดขาด ถูกคิด และพัฒนาขึ้นมาจากสังคมแบบนี้

2.2.10 ระบบการใช้โลก (exploitation)

ระบบการใช้โลก หรือ คติในการใช้โลก ใช้สอยทรัพยากรต่างๆ ที่อยู่รอบตัว ในการใช้โลกจึงเกิดการพัฒนาลูปกรณ์ เครื่องใช้ไม่สอยต่างๆ เป็นส่วนขยายของร่างกายให้สามารถใช้โลกแบบต่างๆ ได้ ในสังคมมาตุลัทธิ การ ใช้โลกจะเป็นการใช้สอยแบบหมุนเวียนใช้แบบพอเพียง สอดคล้องกับธรรมชาติซึ่งจะนำไปสู่วิถีในการอาศัยอยู่ที่มีความยั่งยืน ใช้ทรัพยากรรอบตัวไม่หมดสิ้น ใช้สอยได้ไม่รู้จักจบ ในการใช้โลกในสังคมแบบปัจเจกบุคคล เป็นไปในลักษณะของการใช้แล้วทิ้ง มีมาตรฐานในการใช้สูง การใช้จึงมีการเลือกใช้จากมาตรฐานต่างๆ มากกว่าจะปรับใช้ หรือ ประยุกต์ใช้จากทรัพยากรที่อยู่รอบตัว

การใช้โลกของบุคคลเป็นสิ่งสำคัญที่สะท้อนแบบแผนชีวิตในการอาศัยอยู่ เครื่องมือ ลูปกรณ์ใช้สอยในชีวิตต่างๆ ล้วนเป็นส่วนขยายของร่างกาย เพื่อให้ผู้คนให้สามารถกระทำภารกิจในชีวิตได้อย่างปรารถนา การพิจารณาเครื่องใช้ ไม่สอยจึงมีความสำคัญนอกจากจะมีความแตกต่างกันแล้ว ลักษณะของที่ว่างที่เกิดจากการใช้

สอย เครื่องมือต่างๆ จึงทำให้ที่ว่างมีความแตกต่างกัน เช่นจะเห็นว่า ที่ว่างตลาดในแบบชั่วคราว กับ ตลาดในโรงคั่ว มีลักษณะของที่ว่างอันเกิดจากเครื่องมือเครื่องมือที่ต่างกัน

2.4 แนวคิดแห่งการใช้ที่ว่าง (Proxemics)⁴

“Proxemics” คือ ทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษาการใช้ที่ว่าง ว่าด้วยการสำรวจสังเกตพฤติกรรมและความสัมพันธ์ของผู้คนในการใช้ที่ว่าง อันประกอบไปด้วยการใช้ที่ว่างใน 4 ลักษณะ ได้แก่ (1) ที่ว่างแบบตายตัว (fixed-feature space) (2) ที่ว่างแบบกึ่งตายตัว (semifixed-feature space) และ (3) ที่ว่างแบบเป็นกันเอง (informal space) โดยผู้คนในแต่ละวัฒนธรรมจะมีการใช้สอย และจัดการที่ว่างที่มีรูปแบบ และลักษณะทั้งคล้ายและแตกต่างกัน โดยแบ่งลักษณะของที่ว่างได้ดังนี้

2.4.1 ที่ว่างแบบตายตัว (fixed-feature space)

คือ ที่ว่างอันเกิดขึ้นจากการเข้าไปครอบครองใช้สอยในลักษณะตายตัว โดยสามารถรับรู้ได้ทางประสาทสัมผัสทั้ง 5 ในการรับรู้ของมนุษย์ เช่น ที่ว่างจากการรับรู้ทางการมองเห็น (visual space) ที่ว่างจากการรับรู้ทางการได้ยิน (auditory space) ที่ว่างจากการรับรู้ทางกลิ่น (olfactory space) และที่ว่างจากการรับรู้ผ่านทางผิวหนังสัมผัส (textual space)

2.4.2 ที่ว่างแบบกึ่งตายตัว (semifixed-feature space)

คือ ที่ว่างที่มีลักษณะการเข้าไปครอบครองแบบไม่ตายตัว การใช้สอยที่ว่างที่จะประกอบไปด้วยอุปกรณ์ในการใช้งานแบบกึ่งตายตัว (semifixed-features) ที่สามารถเคลื่อนย้ายได้เมื่อใช้งานในที่ว่างนั้นเสร็จแล้ว เพื่อให้สามารถปรับเปลี่ยน การใช้สอยในที่ว่างได้อย่างหลากหลาย เช่น แผงขายอาหารที่สามารถพับเก็บได้หลังจากตลาดวาย โต๊ะพับแบบญี่ปุ่นที่โยกย้ายไปมา และจัดวางได้ในรูปแบบที่หลากหลาย เป็นต้น ในที่ว่างแบบกึ่งตายตัวนี้ยังแบ่งการจัดที่ว่างเป็น 2 ลักษณะ คือ

(1) sociopetal space คือ ที่ว่างที่มีลักษณะเอื้อให้ผู้คนเข้าร่วมกิจกรรมต่อกัน มีปฏิสัมพันธ์ วิสาสะต่อกันอย่างใกล้ชิด เป็นที่ว่างที่มุ่งเข้าสู่ศูนย์กลาง (sociopetal space) มีแรงพุ่งเข้าสู่ศูนย์กลาง (sociopetal forces) ในอีกลักษณะหนึ่งคือที่ว่างที่เอื้อให้มีการมองเข้าสู่ศูนย์กลาง “the looking-in”

(2) sociofugal space คือ ที่ว่างที่มีลักษณะกระจายผู้คนออกจากกัน (sociofugal space) มีแรงมุ่งออกจากศูนย์กลาง (sociofugal forces) ในอีกลักษณะหนึ่งคือการมองออกสู่ภายนอก “the looking-out”

2.4.3 ที่ว่างแบบเป็นกันเอง (informal space)

คือ ที่ว่างที่ติดต่อสัมพันธ์กับผู้อื่น ซึ่งเป็นไปโดยธรรมชาติของบุคคล ระยะเวลาที่เกิดขึ้นในที่ว่างนี้จะเปลี่ยนแปลงไปตามลักษณะของสังคมต่างๆ ที่ว่างแบบเป็นกันเองแบ่งได้เป็น 4 ระดับ และในแต่ละระดับแบ่งออกได้เป็น 2 ระยะ ดังนี้

⁴ แนวคิดแห่งการใช้ที่ว่าง (Proxemics) สรุปและเก็บความจาก ทิพย์สุดา ปทุมานนท์. **จิตวิทยาสถาปัตยกรรมศาสตร์**. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549), หน้า 112. ประกอบกับหนังสือ *The Hidden Dimension* โดย Edward T. Hall. Hall, Edward T. *The Hidden Dimension*. (New York: Anchor Books, 1990) pp.101-112.

(1) ระยะใกล้ชิด (intimate space) ระยะใกล้ชิด เป็นระยะทางกายสัมผัสและเสียงกระซิบ เป็นระดับที่สื่อสารกันทางกายมากกว่าจะเป็นคำพูด มีระยะอยู่ที่ 0.15-0.20 เมตร ในระยะนี้จะพบเห็นในสังคมที่ผู้คนมีความใกล้ชิดสนิทสนม ถูกเนื้อต้องตัวกันได้สบายใจ (contact peoples)

(2) ระยะส่วนตัว (personal space) คือที่ว่างที่ห่อหุ้มบุคคลเป็นปริมาตร "bubble" ติดตามตัวของบุคคลไปในทุกที่ เพื่อรักษาระยะห่างระหว่างบุคคลกับสิ่งรอบตัว ให้เกิดความรู้สึกมั่นคง ปลอดภัย โดยเฉพาะสังคมที่ผู้คนไม่นิยมถูกเนื้อต้องตัวกัน โดยเฉพาะกับคนแปลกหน้า (non-contact peoples) มีระยะใกล้ (close phase) อยู่ที่ 0.45-0.75 เมตร และระยะไกล (far phase) 0.75-1.20 เมตร โดย bubble ของผู้คนในแต่ละสังคมนั้นมีขนาดที่สั้นไหลไม่เท่ากัน

(3) ระยะสังคม (social space) เป็นระยะในการติดต่อกันทางธุรกิจ และทางสังคม ในระยะนี้คนที่ทำงานร่วมกันจะไม่รู้สึกว่าถูกรบกวนกันในระหว่างการทำงาน มีระยะใกล้ (close phase) 1.20-2.10 เมตร และระยะไกล (far phase) 2.10-3.60 เมตร

(4) ระยะสาธารณะ (public space) ในระยะสาธารณะจะใช้ติดต่อกับสังคมอย่างเป็นทางการ (formal style/frozen style) การสื่อสารนี้จะต้องเตรียมการพูด หรือเน้นระดับเสียง เพราะมีระยะไกลมาก การแสดงออกจึงต้องเน้นมากขึ้นกว่าปกติ มีระยะใกล้ (close phase) 3.60-7.50 เมตร ระยะไกล (far phase) 7.50 เมตร เป็นต้นไป

อย่างไรก็ดีระยะที่ว่างแบบต่างๆ มีความสัมพันธ์ไปกับลักษณะทางสังคมที่มีวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน ซึ่งในแต่ละที่จะมีลักษณะการใช้สอยที่ว่างแตกต่างกัน เช่น ในหน่วยวัด มีการให้ค่าในการเว้นระยะแตกต่างกัน เช่น ในสังคมไทยภาคกลางใช้หน่วยวัด คืบ ศอก วา เป็นต้น ในการศึกษาการใช้สอยที่ว่างในตลาดหรือระยะที่เกิดขึ้นในตลาด จึงมีหน่วยวัดที่ต่างออกไป เช่น ขนาดของแผงขาย "แผงสองภาค" คือ แผงที่นำภาคมาตั้งวางเรียงกัน เพื่อตั้งขายของ เป็นต้น ดังนั้น มาตราวัด และสัดส่วนต่างๆ จึงต้องปรับเปลี่ยนไปตามบริบททางวัฒนธรรมและความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนกับสภาพแวดล้อมในแต่ละท้องถิ่น

2.5 การรับรู้หลากหลายสัมผัสในที่ว่าง (multisensory perception of space)⁵

เมื่อบุคคลเคลื่อนตัวผ่านที่ว่าง บุคคลจะอาศัยข้อมูลที่ได้รับผ่านความสัมพันธ์ทั้งทางกาย และใจเพื่อสร้างความมั่นคงให้กับโลกที่มองเห็นในใจได้ ประสบการณ์การในการมองเห็น (visual experience) ที่สัมพันธ์กับประสบการณ์การเคลื่อนที่ (kinesthetic experience) ทั้งการรับรู้จากการที่ตาเห็น (visual perception) และระบบการรับรู้ทางกายสัมผัสต่างๆ ประสานกันนั้น เป็นการรับรู้โลกที่อยู่รอบกายแบบหลากหลายสัมผัส โดยอาศัยอุปกรณ์การรับรู้ (receptors) ของมนุษย์ หรือระบบประสาทสัมผัสทั้ง 5 ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ โดยแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ อุปกรณ์รับรู้ระยะไกล (distance receptors) และอุปกรณ์รับรู้ระยะใกล้ (intermediate receptors)

2.5.1 อุปกรณ์รับรู้ระยะไกล (distance receptors) อุปกรณ์ที่สามารถรับรู้ได้ในระยะไกล ประกอบด้วย ตา หู จมูก ที่ว่างที่เกิดจากอุปกรณ์การรับรู้เหล่านี้ ได้แก่

⁵ การรับรู้หลากหลายสัมผัสในที่ว่าง (multisensory perception of space) สรุปลงและเก็บความจาก ทิพย์สุดา ปทุมานนท์. จิตวิทยาสถาปัตยกรรม สวัสดิ์. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549), หน้า 53-65. ประกอบกับหนังสือ The Hidden Dimension โดย Edward T. Hall. Hall, Edward T. The Hidden Dimension. (New York: Anchor Books, 1990) pp. 41-75.

(1) ที่ว่างในปริมาตรที่ตามองเห็น (visual space) ตา คือ อุปกรณ์รับรู้หลักของเราในการรวบรวมข้อมูล และเป็นสื่อในการส่งต่อไปยังประสาทสัมผัสอื่นๆ ‘ดวงตา’ จึงเปรียบเป็น ‘หน้าต่างของดวงใจ’ โลกที่ตาเห็นคือการรับรู้ที่ใจ

(2) ที่ว่างในปริมาตรที่หูได้ยิน (auditory space) หรือการรับรู้ที่ว่างผ่านทางหู ซึ่งการรับรู้ที่ว่างนี้มาจากเสียงต่างๆ ที่ประสานกันอยู่ ณ ที่ว่างที่เข้าไปสัมผัส ณ สถานการณ์ และในปรากฏการณ์ต่างๆ ความเข้มข้นของเสียงทั้งมากและน้อยในที่ว่างล้วนเป็นส่วนสำคัญที่นำไปสู่การรับรู้ที่ว่าง เช่น เสียงจากการคุยกันพิมพ์พาทของพ่อค้า แม่ค้า และเสียงเหล็กกระทบกันในตอนเช้ามืดที่ตลาดเริ่มขึ้น เสียงเหล่านี้เป็นที่ได้ยินลอยมาก่อนการเดินทางไปถึงพื้นที่ที่เกิดตลาด เป็นต้น

(3) ที่ว่างในปริมาตรที่จมูกได้กลิ่น (olfactory space) หรือการรับรู้ที่ว่างผ่านทางจมูก กลิ่น เป็นส่วนสำคัญที่ช่วยให้เกิดการรับรู้ และจดจำในที่ว่างได้อย่างลึกซึ้ง ทำให้เกิดความผูกพัน เกิดเรื่องราวความทรงจำไว้กับที่ว่าง นำไปสู่การเกิดความผูกพันกับที่ว่างอย่างลึกซึ้ง โดยเฉพาะตลาดสด ซึ่งเป็นแหล่งบริการอาหารการกิน กลิ่นจึงมีบทบาท ในบรรยากาศของตลาด ให้เกิดการรับรู้ และให้ความหมายกับที่ว่างแต่ละแห่งแตกต่างกัน

2.5.2 อุปกรณ์รับรู้ระยะใกล้ (intermediate receptors) อุปกรณ์การรับรู้ในระยะใกล้ ได้แก่ กล้ามเนื้อ (muscles) และผิวหนัง (skin) ที่ว่างที่เกิดขึ้นจากอุปกรณ์การรับรู้นี้ คือ

(1) ที่ว่างแห่งการเคลื่อนที่ (kinesthetic space) อุปกรณ์การรับรู้คือ กล้ามเนื้อ ที่ว่างแห่งการเคลื่อนที่เป็นที่ว่างที่รองรับการเคลื่อนไหว และกล้ามเนื้อ เป็นที่ว่างที่สามารถเคลื่อนตัวได้อย่างคล่องตัว สบายกาย และสบายใจ นอกจากนี้ยังมีรับรู้ที่ว่างในลักษณะ “ที่ว่างในขณะที่เคลื่อนที่ผ่าน” ซึ่งมีความสัมพันธ์กับ การมองเห็น ที่ว่างในขณะที่ของการเคลื่อนที่ผ่านจึงมีลักษณะพิเศษ เนื่องจากการอาศัยเครื่องรับรู้ที่หลากหลาย ทั้งจากการเคลื่อนตัว (move through) จากพื้นผิวที่ได้สัมผัสในระหว่าง หรือในขณะที่ได้เคลื่อนที่ผ่าน จากประสบการณ์ทางสายตา เช่น การเคลื่อนตัวของหีบเร่ง เรดเชน ที่ได้สัมผัสพื้นผิว (textile – texture) ของเมือง และภาพเมืองที่ปรากฏสู่การรับรู้ทางสายตาในลักษณะ ภาพเคลื่อนไหว การเข้าไปเยือนเมือง โดยการเดินเท้าเข้าไปในพื้นที่ต่างๆ อย่างอิสระ ตามเส้นทางคนเดินเมือง เหล่านี้เป็นตัวอย่างของ ที่ว่างในขณะที่เคลื่อนที่ผ่าน (the kinesthetic experience of space) ที่ให้ประสบการณ์การรับรู้ในที่ว่างที่มีลักษณะพิเศษ

(2) ที่ว่างที่เนื้อหนังได้สัมผัสรับรู้ความอบอุ่น (thermal space) อุปกรณ์การรับรู้คือ ผิวหนัง thermal space คือ ที่ว่างอยู่ในปริมาตรของการสัมผัสของผิวหนัง จากความร้อน ความเย็น และ อุณหภูมิต่างๆ ในสภาพแวดล้อมที่เข้ามากระทบกับผิวทำให้เกิดการรับรู้ และให้ความรู้สึกที่แตกต่างกัน เช่น ในถ้าที่มีความชื้น บริเวณริมน้ำตกที่มีอุณหภูมิความชื้นเป็นปริมาตรกลมคลุม (thermal sphere) อยู่ ณ ที่ว่างนั้น ทำให้เราจะรู้สึกเย็นกาย หรือได้เริ่มต้นไม้ที่ทำให้รู้สึกเย็น เหมือนมีความเย็นห่มคลุม อยู่ในที่ว่างนั้น “ห่มเย็น”⁶ ในลักษณะเดียวกันการได้ตอบของสีผิว หรือสีของใบหน้าเปลี่ยนแปลงจากอุณหภูมิต่างๆ ที่เข้ามากระทบกับผิวก็สะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่างตัวบุคคลกับที่ว่างนั้นๆ

(3) ที่ว่างที่ผิวหนังได้สัมผัสรับรู้พื้นผิว (tactile space) ที่ว่างอยู่ในปริมาตรของการสัมผัสรับรู้พื้นผิว การรับรู้ที่ว่างจากพื้นผิวลักษณะต่างๆ มีความสำคัญในฐานะช่วยให้บุคคลได้รู้ตำแหน่งของตัวเองในโลก เป็นการรับรู้ที่

⁶ ใน ทัพย์สุดา ปทุมานนท์. จิตวิทยาสถาปัตยกรรมสวัสดิ, หน้า 60-61.

ทำให้บุคคลเข้าไปมีประสบการณ์สัมผัสโลกในแบบสัมผัสแบบแนบ การสัมผัส และทำความรู้จักกับพื้นผิวที่แตกต่างกันจะรวบรวมเป็นข้อมูลซึ่งทำให้เกิดความเข้าใจจากการสัมผัสพื้นผิวโลกในแบบต่างๆ นำไปสู่การเชื่อมโยงประสบการณ์ และสร้างความหมายที่พิเศษให้กับที่ว่างที่ได้เข้าไปประสบ (encounter) หรือสัมผัสได้อย่าง ลึกซึ้ง ลึกล้ำ⁷

การรับรู้ที่ว่างหลากหลายสัมผัส จากการอาศัยอุปกรณ์การรับรู้ทั้งไกลและใกล้จะเอื้อหนุนให้การรับรู้ในที่ว่างและการปรากฏขึ้นของที่ว่างไม่ได้จำกัดอยู่เพียงแค่ขอบเขตทางด้านกายภาพเท่านั้น อุปกรณ์การรับรู้ต่างๆ ทำให้ที่ว่างมีขอบเขตที่กว้างไกลออกไป ทั้งในระดับเหตุการณ์ สถานการณ์และระดับความหมายที่เฉพาะ และลึกซึ้ง การศึกษาที่ว่างโดยอาศัยเครื่องรับรู้หลากหลายเหล่านี้ ประกอบกับความเข้าใจนี้จะช่วยเผยให้เห็นมิติที่ซ่อนเร้น หรือมิติอื่นของที่ว่างที่ปรากฏและไม่ปรากฏ ซึ่งจะนำไปสู่ความเข้าใจในการใช้สอยที่ว่าง และการดำรงอยู่ของที่ว่างที่จะทำการศึกษาในมิติที่ลึกซึ้งขึ้น

2.6 ภาพเมืองในใจเรา (The image of the city)⁸

การศึกษารับรู้ที่ว่างในจิตใจจะช่วยให้เห็นถึงคุณลักษณะและสาระ ของพื้นที่ที่สัมพันธ์กับลักษณะทางกายภาพ ซึ่งวิเคราะห์ได้ใน 3 องค์ประกอบ คือ โครงสร้าง (structure) เอกลักษณ์ หรืออัตลักษณ์ (identity) และความหมาย (meaning) ในการศึกษาที่ว่างที่เกิดจากการรับรู้ในใจ หรือ ภาพลักษณ์ (image) จะศึกษาผ่านการวิเคราะห์องค์ประกอบ 5 ประการในพื้นที่ที่จะทำการศึกษา ได้แก่ ทาง(paths) เส้นแนวขอบ(edges) ย่าน(districts) จุดเข้ม จุดตัด (nodes) และ จุดหมายตา (landmarks)

2.6.1 ทาง (Paths)

ทาง คือ ช่อง หรือ แนวเส้น ที่คนมองเมืองใช้ในการเคลื่อนผ่านเป็นประจำ หรือ ทางที่ได้มีโอกาส หรือมีแนวโน้มที่จะผ่าน ทาง อาจหมายถึง ถนน ทางเดิน ตรอก ซอก ซอย ล้ำคลอง แม่น้ำ สำหรับคนจำนวนมาก ทาง ถือเป็นองค์ประกอบของเมืองที่มีความสำคัญ และปรากฏเป็นภาพชัดในใจของผู้คน ทำให้คำว่า “ทาง” ของผู้คนมีความสำคัญในชีวิต ผู้มองเมืองขณะเคลื่อนตัวผ่านอยู่ในเมือง อยู่บนเส้นทางต่างๆ นั้นองค์ประกอบเมืองหรือสภาพแวดล้อมเมืองจะถูกจัด และสร้างความสัมพันธ์เชื่อมโยงเกี่ยวพันกันขึ้นมาด้วยระบบทางนี้

2.6.2 เส้นแนวขอบ (Edges)

ในพื้นที่ที่สองด้านมาชนกันจะเรียกว่า “เส้นขอบ” “ชายขอบ” ด้านต่างกันมาพบกันจะเกิดเป็นแนวเขตแบ่งเส้นขอบแบ่งระหว่างสองด้าน เส้นขอบอาจไม่สำคัญเท่ากับทาง แต่ภาพในใจของผู้คนในบางภาพกลับจดจำเส้นแนว

⁷ Hall, Edward T. *The Hidden Dimension*, pp. 60-63.

⁸ ภาพเมืองในใจเรา (The image of the city). Lynch, Kevin. *The image of the city*. (Cambridge, MA.: The MIT Press, 2000), pp. 46-83. สรุปและเก็บความจาก ทิพย์สุดา ปทุมานนท์. *จิตวิทยาสถาปัตยกรรมสมัยใหม่* (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549), หน้า 151-178.

‘กายภาพของพื้นที่หรือในการศึกษาโครงสร้างทางกายภาพในการอาศัยอยู่ (dwelling) มีองค์ประกอบสำคัญในการศึกษา ได้แก่ “identification” และ “orientation” หรือในกฎการรับรู้ทางสายตาของ gestalt ได้แก่ “figures” และ “ground” ใน Norberg-Schulz, Christian. *The Concept of Dwelling: on the way to figurative architecture*. (New York: Rizzoli, 1985), pp.15-25.

ขอบได้ชัดเจน โดยเฉพาะในบทบาทของการปิดล้อม เส้นขอบจะทำหน้าที่เป็นกรอบให้กับพื้นที่ทั้งหมด เช่น ร่องน้ำ แนวต้นไม้ รั้ว แนวการจัดวางของใช้ แนวขอบของอาคารที่เรียงต่อเนื่องกัน ตึกแถว ห้องแถว เป็นต้น

2.6.3 ย่าน (Districts)

ย่าน คือ พื้นที่หรือส่วนของเมืองที่มีขนาดกลาง ถึงขนาดใหญ่ มีอาณาบริเวณที่ผู้มองเมืองสามารถจินตนาการถึงได้ เมื่อเริ่มเดินทางเข้าสู่พื้นที่ภายในย่าน ผู้มองเมืองสามารถจดจำเอกลักษณ์ และลักษณะของมันได้ โดยอาศัยประสาทสัมผัสในการรับรู้ทั้งหลาย อันประกอบด้วย ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ดังนั้นการปรากฏขึ้นของย่านจึงเป็นการร่วมทำงานประสานกันขององค์ประกอบต่างๆ ที่สร้างให้เกิดการรับรู้ และจดจำ จนเกิดความเป็นย่านได้ เช่น ย่านสังฆภัณฑ์บ้านรุ่งเมือง ย่านบ้านหม้อ ย่านสามแพร่ง ในกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นต้น

2.6.4 จุดเข้ม จุดตัด (Nodes)

จุดเข้ม จุดตัด คือ จุดที่มีความสำคัญในเมือง หรือของพื้นที่ เป็นดั่งจุดยุทธศาสตร์ที่ผู้ดูเมือง หรือผู้เยือนเมือง สามารถเข้าถึงได้ ในฐานะที่เป็นจุดตัดกันของระบบทาง หรือเป็นจุดเข้มของลักษณะบางอย่าง จุดเข้ม จุดตัดจะมีลักษณะที่โยงใย หลายสิ่ง หลายอย่างเข้าด้วยกัน ดังนั้น ในแต่ละพื้นที่ย่อมมีจุดตัดกันของทาง หรือจุดที่ทางมาบรรจบกัน (a crossing or convergence of paths) จุดเข้ม จุดตัดจึงมีหลายลักษณะ และหลายระดับซ้อนทับ อยู่รวมซึ่งจะขึ้นอยู่กับ “ตำแหน่ง” ของผู้ดูเมือง และสถานการณ์ในพื้นที่นั้นๆ เช่น จุดเข้ม จุดตัด แบบสังคมมาตุลักษณะจะมีลักษณะการปรากฏที่ต่างออกไป คือ จุดเข้ม จุดตัดจะมาปรากฏอยู่เพียงชั่วคราว แล้วหายไป หรืออาจมาปรากฏชั่วคราวแต่มีจังหวะ และเวลาที่มาย้ำประจำเวลา ประจำวัน ด้วยลักษณะนี้ความเป็นจุดเข้ม จุดตัดจึงมีกำหนดนัดหมายกับผู้อยู่เมืองโดยอาศัยระบบเวลาของแต่ละพื้นที่เข้ามาเกี่ยวข้อง ซึ่งนอกจากลักษณะกิจกรรม และลักษณะของที่ว่างแล้ว เวลาจึงมีความสำคัญในการสร้างความคุ้นเคย ความผูกพัน เช่น ตลาดนัด ตลาดเช้า ร้านค้า ร้านอาหารที่มีเวลาการเปิด และปิดเฉพาะของตัวเอง ในลักษณะนี้ผู้อยู่เมืองจะมีความคุ้นเคย และจดจำจุดเข้ม จุดตัดได้โดยผ่านความสัมพันธ์ด้วยระบบเวลา ในความเข้าใจนี้ จุดเข้ม จุดตัด จึงไม่ได้มีอยู่เพียงการรับรู้ที่ว่างที่ปรากฏตายตัวทางกายภาพแต่เพียงอย่างเดียว

2.6.5 จุดหมายตา (Landmarks)

จุดหมายตา คือ จุดอ้างอิงที่หมายถึงองค์ประกอบพื้นฐานซึ่งอาจจะมีขนาด และลักษณะที่แตกต่างกันไป ในแต่ละพื้นที่ จุดหมายตามักถูกใช้เป็นที่หมายตานั้นทางไปสู่ทิศทางที่จะไป ดังนั้น ที่หมายตาก็มักมีกายภาพที่โดดเด่น เห็นได้ในหลายระยะ และหลายระดับมุมมอง จุดหมายตาจะมีความเป็นเอกภาพ มีเอกลักษณ์ หรือมีความพิเศษบางอย่าง สามารถจดจำได้ง่ายในบริบทนั้น หรือดูมีความสำคัญ เมื่อการปรากฏทางกายภาพของสิ่งนั้นมี ความชัดเจนหรือมีความโดดเด่นอยู่ในบริบท(context) ของมันเอง เช่น ต้นไม้ใหญ่ ร้านสะดวกซื้อที่มีป้าย หรือรูปลักษณะของร้านที่จดจำได้ง่าย

โดยสรุป การศึกษาแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาการใช้สอยที่ว่างในตลาด เริ่มต้นด้วยแนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาผู้คนและชุมชน ได้แก่ แนวคิดเรื่องความปรารถนาของมนุษย์ ทั้ง 5 ประการ และ การศึกษาสาระสำคัญของสังคมมาตุลักษณะ และสรุปภาพรวมเปรียบเทียบลักษณะสังคมมาตุลักษณะและสังคมปิตุลักษณะ ประกอบกับแนวคิดเรื่องระบบปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์ 10 ประการ และแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับ

การศึกษาการใช้ที่ว่าง ประกอบด้วยแนวคิด 2 ส่วน ส่วนแรกคือ แนวคิดแห่งการใช้ที่ว่าง (proxemics) ประกอบด้วยที่ว่าง 3 ลักษณะ คือ ที่ว่างแบบตายตัว ที่ว่างแบบกึ่งตายตัว และที่ว่างแบบเป็นกันเอง ที่ว่างแบบเป็นกันเองแบ่งออกเป็น 4 ระยะ ได้แก่ ระยะใกล้ชิด ระยะส่วนตัว ระยะสังคม ระยะสาธารณะ ส่วนถัดมาคือแนวคิดในการศึกษาการรับรู้ที่ว่างของมนุษย์ ประกอบด้วย 2 แนวคิด คือ การรับรู้หลากหลายสัมผัสในที่ว่าง (multisensory perception of space) เป็นการศึกษาการรับรู้ที่ว่างผ่านระบบประสาทสัมผัสในร่างกาย หรืออุปกรณ์ในการรับรู้ (receptors) ทั้ง 5 ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ โดยแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ อุปกรณ์ในการรับรู้ระยะใกล้ และ อุปกรณ์การรับรู้ในระยะไกล ท้ายสุดคือแนวคิดการศึกษาภาพเมืองในใจเรา หรือ the image of the city เป็นการศึกษาการรับรู้ที่ว่างผ่านการอ่านองค์ประกอบทั้ง 5 ประการเพื่อศึกษาภาพลักษณ์ (image) ของพื้นที่ศึกษา ได้แก่ ทาง เส้นแนวขอบย่าน จุดเข้ม จุดตัด และจุดหมายตา

ในบทถัดไป จะทำการศึกษาเรื่องราวของชุมชน และชีวิตผู้คนในชุมชนตลาดตรอกหม้อ ซึ่งจะเป็นการศึกษามิติทางประวัติศาสตร์ และมิติทางสังคมของพื้นที่ศึกษา ประกอบด้วยเรื่องราวความเป็นมาของย่าน สี่ก๊กเสาชิงช้า และย่านสังฆภัณฑ์ ถนนบำรุงเมือง เรื่องราวชุมชนตรอกหม้อ พัฒนาการความเป็นมาของตลาดตรอกหม้อ องค์ประกอบของตลาดตรอกหม้อ และเรื่องราวชีวิต และกิจกรรมของผู้คนในชุมชนตลาดตรอกหม้อ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การศึกษาเรื่องราวของชุมชน และชีวิตผู้คนในชุมชนตลาดตรอกหม้อ

จากการศึกษาแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องอันประกอบด้วย แนวคิดในการศึกษาเกี่ยวกับผู้คนและชุมชน และแนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาที่วาง ซึ่งจะอาศัยเป็นกรอบความคิดในการวิจัยนี้ ในบทนี้ได้ทำการศึกษาเรื่องราวของชุมชน และชีวิตผู้คนในชุมชนตลาดตรอกหม้อ เพื่อเป็นพื้นฐานในการทำความเข้าใจ “ตลาดตรอกหม้อ” และ “ชุมชนตลาดตรอกหม้อ” ทั้งในมิติประวัติศาสตร์ความเป็นมา และมิติทางสังคม วัฒนธรรมในการอาศัยอยู่ของผู้คนในชุมชนตลาดตรอกหม้อ โดยแบ่งเนื้อหาในการศึกษาไว้ดังนี้ การศึกษาเรื่องราวของสี่กั๊กเสาชิงช้า ย่านสังฆภัณฑ์บำรุงเมือง และชุมชนตรอกหม้อ การศึกษาเรื่องราว และพัฒนาการของตลาดตรอกหม้อ การศึกษาองค์ประกอบในชุมชนตลาดตรอกหม้อ และการศึกษาเรื่องราวชีวิต และกิจกรรมของผู้คนในชุมชนตลาดตรอกหม้อ

3.1 การศึกษาเรื่องราวของสี่กั๊กเสาชิงช้า ย่านสังฆภัณฑ์บำรุงเมือง และชุมชนตรอกหม้อ¹

ชุมชนตรอกหม้อ ตั้งอยู่ในย่านสังฆภัณฑ์ บำรุงเมือง เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ทิศเหนือของชุมชนติดกับถนนบำรุงเมือง ทิศใต้ติดกับถนนราชบพิธ ทิศตะวันออกติดกับถนนตีทอง และทิศตะวันตกติดกับถนนเฟื่องนคร พื้นที่ของชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของจุดตัดระหว่างถนน 2 สายสำคัญของเมือง¹ ได้แก่ ถนนบำรุงเมือง และถนนเฟื่องนคร บริเวณจุดตัดของถนนสองสายนี้มีชื่อว่า “สี่กั๊กเสาชิงช้า” หรือ “สี่กั๊กเชิงสะพานช้างโรงสี”

แผนที่ 3-1 แผนที่แสดงตำแหน่งที่ตั้งของชุมชนตรอกหม้อ แผนที่ 3-2 แผนที่แสดงพื้นที่ภายในชุมชนตรอกหม้อ

ลักษณะเด่นประการหนึ่งของตำแหน่งที่ตั้งชุมชนตรอกหม้อ หากเปรียบรูปร่างของพระนคร กรุงเทพมหานคร เป็น “หัวแหวน”² และมีคลอง 3 สายเป็นลายของหัวแหวนขนานซ้อน 3 ชั้น แทนด้วย คลองคูเมืองเดิม คลองรอบกรุง และคลองผดุงกรุงเกษม ตามลำดับ ตำแหน่งที่ตั้งของชุมชนตรอกหม้อในย่านสังฆภัณฑ์ บำรุงเมือง

¹ การศึกษาในส่วนนี้ได้ศึกษาจากข้อมูลเอกสาร โดยสรุปความจากหนังสือ “องค์ประกอบทางกายภาพ กรุงเทพมหานคร” ประกอบกับหนังสือ “กรุงเทพฯ เมื่อวานนี้” โดย กาญจนาคพันธ์ ผู้ที่เคยอาศัยอยู่ในย่านสามแพร่ง และได้เขียนบันทึกเพื่อบอกเล่าเรื่องราว บรรยากาศของย่าน และชีวิตผู้คนในเขตศูนย์กลางของพระนคร โดยเริ่มเขียนบันทึกเรื่องราวจากความทรงจำไว้ในปี พ.ศ. 2510.

¹ แนน้อย ศักดิ์ศรี, ม.ร.ว. และคนอื่นๆ. องค์ประกอบทางกายภาพกรุงเทพมหานคร. พิมพ์ครั้งที่ 1. (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534), หน้า 270-273.

² เล่มเดียวกัน, หน้า 401.

ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของสี่กั๊กเสาชิงช้านี้ จึงมีตำแหน่งที่ตั้งอยู่ภายในขอบเขตของวงแหวนรอบที่สองตรงกลางระหว่างคลองคูเมืองและคลองรอบกรุง มี “เสาชิงช้า” ซึ่งถือเป็นใจกลางของพระนครกรุงรัตนโกสินทร์³ อันเป็นพื้นที่ที่มีประวัติศาสตร์สำคัญ เป็นจุดเริ่มต้นของการเกิดพระนครตั้งแต่ช่วงสมัยรัชกาลที่ 1 จึงกล่าวได้ว่า “ชุมชนตรอกหม้อ” เป็นชุมชนอีกแห่งหนึ่ง ที่ตั้งอยู่ภายในย่านเก่า เขตพระนคร กรุงรัตนโกสินทร์ที่มีประวัติศาสตร์ของพื้นที่ที่มีความสำคัญ มีเรื่องราวการตั้งถิ่นฐานของชุมชน และการอาศัยอยู่ของผู้คนมาช้านาน

ในการศึกษาเรื่องราวด้านประวัติศาสตร์ของย่าน ได้แบ่งเป็น 3 ช่วงดังนี้ ช่วงที่หนึ่ง: ประวัติศาสตร์ช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ 1-3) ช่วงที่สอง: ประวัติศาสตร์ช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนกลาง (รัชกาลที่ 4-6) และช่วงที่สาม: ประวัติศาสตร์ช่วงสมัยรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 7- ปัจจุบัน

3.1.1 ช่วงที่หนึ่ง: ช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ 1-3)

ในช่วงสมัยนี้ ณ ตำแหน่งใจกลางของพระนคร กรุงรัตนโกสินทร์ มีองค์ประกอบสำคัญของเมืองประกอบด้วย วัดสุทัศน์เทพวราราม และเสาชิงช้า โดยก่อตั้งขึ้นในช่วงปลายรัชกาลที่ 1 – รัชกาลที่ 1 ทรงสร้างวัดมหาสุทธาราม (วัดพระโค หรือวัดเสาชิงช้า) ตั้งอยู่ ณ ริมถนนบำรุงเมือง โดยมีพระราชประสงค์จะให้เป็นที่ประดิษฐานพระนคร และได้รับพระราชทานนามใหม่ในภายหลังว่า “วัดสุทัศน์เทพวราราม”⁵ การสร้างวัดสุทัศน์เทพวรารามจึงถือเป็นจุดเริ่มต้นของการเกิดย่านต่างๆ ในเขตพระนคร ด้วยเหตุนี้ การเกิดขึ้นของวัดสุทัศน์เทพวรารามจึงเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญในการเกิดองค์ประกอบสำคัญอื่นๆ ของเมืองตามมา เช่น วัด วัง ตลาด และชุมชน นอกจากนี้ภายในเขตพระนครยังประกอบด้วยศาสนสถาน และศาลเทพารักษ์ ได้แก่ ศาลเจ้าพ่อเสือ โบสถ์พราหมณ์ และเสาชิงช้า อันเป็นศาสนสถานสำคัญประจำเมือง และยังสะท้อนถึงกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ด้วยกันในย่าน ดั้งนั้นย่านสังฆภัณฑ์บำรุงเมืองจึงประกอบด้วยชุมชนที่มีผู้คนจากหลากหลายเชื้อชาติอาศัยอยู่ด้วยกันทั้งชาวไทย ชาวจีน และชาวแขก

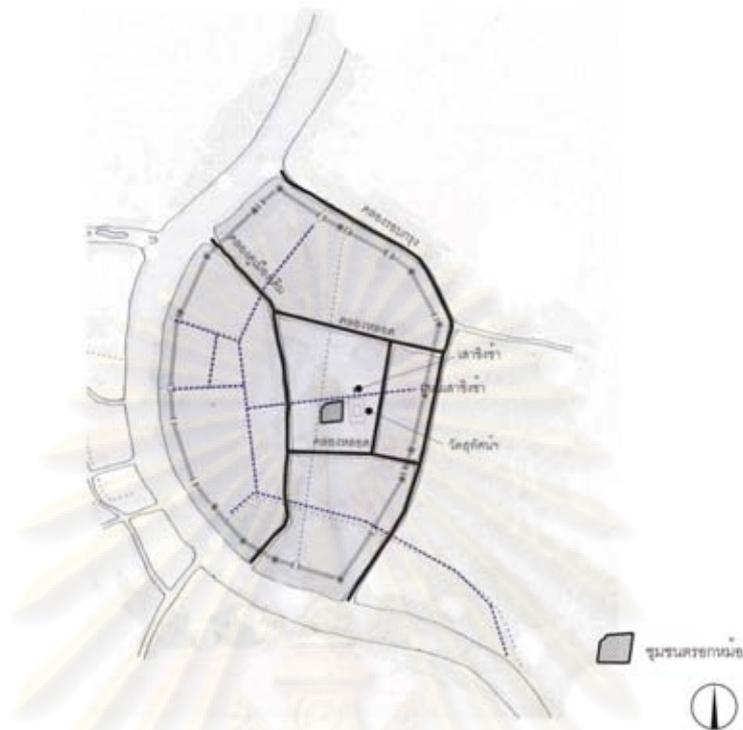
การเดินทางสัญจร ตำแหน่งของย่านตั้งอยู่ระหว่างคลองวัดสุทัศน์ และคลองคูเมืองเดิม ซึ่งอยู่ติดกับถนนเสาชิงช้า (ถนนบำรุงเมืองในปัจจุบัน) ที่ตั้งของย่านจึงถือได้ว่าเป็นตำแหน่งที่มีความสะดวกในเรื่องการสัญจรทั้งทางน้ำและทางบก นอกจากนั้นแล้วภายในย่านยังประกอบด้วยตลาดนัดเสาชิงช้า และชุมชนกระจายอยู่ทั่วไป ความหนาแน่นของชุมชนในช่วงสมัยนี้ยังมีอยู่ไม่มาก ชุมชนส่วนใหญ่เป็นชุมชนที่เกิดขึ้นตามวังของเจ้านายที่กระจายอยู่โดยทั่วไปในย่าน

³ ใน กาญจนาคพันธุ์. กรุงเทพฯเมื่อวานนี้. พิมพ์ครั้งที่ 3. (กรุงเทพฯ: สารคดี, 2542), หน้า 166.

⁴ ใน แม่งน้อย คัดศิครี, ม.ร.ว. และคนอื่นๆ. องค์ประกอบทางกายภาพกรุงรัตนโกสินทร์. หน้า 270-273.

⁵ เล่มเดียวกัน, หน้า 56.

⁶ ถนนเสาชิงช้าเป็นถนนสายสำคัญสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 1 เป็นถนนจากพระราชวังหลวงสู่ทิศตะวันออกของเมือง นับเป็นเส้นทางสำคัญอีกเส้นหนึ่ง โดยเริ่มตั้งแต่ถนนหน้าจักรวรรดิวังหลวงข้างพระราชวัง ทรงป้อมสังขรวังข้ามสะพานข้างโรงสี คลองคูเมืองเดิมผ่านหน้าวัดสุทัศน์ฯ ไปสิ้นสุดที่กำแพงเมืองตรงประตูสำราญราษฎร์ เล่มเดียวกัน, หน้า 119.

แผนที่ 3-3 แผนที่แสดงตำแหน่งองค์ประกอบของเมืองที่มีความสำคัญในสมัยรัชกาลที่ 1
ที่มา: อ้างอิงจากองค์ประกอบทางกายภาพกรุงรัตนโกสินทร์

จากที่กล่าวมา ณ ตำแหน่งใจกลางของพระนครในช่วงสมัยนี้ จึงประกอบด้วยชุมชน บ้านเรือนของผู้คนตั้งกระจายอยู่โดยรอบ มีการประกอบอาชีพที่สอดคล้องกับกิจกรรมขององค์ประกอบที่สำคัญของย่าน ได้แก่ ศาสนสถานต่างๆ ชุมชนที่ตั้งอยู่ในบริเวณสี่กั๊กเสาชิงช้า วัดสุทัศน์เทพวราราม จึงได้ชื่อว่าเป็นชุมชนผลิตทองคำเปลว มีชื่อเรียกขานว่า “ย่านตีทอง” และ “ย่านสังฆภัณฑ์บำรุงเมือง” ทำเครื่องบวชสังฆภัณฑ์ ณ จุดนี้เอง ที่ทำให้ลักษณะของความเป็นย่านต่างๆ เริ่มต้นปรากฏขึ้น ในเขตพระนคร อันเนื่องมาจากลักษณะของชุมชนที่ก่อร่างสร้างความเป็นชุมชนขึ้นมาจากการสร้างความสัมพันธ์ร่วมกับองค์ประกอบอื่นๆ ในพื้นที่

3.1.2 ช่วงที่สอง: ช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนกลาง (รัชกาลที่ 4-6)

ในช่วงสมัยนี้ตำแหน่งที่พักอาศัยของชุมชนในย่านเริ่มมีความหนาแน่น และมีการกระจายตัวเพิ่มมากขึ้น โดยมีปัจจัยสำคัญมาจากการพัฒนาระบบถนน และเมืองในด้านต่างๆ ประกอบกับในช่วงสมัยนี้มีการนำแนวคิดและแนวทางดำเนินนโยบายในการพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้า โดยการรับแนวคิดการพัฒนามาจากตะวันตก และยุโรปมาใช้ทั้งในด้านการเมือง การปกครอง สำหรับในด้านผังเมืองได้มีการนำแนวคิดการวางผังเมืองจากตะวันตกเข้ามาใช้กับเมืองกรุงเทพฯ หรือ บางกอกในฐานะเมืองน้ำ เมืองที่มีระบบโครงข่ายการสัญจรทางน้ำเป็นหลัก และมีการสร้างระบบโครงข่ายการสัญจรทางบกขึ้นโดยการตัดถนนสายสำคัญ ได้แก่ ถนนเจริญกรุง ถนนบำรุงเมือง และเฟื่องนคร ซึ่งเป็นระบบโครงข่ายถนนที่เข้ามาเชื่อมต่ออยู่กับโครงข่ายทางน้ำที่มีอยู่เดิม

¹ ในสมัยรัชกาลที่ 4-6 ถือเป็นช่วงการเปลี่ยนแปลงเมืองครั้งสำคัญ คือ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์ ใน พ.ศ. 2594 ได้โปรดขุดคลองขึ้นเพื่อเป็นการขยายเขตพระนครให้กว้างขวางกว่าเดิม พระราชทานนามว่า “คลองผดุงกรุงเกษม”. เล่มเดียวกัน, หน้า 252-258.

จากการเปลี่ยนแปลงเมืองที่กล่าวมา ย่านสังฆภัณฑ์บำรุงเมือง ในตำแหน่งจุดตัดของถนนบำรุงเมืองและถนนเพ็ญนครจึงมีความสำคัญในฐานะเป็น “ชุมทาง” ที่ประสานโครงข่ายของระบบทางทั้งสองระบบเข้าด้วยกัน ทั้งทางน้ำและทางบก และยังได้เชื่อมโยงองค์ประกอบสำคัญต่างๆ ของเมืองเข้าไว้ด้วยกัน ณ จุดนี้ ในบริเวณสี่กั๊กเสาศิงช้าจึงเป็นศูนย์รวมการเดินทางเป็น “ชุมทาง” เป็นจุดตัด จุดเชื่อมต่อที่สำคัญของเมือง ต่อมาในช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 เมืองกรุงเทพฯ จึงเริ่มขยายตัวมากขึ้น รวมทั้งการตัดถนนเพิ่มในช่วงปี พ.ศ. 2413 และในช่วงนี้ที่ถนนบำรุงเมืองและถนนเพ็ญนครได้มีการปรับปรุง และสร้างตึกแถวสองชั้น^{**} ขึ้นขนานไปตามเส้นทางรวมทั้งจุดตัด จุดเชื่อมของถนนดังกล่าว โดยการขยายถนนและสร้างตึกแถวในครั้งนี้มีจุดประสงค์เพื่อสร้างให้พื้นที่ ณ บริเวณนี้เป็นย่านการค้าของเมืองที่จะประกอบไปด้วยห้างร้านจำหน่ายสินค้าจากต่างประเทศ ทั้งห้างร้านของชาวแขก ฝรั่งเศส

ความน่าสนใจประการหนึ่ง หากพิจารณาลักษณะทางกายภาพของย่านหรือเมืองที่เกิดจากการตัดถนนและการสร้างตึกแถวในช่วงสมัยนี้ จะเห็นได้ว่าทำให้เกิดเนื้อเมืองที่มีรูปร่างคล้ายกับระบบเมืองแบบดาวาราง คือ มีการเกิดด้านของเมืองที่ถูกแบ่งโดยเส้นขอบ(edges) ของถนน และแนวตึกแถวดังกล่าว การเกิดด้านทำให้เกิดพื้นที่ที่มีลักษณะ “ภายใน” และ “ภายนอก” หรือ “ด้านใน” และ “ด้านนอก” ภายนอกเป็นย่านการค้าขายต้อนรับผู้คนที่เดินทางมาจากทั่วทุกทิศทาง ภายในยังเป็นถิ่นอาศัยอยู่ของผู้คน

แผนที่ 3-4 แผนที่แสดงตำแหน่งชุมชนตรอกหม้อในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนกลาง (รัชกาลที่ 4-6)

ที่มา: อ้างอิงจากองค์ประกอบทางกายภาพกรุงรัตนโกสินทร์

^{*} ในย่านนี้ยังเป็นชุมทางของรถรางถึงสามสาย. เล่มเดียวกัน, หน้า 252-258.

^{**} ตึกแถวที่สร้างขึ้นในช่วงนี้ได้มารูปแบบมาจากประเทศสิงคโปร์. เล่มเดียวกัน, หน้า 240-244.

ลักษณะของย่าน ในช่วงสมัยนี้จึงเป็นย่านการค้าสำคัญของเมือง ริมถนนบำรุงเมือง และถนนเฟื่องนครมี ห้างร้านเป็นตึกแถวขนานไปในสองฝากถนน “ภายใน” ยังเป็นชุมชนที่อยู่อาศัยของผู้คนในย่านเป็นชุมชนห้องแถวไม้ บ้านไม้ ซ่อนอยู่เบื้องหลังห้องแถวร้านค้าที่สร้างขึ้นขนานไปกับถนนดังกล่าว “ภายนอก” ประกอบด้วยร้านค้า บริการสินค้าต่างๆ ให้กับผู้คนในระดับย่านและเมือง ซึ่งได้อาศัยถนนสายสำคัญของเมืองที่ถูกตัดขึ้นในการเดินทาง มาสู่ย่าน และเดินทางไปสู่ที่ต่างๆ สำหรับชุมชนที่อยู่ภายในย่านได้อาศัยถนน ตรอก ซอยในการเดินทางเชื่อมไปมา หากัน ดังที่ขุนวิจิตรมาตรา ได้บรรยายถึงสภาพการของย่านผ่านมุมมองของผู้อยู่เมืองในช่วงสมัยนี้ไว้ว่า

“...โค้งสี่กั๊กเสาชิงช้านี้ ไปบรรจบตึกแถวถนนบำรุงเมือง ซึ่งตรงไปถึงตรอกหม้อ เป็นตรอกค่อนข้างใหญ่ อยู่ ตรงกับตรอกพระยานาวาซึ่งอยู่ทางฝั่งซ้าย ตรอกหม้อนี้ตรงไปทะลุถนนราชบพิธ ข้างโรงพิมพ์โสภณอักษรกิจ และมี ทางแยกไปออกถนนตีทอง กับออกถนนเฟื่องนครได้ ต่อจากตรอกหม้อไปก็เป็นตึกแถวไปสุดที่ถนนตีทอง (เข้าด้าน เสาชิงช้า) ตึกแถวนี้ตั้งแต่สี่กั๊กเสาชิงช้าไปเป็นห้างของจีน ขายเครื่องลายครามเครื่องลายสี ซึ่งเป็นแจกันใหญ่ๆ ตลอดจนเครื่องสำหรับตั้งโต๊ะบูชาจีน ฯลฯ ล้วนแต่ราคาแพงทั้งนั้น นับว่าเป็นห้างจีนเข้าคู่กับห้างแขกฝรั่ง ซึ่งขาย ของล้วนแต่ราคาแพงๆ เหมือนกัน...”⁶

ด้วยเหตุนี้ จึงคาดเดาได้ว่า ความเป็นย่านสังฆภัณฑ์ บำรุงเมืองคงมีมาตั้งแต่ก่อนสร้างตึกแถว ร้านค้า เพราะเป็นแหล่งใกล้วัดต่างๆ และใกล้ประตูผี (สำราญราษฎร์ในปัจจุบัน) การเกิดขึ้นของสินค้าเหล่านี้จึงเป็นการ อำนวยความสะดวกแก่ครอบครัวของผู้ตาย และแก่การทำบุญกุศล⁷ จากพัฒนาการด้านต่างๆ ของเมืองในช่วงนี้การ สัจจรทางบกจึงได้เริ่มมีบทบาทมากขึ้นทำให้เกิดการกระจายตัวของชุมชนไปตามแนวถนนต่างๆ รวมทั้งลักษณะ ของชุมชนที่เคยอยู่อาศัยกันเบาบางจึงเริ่มมีความหนาแน่นขึ้น เนื่องจากการพัฒนาโครงข่ายถนนที่ถูกพัฒนาขึ้น พร้อมกับการพัฒนาเมืองในด้านต่างๆ

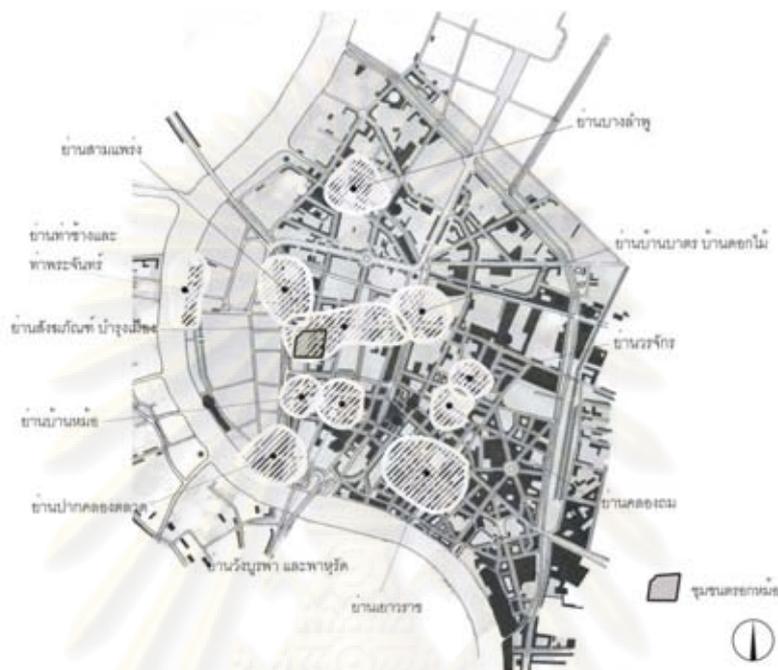
ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁵ ข้อสังเกตนี้ทำให้เข้าใจถึงระบบ “ทางชุมชน” กับระบบ “ทางเมือง” ซึ่งจะนำไปสู่ความเข้าใจในเรื่องของตำแหน่งการเกิดตลาดในตรอกหม้อ รวมถึงองค์ประกอบของพื้นที่ภายใน และภายนอก ที่เกิดขึ้นรองรับกลุ่มคนจากภายนอกย่าน และคนในย่านแตกต่างกัน.

⁶ ช่างใน กาญจนาคพันธ์, กรุงเทพฯเมื่อวานนี้, หน้า 106.

⁷ ช่างใน เกียรติ จิระกุลและคนอื่นๆ, ตลาดในกรุงเทพมหานคร: การขยายตัวและพัฒนาการในรอบ 200 ปี. (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่ง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525), หน้า 9.

3.1.3 ช่วงที่สาม: ช่วงสมัยรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 7- ปัจจุบัน

แผนที่แสดงตำแหน่งชุมชนตรอกหม้อซึ่งเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในย่านสังฆภัณฑ์บำรุงเมือง และขอบเขตย่านต่างๆ ในกรุงรัตนโกสินทร์ แผนที่ 3-5 แผนที่แสดงตำแหน่งชุมชนตรอกหม้อช่วงสมัยรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 7- ปัจจุบัน
ที่มา: อ้างอิงจากองค์ประกอบทางกายภาพกรุงรัตนโกสินทร์

ในช่วงสมัยนี้ชุมชนต่างๆ ในเขตพระนครซึ่งได้มีการตั้งถิ่นฐานมายาวนาน จึงเริ่มปรากฏลักษณะความเป็นย่านชัดเจนขึ้น ชุมชนตรอกหม้อซึ่งตั้งอยู่ในย่านค้าขายเครื่องสังฆภัณฑ์มาแต่โบราณ และค้าเครื่องสังฆภัณฑ์มาจนถึงปัจจุบัน โดยย่านสังฆภัณฑ์นี้จะมีขอบเขตบริเวณของย่าน ตั้งแต่ช่วงสี่กั๊กเสาชิงช้ามาตามตึกแถว 2 ฝั่งถนนบำรุงเมือง จนถึงสำราญราษฎร์ นอกจากนี้ยังรวมพื้นที่บริเวณเข้าไปถึงอาคารด้านหลังตึกแถว ซึ่งครอบคลุมถึงชุมชนตรอกหม้อ นอกจากนี้ภายในชุมชนยังประกอบอาชีพทำค้าขายเป็นสำคัญ และรับทำเครื่องเงิน ทอง นาก รวมทั้งทำเครื่องหมาย โล่ เข็มตรา เพื่อส่งไปยังห้างร้านต่างๆ ที่ตั้งอยู่ภายในย่าน ซึ่งมีสินค้าบริการที่มีความสัมพันธ์กับองค์ประกอบอื่นๆ ที่อยู่ในย่าน ได้แก่ หน่วยงานราชการ กระทรวงมหาดไทย กรมแผนที่ทหาร ศาลว่าการกรุงเทพมหานคร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

3.1.4 เรื่องราวของชุมชนตรอกหม้อ

การศึกษาเรื่องราวของชุมชนตรอกหม้อ ได้ศึกษาเรื่องราวจากคำบอกเล่าของผู้คนที่อาศัยอยู่ในชุมชน โดยได้อาศัยการเก็บข้อมูลภาคสนาม จากผู้ให้ข้อมูลมากมายที่มีความหลากหลายทั้งอาชีพ วัย และมีบทบาทด้านต่างๆ ในชุมชนตลาดตรอกหม้อเพื่อนำไปสู่ความเข้าใจใน “ตลาดตรอกหม้อ” และ “ชุมชนตลาดตรอกหม้อ” จากคำบอกเล่าของผู้คนในมุมมองแตกต่างกัน นอกจากการเก็บข้อมูลจากผู้คนที่หลากหลายแล้ว ในการศึกษาครั้งนี้ยังได้อาศัยข้อมูลจากผู้คน 2 กลุ่มหลัก เพื่อนำมาประกอบเป็นเสียงพูด คำบอกเล่าประกอบการศึกษา และอธิบายในประเด็นต่างๆ ประกอบด้วย “ครอบครัวผู้ให้ข้อมูลสำคัญ” และ “กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ” ดังนี้

แผนที่ 3-6 แผนที่แสดงตำแหน่งบ้านของผู้ให้ข้อมูลในชุมชนตลาดตรอกหม้อ

(1) ครอบครัวผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ครอบครัวคุณการุณ เมฆสีประหลาด อายุ 78 ปี และคุณมาลี เมฆสีประหลาด อายุ 76 ปี ประกอบอาชีพค้าขาย “ร้านเปีย”

ครอบครัวคุณมาลี คุณมาลีเกิดและเติบโตในตรอกหม้อ ทุกวันนี้ยังมีบ้านหลังแรกของคุณมาลี ซึ่งเป็นห้องแถวไม้ตั้งอยู่ในซอยสุขา 1 ในชุมชนตลาดตรอกหม้อ ครอบครัวคุณมาลีมีสมาชิกในครอบครัวทั้งหมด 10 คน ครอบครัวคุณมาลีเป็นครอบครัวค้าขายเก่าแก่ครอบครัวหนึ่ง เริ่มต้นอาชีพค้าขายมาตั้งแต่สมัยรุ่นพ่อแม่ และสามี

การวิจัยนี้ ผู้ศึกษาได้อาศัยวิธีวิจัยทางปรากฏการณ์ศาสตร์เป็นแนวทางหลักในการศึกษา โดยเริ่มต้นเข้าไปศึกษาสนามในบทบาทของผู้เยือนเมืองที่เริ่มจากการค่อยๆ เข้าไปทำความรู้จักกับย่าน ชุมชนและตลาดตรอกหม้อ หลังจากนั้นจึงเริ่มทำความรู้จัก และเริ่มสร้างความคุ้นเคย ทำความสนทนากับผู้คนในชุมชน โดยเริ่มต้นการศึกษาในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2551 ถึง เดือนเมษายน พ.ศ. 2552 รวมเป็นระยะเวลา 7 เดือน รวมทั้งได้เข้าไปอาศัยอยู่ในชุมชนตรอกหม้อเพื่อเปลี่ยนบทบาทจากผู้เยือนเมืองเป็นผู้อยู่เมืองในระยะเวลา 1 เดือน โดยได้เข้าไปสนทนา และซักถามถึงเรื่องราวต่างๆ จากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และกลุ่มคนต่างๆ ประกอบกับการสังเกตเหตุการณ์ อยู่ภายในชุมชนตลาดตรอกหม้อในช่วงเวลาต่างๆ ซ้ำๆ จนเริ่มเข้าใจแบบแผนกิจกรรมการใช้สอยที่ว่างที่เกิดขึ้นภายในตลาดตรอกหม้อในช่วงระยะเวลาเก็บข้อมูล นอกจากนี้ยังได้เข้าร่วมกิจกรรมในวันสำคัญของผู้คน และชุมชนตรอกหม้อตามความเหมาะสม ดังนี้ วันตรุษจีน วันทำบุญตลาด วันพ่อแห่งชาติ โดยการเก็บข้อมูลด้วยการจดบันทึก การถ่ายภาพ การถ่ายภาพ รวมทั้งการบันทึกเสียง.

ในงานวิจัยนี้จะอาศัย เสียงพูด และคำบอกเล่าของผู้ให้ข้อมูลจากการเก็บข้อมูลสนามเพื่อประกอบการศึกษา และอธิบายในประเด็นต่างๆ ในบทนี้ และในบทต่อไป โดยจะใช้ตัวอักษรแบบเอียงในอัญประกาศแทรกไปในระหว่างข้อเขียนเพื่อแทนเสียงพูด หรือคำบอกเล่าจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการศึกษา.

(คุณการุณ) ยังเคยเป็นพ่อค้าหาบเร่ ตั้งแต่ช่วงที่ตลาดเริ่มเกิดขึ้นในซอยสุขา 1 ในปัจจุบันคุณมาลีเปิดร้านชำเครื่องปรุงชื่อว่า “ร้านเปีย” เป็นร้านที่รู้จักกันดีทั้งชุมชน ในฐานะร้านค้าเก่าแก่ร้านหนึ่งในตลาดตรอกหม้อ และด้วยมิตรไมตรีและความโอบอ้อมอารีต่อเพื่อนบ้าน ประกอบกับการยึดอาชีพค้าขายมายาวนาน คุณมาลีจึงเป็นที่รู้จักเป็นผู้อาวุโสอีกท่านหนึ่งในชุมชนที่ผู้คนให้ความเคารพนับถือ ในบริเวณหน้าบ้านห้องแถว และร้านค้าของคุณมาลีจึงมีผู้คนแวะเวียนเข้ามาพูดคุย พบปะกันไม่ขาดสาย นอกจากนี้ครอบครัวคุณมาลียังเป็นครอบครัวขยายที่ประกอบด้วยคน 3 วัยอาศัยอยู่รวมกัน ทั้ง เด็ก ผู้ใหญ่ และผู้เฒ่า ครอบครัวคุณมาลีซึ่งมีภรรยาอาศัยอยู่รวมกันของคนสามวัยจะช่วยเหลือกันให้เห็นวิถีการอาศัยอยู่ภายในชุมชนได้รอบด้านยิ่งขึ้น จากการศึกษาสัมพันธ์ภาพระหว่างคนทั้ง 3 วัย

การศึกษาครั้งนี้จึงได้อาศัยครอบครัวคุณมาลีเป็น “ครอบครัวผู้ให้ข้อมูลสำคัญ” ช่วยสะท้อนภาพการอาศัยอยู่ในตลาดตรอกหม้อ ประกอบด้วยผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการศึกษานี้ทั้งหมด 6 คน ซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลได้ในทัศนคติที่แตกต่างกัน คือ ประกอบด้วยผู้อยู่อาศัย ใช้ชีวิตเติบโตในตรอกหม้อ ผู้ที่ยึดอาชีพค้าขายสืบทอดกิจการของครอบครัว และลูกค้า คือผู้ที่ย้ายออกไปอาศัยอยู่ที่อื่นและยังเดินทางกลับมาจับจ่ายใช้สอยในตลาดตรอกหม้อ รวมทั้งสมาชิกใหม่ในครอบครัวที่ประกอบด้วย เด็ก และลูกเขยในครอบครัวคุณมาลีซึ่งเป็นคนนอกที่เปลี่ยนสถานะมาเป็นคนในชุมชนตรอกหม้อ ผู้ให้ข้อมูลดังกล่าวประกอบด้วย

คุณพินดา เพชรสว่าง อายุ 51 ปี รับราชการ คุณพินดาได้ย้ายออกไปอาศัยอยู่ที่อื่นแต่ยังเดินทางกลับมาที่ตรอกหม้อในวันจันทร์ถึงวันศุกร์เพื่อมาจับจ่ายสินค้าในตลาดตรอกหม้อ และมาเยี่ยมเยียนพ่อแม่ และญาติมิตรที่อาศัยอยู่ในย่าน

คุณสุกัญญา ควันตัม อายุ 45 ปี ประกอบธุรกิจส่วนตัว คุณสุกัญญาได้ย้ายออกไปอยู่ที่อื่นและเดินทางกลับมาตรอกหม้อในวันเทศกาลสำคัญของครอบครัว และชุมชน เช่น ตรุษจีน เสงเม้ง วันปีใหม่ไทย และวันทำบุญตลาด คุณสุกัญญาจึงให้ภาพตัวแทนของลูกหลานชาวตรอกหม้อที่ออกไปอาศัยอยู่ที่อื่น ซึ่งจะกลับมาเยี่ยมบ้านในวันสำคัญต่างๆ ของชุมชน

คุณอนุชา เมฆสีประหลาด อายุ 42 ปี อาชีพค้าขาย “ร้านเปีย” คุณอนุชาเป็นผู้ที่ยึดอาชีพค้าขาย และเป็นกำลังสำคัญของร้านเปีย ในปัจจุบันคุณอนุชาคอยบริการส่งสินค้า “สายส่ง” ให้กับร้านเปีย มีเครือข่ายส่งสินค้าอยู่ในชุมชน และย่าน

คุณสุวพรรณ บุญสุข อายุ 41 ปี อาชีพค้าขาย ร้านเปีย และคุณนภดล บุญสุข อายุ 41 ปี อาชีพพนักงานบริษัท คุณนภดลเป็นลูกเขยของร้านเปีย และเมื่อแต่งงานจึงได้ย้ายเข้ามาอยู่ในตลาดตรอกหม้อ และช่วยค้าขายในร้านเปียในช่วงเช้า และในวันหยุด วันเทศกาลต่างๆ

คุณมัลลิกา เมฆสีประหลาด อายุ 35 ปี อาชีพค้าขาย คุณมัลลิกาเป็นลูกคนเล็กครอบครัว ในปัจจุบันคุณมัลลิกายึดอาชีพค้าขายช่วยงานร้านเปีย และยังเป็นเจ้าของแผงขายเนื้อไก่ตั้งขายอยู่หน้าห้องแถวของครอบครัว

(2) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

คุณเสมอ เมฆสีประหลาด อายุ 80 ปี พ่อบ้าน

คุณเสมอ เป็นชาวบ้านหม้อ และย้ายเข้ามาอาศัยอยู่ในตรอกหม้อเมื่อ 60 ปีก่อน โดยเริ่มต้นจากการเป็นพ่อค้าหาบเร่ในตลาดตรอกหม้อ ช่วงที่ตลาดเกิดขึ้นในชุมชนซอยสุขา 1 และต่อมายุ่งได้ย้ายเข้ามาอยู่ในตรอกหม้อ มีบ้านห้องแถวตั้งอยู่ข้างโรงตลาดเทศา หรือ ตลาดตรอกหม้อเดิม ครอบครัวคุณเสมอยังเป็นครอบครัวขยายครอบครัวหนึ่งในตรอกหม้อ ก่อนที่สมาชิกในครอบครัวจะแยกออกไปเปิดร้านค้าและมีห้องแถวอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกัน (ครอบครัวคุณการุณ คุณมาลี เมฆสีประหลาด) ครอบครัวคุณเสมอเป็นครอบครัวค้าขายเก่าแก่

ครอบครัวหนึ่งที่อาศัยอยู่ในตรอกหม้อมานานกว่า 60 ปี ปัจจุบันคุณเสมอเป็นผู้อาวุโสท่านหนึ่งในชุมชนตลาดตรอกหม้อเป็นผู้ให้คำปรึกษาแก่คนในชุมชนในการทำกิจกรรม และพิธีกรรมต่างๆ ในตรอกหม้อร่วมกับผู้อาวุโสคนอื่นๆ นอกจากนี้คุณเสมอยังเคยเป็นเจ้าของแผงขายเนื้อหมูแผงใหญ่ในโรงตลาดที่ผู้คนรู้จักกันดี มีลูกมืออยู่หลายคน ในปัจจุบันคุณเสมอได้หยุดค้าขายแล้วแต่ยังได้แบ่งที่ว่างด้านหน้าห้องแถวให้เช่า และลูกมือที่เคยช่วยค้าขายอยู่กับคุณเสมอหลังจากย้ายตลาดออกมาจากโรงค้า จึงย้ายออกมาเปิดเป็นร้านค้า แผงขายกระจายอยู่ทั่วไปในตลาดตรอกหม้อสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน คุณเสมอจึงเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญในฐานะผู้อยู่อาศัย ผู้ค้าขายเก่าแก่ในตลาด และยังเป็นผู้อาวุโส ที่คอยดูแลชุมชน

คุณสุรสวัสดิ์ เจริญกิจทวี อายุ 62 ปี ประกอบอาชีพค้าขาย “ร้านเฮ้งฮั่วเซ็ง”

ร้านเฮ้งฮั่วเซ็งเป็นร้านชำร้านแรก และเป็นร้านชำที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในชุมชนตรอกหม้อ เริ่มตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2500 เปิดร้านมาตั้งแต่สมัยปู่ย่าที่เดินทางมาจากเมืองจีน และสืบทอดกิจการมาถึงปัจจุบัน โดยมีคุณสุรสวัสดิ์ เป็นสมาชิกคนที่ 3 ของครอบครัว ความสำคัญของร้านเฮ้งฮั่วเซ็งนอกจากตำแหน่งที่ตั้งอยู่ในใจกลางของตรอกหม้อ ซึ่งเป็นตำแหน่งที่มีความสำคัญเป็นจุดตัดจุดเชื่อมสำคัญของชุมชน และเป็นที่ยึดพิธีกรรม กิจกรรมต่างๆ ของชุมชนแล้ว ครอบครัวร้านเฮ้งฮั่วเซ็งยังเป็นแม่แรงในงานวันสำคัญของชุมชนในการจัดงานต่างๆ เช่น งานวันพ้อแห่งชาติที่เริ่มจัดขึ้นในตรอกหม้อ เริ่มขึ้นจากร้านเฮ้งฮั่วเซ็งเป็นแกนนำริเริ่มบอกกล่าว และรวบรวมผู้คนภายในตรอกหม้อ หลังจากนั้นจึงมีการจัดงานสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

ครอบครัวร้านเฮ้งฮั่วเซ็งประกอบด้วยสมาชิก 5 คน คุณสุรสวัสดิ์เป็นหนึ่งในสมาชิกของครอบครัวร้านเฮ้งฮั่วเซ็งและเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการศึกษาครั้งนี้ในฐานะผู้ที่เกิดและเติบโตในตรอกหม้อมานานกว่า 60 ปี และมีบทบาทเป็นทั้งผู้ขายจำหน่ายของชำ ของใช้ในชีวิตประจำวันในชุมชน ผู้ซื้อในตลาดตรอกหม้อ และผู้แบ่งให้เช่าที่ในบริเวณหน้าร้าน และเป็นผู้อยู่อาศัยที่เห็นความเป็นไปของชุมชน และตลาดตรอกหม้อมาตั้งแต่สมัยตลาดเริ่มเกิดขึ้น

คุณธีระ เอื้ออารีกุลเลิศ อายุ 54 ปี ค้าขาย “แผงขายซาลาเปา หมูแดง หมูหันและอาหารตามเทศกาล”

คุณธีระ และครอบครัวประกอบอาชีพค้าขายอยู่ในตลาดตรอกหม้อ มีสมาชิกในครอบครัวรวมกันทั้งหมด 5 คน และอาศัยอยู่ในตรอกหม้อตั้งแต่อายุ 9 ขวบ ครอบครัวคุณธีระเป็นครอบครัวขยายครอบครัวหนึ่งในตรอกหม้อ คุณแม่คุณธีระเป็นผู้อาวุโสอีกท่านหนึ่งในชุมชนตรอกหม้อที่เข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชนนี้มานานกว่า 80 ปี ครอบครัวคุณธีระจึงเป็นครอบครัวใหญ่ และเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงสำคัญในวันทำบุญประจำปีในตรอกหม้อ นอกจากนี้ครอบครัวคุณธีระยังมีบทบาทในกิจกรรมชุมชนในฐานะครอบครัวเก่าแก่ที่อาศัยอยู่ในตรอกหม้อมานาน ปัจจุบันคุณธีระเป็นเจ้าของแผงขายซาลาเปา หมูแดง และอาหารตามเทศกาลอยู่ในตลาดตรอกหม้อ คุณธีระเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญบอกเล่าถึงเรื่องราวของชุมชน และตลาดตรอกหม้อในฐานะผู้ที่เติบโตอยู่ร่วมกับ “ตลาด” มาตั้งแต่เด็ก

คุณรัชฎา สุทธิพงษ์ อายุ 54 ปี “บริษัทไทยสยามการช่างจำกัด”

คุณรัชฎา อาศัยอยู่ในตรอกหม้อมาตั้งแต่อายุ 8 ขวบก่อนจะย้ายออกไปเรียนต่อ และต้องย้ายออกไปอาศัยอยู่ที่อื่น และได้ย้ายกลับเข้ามาอยู่ในตรอกหม้ออีกครั้งเมื่อปี พ.ศ.2540 โดยเช่ากิจการร้านรับชุบโลหะต่อจากผู้ที่อาศัยอยู่เดิม ปัจจุบันคุณรัชฎาเป็นเจ้าของบริษัทไทยสยามการช่าง หรือที่เรียกกันในตรอกหม้อว่า “ร้านชุบ” เปิดให้บริการงานเกี่ยวกับงานโลหะ รับชุบเหรียญตรา เข็มตราของโรงเรียน มหาวิทยาลัย เครื่องหมาย กระดุม และหัวเข็มขัดต่างๆ อยู่ในตรอกหม้อ คุณรัชฎาเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการศึกษาครั้งนี้ในฐานะผู้ประกอบการห้างร้านในชุมชน ซึ่งเป็นกิจการสำคัญที่ดำรงอยู่ร่วมกับชุมชนตรอกหม้อ และย่านมาช้านาน และยังเป็นลูกค้าประจำในตลาดตรอกหม้อ

คุณนิพนธ์ ศรีสกุลธรรม อายุ 67 ปี ค้าขาย “ร้านเป็งเฮ้ง”

คุณนิพนธ์ ศรีสกุลธรรม เป็นเจ้าของร้านเป็งเฮ้ง มีสมาชิกในครอบครัวทั้งหมด 7 คน ร้านเป็งเฮ้งเป็นร้านชำขนาดเล็กอีกร้านหนึ่งในชุมชนตรอกหม้อ เป็นร้านขายของจิปาถะในซอยสุชา 2 บริการของใช้เล็กๆ น้อยๆ จิปาถะในชีวิตประจำวันแบ่งขายปลีกย่อย เช่น บุหรี่แบ่งขาย ไม้ขีดไฟ ไฟแช็ค ผงซักฟอก เครื่องดื่มต่างๆ คุณนิพนธ์เกิดและเติบโตในตลาดตรอกหม้อ เปิดร้านชำสี่บ่อดมาสมัยพ่อแม่ (ในสมัยที่ยังต้องตักส่งน้ำปลา เต้าเจี้ยว ด้วยไห) และเป็นลูกค้าประจำในตลาดตรอกหม้อ คุณนิพนธ์จึงเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญในฐานะร้านชำในซอยสุชา 2 ร้านชำขนาดเล็กในชุมชนตรอกหม้อ

คุณทองคำ ทรัพย์ถาวร อายุ 76 ปี แม่บ้าน และคุณ สุรพล ทรัพย์ถาวร อายุ 47 ปี รับจ้าง

คุณทองคำ ทรัพย์ถาวร มีภูมิลำเนาอยู่ที่อำเภอแปดริ้ว จังหวัดฉะเชิงเทราเริ่มเข้ามารับจ้างภายในย่านและเคยเป็นแม่ค้าหาบเร่ขายขนมหวานในตลาดตรอกหม้อเมื่ออายุ 15 ปี ปัจจุบันคุณทองคำอายุ 76 ปี เป็นแม่ค้าหาบเร่เข้ามาค้าขายตั้งแต่สมัยที่ตลาดตรอกหม้อยังเป็นตลาดสดในซอยสุชา 1 และได้ย้ายเข้ามาอยู่ในตลาดตรอกหม้อหลังจากแต่งงานกับสามีซึ่งเป็นชาวตรอกหม้อ ปัจจุบันมีสมาชิกครอบครัว 3 คน หนึ่งในนั้นคือ คุณสุรพล ลูกชายของคุณทองคำ ได้เป็นผู้ร่วมเล่าเรื่องราวของชุมชนผ่านมุมมองของผู้ที่เกิดและเติบโตในตลาดตรอกหม้อที่ประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไป เช่น รับทำเหรียญตรา รับขัดเครื่องเงิน โลหะ ครอบครัวของคุณทองคำเป็นครอบครัวที่อาศัยอยู่ในตรอกหม้อมานานกว่า 60 ปี และเป็นผู้ให้ข้อมูลในฐานะลูกค้าประจำของตลาดตรอกหม้อ และตัวแทนของผู้ที่อาศัยอยู่ในซอยขนาดเล็กที่ชาวตรอกหม้อเรียกกันว่า “ซอยขวาง” “ซอยกลาง” ซึ่งเป็นซอยขนาดเล็ก 2 สายอยู่ร่วมในระบบทางภายในชุมชนตรอกหม้อ

คุณมะลิ กองกวี อายุ 60 ปี ค้าขาย “แผงขายผักสด”

คุณมะลิ กองกวี เป็นชาวอำเภอเสนาในนิคม จังหวัดอยุธยา เริ่มเข้ามาเร่ขายของในตลาดตรอกหม้อตั้งแต่นั้นในปี 2530 เป็นผู้ค้าหาบเร่ขายอยู่ทั่วไปตามตลาดในเขตพระนคร หรือเกาะรัตนโกสินทร์ครอบคลุมเขตชั้นในและชั้นกลาง คุณมะลิเร่ขายไปทั้ง ตลาดบ้านหม้อ ตลาดศาลเจ้าพ่อเสือ สำราญราษฎร์ (ตลาดประตูผี) และเข้ามาเร่ขายในตลาดตรอกหม้อ จนในปี พ.ศ. 2535 คุณมะลิเริ่มหาที่ทางเพื่อตั้งขายประจำอยู่ที่ตรอกหม้อได้จึงเริ่มย้ายเข้ามาอาศัยอยู่ในตรอกหม้อ หลังจากนั้นจึงชักชวนญาติพี่น้อง และคนรู้จักให้มาค้าขายในตลาดตรอกหม้อด้วยกัน และท้ายสุดคุณมะลิได้เข้ามาเช่าห้องพักอาศัยอยู่กันทั้งครอบครัวในตลาดตรอกหม้อ กล่าวได้ว่า คุณมะลิเป็นครอบครัวชาวต่างจังหวัด ที่เลือกลงหลักปักฐานอยู่ในชุมชนตรอกหม้อหลังจากยึดอาชีพค้าขาย และมีที่ทางการค้าขายประจำในตลาดตรอกหม้อ ปัจจุบันคุณมะลิเป็นเจ้าของแผงขายผักสดแผงใหญ่ รายหนึ่งในตลาดตรอกหม้อที่ผู้คนรู้จัก และคุ้นเคยดี คุณมะลิจึงเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญในฐานะผู้บอกเล่าเรื่องราวตลาดตรอกหม้อ ผ่านมุมมองแม่ค้าหาบเร่และผู้เลือกเข้ามาลงหลักปักฐานอยู่ชุมชนตรอกหม้อ

คุณขวัญใจ บุญนำ อายุ 69 ปี ค้าขาย “แผงขายของใช้ทั่วไป เสื้อผ้า”

คุณขวัญใจ เป็นครอบครัวที่อาศัยอยู่ในชุมชนตรอกหม้อมายาวนานครอบครัวหนึ่ง อาศัยอยู่ในห้องแถวในซอยสุชา 2 ซึ่งเป็นซอยที่ต่อเชื่อมมาจากตรอกหม้อ คุณขวัญใจ และลูกสาวเป็นผู้ริเริ่มจัดตั้งตลาดนัดในซอยสุชา 2 ขึ้นในปี พ.ศ. 2535 และเป็นผู้จัดการตลาดในช่วงเริ่มแรก โดยทำหน้าที่ติดต่อเจ้าของห้องแถว แบ่งที่ว่างสำหรับเช่าและจัดการเรื่องการจัดเก็บแผง รวมทั้งตกลงเรื่องค่าเช่าให้กับผู้ค้า และจัดหาที่ว่างให้ผู้สนใจเข้ามาค้าขาย คุณขวัญใจจึงเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับเรื่องราวการเกิดขึ้นตลาดนัดในซอยสุชา 2

คุณอิม สงระยับปานท์ อายุ 75 ปี ค้าขาย “ร้านน้ำผลไม้ปั่น”

คุณอิม อาศัยอยู่ในตรอกหม้อกับสามีซึ่งเป็นชาวตรอกหม้อโดยกำเนิด คุณอิมได้ย้ายเข้ามาอยู่ในตรอกหม้อเมื่อแต่งงานตอนอายุ 20 ปี ปัจจุบันคุณอิมอายุ 75 ปี และเปิดร้านขายน้ำปั่น และของหวาน รวมมิตร อยู่ในตรอกหม้อยาวนานกว่า 45 ปี ร้านน้ำปั่นของคุณอิมอาศัยที่ว่างในตรอกเล็กที่เชื่อมอยู่กับตรอกหม้อ ซึ่งเป็นตรอกเดินเข้าไปสู่อ่างแกว และห้องเช่าไม้ ซึ่งผู้ที่เข้ามาอาศัยอยู่เป็นทั้งชาวตรอกหม้อดั้งเดิม คนที่เข้ามาทำงานในย่าน และพ่อค้าแม่ค้าต่างจังหวัดที่เข้ามาค้าขายในตลาดตรอกหม้อ คุณอิมเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญในฐานะตัวแทนผู้อาวุโสที่อาศัยอยู่ในตรอกเล็กในตลาดตรอกหม้อ ที่ผู้คนนับถือ และเป็นผู้เล่าเรื่องราวถึงการเติบโตของตลาดตรอกหม้อ รวมทั้งบรรยากาศของชุมชนในอดีตตั้งแต่ได้เริ่มย้ายเข้ามาอาศัยอยู่ในตลาดตรอกหม้อ

ลักษณะทางกายภาพของชุมชนบนแผนที่ปี พ.ศ. 2450 พ.ศ. 2575 และ พ.ศ. 2550 แสดงถึงลักษณะของชุมชนจากอดีตที่เป็นชุมชนบ้านไม้ ห้องแกวไม้ กระจายอยู่ภายในชุมชนอย่างเบาบาง (แผนที่ปี พ.ศ. 2450 พ.ศ. 2575) สู่อ่างแกว และตึกแกวอยู่เรียงชิดกันมากขึ้นในปัจจุบัน (แผนที่ปี พ.ศ. 2550), แผนที่ 3-7, 3-8, 3-9 แผนที่แสดงลักษณะทางกายภาพของชุมชนตรอกหม้อจากอดีตถึงปัจจุบัน ที่มา: ห้องปฏิบัติการแผนที่ประวัติศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ชุมชนตรอกหม้อ มีที่ดินของชุมชนส่วนใหญ่เป็นที่ดินของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ สภภาพ โดยทั่วไปภายในชุมชนในอดีตเป็นชุมชนห้องแกวไม้ บ้านเดี่ยวครึ่งตึกครึ่งไม้ และบ้านไม้สองชั้นอยู่รวมกันภายในชุมชน “สมัยก่อนตรอกหม้อนี้เป็นห้องแกวไม้ สามารถเดินทะลุเข้ามาจากตรอกนาวาได้...”^๘ “...ทางเดินในนี้ยังเป็นอิฐมอญ เป็นซี่โคลนขรุขระ แกวนี้ยังเป็นบ้านไม้ ห้องแกวไม้หลังคาสังกะสีอยู่เลย”^๙ ในราวปี พ.ศ. 2500 ลักษณะทางกายภาพของชุมชนเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงเนื่องจากมีบ้านบางหลังได้รื้อถอนหรือสร้างใหม่เนื่องจากมีสภาพทรุดโทรม ประกอบกับเหตุการณ์เพลิงไหม้หลายครั้งที่เกิดขึ้นภายในชุมชนในช่วงนี้ “ก่อนจะเปลี่ยนมาเป็นตึกนะ

^๘ แนนน้อย ศักดิ์ศรี, ม.ร.ว. และคนอื่นๆ. องค์ประกอบทางกายภาพกรุงรัตนโกสินทร์, หน้า 343. ประกอบกับข้อมูลสำนักงานเขตพระนคร ประจำปี 2552.

^๙ สัมภาษณ์ รัชฎา สุทธิพงษ์, 5 มิถุนายน 2552.

^{๑๐} สัมภาษณ์ มาลี เมฆสีประหลาด, 6 มิถุนายน 2552.

^{๑๑} ในช่วงปีพ.ศ. 2500 ได้เกิดเหตุเพลิงไหม้ครั้งใหญ่ภายในชุมชนและย่านนี้ หลายครั้ง ได้แก่ เพลิงไหม้ฝั่งตรงข้ามร้านฮ้างฮ้างซึ่งทั้งหมดกินเนื้อที่เกือบครึ่งหนึ่งของชุมชน เพลิงไหม้บริเวณโรงแรมรัตนรมย์ที่ตั้งอยู่ในชุมชน ในครั้งนี้ชาวตรอกหม้อช่วยกันดับไฟไว้ได้ทัน “ไหม้ไม่ขึ้น” เหตุการณ์นี้จึงได้นำไปสู่พิธีทำบุญขอคุณพระเพลิงที่จัดสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน (ดูรายละเอียดใน ชีวิตและกิจกรรมในชุมชนตลาดตรอกหม้อ) และครั้งสุดท้ายคือเพลิงไหม้โรงแรมกลางเมือง เป็นโรงแรมไม้ตั้งอยู่ในชุมชน. สัมภาษณ์ สุรัสวดี เจริญกิจทวี, 5 มิถุนายน 2552.

สมัยก่อนมีไฟไหม้ ไหม้บ้านสองชั้น เลยแยกไปฝั่งตรงข้ามร้านเจี๊ยะ (ร้านเฮ้งฮั่วเซ็ง) นะ...”¹⁰ “ปี 2500 เพลิงไหม้บ้านไม้หมดเกลี้ยง ทั้งแถบนี้ไปหมดเลย สมัยจอมพลสฤษดิ์”¹¹ เหตุเพลิงไหม้ครั้งใหญ่อีกครั้งในชุมชนคือ เพลิงไหม้โรงแรมกลางเมือง ซึ่งเป็นโรงแรมไม้ตั้งอยู่ในใจกลางของชุมชน ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของ ศึกษารัณฑ์พานิชราชนพิทยาคาร โรงงานผลิตอุปกรณ์การศึกษา 2 และห้องแถวสูง 5 ชั้น อยู่ด้านหลังศึกษารัณฑ์

ราชพิทยาคาร “หลังจากนั้นไฟไหม้ใหญ่ๆ ก็โรงแรมกลางเมือง ไหม้ตอนนั้นผมอายุ 7 ขวบตอนนั้นผมอายุ 47 ก็ประมาณสี่สิบกว่าปีมาแล้ว ...โรงแรมใหญ่ๆ ก็โรงแรมกลางเมืองที่หลังสุดไหม้ศึกษารัณฑ์ไปหน่อยที่ตอนนั้นเป็นตึกคฤหาสน์เก่า”¹² เหตุการณ์เพลิงไหม้ที่เกิดขึ้นในชุมชนจึงเป็นเหตุสำคัญที่ทำให้รูปแบบที่พักอาศัย และประเภทการใช้งานอาคารภายในชุมชนตรอกหม้อมีการเปลี่ยนแปลง และเมื่อเทียบกับสภาพทางกายภาพในปัจจุบัน (ในแผนที่ 3-7 -3-9) ที่อยู่อาศัยภายในชุมชนส่วนใหญ่ได้กลายเป็นตึกแถว อาคารพาณิชย์ แต่ยังคงมีบ้านไม้ ห้องแถวรุ่นเก่า และอาคารเก่า ยังคงเหลืออยู่ในชุมชน เช่น หอพักชายสี่ศรี บ้านขายยาโบราณ ตลอดจนถึงตึกแถวแบบสิงคโปร์ ซึ่งเป็นกลุ่มอาคารที่สร้างขึ้นในช่วงสมัยราชการที่ 5 (พ.ศ. 2411-2453)

รูปที่ 3-1, 3-2 ที่อยู่อาศัยภายในชุมชนตรอกหม้อ

การอาชีพในชุมชนตรอกหม้อ ในอดีตชุมชนตรอกหม้อ เป็นชุมชนประกอบอาชีพรับทำสินค้าต่างๆ เพื่อส่งไปขายยังห้างร้านภายในย่าน เช่น เครื่องบวช เครื่องสังฆภัณฑ์ เย็บจีวร ส่งไปห้างร้านริมถนนบำรุงเมือง รวมทั้งรับทำเครื่องประดับ ทำทอง เงิน นาก และจิวเวลรี่ (เพชร พลอย) ส่งไปห้างร้านในย่านบ้านหม้อ นอกจากนี้ยังรับทำเครื่องหนัง สินค้าประเภทกระเป๋า รองเท้า และรับจ้างทำแฟ้มเอกสาร กระเป๋า เคลือบภาพ ที่รับมาจากร้านศึกษารัณฑ์พานิชซึ่งตั้งอยู่ในชุมชน “...สมัยก่อนแถวนี้จะทำพวกเงิน รับขัดเงินกับทอง อย่างเดียว ลุงสมัยก่อนก็เป็นช่างทำเงินมาก่อน”¹³ “แถวนี้จะเป็นถิ่นทำรองเท้า กระเป๋า และทำพวกเครื่องประดับทองแท้นะแต่ไม่ได้ขายเป็นบ้านที่เขาทำส่งให้กับบ้านหม้อ จิวเวลรี่ เมื่อก่อนแถวนี้จะเยอะเดินเลี้ยวซ้ายไปเนี่ยทุกหลัง เมื่อก่อนนี่เกือบทุกหลังก็จะ เป็นช่างทำทอง แล้วเขาก็จะปิดบ้านทำ...”¹⁴

¹⁰ สัมภาษณ์ อิม สงระยับปุนนท์, 19 มกราคม 2552.

¹¹ สัมภาษณ์ สุรัสวดี เจริญกิจทวี, 5 มิถุนายน 2552.

¹² สัมภาษณ์ ทองคำ ทวีเกียรติ, 9 มิถุนายน 2552.

¹³ สัมภาษณ์ อิม สงระยับปุนนท์, 19 มกราคม 2552.

¹⁴ สัมภาษณ์ สุกัญญา ควันดิม, 26 มกราคม 2552.

ทุกวันนี้ อาชีพที่สำคัญในชุมชนตรอกหม้อ ได้แก่ การค้าขาย ร้านขายอาหารสำเร็จรูป ร้านค้าเครื่องหมาย เครื่องประดับยศที่ใช้กับเครื่องแบบข้าราชการ ทหาร ตำรวจ “แถวนี้ก็จะเป็นที่ขายเครื่องหมาย เครื่องบวช เครื่องหมายข้าราชการ ไล่ พวกถ้วยรางวัลนี้มาที่หลังนะ เข็มตรา... บางบ้านข้างในก็จะเป็นโรงงานเล็กๆรับสั่งทำ ทำส่งไปให้ร้านข้างนอก...สมัยก่อนคนในนี้ก็เย็บย้อม ทำดาบตรี เย็บจีวร ...รอบนอกจะเป็นเครื่องหมาย เครื่องบวช เครื่องหมายข้าราชการแต่รอบวงในจะเป็นรับสั่งทำ และเราก็ไปส่งเขา เขาก็เอาไปขายต่ออีก”¹⁵

ณ จุดนี้จึงทำให้เข้าใจ ถึงลักษณะการอาชีพในความเป็นชุมชนหมู่บ้านที่ดำรงอยู่ร่วมกับองค์ประกอบอื่นๆ ในพื้นที่ใจกลางเมืองที่ยังมีการประกอบอาชีพที่สัมพันธ์กัน ซึ่งนำไปสู่การเกิด “ย่าน” ของเมือง ชุมชนตรอกหม้อที่ตั้งอยู่ภายในย่านสังฆภัณฑ์ บำรุงเมือง จึงมีบทบาทเป็นชุมชนขนาดเล็กอีกชุมชนหนึ่งเปรียบเป็นฝ่ายผลิตสินค้า เพื่อรับทำสินค้าและส่งสินค้าไปยังห้างร้านต่างๆ ที่อยู่ในย่าน และในย่านใกล้เคียง เช่น ร้านเครื่องหมาย ถ้วยรางวัล ตลอดจนร้านเครื่องประดับส่งไปนีย่านบ้านหม้อ

ที่มาของชื่อชุมชน “ตรอกหม้อ” จากการสอบถามถึงที่มาของชื่อชุมชนจากชาวตรอกหม้อได้มีผู้เล่าสืบต่อกันมาว่า ชุมชนตรอกหม้อเคยเป็นที่เก็บหม้อดิน หรือที่พักหม้อดินที่ทำเสร็จแล้ว ก่อนนำส่งต่อไปยังชุมชนบ้านหม้อ ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นชุมชนแหล่งผลิตและจำหน่ายหม้อดิน ซึ่งอยู่ถัดไปทางทิศใต้ของชุมชน นอกจากตำแหน่งและที่ตั้งจะอยู่ใกล้กับชุมชนตรอกหม้อแล้ว การสัญจรเดินทางยังมีความสะดวกในการเดินทางขนส่งโดยเฉพาะการสัญจรทางน้ำในอดีตซึ่งมีคลองคูเมืองเดิม หรือ คลองหลอดราชบริพารเป็นทางสัญจรเชื่อมต่อไปถึงได้

“... ‘ตรอกหม้อ’ ด้วยความเข้าใจนะ ที่มาที่ไปของสถานที่ต่างๆ มักจะมาจากเอกลักษณ์ หรือกิจกรรมที่คนแถวนั้นทำ และอาศัยอยู่ แต่ที่นี้ทำหม้อ หม้อดิน เพราะที่นี้มีมันติดคลอง (คลองหลอดราชบริพาร) ดึงเข้ามาจากแม่น้ำเจ้าพระยา เข้ามาทางคลองหลอด และน่าจะมาพักขายหม้อดินกันที่นี่ ...เพราะบ้านหม้อกับตรอกหม้อมันจะใกล้ๆกัน และวิถีชีวิต ความเป็นอยู่น่าจะคล้ายๆกัน อยู่ในทางสายเดียวกัน...”¹⁶

“... ‘ตรอกหม้อ’ เมื่อก่อนมีประวัติ มีหม้อมาขึ้นที่นี้ เป็นหม้อดิน เขาเลยเรียกว่า ‘ตรอกหม้อ’ เขาเล่าสืบกันมาแบบนี้ละ เป็นหม้อดินและใช้ขันลงหิน ยังไม่มีลูมิเนียม สมัยนั้นลุงยังใช้กะลาแทนชามข้าว ใช้ตักน้ำ ตักข้าว กินเสร็จก็โยนทิ้ง ...ลุงเกิดมาเขาก็ตั้งมายังนี้ เรียกมายังนี้แล้ว ‘ตรอกหม้อ’ เราเกิดไม่ทัน...”¹⁷

“...สมัยก่อนที่นี้เรียกว่า ‘ตรอกหม้อ’ ถัดไปเป็นบ้านหม้อ ไม่รู้ละ...สมัยก่อนสงสัยทำหม้อดินมากกว่า เลยเรียกว่าตรอกหม้อ สมัยรุ่นเราไม่มีแล้ว เกิดมาเขาก็ตั้งว่า ‘ตรอกหม้อ’ ...ฟังจากที่เขาเล่าสืบต่อกันมาอีกทีนะ ว่าที่นี้เคยเป็นเหมือนที่พักหม้อดิน ...เราได้ยินข่าวว่าแถวนี้คนเขาทำหม้อดิน มีบ้านหม้อ แล้วที่นี้ใช้เป็นโกดังเขาพูดเล่าต่อมานะ เรียกตรอกหม้อตั้งแต่จำความได้ก็เรียก ‘ตรอกหม้อ’ ”¹⁸

จากคำบอกเล่าข้างต้นถึงที่มาของชื่อ “ตรอกหม้อ” จะยังคงเป็นเรื่องราวบอกเล่าสืบต่อกันมาจากคนรุ่นก่อนๆ และแม้ว่าในปัจจุบันยังไม่ปรากฏพบหลักฐานที่แน่ชัดว่าชุมชนตรอกหม้อเคยเป็นที่เก็บหรือที่พักหม้อดิน หรือเป็นโกดังเก็บหม้อดินไว้ส่งไปจำหน่ายที่บ้านหม้อแท้จริงหรือไม่ กระนั้นก็ตาม คำบอกเล่าสืบต่อกันมานี้ก็แสดงให้เห็นว่า “ตรอกหม้อ” “ชุมชนตรอกหม้อ” เป็นชื่อที่เรียกขานสืบต่อกันมาช้านาน จากคนหลายรุ่น ก่อนการมาอยู่ของ

¹⁵ ร้านค้าเครื่องหมาย เครื่องประดับยศเป็นอาชีพที่เกิดขึ้นภายหลัง สันนิษฐานว่ามาพร้อมกับการเกิดขึ้นขององค์ประกอบหน่วยงานราชการที่เกิดขึ้นภายในช่วงสมัยรัชการที่ 5-6 (พ.ศ. 2411-2468) ประกอบกับข้อมูลเอกสารจากสำนักงานเขตพระนคร ปี พ.ศ. 2551.

¹⁵ สัมภาษณ์ รัชฎา สุทธิพงษ์, 5 มิถุนายน 2552.

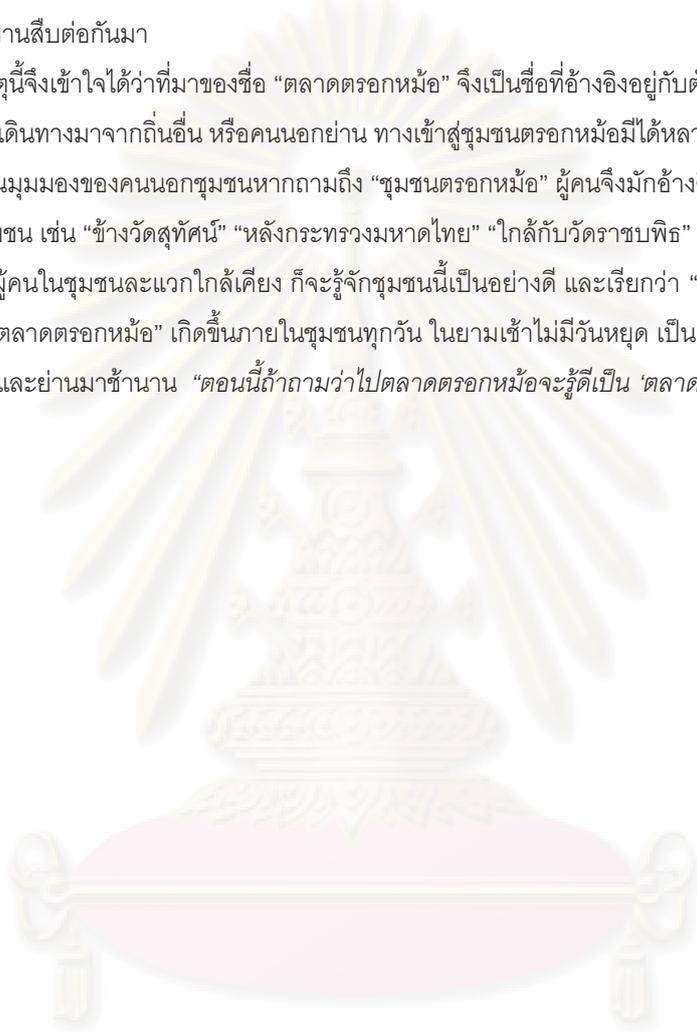
¹⁶ สัมภาษณ์ รัชฎา สุทธิพงษ์, 5 มิถุนายน 2552.

¹⁷ สัมภาษณ์ นิพนธ์ ศรีสกุลธรรม, 5 มิถุนายน 2552.

¹⁸ สัมภาษณ์ สุรัสวดี เจริญกิจทวี, 6 มกราคม 2552.

ชาวตรอกหม้อในรุ่นนี้ สำหรับชื่อ “ชุมชนราชบพิธพัฒนา” ได้เริ่มใช้เมื่อราวปี พ.ศ. 2500 โดยเป็นชื่อเรียกชุมชนที่สำนักงานเขตพระนครเป็นผู้ตั้งขึ้น และมีขอบเขตทางกายภาพครอบคลุมกว้างไปกว่า “ตรอกหม้อ” ปัจจุบันแม้ว่าจะมีการตั้งชื่อชุมชนขึ้นใหม่ชาวตรอกหม้อ และผู้คนที่อาศัยอยู่ในย่านยังคงเรียกชุมชนนี้ว่า “ชุมชนตรอกหม้อ” หรือ “ตรอกหม้อ” ซึ่งบ่งบอกถึงขอบเขตเฉพาะเจาะจงลงมาในลักษณะของพื้นที่ “ตรอกหม้อ” จึงเป็นชื่อของชุมชนที่ผู้คนคุ้นเคยและเรียกขานสืบต่อกันมา

ด้วยเหตุนี้จึงเข้าใจได้ว่าที่มาของชื่อ “ตลาดตรอกหม้อ” จึงเป็นชื่อที่อ้างอิงอยู่กับตำแหน่งแห่งที่ของการเกิดตลาด สำหรับผู้ที่เดินทางมาจากถิ่นอื่น หรือคนนอกย่าน ทางเข้าสู่ชุมชนตรอกหม้อมีได้หลายทาง จึงทำให้ชุมชนไม่มี “ด้าน” ที่ชัดเจนในมุมมองของคนนอกชุมชนหากถามถึง “ชุมชนตรอกหม้อ” ผู้คนจึงมักอ้างอิงเข้ากับสถานที่สำคัญที่ตั้งอยู่แวดล้อมชุมชน เช่น “ข้างวัดสุทัศน์” “หลังกระทรวงมหาดไทย” “ใกล้กับวัดราชบพิธ” อย่างไรก็ตามหากถามผู้คนภายในย่าน และผู้คนในชุมชนละแวกใกล้เคียง ก็จะรู้จักชุมชนนี้เป็นอย่างดี และเรียกว่า “ชุมชนตรอกหม้อ” ซึ่งเป็นชุมชนที่มีตลาด “ตลาดตรอกหม้อ” เกิดขึ้นภายในชุมชนทุกวัน ในยามเช้าไม่มีวันหยุด เป็นแหล่งบริการอาหารให้กับผู้คนทั้งในชุมชน และย่านมาช้านาน “ตอนนี้ถ้าถามว่าไปตลาดตรอกหม้อจะรู้ดีเป็น ‘ตลาดเช้า’...”¹⁹

ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹⁹ สัมภาษณ์ วีระ เอื้ออารีกุลเลิศ, 5 ธันวาคม 2551.

ในช่วงนี้มีขอบเขตเริ่มต้นตั้งแต่บริเวณทางเข้าซอยสุขา 1 ซึ่งเป็นเส้นทางที่สามารถเดินเชื่อมต่อไปถึงกระทรวงมหาดไทย มาจนถึงบริเวณสี่แยกกลางตรอก ในบริเวณหน้าร้านชำชื่อ “ร้านเฮ้งฮั่วเซ็ง”

“สมัยก่อนที่ยังไม่มีตลาด เป็นบ้านไม้และขายกันอยู่ในซอยสุขา 1 ตลาดอยู่แถวนั้น สมัยนั้นก็มีคนแถวๆ นั้นแหละขาย ขายกันอยู่ในซอยฝั่งโน้นยังไม่มีคนจากต่างจังหวัดมา ขายกันอยู่หลายปีก่อนจะย้ายไปที่ตลาดเทศา เขาก็เริ่มขายของตั้งแต่ปากซอย ขายไปเรื่อย ไปจนถึงร้านเฮ้งฮั่วเซ็ง(ร้านเฮ้งฮั่วเซ็ง) สี่แยกโน้นเลย”²¹

“สมัยก่อนนั้น สมัยจอมพลสฤษดิ์นะ โรงพักเพื่อนนครเคยอยู่ที่กระทรวงมหาดไทยประตูเปิดมาตรงกับซอยสุขา 1 ที่เป็นตลาดตอนนั้นพอดี ตำรวจมาที่ก็ตะโกนบอกกันจนเขาของไปไว้ในบ้านตำรวจไปเราก็ออกมาขายใหม่ มาตอนหลังสร้างกรมแรงงานเลยหรือโรงพักและย้ายไปเป็นสำราญราษฎร์ และประตูก็ย้ายไปเปิดที่มหาดไทยแทน ...”²²

3.2.2 ช่วงที่ 2: ปี พ.ศ. 2500-2520 “การย้ายจากตลาดในตรอกเข้าสู่โรงตลาดสมัยใหม่”

แผนที่ 3-11 แผนที่แสดงการย้ายตลาดในตรอกสุขา 1 เข้าสู่โรงค้าในตรอกหม้อ

ในช่วงปี พ.ศ. 2500 – 2520 เป็นช่วงที่ตลาดเช้าในซอยสุขา 1 ย้ายเข้าไปอยู่ใน “โรงตลาด” หรือ “โรงค้า” ในซอยเทศาหรือตรอกหม้อ โรงตลาดถูกสร้างขึ้นภายในบริเวณต้นตรอกหม้อ ในช่วงปี พ.ศ. 2500 หลังจากเหตุการณ์เพลิงไหม้ครั้งใหญ่ในชุมชน “ไฟไหม้บ้านแถวนี้ก่อน คนเลยซื้อไปเป็นตลาด ...และสร้างเป็นโรงตลาด

²¹ สัมภาษณ์ สุรพล ทรัพย์ถาวร, 9 มิถุนายน 2552.

²² สัมภาษณ์ สุรัสวดี เจริญกิจทวี, 6 มิถุนายน 2552.

^{*} ในช่วงปี พ.ศ. 2500 ได้เกิดเหตุเพลิงไหม้ ครั้งใหญ่ขึ้นอีกครั้งภายในตรอกหม้อ เป็นเหตุทำให้บ้านไม้ และห้องแถวไม้ได้ไหม้หายไปเกือบทั้งหมด คือได้กินพื้นที่ไปเกือบครึ่งหนึ่งของชุมชน ด้วยเหตุนี้จึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบอาคารภายใน ตรอกหม้อ รวมทั้งการเกิดขึ้นของ “โรงตลาด”.

เทศา²³ “สมัยก่อนนี้เมื่อสี่สิบกว่าปีก่อน ก็ใหม่กันตรงที่เคยเป็นโรงตลาดนั่นแหละ ใหม่บ้านไม้สองชั้น แล้วหลังจากนั้นก็มีคนมาซื้อที่สร้างเป็นโรงตลาดขึ้นมา...พอไฟไหม้เสร็จคนก็มาซื้อสร้างโรงตลาด²⁴ โดยมีผู้ลงทุนสร้างโรงตลาดขึ้นมีชื่อเรียกตลาดในสมัยนี้ว่า “โรงตลาดเทศา” หรือ “ตลาดเทศา” จากคำบอกเล่าของผู้คนในชุมชนตรอกหม้อ ได้เล่าถึงลักษณะของโรงตลาดว่ามีลักษณะสอดคล้องกับรูปแบบของ “โรงตลาดสมัยใหม่” มีโรงตลาดเป็นโครงสร้างไม้ มีแผงขายอยู่ประมาณ 40-50 แผง ซึ่งจัดได้ว่าเป็นตลาดขนาดเล็ก²⁵ แผงขายในโรงตลาดมีลักษณะติดตาย (fixed) ก่อด้วยอิฐสูงขึ้นไปประมาณ 1.00 เมตร²⁶ “โรงตลาดสมัยนั้นเป็นโรง เป็นโครงอาคารง่าย ๆ มีที่ขายก่อก่อเหมือนกำแพงมีได้ดูนไว้เก็บของ ไม่ใหญ่นะ²⁷ “โรงตลาดในตอนนั้นที่จำได้ก็เป็นโรงตลาดไม้ โลงๆ โปรงๆ เหมือนโรงตลาดทั่วไป แล้วก็แผง จะเป็นชั้นปูนขึ้นไปนั่งกัน เป็นล๊อคๆ แบ่งๆ กันเป็นแถวใครจะเข้าไปขายก็ได้ ถ้าจะลองเทียบกับขนาดของตลาดเทศา ตอนนั้นก็น่าจะเท่ากับตลาดบ้านหม้อนะ พอๆ กันมีทรงแบบเดียวกัน เป็นโรงไม่มีไฟห้อยลงมา เหมือนยังกะตลาดศาลเจ้าพ่อเสือก็ยังงั้นเลย เป็นโรงตลาดไม้ทรงคล้ายๆ กัน”²⁸

หลังจากโรงตลาดสร้างเสร็จ พ่อค้า แม่ค้าในซอยสุชา 1 จึงเริ่มย้ายเข้าไปขายอยู่ในโรงตลาด และในการค้าขายอยู่ในโรงตลาดนี้ จึงทำให้สามารถทำการค้าขายได้ตลอดทั้งวัน โดยปรับเปลี่ยนจากตลาดเช้าในซอยสุชา 1 มาเป็นตลาดสดอยู่ในโรงตลาดแบบทั่วไป “สมัยนั้นมีโรงตลาดนะ และมีแม่ค้า พ่อค้าขายกันอยู่แต่ไม่มาก แต่ก็พอให้คนแถวนี้จับจ่ายกันได้... คนแถวนี้สมัยนั้นเขาจะมีตลาดที่นี่และก็มีตลาดสนามหลวง ก็จะไปอาศัยซื้อของกันตรงนี้นะ...”²⁹

นอกจากนี้ชาวตรอกหม้อยังได้เล่าว่า พ่อค้าแม่ค้าที่เคยขายอยู่ในซอยสุชา 1 หลังจากโรงตลาดสร้างเสร็จแล้วพ่อค้า แม่ค้าบางรายยังไม่ได้ย้ายเข้าไปขายในโรงตลาดเทศาในทันที โดยได้ตั้งแผงขายกันอยู่ในบริเวณเดิม เนื่องจากว่าการค้าขายอยู่หน้าบ้านห้องแถวของตนเอง และริมทางตรอกมีความสะดวกและไม่ต้องเสียค่าเช่าแผงขายในโรงตลาด และยังมีพ่อค้า แม่ค้าบางรายยังอาศัยที่ว่างบริเวณด้านหน้าโรงตลาดเทศา ตั้งแผงขายแบบชั่วคราว (semifixed-features) โดยได้เล่าถึงเหตุที่ไม่เข้าไปขายอยู่ภายในโรงตลาดไว้ว่า “...มีความสะดวกมากกว่า ลูกค้าก็ไม่ค่อยเดินเข้าไป และยังไม่ต้องเสียค่าเช่าแผงด้วย...”³⁰ “พอย้ายจากตรงนี้ก็ไล่เข้าไปในตลาด ตำรวจก็จะมาจับพวกเทศบาลให้พ่อค้า แม่ค้าเข้าไปค้าขายอยู่ในโรงตลาด เขาบอกขายกันข้างนอกมันเกะกะ พยายามจะดันให้พ่อค้าแม่ค้าเข้าไปขายกันข้างใน พยายามผลักดันให้เข้าไป และตอนนั้นตลาดมันก็ไม่เต็มทุกแผง เพราะเขาเก็บค่าแป๊ะเจี๊ยะเก็บค่าเช่า คนขายก็ไม่อยากจะทำ ต้องเสียค่าเช่า และคนซื้อก็ไม่อยากจะทำไปเพราะมันเดินลำบาก”³¹ “...แผงก็

²³ สัมภาษณ์ สุกัญญา ควันดิม, 26 มกราคม 2552.

²⁴ สัมภาษณ์ สุรัสวดี เจริญกิจทวี, 6 มิถุนายน 2552.

²⁵ โรงตลาดสมัยใหม่ มีลักษณะ เป็นโรงเปิดกว้างมีหลังคาภายในยกพื้นก่ออิฐถือปูนเป็นแท่นสำหรับวางจำหน่ายสินค้าเป็นช่องๆ อย่างมีระเบียบและสะอาด มีทางระบายน้ำอย่างถูกสุขอนามัย โดยรอบตลาดหรือเฉพาะด้านหน้าจะมีตึกหรือเรือนแถววางกันอยู่ เป็นร้านค้าจำหน่ายสินค้าอื่นนานาชนิด ตลาดประเภทนี้เป็นตลาดบกเกิดจากความคิดริเริ่มทางราชการและเอกชนนิยมนำไปปฏิบัติตาม ส่วนใหญ่อยู่ในเขตพระนคร ใน เกียรติ จิระกุลและคนอื่นๆ. ตลาดในกรุงเทพมหานคร: การขยายตัวและการพัฒนาการในรอบ 200 ปี, หน้า 7.

²⁶ อ้างอิงการจัดประเภทตลาดใน เล่มเดียวกัน, หน้า 17-21.

²⁷ สัมภาษณ์ อนุชา เมฆสีประหลาด, 6 มิถุนายน 2552.

²⁸ สัมภาษณ์ มาลี เมฆสีประหลาด, 26 มกราคม 2552.

²⁹ สัมภาษณ์ สุรพล ทรัพย์ถาวร, 9 มิถุนายน 2552.

³⁰ สัมภาษณ์ รัชฎา สุทธิพงษ์, 5 มิถุนายน 2552.

³¹ สัมภาษณ์ สุรัสวดี เจริญกิจทวี, 6 มิถุนายน 2552.

³² สัมภาษณ์ สุรัสวดี เจริญกิจทวี, 6 มิถุนายน 2552.

จะว่างๆ มีคนเข้าไปขายนะ แต่ไม่มาก...”³² “ในตลาดสดขายกันไม่เยอะ ขายกันนิดๆหน่อยๆคิดเป็นวันวันนะค่าเช่าสมัยนั้น”³³

จากคำบอกเล่านี้จึงทำให้เห็นภาพกิจกรรมการค้าขายภายในโรงตลาดเทศาและตรอกหม้อในช่วงนี้ว่า มีพ่อค้า แม่ค้า เข้าไปขายอยู่ในโรงตลาดจำนวนไม่มาก และยังมีกรพยายามตั้งแผงขายอยู่ทั่วไปในบริเวณริมทางตรอกหม้อ และในบริเวณด้านหน้าของโรงตลาด จากคำบอกเล่าในช่วงต้นการเข้าไปขายอยู่ในโรงตลาดของผู้ค้าในจำนวนน้อยนี้ จึงอาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เจ้าของโรงตลาดตัดสินใจหยุดกิจการในเวลาต่อมา

3.2.3 ช่วงที่ 3: ปี พ.ศ. 2520-2535 “การย้ายจากโรงตลาดออกสู่ตรอก”

แผนที่ 3-12 แผนที่แสดงการย้ายตลาดจากโรงค้าออกมาสู่ตรอกหม้อ

“สมัยก่อนตรงเนี่ย หัวมุมนี้เป็นโรงตลาดขายของเรียกว่า ตลาดเทศา แล้วตลาดถูกรื้อไปสร้างเป็นตึก ชาวบ้านก็ไม่มีที่ค้าขายทำกินก็มาขายแบกะดิน ก็บ้านใครบ้านมัน และออกมาค้าขายขายไปเรื่อยๆ”³⁴ “ที่นี่เริ่มจากการรื้อตลาด และเอาถนนมาเป็นตลาด”³⁵

ช่วงปี พ.ศ. 2520 – 2535 การค้าขายในโรงตลาด ได้ย้ายออกมาสู่บริเวณตรอกอีกครั้งเนื่องจากว่าในปี พ.ศ. 2520 เจ้าของโรงตลาดต้องการขายที่ จึงได้ขอหยุดกิจการโรงตลาด หลังจากนั้นโรงตลาดจึงถูกรื้อ และมีการสร้างตึกแถวขนาด 5 ห้อง ขึ้นมาแทนที่โรงตลาดเดิม ด้วยเหตุนี้จึงทำให้พ่อค้าแม่ค้าที่เคยมีแผงขายอยู่ในโรงตลาด

³² สัมภาษณ์ อนุชา เมฆสีประหลาด, 6 มิถุนายน 2552.

³³ สัมภาษณ์ อิม สงระยับปุนนท์, 19 มกราคม 2552.

³⁴ สัมภาษณ์ วีระ เอื้ออารีกุลเลิศ, 5 ธันวาคม 2551.

³⁵ สัมภาษณ์ รัชฎา สุทธิพงษ์, 5 มิถุนายน 2552.

เทศาต้องย้ายออกมาตั้งแผงขายในบริเวณที่ว่างภายในตรอกหม้อ^{*} บางรายได้ขอเช่าห้องแถวของร้านค้าที่หยุดกิจการลงไปพร้อมกับโรงตลาดเปิดเป็นร้านค้าและตั้งแผงขายอยู่บริเวณด้านหน้าห้องแถว เพื่อให้สามารถทำการค้าขายต่อไปได้

“เมื่อตลาดรื้อไปไม่มีที่ทำการก็ย้ายมาขายหน้าบ้านใครหน้าบ้านมัน และก็เริ่มขายๆ ไปทั้งซอย”³⁶

ในช่วงแรกของการย้ายออกมาจากโรงตลาดนี้ จึงมีการตั้งแผงขายขึ้นตั้งแต่ในบริเวณช่วงที่เคยเป็นโรงตลาดเทศา กระจายออกมาจนถึงบริเวณสี่แยกกลางตรอก “...พอตลาดถูกรื้อลง พ่อค้า แม่ค้ามาขายกันหน้าบ้านตัวเอง ขายกันริมทางบ้าง ยังไม่เยอะ อยู่กันแค่นั้นยังไม่เคยมาถึงแยกเลย...”³⁷ “...หลายๆ คนจะเป็นขายเร็วมาก่อน พอขายนานเข้าก็จะขายประจำ เห็นที่ทาง ก็เริ่มติดต่อขอเข้ามาขาย... ป้าตรงนี่ขอขายหน่อยนะ ก็จะเข้ามาคุย...”³⁸ จากการย้ายออกมาค้าขายอยู่ในบริเวณตรอก จึงทำให้พ่อค้า แม่ค้าเริ่มปรับใช้สอยที่ว่างในบริเวณด้านหน้าห้องแถว และริมตรอกเพื่อตั้งแผงขายแบบในช่วงนี้พ่อค้าแม่ค้าที่เคยมีแผงขายในโรงตลาด รวมทั้งพ่อค้า แม่ค้าหาบเร่ รถเข็นที่ยังไม่มีที่ตั้งแผงขายประจำจึงเริ่มเข้าไปติดต่อเจรจาขอเช่าที่ว่างในบริเวณด้านหน้าห้องแถวเพื่อตั้งแผงขายเพิ่มขึ้น โดยส่วนมากเป็นผู้ค้า หาบเร่ รถเข็นที่เคยเร่เข้ามาค้าขายอยู่ในตรอกนี้มาก่อน “ตอนนั้นยังเป็นโรงตลาดก็มาหาบเร่ ที่โรงตลาดรื้อแรกๆ มีสักสิบร้านได้มั้ง จนขายมาเรื่อยๆ ก็เริ่มหาที่ได้เลยขายประจำอยู่ตรงนี้...”³⁹ ด้วยเหตุนี้ จึงมีแผงขายและร้านค้าเริ่มกระจายไปตามที่ว่างบริเวณด้านหน้าห้องแถวภายในตรอกหม้อ ต่อเนื่องจากบริเวณสี่แยกกลางตรอกจนค่อยๆ กระจายไปทั่วทั้งตรอกหม้อ

ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

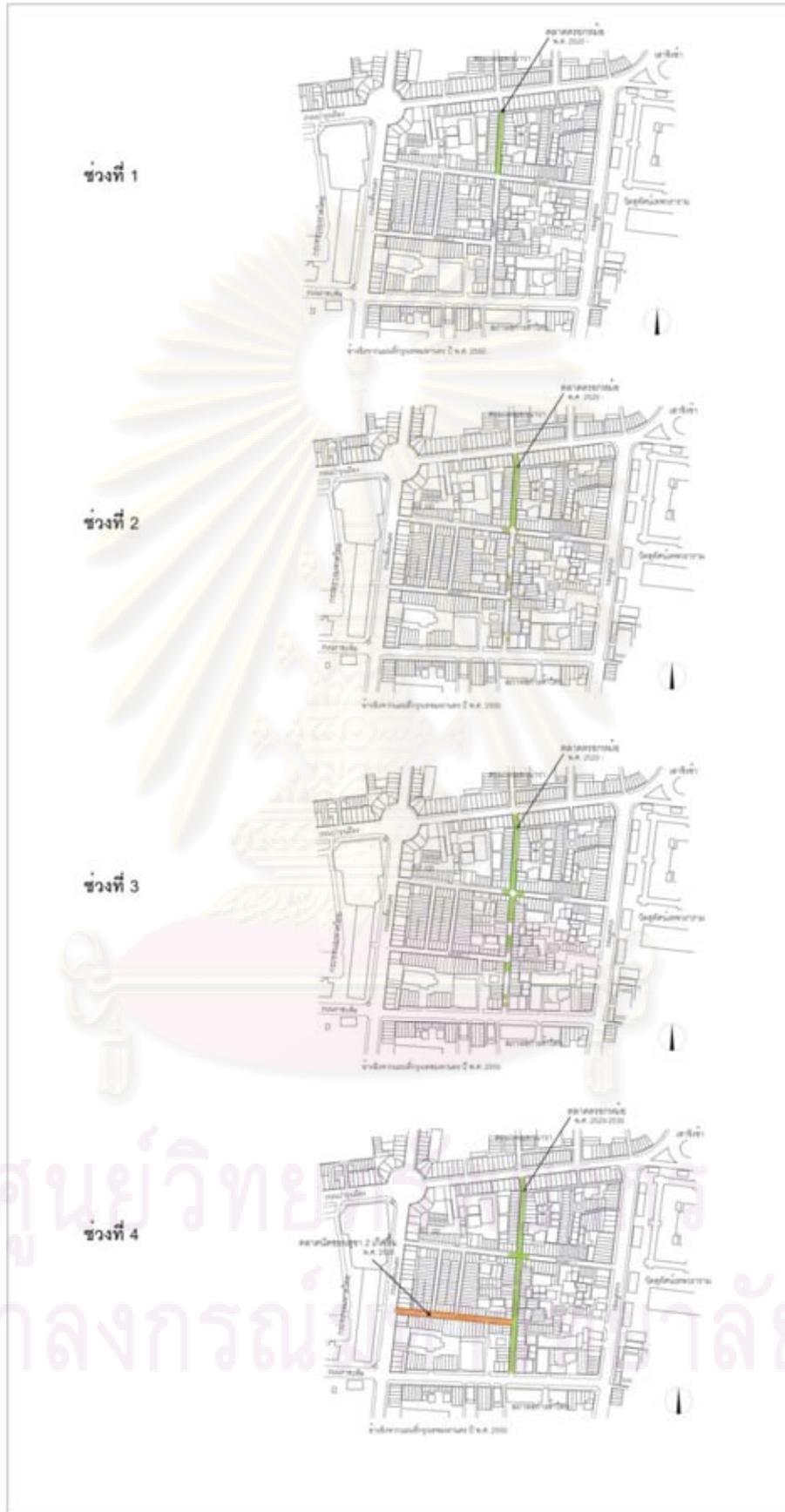
* ที่ว่างภายในตรอกหม้อ หมายถึง ที่โล่งว่างกลางแจ้งภายในตรอกหม้อ ประกอบด้วย ที่ว่างบริเวณด้านหน้าห้องแถวที่ว่างตามทางตรอกตลอดจนที่ว่างที่เกิดจากชอก มุม อาคารภายในตรอกหม้อ.

³⁶ สัมภาษณ์ ชีระ เอื้ออารีกุลเลิศ, 5 ธันวาคม 2551.

³⁷ สัมภาษณ์ รัชฎา สุทธิพงษ์, 5 มิถุนายน 2552.

³⁸ สัมภาษณ์ สุรัสวดี เจริญกิจทวี, 5 มิถุนายน 2552.

³⁹ สัมภาษณ์ มะลิ กองกี, 2 ธันวาคม 2551.

แผนที่ 3-13 แผนที่แสดงการขยายตัวของตลาดตรอกหม้อตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ. 2520-2535.

ด้วยเหตุนี้ ตลาดนัดในซอยสุขา 2 จึงอ้างอิงเวลาในการขายตามเวลาของหน่วยงานราชการ เช่น หยุดขายในวันเสาร์-อาทิตย์ และวันหยุดของหน่วยงานราชการในวันสำคัญต่างๆ ตลาดนัดมีช่วงเวลาเริ่มตลาดในตอนเช้า (ประมาณ 04.00 น.) พร้อมกับตลาดตรอกหม้อและจะวายลงช่วงบ่าย (ประมาณ 14.00น.) ในขณะที่ตลาดตรอกหม้อเป็นตลาดสดเช้าเกิดขึ้นทุกวัน ไม่มีวันหยุดและจะวายลงก่อนตลาดนัดซอยสุขา 2 ดังนั้นในช่วงปี พ.ศ.2535 หลังจากการเกิดขึ้นของตลาดนัดขายเสื้อผ้า ของใช้ซึ่งมีการใช้สอยที่ว่างต่อเนื่องจาก (ตลาด)ตรอกหม้อ จึงเป็นเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ตลาดตรอกหม้อมีจำนวนแผงขายในตลาดเพิ่มจำนวนมากขึ้น เรียงต่อเนื่องกันไปจนเต็มเส้นทางภายในตรอกหม้อ นอกจากนี้ ลักษณะการเกิดตลาดนัดยังทำให้เกิดความต่อเนื่องของการใช้สอยที่ว่างภายในตรอกขึ้นในลักษณะ “flow of space” ซึ่งเอื้อให้เกิดการไหลเวียนของผู้คนอย่างต่อเนื่อง “การไหลเหมือนสายน้ำ” ทำให้ที่ว่างที่มีการไหลเวียนของผู้คนนี้ มีโอกาสในการค้าขายมากขึ้น ในภาษาของพ่อค้า แม่ค้าในตลาดตรอกหม้อ จึงเรียกที่ว่างที่มีการสัญจรผ่านของผู้คนอย่างคับคั่ง และมีการสัญจรผ่านของผู้คนเกือบตลอดทั้งวันว่าเป็น “ที่น้ำเชี่ยว”⁴² โดยที่ว่างที่มีลักษณะเช่นนี้มักเป็นที่ว่างในบริเวณ จุดตัด จุดเชื่อมไปสู่สถานที่ต่างๆ

ลักษณะสำคัญอีกประการหนึ่งจากการเกิดขึ้นของตลาดนัดขายเสื้อผ้า ของใช้ที่เข้ามาประกบกับตลาดตรอกหม้อซึ่งเป็น ตลาดเช้าขายอาหารสดควว หวาน ซึ่งนอกจากจะเป็นการเพิ่มความหลากหลายให้กับสินค้าและบริการที่ทำให้เกิดแรงดึงดูด ให้กับตลาดแล้วประเภทของตลาดที่ต่างกันยังทำให้เกิดลักษณะ “คู่ประกบ”⁴³ ของตลาดและสินค้าที่เข้ามาอยู่ร่วมกันในแบบพึ่งพา พึ่งพิงกัน ณ จุดนี้จึงอาจกล่าวได้ว่า “ตลาดตรอกหม้อรองรับการกิน ตลาดนัดรองรับการอยู่” และร่วมกันสร้างความหลากหลายให้กับสินค้า ราคาและคุณภาพตลอดจนทางเลือกที่หลากหลาย จึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่สร้างแรงดึงดูดให้ผู้คนมากมายเดินทางเข้ามาจับจ่ายใช้สอยสินค้าในตลาดตรอกหม้อเพิ่มมากขึ้น “ตลาดตรอกหม้อ มีทุกอย่าง คนแถวบ้านหม้อก็มาซื้อที่นั่นมีทุกอย่าง สะดวกเดินได้ไม่ไกล ถ้าไม่มีตรงนี้ก็รู้จะไปซื้อไหนแล้ว”⁴⁴ “สินค้าน่าไม่แพง สมราคามีคุณภาพ สด อร่อย มาที่นี่มีครบทุกอย่าง”⁴⁵

ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งที่ทำให้เกิดการเติบโตและการขยายตัวของตลาดตรอกหม้อที่มีลักษณะ การเติบโตอย่างค่อยๆ เป็นค่อยๆ ไป คือ การค่อยๆ สูญสลายไปของตลาดในละแวกใกล้เคียง ได้แก่ ตลาดบ้านหม้อ ตลาดเสาชิงช้า ตลาดศาลเจ้าพ่อเสือ ตลาดสำราญราษฎร์ (ตลาดประตูผี) ตลาดหลายแห่งเลิกกิจการ เพื่อปรับปรุงอาคารหรือ เปลี่ยนแปลงกิจกรรมการใช้สอยไปเป็นอย่างอื่น เช่น เป็นที่รับฝากรถ เป็นต้น “สมัยก่อนนี้มีตลาดเจ้าพ่อเสือด้วยนะ ขายข้าวขายเย็น แต่ตอนนี้เหลือขายกระดาษ และผลไม้ไปแทน ตลาดศาลเจ้าพ่อเสือก็นุ้ย มาอยู่ที่นั่นหมดสมัยก่อนเข้าๆ จะมาติดตลาดตรอกหม้อ เย็นจะไปศาลเจ้าพ่อเสือ สมัยนี้ตลาดยุบหมด และที่นี้ใช้ถนนมาเป็นตลาด”⁴⁶

⁴² สัมภาษณ์ มาลี เมฆสีประหลาด, 5 ธันวาคม 2552.

* “flow of life” ที่มีความสัมพันธ์กับ “flow of space” ใน ทัพย์สุดา ปทุมานนท์. ปรากฏการณ์ศาสตร์ในสถาปัตยกรรม. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536), หน้า 120-123. ในกิจกรรมการค้าขาย คือที่ที่ผู้คนเดินทางมาพบกับสินค้า การไหลเวียนของผู้คนและที่ว่างจึงมีความสำคัญ และจะสังเกตได้ว่าตำแหน่งในการค้า การเกิดขึ้นของตลาดจึงมีความสัมพันธ์กับการไหลเวียนของผู้คน.

⁴³ รายละเอียดในการวิเคราะห์สินค้าในตลาดตรอกหม้อ บทที่ 5.

⁴⁴ สัมภาษณ์ นิพนธ์ ศรีสกุลธรรม, 5 มิถุนายน 2552.

⁴⁵ สัมภาษณ์ พนิดา เมฆสีประหลาด, 20 พฤศจิกายน 2551.

⁴⁶ สัมภาษณ์ นิพนธ์ สัมภาษณ์, 5 มิถุนายน 2552.

โดยสรุปจากพัฒนาการความเป็นมาของตลาดตรอกหม้อ จะเห็นได้ว่าตลาดตรอกหม้อเป็นตลาดที่ค่อยๆ เติบโตขึ้นจากผู้คนที่อาศัยอยู่ในชุมชนตรอกหม้อเป็น “ตลาดชุมชน” โดยเริ่มต้นจากการชุมนุมกันค้าขายในที่ว่างภายในตรอกแล้วค่อยๆ ขยายออกไปจนทั่วตรอก ประกอบกับการค่อยๆ สูญสลายไปของตลาดสดที่อยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงกัน ได้แก่ ตลาดเสาชิงช้า ตลาดสำราญราษฎร์ ตลาดศาลเจ้าพ่อเสือ ทำยุตตลาดบ้านหม้อ โดยเฉพาะการหายไปของตลาดศาลเจ้าพ่อเสือ ซึ่งเป็นตลาดที่อยู่ใกล้กับตลาดตรอกหม้อ พ่อค้า แม่ค้าที่เคยค้าขายในตลาดศาลเจ้าพ่อเสือนำส่วนหนึ่งได้ย้ายมาขายที่ตลาดตรอกหม้อในการเติบโตของตลาดตรอกหม้อมีการเติบโตในลักษณะของการค่อยๆ ขยายตัวแบบค่อยเป็น ค่อยไป และด้วยการเติบโตในลักษณะนี้เองจึงก่อให้เกิดการปรับและปรับปรุงรูปแบบการใช้สอยที่ว่างให้สอดคล้องสัมพันธ์ไปกับเวลา และที่ว่างภายในตรอกหม้อขึ้น จนเกิดเป็นรูปแบบของตลาดที่มีการใช้สอยที่ว่างที่มีลักษณะเฉพาะตัวขึ้นจากกระบวนการค่อยๆ ปรับปรุงสร้างรูปแบบตัวเองขึ้นมาจากภายในชุมชน

3.3 การศึกษาองค์ประกอบในชุมชนตลาดตรอกหม้อ

ภายหลังจากการค่อยๆ เติบโตของตลาดตรอกหม้อโดยการย้ายจากโรงค้าออกมาสู่ตรอกที่มีลักษณะของ “ที่ว่าง” ซึ่งต่างไปจากเดิม หรือกล่าวได้ว่า เป็นการปรับและปรุงตัวเองขึ้นจากรูปแบบ “ตลาด” ในที่ว่างแบบ monochronic space ที่มีการใช้สอยในที่ว่างเพียงอย่างเดียว คือ เป็นโรงอาคารสำหรับตลาด มาเป็น ตลาดในที่ว่างภายในตรอก ที่มีการใช้สอยที่ว่างร่วม และหมุนเวียนการใช้สอยไปพร้อมๆ กับกิจกรรมในชีวิตอื่นๆ ของผู้คนในชุมชนตลาดตรอกหม้อ หรือ polychronic space ในการศึกษาองค์ประกอบในตลาดตรอกหม้อส่วนนี้ เพื่อแสดงถึงองค์ประกอบภายในชุมชนตลาดตรอกหม้อ ตลอดจนแสดงถึงภาพรวมของกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในชุมชน โดยได้จำแนกองค์ประกอบออกตามลักษณะกิจกรรมที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการดำรงชีวิตของผู้คน โดยแบ่งออกเป็น 4 ลักษณะกิจกรรม⁴⁷ ดังนี้ กิจกรรมทางชีวภาพ กิจกรรมทางการผลิต กิจกรรมทางการปฏิสัมพันธ์ และกิจกรรมทางนันทนาการ

3.3.1 กิจกรรมทางชีวภาพ

กิจกรรมทางชีวภาพ หรือกิจกรรมพื้นฐานในการดำรงชีวิต คือ กิจกรรมที่เป็นไปตามพื้นฐานทางธรรมชาติในการดำรงชีวิตของผู้คนที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ เช่น การอุปโภคบริโภค การนอน การสืบพันธุ์ และการขับถ่าย ในตลาดตรอกหม้อประกอบด้วยที่ว่างที่เกิดขึ้นเพื่อรองรับกิจกรรมทางชีวภาพ ได้แก่ บ้านห้องแถว บ้านเดี่ยว ห้องพักแบ่งเช่า หอพัก อพาร์ทเมนท์ โรงแรม รวมทั้ง แผงขาย^{**} และร้านค้าที่ให้บริการทั้งสินค้าอุปโภคและบริโภค

⁴⁷ Polychronic time (PC-time) คือการทำหลายสิ่งหลายอย่างในเวลา / ที่ว่างเดียวกัน ซึ่งมีลักษณะตรงข้ามกับคำว่า Monochronic time (MC-time) ที่หมายถึง การทำเพียงสิ่งหนึ่ง สิ่งเดียวในเวลาลักษณะของเวลาทั้งสองรูปแบบนี้ได้นำมาซึ่งการปรากฏของรูปแบบและลักษณะของการใช้สอยที่ว่างที่แตกต่างกัน ดูการอภิปรายเรื่องนี้ใน Hall, Edward T. *The Dance of life: the other dimension of time*. (New York: Anchor Books, 1989), pp.44-58.

⁴⁸ การจำแนกองค์ประกอบภายในชุมชนตลาดตรอกหม้อ อ้างอิงมาจากเรื่องบริบททางกิจกรรมที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการดำรงชีวิตของมนุษย์ ดูการจำแนกและความหมายของแต่ละกิจกรรมใน เท็ดค็อกซ์ เดชะกิจจวร, *ภูมิปัญญาสถาปัตยกรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 1. (กรุงเทพฯ: ศูนย์ตำราและเอกสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์จุฬาฯ, 2546), หน้า 14.

^{**} ในการศึกษานี้จะใช้คำว่า “แผงขาย” ที่หมายถึงแผงขายทุกประเภทของพ่อค้า แม่ค้า ทั้ง หาบเร่ รถเข็น และแผงขายต่างๆ ที่ประกอบการค้าริมทางซึ่งมิใช่ร้านค้า.

3.3.2 กิจกรรมทางการผลิต

กิจกรรมทางการผลิต คือ กิจกรรมที่สนับสนุนกิจกรรมทางชีวภาพให้มนุษย์สามารถดำเนินชีวิตได้เป็นปกติ ที่นอกเหนือจากเพื่อการกิน-อยู่แล้วกิจกรรมทางการผลิตนี้ยังเพื่อให้ได้มาซึ่งปัจจัยพื้นฐานในการดำเนินชีวิต เช่น การผลิตสินค้า การอาชีพ เป็นต้น ในตลาดตรอกหม้อประกอบด้วยกิจกรรมทางการผลิต ดังนี้ สำนักงาน-โรงงานขนาดเล็ก บริการร้านเสริมสวย-ทำผม บริการน้ำแข็ง บริการส่งสินค้า บริการฝากแฉงและเก็บแฉงขาย บริการเช่ารถ เต็มลมรถเข็น และจุดพักขยะบริการส่งสินค้า บริการ โทรศัพท์สาธารณะ บริการเครื่องซักผ้าหยอดเหรียญ นอกจากนี้ หากพิจารณาในแง่ กิจกรรมการผลิต ร้านค้า-แฉงขาย ในตลาด ยังเป็น ส่วนหนึ่งของกิจกรรมทางการผลิต ในฐานะ การงาน การอาชีพ ของชาวตรอกหม้อด้วย

3.3.3 กิจกรรมทางการปฏิสัมพันธ์

กิจกรรมทางการปฏิสัมพันธ์ คือ กิจกรรมที่เอื้อให้ผู้คนสามารถดำเนินชีวิตอยู่ได้อย่างเป็นกลุ่มสังคม มีปฏิสัมพันธ์ มีการสื่อสาร มีการแลกเปลี่ยน ในตลาดตรอกหม้อประกอบด้วยที่ว่างที่เอื้อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์กันระหว่างผู้คน ได้แก่ เส้นทางเดินเชื่อมต่อ ตลาดตรอกหม้อ และตลาดนัดในซอยสุขา 2 เป็นจุดชุมทางจอดหารรถเข็น

3.3.4 กิจกรรมทางนันทนาการ

หากกิจกรรมทางการผลิตเป็นเรื่อง การงาน และการอาชีพในการดำรงชีวิตของผู้คนแล้ว กิจกรรมทางนันทนาการ คือ กิจกรรมสำหรับการเรียนรู้ การเล่น ที่ต้องมีควบคู่ไปพร้อมกันโดยกิจกรรมในส่วนนี้จะตอบสนองต่อความต้องการทางด้านจิตใจ ในการอาศัยอยู่ของผู้คน ที่มีมิติทางจิตวิทยา มิติทางสุนทรียภาพต่อสรรพสิ่งรอบตัว อันเป็นส่วนสำคัญในการอาศัยอยู่ เช่น ความศรัทธา ความเชื่อ ความปรารถนาที่จะสามัคคีผูกพันอยู่ร่วมกันของบุคคล

ในตรอกหม้อ มีที่ว่างที่รองรับกิจกรรมทางนันทนาการ ได้แก่ ร้านค้า-แฉงขาย ศาลพระภูมิ เจ้าที่ โรงเรียน ร้านสนุกเกอร์ ร้านเกมส์ รวมถึงกิจกรรมย่อยต่างๆ เช่น การทำบุญตักบาตร และให้ทานในช่วงเวลาตลาด ตลอดจนกิจกรรมในยามว่างของผู้คนในตรอกหม้อที่เกิดขึ้นในลักษณะชั่วคราวในที่ว่างบริเวณต่างๆ ภายในเส้นทางตรอก และในบริเวณหน้าห้องแถวซึ่งมีลักษณะกิจกรรม และการใช้สอยที่ว่างแตกต่างกันไปในแต่ละแห่ง เช่น การเลี้ยงนก การทำความสะอาดเครื่องใช้ เครื่องมือประกอบแฉงขายการนั่งเล่น พุดคุย การออกกำลังกาย ฯลฯ นอกจากนี้กิจกรรมที่เกิดขึ้นในรอบวันแล้ว ในตลาดตรอกหม้อยังมีการจัดกิจกรรมภายในชุมชนที่หมุนเวียนเกิดจัดขึ้นเป็นประจำ สืบเนื่องกันมาเป็นเวลาหลายปี ได้แก่ วันทำบุญตลาด มีพิธีเลี้ยงพระ ไหว้เจ้า ที่จัดในวันขึ้นปีใหม่ไทย 2 วัน ประกอบด้วย การไหว้เจ้า 1 วัน การทำบุญเลี้ยงพระ 1 วัน และในตอนกลางคืน จะมีจัดฉายหนัง หรือเล่นจิ้ง และยังมี การจัดกิจกรรมเนื่องในวันสำคัญอื่นๆ เช่น งานวันพ่อแห่งชาติ งานวันเด็กแห่งชาติ เป็นต้น

จากการศึกษาองค์ประกอบในชุมชนตรอกหม้อ จะเห็นได้ว่า “ตลาดตรอกหม้อ” มีความสัมพันธ์กับทุกกิจกรรมในการอาศัยอยู่ของผู้คนในชุมชน และกิจกรรมในชีวิตของผู้คนในชุมชนตรอกหม้อซึ่งโดยส่วนใหญ่ได้อาศัยที่ว่างภายในตรอกในการประกอบกิจกรรมในชีวิตในลักษณะของการผลักดันเปลี่ยนแปลงหมุนเวียนกิจกรรม โดยแบ่งปันใช้สอยที่ว่างอยู่ภายในตรอกหม้อ ทั้งกิจกรรมในระดับส่วนตัว ครอบครัว เครือญาติและญาติมิตร ไปจนถึง ชุมชน ไปในตำแหน่งต่างๆ ภายในตรอก (แผนที่ 3-15 แผนที่แสดงชุมชนตลาดตรอกหม้อ และ แผนที่ 3-16 แผนที่แสดงองค์ประกอบในชุมชนตรอกหม้อ)

3.4 การศึกษาเรื่องราวชีวิต และกิจกรรมของผู้คนในชุมชนตลาดตรอกหม้อ

จากการศึกษาองค์ประกอบของชุมชนตลาดตรอกหม้อจะเห็นว่า “ตลาดตรอกหม้อ” มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนอย่างแนบแน่น ในการศึกษาส่วนนี้จะทำการศึกษาวิถีชีวิตและกิจกรรมของผู้คนในชุมชนตลาดตรอกหม้อโดยแบ่งเป็น 5 หัวข้อดังนี้ การอาศัยอยู่ในชุมชนตลาดตรอกหม้อ ความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชน การงานและการอาชีพ ความศรัทธา และเทศกาลแห่งชีวิต และเครือข่ายสังคมที่อยู่กันอย่างญาติมิตร โดยได้อาศัยแนวคิดเรื่องระบบปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์ 10 ประการ ประกอบกับแนวคิดเรื่องความปรารถนาพื้นฐานของมนุษย์ 5 ประการ เป็นกระบวนการความคิดหลักในการศึกษาวิเคราะห์สถานการณ์ และปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชนตลาดตรอกหม้อ ประกอบกับเสียงพูดที่ได้จากการสัมภาษณ์ สนทนาร่วมกับผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชน เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตในการอาศัยอยู่ของผู้คนในชุมชนตลาดตรอกหม้อ และเพื่ออาศัยเป็นภาพสะท้อนไปสู่ความเข้าใจในการใช้สอยที่ว่างในตลาดตรอกหม้อร่วมกับการศึกษาในมิติต่างๆ ในบทต่อไป

รูปที่ 3-3, 3-4 บรรยากาศภายในชุมชนตลาดตรอกหม้อยามบ่ายช่วงหลังตลาดวาย

3.4.1 การอาศัยอยู่ในชุมชนตลาดตรอกหม้อ

เนื่องจาก “ตรอก” เป็นที่ว่างที่มีลักษณะเปิด คือเป็นที่ว่างที่มีปฏิสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และเป็นที่ว่างที่เอื้อให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้คน ด้วยเหตุนี้ผู้คนที่อาศัยอยู่ในชุมชนตลาดตรอกหม้อจึงได้ปรับปรุงวิถีชีวิตในการอาศัยอยู่ให้สอดคล้องกับบริบทของที่ว่างภายในตรอกดังกล่าว การปรับปรุงวิถีชีวิตนี้ได้สะท้อนออกมาในการใช้สอยที่ว่างภายในตรอกรูปแบบต่างๆ เช่น ในการใช้สอยในระดับครัวเรือน “ตรอก” ถูกใช้เป็นที่นั่งเล่นพักผ่อนทำงานในยามว่าง เป็นที่ทำความสะอาดเครื่องใช้ ไม้สอยในชีวิตประจำวัน เป็นที่ประกอบอาหาร และรับประทานอาหารของครอบครัว ในระดับกลุ่มบ้านห้องแถว มีการใช้เป็นที่พบปะ พูดคุย เป็นที่ออกกำลังกาย ที่เล่น และที่ปั่นจักรยานของเด็กที่อาศัยอยู่ในชุมชน ไปจนถึงการใช้สอยในระดับชุมชนและย่าน ใช้เป็นที่จัดกิจกรรมในวันเทศกาล วันสำคัญของชุมชน ใช้เป็นที่จัดงานวันเด็ก เป็นที่จัดงานทำบุญตลาดที่จัดขึ้นในวันเสาร์ และวันอาทิตย์แรกก่อนวันขึ้นปีใหม่ไทยทุกปี เป็นที่จัดงานวันพ่อแห่งชาติ และเป็นตลาดเช้าบริการอาหารการกินให้กับผู้คนที่อาศัยอยู่ในชุมชน และย่าน เหตุสำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนใช้สอยที่ว่างภายในตรอกร่วมกันของผู้คนในชุมชน คือการย้าย “ตลาด” จาก “โรงค้า” ซึ่งมีลักษณะเป็นที่ว่างที่มีการจัดการการใช้สอยที่ว่างไว้อย่างชัดเจนย้ายออกมาสู่ “ตรอก” ซึ่งเป็นที่ว่างส่วนรวมที่มีการใช้สอยที่ค่อนข้างอิสระของผู้คนที่อาศัยอยู่ในชุมชนตรอกหม้อ

ด้วยเหตุนี้ นอกจากกิจกรรมในการอาศัยอยู่ในชีวิตประจำวันแล้ว “ตลาด” จึงได้เข้ามามีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของผู้คนที่อาศัยอยู่ภายในตรอก ได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในกิจกรรมชีวิตประจำวันของผู้คนในชุมชนตรอกหม้อ^{*}

ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้ผู้คนที่อาศัยอยู่ภายในตรอกหม้อ ได้เริ่ม “ปรับ” “ปรุง” ที่ว่างภายในตรอกมาเป็นที่ว่างเพื่อรองรับกับกิจกรรมการใช้สอยในชีวิตประจำวันดังกล่าว หรืออาจกล่าวได้ว่าชาวชุมชนตลาดตรอกหม้อได้สานจังหวะชีวิตในการอาศัยอยู่ ให้สอดคล้องไปกับจังหวะชีวิตของตรอก^{**} จนสร้างเป็นแบบแผนในการอาศัยอยู่ของผู้คนในชุมชนตลาดตรอกหม้อที่มีลักษณะเฉพาะตัวขึ้น

การใช้สอยที่ว่างภายในชุมชนตลาดตรอกหม้อมีการเปลี่ยนแปลงไปตามช่วงเวลาต่างๆ ยามเช้า เป็นตลาดสด และ ยามบ่ายเป็นที่นั่งเล่นพักผ่อน ทำงาน, รูปที่ 3-5 การใช้สอยที่ว่างในชุมชนตลาดตรอกหม้อช่วงเช้า รูปที่ 3-6 การใช้สอยที่ว่างในชุมชนตลาดตรอกหม้อในช่วงบ่าย

นอกจากนี้หากพิจารณาแบบแผนในการอาศัยอยู่ของผู้คนในชุมชนตลาดตรอกหม้อ ที่มีการปรับเปลี่ยนและหมุนเวียนใช้สอยที่ว่างภายในตรอกสำหรับประกอบกิจกรรมต่างๆ ในชีวิตประจำวันแล้ว ภาพปรากฏของกิจกรรมชีวิตต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในตรอกยังสะท้อนให้เห็นถึงความต้องการ และความสำคัญของที่ว่างภายนอก (exterior space)^{***} ในการอาศัยอยู่ในชีวิตประจำวันของผู้คน ในชุมชนตรอกหม้อด้วยความสัมพันธ์ในลักษณะดังกล่าวนี้จึงทำให้ “ตรอก” มีบทบาทสำคัญ ในการเป็นที่ว่างที่รองรับกิจกรรมชีวิตของผู้คนที่อาศัยในชุมชนตลาด

^{*} ในสังคมมาตุลาภิวัตน์ การใช้เวลาเป็นแบบองค์รวมกับการใช้ชีวิตเป็นหนึ่งเดียวกันวิถีชีวิต ความเชื่อ ธรรมเนียม ประเพณี กฎกติกา มารยาทต่างๆ อยู่ในระบบโยงใยหนึ่งเดียวกัน โยงใยแห่งชีวิตกับโยงใยแห่งกาลละ ใน ทิพย์สุดา ปทุมมานนท์. **จิตวิทยาสถาปัตยกรรม มนุษย์ปฏิสังขาร** (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547), หน้า 175.

^{**} การอุปมาว่า “ตรอก” เป็นสิ่งมีชีวิตนี้ อยู่ภายใต้ทัศนะแห่งโครงข่ายโยงใย (network perspective) เนื่องจากว่าการใช้สอยที่ว่างในกิจกรรมต่างๆ ในชีวิตประจำวันของผู้คนในชุมชนตลาดตรอกหม้อนั้นเกิดขึ้นอยู่ภายใน “ตรอก” ซึ่งเป็นที่ว่าง-เป็นทาง ที่มีความสัมพันธ์กับบริบทแวดล้อมแวดล้อมอื่นๆ ที่สืบเนื่องถึงกันและกัน เป็นดังระบบข่ายใยที่มีชีวิต. ทิพย์สุดา ปทุมมานนท์. **สถาปัตยกรรมกึ่งสถาปนาแห่งความคิด**. พิมพ์ครั้งที่ 1. (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543), หน้า 3-56 – 3-57.

^{***} “ที่ว่างภายนอก” หรือ ‘exterior space’ ในที่นี้หมายถึง “...สถาปัตยกรรมที่ปราศจากหลังคา” เกิดขึ้นโดยการกำหนดขอบเขตปริมาตรตั้งขึ้นบนพื้นที่ในโลกธรรมชาติ ล้อมกรอบโลกมาเป็นของเรา” จาก เรื่องการเกิดปรากฏแห่ง space ใน ทิพย์สุดา ปทุมมานนท์. **จิตวิทยาสถาปัตยกรรมสวัสดิ์** (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549), หน้า 200-202.

ตรอกหม้อในหลายระดับ **** ทำหน้าที่คล้ายกับ “ชาน” หรือ “ลาน” ของบ้านที่เปิดขึ้นรองรับการอาศัยอยู่ที่มีปฏิสัมพันธ์ร่วมกันระหว่างผู้คน และชุมชนกับธรรมชาติ⁴⁶ ด้วยเหตุนี้ การใช้สอยที่ว่างภายในตรอกและที่ว่างด้านหน้าห้องแถว จึงให้ภาพเสมือนการใช้สอย ชานหรือลาน ของบ้านแบบไทย ที่มีการใช้สอยที่ว่างแบบเอนกประสงค์แบบหมุนเวียนกิจกรรมและปรับเปลี่ยนที่ว่างไปตามช่วงเวลาแปรเปลี่ยนไปในช่วงวัน เดือน ปี และเทศกาลต่างๆ ในชีวิต

3.4.2 ความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชน

“สายสัมพันธ์แบบสังคัมเครือญาติ”

“คนที่มาอยู่ที่นี่แรกๆ ก็เป็นครอบครัวในแบบชุมชนเก่าๆ จะรู้จักกันหมด”⁴⁹ ความสัมพันธ์ของผู้คนภายในชุมชนตลาดตรอกหม้อ เป็นความสัมพันธ์ที่เริ่มขึ้นจากลักษณะความเป็นชุมชนขนาดเล็ก ผู้คนที่อาศัยอยู่ในชุมชนส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์กันในแบบสังคัมเครือญาติ และด้วยความเป็นชุมชนขนาดเล็กที่อาศัยอยู่ในตรอกเดียวกันนี้ จึงเอื้อให้ผู้คนในชุมชนได้สร้างความสัมพันธ์กันด้วยความใกล้ชิดสนิทสนม ประกอบกับลักษณะที่ว่างภายในตรอกที่เอื้อให้ผู้คนได้มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน ได้เห็นหน้าเห็นตากัน การอาศัยอยู่ในตรอกเดียวกัน ในเส้นทางสายเดียวกันจึงเอื้อให้ผู้คนได้รู้จักทั่วถึงกันทั้งหมด ซึ่งเอื้อให้เกิดลักษณะการอาศัยอยู่ในแบบพึ่งพาอาศัยกันและกัน “...วัฒนธรรมของคนไทยเรา พี่ ป้า น้า อา อยู่กินกันแบบญาติ อยู่และเรียกกันจนสนิท เข้าบ้านนี้ พี่นี่...ใครมาอยู่ก่อนเขาก็จะจำคนที่มาทีหลังได้ ผู้ใหญ่จะจำเด็กได้”⁵⁰ มีการนับถือกันอย่างญาติมิตรในกลุ่มเพื่อนบ้านห้องแถว รวมทั้งผู้คนที่อาศัยอยู่ร่วมกันภายในชุมชนตลาดตรอกหม้อ

ในความสัมพันธ์กันในสังคัมแบบเครือญาติ และ ญาติมิตรนี้ซึ่งยังมีการสืบสายสัมพันธ์กันมาจนถึงคนรุ่นปัจจุบันในชุมชนตลาดตรอกหม้อ แม้ว่าในปัจจุบันคนในชุมชนโดยเฉพาะ “คนรุ่นใหม่” จะย้ายออกไปอาศัยอยู่ที่อื่นเนื่องจากเกิดการขยายตัวของครอบครัว ซึ่งบ้านห้องแถวเดิมมีเนื้อที่ไม่เพียงพอ อย่างไรก็ตามภายในชุมชนตรอกหม้อยังมีคนที่รับช่วงสืบทอดกิจการของครอบครัว ประกอบอาชีพค้าขายอยู่ภายในตลาด หรือเปิดห้างร้านมีกิจการส่วนตัวอยู่ในชุมชนและย่านนี้ ประกอบกับผู้เฒ่า คนรุ่นพ่อแม่มัวยังเลือกอาศัยอยู่ในชุมชนแม้ว่าจะหยุดกิจการไปแล้วด้วยความรักในถิ่น รวมทั้งลูกหลานของผู้คนในชุมชนตลาดตรอกหม้อที่ย้ายออกไปอาศัยอยู่ในถิ่นอื่นได้เดินทางกลับมายังบ้านหลังแรก เดินทางกลับมายังถิ่นที่มีความผูกพัน

“...คนที่ไปอยู่ที่อื่นมักจะไปแล้วไม่ไปลับ ก็จะต้องกลับมา ลองมาบ่อยๆ แล้วจะเห็น”⁵¹ เดินทางกลับมาจ่ายตลาด มาหาครอบครัว มาเยี่ยมเยียนญาติมิตร และยังเดินทางกลับมาร่วมเทศกาลแห่งชีวิตในวันสำคัญต่างๆ ที่จัดขึ้นภายในชุมชน เช่น วันตรุษสารทสำคัญ วันทำบุญตลาดตรอกหม้อ วันพ่อแห่งชาติ เป็นต้น ในวันเทศกาลสำคัญ

**** การอาศัยอยู่ของบุคคล ประกอบด้วยความสัมพันธ์กับโลกที่เขาอาศัยอยู่ปะกันขึ้นเป็นโครงสร้างใน 4 ระดับ เรียกว่า “total environment” ได้แก่ settlement, urban space, public dwelling and private dwelling. Norberg-Schulz, Christian. *The Concept of Dwelling: on the way to figurative architecture.* (New York: Rizzoli, 1985), p.13.

⁴⁶ คู่มืออภิปรายเรื่องนี้อยู่ใน “ชานเรือน สะพานแห่งดิน-ฟ้า หนังสือเล่มใหญ่ที่เปิดออกอ่านได้ไม่รู้จบ” ทิพย์สุดา ปทุมานนท์. **สถาปัตยกรรมกัมปนาทแห่งความสงบ.** พิมพ์ครั้งที่ 2. (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541), หน้า 211-212.

⁴⁹ สัมภาษณ์ พนิดา เมฆสีประหลาด, 20 พฤศจิกายน 2551.

* ปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในระดับใกล้ชิด ระยะใกล้ชิด “face to face” ทำให้ผู้คนได้เห็นหน้าตาชัด นำไปสู่ความสนิทสนมคุ้นเคยกัน.

⁵⁰ สัมภาษณ์ วีระ เอื้ออารีกุลเลิศ, 5 ธันวาคม 2552.

⁵¹ สัมภาษณ์ สุกัญญา ควันดิม, 26 มกราคม 2552.

ของชุมชนจึงได้พบเห็นลูกหลานของผู้คนในชุมชนตลาดตรอกหม้อเดินทางกลับบ้าน มาพบปะ ทักทายญาติมิตรในบ้านห้องแถวหลายๆ หลัง นั่งคุยกันอยู่บริเวณที่ว่างด้านหน้าห้องแถว ในวันและเวลาเหล่านี้ภายในตรอกหม้อจึงได้พบเห็นผู้เฒ่า และลูกหลาน ภาพคนสามวัน เด็ก ผู้ใหญ่ และผู้เฒ่าเดินทางมาพบกัน ด้วยความตื่นเต้น ยินดี ภาพปรากฏนี้จึงสะท้อนให้เห็นถึงสายสัมพันธ์ของผู้คนในสังคมแบบมาตุลักษ์ณ์ ครอบคลุมวัยชราและการให้ความใกล้ชิดสนิทสนมกันของคนในชุมชน

“หรือบางทีเขาย้ายไป แต่พี่น้องเขาก็ยังอยู่ เขาก็จะกลับมาเยี่ยมเยียน อย่างตรุษจีน เขาก็จะกลับมาไหว้บ้านที่มีบรรพบุรุษ เมื่อถึงปีหนึ่งก็จะมาเจอญาติพี่น้องกัน เราจะรู้จักกันหมด ...เรายังรู้จักกันถึงลูกถึงหลาน คนไหนบ้านไหนมีสัมพันธ์ภาพที่ดี เราก็มารู้จักเด็กเกิดใหม่เกือบทั้งหมด...”⁵² “...คนที่นั่นพื้นเพรากฐานก็จะอยู่กับที่นี้ ลูกหลานก็อาจจะย้ายกันออกไป และจะกลับมาวันสำคัญ หน้าเทศกาล ตรุษจีน สารทจีน กินเจ เซ่งเม้ง ก็จะมาพร้อม มากินอาหารกัน มารวมกัน คุยกันอะไรกัน พี่น้องลูกหลานก็จะมา ที่หนึ่ง ซึ่งปีหนึ่งก็จะมีไม่บ่อย ก็เหลือเฉพาะเทศกาลที่สำคัญ ตรุษจีน สารทจีน กินเจในช่วงเดือนตุลาคระ สิบวัน สิบสองวัน และเทศกาลช่วงสงกรานต์ ที่ลูกหลานจะกลับมารดน้ำดำหัวผู้ใหญ่ และวันทำบุญตลาดและตรอกที่นี้ในวันก่อนวันปีใหม่ไทย...”⁵³

สายสัมพันธ์แบบเครือญาติที่สืบสายสัมพันธ์กันเหนียวแน่นในวันงานวันเทศกาล และวันสำคัญของชุมชน ลูกหลานที่ย้ายไปอยู่ถิ่นอื่นจะเดินทางกลับมาบ้าน และมาร่วมงานในชุมชนตรอกหม้อ เป็นวันที่คน 3 วัยได้อยู่กันพร้อมหน้า พร้อมตา รูปที่ 3-7, 3-8, 3-9 สายสัมพันธ์แบบเครือญาติในวันงานวันสำคัญต่างๆ ในชุมชนตลาดตรอกหม้อ

จากที่กล่าวมาความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชนตลาดตรอกหม้อ สามารถแบ่งความสัมพันธ์ได้เป็น 2 ลักษณะ ดังนี้ (1) ความสัมพันธ์แบบเครือญาติและกลุ่มคนที่มีกลุ่มสังกัดเดียวกัน “ชุมชนราชบพิธพัฒนา” “ชุมชนตรอกหม้อ” และ (2) ความสัมพันธ์แบบญาติมิตรสนิทสนม ความสัมพันธ์ในแบบนี้จะเริ่มต้นขึ้นจากผู้คน จากการสร้างความสัมพันธ์ร่วมกันไปในกลุ่มที่ตนเองได้เลือกอย่างอิสระ จนเกิดเป็นสายสัมพันธ์ที่แนบแน่น และลึกซึ้งต่อกัน เช่น กลุ่มคนเชื้อสายเดียวกัน โดยส่วนใหญ่ผู้คนในชุมชนตรอกหม้อเป็นชาวไทยเชื้อสายจีน “กลุ่มคนจีน” “ส่วนมากแถวนี้เยอะที่สุด เป็นคนแต่จิว แคะ กวางตุ้ง ไหหล่า”⁵⁴ “ที่ว่าแถวนี้เป็นคนจีนส่วนมาก ค่อนข้างจีนจะมีคนไทยอยู่ไม่ค่อยเยอะ...”⁵⁵ นอกจากชาวไทย-จีน แล้วชุมชนตรอกหม้อยังประกอบด้วย กลุ่มชาวต่างจังหวัด มาจากภาคเหนือ ภาคอีสาน ภาคใต้ เป็นกลุ่ม “คนต่างจังหวัดเหมือนกัน” “คนบ้านเดียวกัน” ที่เลือกเข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชนตลาด

⁵² สัมภาษณ์ สุกัญญา ควันดี, 26 มกราคม 2552.

⁵³ สัมภาษณ์ นาคล บุญสุข, 5 มิถุนายน 2552.

⁵⁴ สัมภาษณ์ อิม สงระยับปุนนท์, มกราคม 2552.

⁵⁵ สัมภาษณ์ สุกัญญา ควันดี, 26 มกราคม 2552.

ตรอกหม้อ บางคนได้เลือกหลักปักฐาน ก่อร่างสร้างครอบครัวอยู่ในชุมชนนี้ เข้ามาเพื่อประกอบอาชีพค้าขาย และทำงาน รับจ้างในห้างร้าน หรือหน่วยงานภายในย่าน

ณ จุดนี้จึงเข้าใจได้ว่าความสัมพันธ์ที่ถือเป็นหัวใจสำคัญในชุมชนตลาดตรอกหม้ออีกรูปแบบหนึ่ง คือ ความสัมพันธ์แบบญาติมิตรที่เกิดขึ้นจากการประกอบอาชีพเดียวกันเป็น กลุ่มพ่อค้า แม่ค้า และเป็นกลุ่มที่เกิดจากความผูกพันในถิ่นที่อาศัยอยู่ และเติบโตขึ้นมาพร้อมกับถิ่น⁵⁶ เรียกขานตัวเองว่าเป็น “ชาวห้องแถว” “ชาวตรอกหม้อ” “อย่างเขาถามว่าไปไหน อยู่ที่ไหน ผมบอกว่าผมไปตรอกหม้อ บ้านผมอยู่ในตรอก อยู่ในซอย... ผมอยู่ในตรอกหม้อ มาตั้งแต่อายุ 9 ขวบ”⁵⁶

นอกจากนี้ยังมีความสัมพันธ์ที่เกิดจากฐานความเชื่อ ความศรัทธาเดียวกัน ในพื้นที่แวดล้อมชุมชนตลาดตรอกหม้อซึ่งประกอบด้วยศาสนสถานสำคัญดำรงอยู่คู่กับชุมชน และย่านมาช้านาน สถานที่เหล่านี้เป็นสถานที่แห่งความศรัทธา-ความเชื่อเป็นสถานที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจของผู้คนที่อาศัยอยู่ในชุมชนและย่าน นี้ไว้ร่วมกันมาช้านาน สร้างความสัมพันธ์โยงใยชาวตรอกหม้อรวมกันหลายระดับ ในระดับเมืองและย่านประกอบด้วย วัดสุทัศน์เทพวราราม ศาลเจ้าพ่อเสือ โบสถ์พราหมณ์ ในระดับชุมชนคือ พระภูมิ เจ้าที่ประจำตลาดตรอกหม้อ และประจำตรอก ซอย ภายในชุมชน และในระดับครัวเรือนคือ ศาลเจ้าที่ประจำบ้าน นอกจากนี้ในแต่ละวันภายในตลาดตรอกหม้อ ยังมีพระสงฆ์เดินทางเข้ามารับบิณฑบาต ในระหว่างเส้นทางการรับบิณฑบาต และการตักบาตรพระสงฆ์รูปเดียวกัน จากวัดเดียวกัน ศรัทธาวัดเดียวกันของร้านค้า แผงขายและผู้คนที่เข้ามาจ่ายตลาด จึงเป็นเหมือนการผูกสายสัมพันธ์ระหว่างผู้คนเข้าไว้ด้วยกัน สายสัมพันธ์ที่เกิดจากความเชื่อ ความศรัทธาของผู้คนแบบเดียวกันนี้ ทำให้เกิดความรู้สึกในความเป็น “น้ำหนึ่งใจเดียวกัน” ของชาวชุมชนตลาดตรอกหม้อ

นอกจากนี้ในชุมชนตลาดตรอกหม้อยังมีความสัมพันธ์กลุ่มย่อยในรูปแบบอื่นๆ เช่น การเล่นแชร์ขนมไหว้พระจันทร์ การให้กู้ยืมเงินหรือ การขอเชื่อสินค้าซึ่งในความสัมพันธ์ในกลุ่มเหล่านี้มีข้อตกลงพื้นฐานมาจาก “การไว้วางใจ เชื่อใจกัน” และนอกจากนี้ยังมีกลุ่มความสัมพันธ์ที่เกิดจากคนที่รักในกิจกรรมเดียวกัน เช่น การเลี้ยงไก่ชน การเลี้ยงไก่ชนเป็นกิจกรรมยามว่างของพ่อค้าในถิ่นและต่างถิ่นที่เข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชนตรอกหม้อ สำหรับแม่ค้าจะอาศัยที่ว่างภายในตรอก นั่งพักผ่อน ทำอาหารทานร่วมกันหลังตลาดวาย และยังมีกิจกรรมกลุ่มกัน ณ “ร้านเสริมสวย” เป็นที่พบปะ พูดคุย ใก๊ใกล้อาศัยกัน

* “... ‘I am a forester’, or ‘I am a highlander’ when we thus identity ourselves, we use the place as our reference. The particular place is part of the identity of each individual, and since the place belongs to a type, one’s identity is also general. ...” ใน Norberg-Schulz, Christian. *The Concept of Dwelling: on the way to figurative architecture*, p.9.

⁵⁶ สัมภาษณ์ ชีระ เอื้ออารีกุลเลิศ, 5 ธันวาคม 2552.

** ร้านเสริมสวยในชุมชนตลาดตรอกหม้อเป็นพื้นที่ปฏิสนธิของกุ่มแม่บ้าน-แม่ค้ากระจายอยู่ทั่วไปภายในชุมชนจำนวน 5 แห่ง ดูตำแหน่งร้านต่างๆ ในองค์ประกอบในชุมชนตลาดตรอกหม้อ.

การใช้สอยที่ว่างภายในตรอกในการรวมกลุ่มทำกิจกรรมร่วมกันของชาวชุมชนตลาดตรอกหม้อ “ลานนั่งเล่นพักผ่อน” พื้นที่ปฏิสนธิของแม่บ้าน แม่ค้า และ “ลานเลี้ยงไก่ชน” พื้นที่ปฏิสนธิของ พ่อค้า พ่อบ้านในยามบ่าย. รูปที่ 3-10, 3-11 การใช้สอยที่ว่างภายในตรอกร่วมกันของผู้คนในชุมชนตลาดตรอกหม้อ.

ในกลุ่มความสัมพันธ์ที่หลากหลายจึงเปรียบเป็นโครงข่ายที่โยงใยสายสัมพันธ์ระหว่างผู้คนภายในชุมชนตลาดตรอกหม้อเข้าไว้ด้วยกันในหลายชุดความสัมพันธ์เกิดเป็นความสัมพันธ์ที่ซ้อนทับซับซ้อน ผูกโยงผู้คนเข้าไว้ด้วยกัน อย่างเหนียวแน่น กลุ่มความสัมพันธ์ตัวอย่างที่ได้กล่าวมานี้จึงมีความสำคัญในการอาศัยอยู่ร่วมกันภายใน “ตรอก” ของผู้คนในชุมชนตลาดตรอกหม้อ

“ป่าวว่าตรอกหม้อ เป็นชุมชนที่อยู่กันง่ายๆ และก็รู้จักกัน ถึงไม่รู้จักกันเห็นหน้าค่าตาก็จะยิ้มให้กันแทบจะทุกครั้งเรือน”⁵⁷ “...เรายังไปมาหาสู่ ช่วยเหลือกัน แลกเปลี่ยนอาหาร ...คนที่นี่จะง่ายๆ นะ ไม่ถือเนื้อ ถือตัวคุยทักทายกัน ...วิถียังเป็นแบบชาวชนบท แบบคนบ้านนอก ยังเป็นแบบนี้อยู่ สนิท สนมเรียกกันได้หมด มีความคุ้นเคยกัน รู้จักกัน... ...ที่ว่าที่นี้ยังดีอย่างคือ ยังมีการใช้ชีวิต มีวิถีแบบคนชนบท ชาวต่างจังหวัด แบบคนบ้านนอกที่ว่า ใครมีอะไร ใครทำอะไร ใครมีกับข้าวอะไรก็มีการแบ่งกัน บันกัน บางที่บ้านอื่นก็มีเอามาให้ที่บ้านเหมือนกัน ที่บ้านทำอะไรทำเอาไปให้บ้านอื่นๆ บ้านนั้นขาม บ้านนี้ขามก็ยิ่งเป็นอย่างนี้อยู่ มันก็เลยสนิทสนมกัน เป็นญาติกันเป็นพี่เป็นน้องกัน มากกว่า ไม่ค่อยถือเนื้อ ถือตัวกัน...”⁵⁸ ความสัมพันธ์ในลักษณะนี้จึงได้นำมาซึ่งบรรยากาศในการอาศัยอยู่ของผู้คนในชุมชนตลาดตรอกหม้อ ที่มีความเอื้ออาทรเกื้อกูลต่อกัน อาศัยอยู่ร่วมกันด้วยความสมานฉันท์ ในแบบผู้คนในสังคมมาตุลาการที่มีความใกล้ชิดสนิท สนม และพึ่งพาอาศัยกัน นับถือกันแบบ ญาติมิตรในการใช้ชีวิตอยู่ภายในชุมชนเดียวกัน

3.4.3 การงาน และการอาชีพ

“ความรักในอาชีพค้าขาย”

“...ถ้าเป็นคนพื้นเพที่ส่วนใหญ่ก็จะทำเกี่ยวกับการค้าขาย...” “...สมัยนี้ลูกหลานบางบ้านก็ทำงานอาจจะไม่ได้เป็นอาชีพค้าขายเหมือนแต่ก่อน จบจากเรียนก็ไปทำงาน และอีกอย่างถ้ามาอยู่ยั้งใจเขาก็ไม่เอาก็จะย้ายไปอยู่หมู่บ้านเป็นบรรยากาศอีกแบบหนึ่ง ให้มาอยู่แบบนี้ก็ไม่เอา ถ้าไม่ใช่คนที่รักอาชีพค้าขายจริงๆ ก็จะไม่มีความอยากอยู่ที่นี่ ...”⁵⁹

ศูนย์วิทยุทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁵⁷ สัมภาษณ์ รัชฎา สุทธิพงษ์, 5 มิถุนายน 2552.

⁵⁸ สัมภาษณ์ นกคด บุญสุข, 5 มิถุนายน 2552.

⁵⁹ สัมภาษณ์ นกคด บุญสุข, 5 มิถุนายน 2552.

รูปที่ 3-12, 3-13 บรรยากาศการค้าขายในตลาดตรอกหม้อ

อาชีพค้าขาย ถือเป็นส่วนสำคัญในชีวิตของชาวตลาดตรอกหม้อซึ่งเปรียบการอาชีพนี้เป็นดัง “ภารกิจแห่งชีวิต” ที่มีฐานมาจากความรักในอาชีพ ทำสืบทอดสานต่อกันมาหลายรุ่น “...สมัยนั้นขายกันคือ รุ่นพ่อแม่ ทั้งนั้น เดียวนี้ตายไปหมดแล้ว หลายคนไม่ขายต่อ และตอนนี้ที่เหลือมากก็เป็นลูกๆ ที่ขายกันในตรอกหม้อ”⁶⁰ “...เจ้าหัวมมนี้ เหมือนกัน ขายกันมาตั้งแต่สมัยแม่ เดียวนี้มาเป็นลูกละ แรกๆ เลยมาขายไก่ ไก่ๆ มาๆ ก็มาขายของแห้ง ตรงนี้ส่วนใหญ่เป็นคนเก่าทั้งนั้น คนที่มาขาย...ตอนแรกๆ ก็จะเป็นคนในที่นี้ คนที่รู้จักกัน เครือญาติกัน เราก็จะเรียกญาติมาขาย”⁶¹

จากคำบอกเล่าข้างต้นการประกอบอาชีพค้าขายในตลาดตรอกหม้อจึงผูกโยงสมาชิกของครอบครัว กลุ่มเครือญาติและญาติมิตร เข้าไว้ด้วยกัน ประกอบกับลักษณะความสัมพันธ์ของผู้คนและอาชีพค้าขายในชุมชนเดียวกัน อยู่ตลาดเดียวกัน จึงมีลักษณะของการค้าขายในแบบพึ่งพาอาศัยกันและกันมากกว่าจะแยกขาดจากกัน อย่างอิสระไม่พึ่งพิงกันหรือแข่งขันกัน “เราค้าขายด้วยกันต่างคนต่างคุ้ม ต่างคนต่างก็มีผลประโยชน์”⁶² ด้วยเหตุนี้เครือข่ายร้านค้า-แผงขายในตลาดตรอกหม้อจึงเป็น เครือข่ายของผู้คนที่พึ่งพิงพึ่งพากัน “เป็นหุ้นส่วนกันและกัน” และในลักษณะของความเป็นหุ้นส่วนกันและกันนี้เอง การค้าขายจึงเป็นหัวใจสำคัญ ในการอาศัยอยู่ร่วมกัน และด้วยการผูกโยงกันทางอาชีพนี้เอง จึงทำให้การอาศัยอยู่ร่วมกันของผู้คนภายในชุมชนตลาดตรอกหม้อมีความประนีประนอม ถ้อยทีถ้อยอาศัยซึ่งกันและกัน

“บ้านไหนไม่ค้าขาย ถ้าถึงเวลาตลาดก็จะตื่นมาเลื่อนรถออกไปขอทางกันได้ ...และจะไม่มีใครมาโวยวายว่าทำไมรถเข้าไม่ได้ทุกอย่างต้องย้ายได้เพื่อให้รถออก” “ที่นี่จะเป็นตลาดที่มนุษยสัมพันธ์ของคนก็จะดีแล้วก็จะประนีประนอมกัน คนอยู่ในซอยนี้ก็จะรู้ตัวเองว่าเอารถออก นั่นคือความประนีประนอมของคนที่จะรู้ว่ามันจะเป็นตลาด จะจอดรถได้ตอนกลางคืน ตีอะไรจะต้องตื่นขึ้นมาขนเอารถออกไป เพราะเดี๋ยวจะมีลูกค้ายาจะไม่มีการมาทะเลาะ มาด่าว่ากัน ...จะเป็นลักษณะนี้ มันก็อยู่อย่างนี้ไปเรื่อยๆ

การช่วยเหลือกันทุกวันนี้อาจจะเปลี่ยนช้ามากตั้งแต่สมัยก่อน พี่คิดว่ามันไม่ได้เปลี่ยนไปในทางที่ไม่ดีพี่ว่ามันอาจจะเปลี่ยนไปตามวิถีชีวิตของเราคนที่อยู่แถวนี้มันขึ้นกับการเห็นคนรุ่นเก่าๆ ค้าขายถึงแม้ว่าจะมีความรู้สึก

⁶⁰ ปัจจุบันผู้คนที่อาศัยอยู่ในตลาดตรอกหม้อ หลายครอบครัวเป็นคนในรุ่นที่ 3-4 ของครอบครัว เช่น ครอบครัวร้านแฮ้งฮั่วซั่ง ครอบครัวคุณธีระ เอื้ออารีกุลเลิศ ครอบครัวคุณมาลี เมฆสีประหลาด.

⁶¹ สัมภาษณ์ มาลี เมฆสีประหลาด, 6 มิถุนายน 2552.

⁶² สัมภาษณ์ สุรัสวดี เจริญกิจทวี, 5 มิถุนายน 2552.

⁶³ สัมภาษณ์ มาลี เมฆสีประหลาด, 5 ธันวาคม 2552.

วุ่นวาย แต่ก็ชินกับความวุ่นวายที่ฉันยังไม่อยากตื่น เพราะมันเสียงดัง เราก็ต้องตื่นเพราะคนมาซื้อของ ...คือ ประณีประนอม เวลามีปัญหาที่จะประณีประนอม อาจจะมีผู้ใหญ่ในชุมชนที่เขายู่มานานก็จะคอยดูแล⁶³

“การค้าขายแบบพึ่งพา อาศัย เกื้อกูลกันและกัน”

“มาที่นี่ไม่เหมือนการซื้อของ ตลาดมีชีวิต คนจะคุยกัน หออะไรไม่เจอก็จะบอกต่อ แนะนำกันไป⁶⁴” ...ส่วนใหญ่บ้านป่าจะมีเจ้าประจำเหมือนกัน แต่เอาเข้าจริงๆแล้วก็ประจำกันจะเกือบทุกร้าน เพราะเราอยู่กันแค่นี้เขาก็ผ่านหน้าบ้านเรากันทุกเจ้า ด้วยมารยาทของสังคมเล็กๆ อันนี้แหละ เราจะช่วยเหลือจุนเจือกัน”⁶⁵ การค้าขายที่มีลักษณะการพึ่งพาอาศัยและเกื้อกูลกันนี้ ยังได้สะท้อนผ่านวิธีการค้าขายของพ่อค้า แม่ค้าในตลาดตรอกหม้อ เช่น การขอยืมสินค้า หรือที่พ่อค้า แม่ค้าเรียกว่า “การไล่ของ” ระหว่างร้านค้าที่ขายของคล้ายกัน การไล่ของ หมายถึง การที่ลูกค้าสั่งซื้อของจากร้านแล้วของหมด ผู้ขายที่รู้จักกันขายของประเภทเดียวกันก็จะขอยืมของจากร้านที่รู้จักกันไปให้ลูกค้าก่อนได้ หรือหากลูกค้าต้องการซื้อของในจำนวนมากขึ้น ก็จะแนะนำบอกต่อร้านค้าให้ลูกค้าต่อได้ว่าจะหาซื้อได้จากร้านไหนในตลาดตรอกหม้อซึ่งเป็นลักษณะของการร่วมกันค้าขาย

นอกจากความสัมพันธ์ระหว่างผู้ขายแล้ว ยังมีความสัมพันธ์ระหว่างคู่ค้าที่ยังคงเป็นแบบ “พ่อค้า แม่ค้า” และ “ลูกค้า” โดยส่วนใหญ่ในตลาดตรอกหม้อเป็นลูกค้าประจำ เป็นคนที่อาศัยอยู่ภายในชุมชนตรอกหม้อและในละแวกย่านซึ่งเป็นคนรู้จัก คู่กันเคยกัน “ป่าซื้อทุกร้านหละ เปลี่ยนกินไปเรื่อยๆ รู้จักเขาหมด...ก็อุดหนุนเขาไปทั่ว”⁶⁶ การซื้อขายจึงเป็นเรื่องของการรักษาความสัมพันธ์กันในระยะยาว การรักษาคุณภาพสินค้า และบริการกันด้วย “ใจ” จึงมีความสำคัญในการค้าขายและการอยู่ร่วมกันในตลาดตรอกหม้อ “รสชาติของอาหารที่นี้ติดปากคน หลากๆคน ค่อนข้างที่จะอร่อยกว่าที่อื่น อาจจะเป็นเพราะพ่อค้า แม่ค้าที่นี้เขาอาจจะใส่ใจ ในเรื่องการปรุง... รสชาติอร่อยใครๆไปแล้วก็ต้องกลับมาที่นี้ อย่างน้อยก็ต้องมา อาทิเคยหนึ่งวันหนึ่งก็ต้องมา ครึ่งหนึ่งสองครึ่ง ต้องมาซื้อของที่นี้ บางที่ซื้อไปตุนไว้ อาทิเคยหนึ่งก็มาที่...”⁶⁷ ในความเป็นตลาดขนาดเล็กระดับชุมชนความสัมพันธ์ในลักษณะ “เจ้าประจำ” และ “ขาประจำ” จึงต้องอาศัยความ “ไว้เนื้อเชื่อใจ” ซื้อขายกันมานาน จนเกิดเป็นความสัมพันธ์กันทางใจ “ที่นี้ยิ่งกว่าซูเปอร์มาร์เก็ต เดินเข้ามาหยิบเอง เห็นเอง(ว่าเอาอะไรไปบ้าง)แล้วก็ไป”⁶⁸ “คนที่ออกไป เขาออกไปอยู่ตามหมู่บ้าน ออกไปอยู่กับลูกหลาน เขาไม่ทำงานแล้วเลิกเขาก็ไปอยู่กับลูกตามหมู่บ้าน แล้วก็กลับมาซื้อของที่นี้ เพราะมีความผูกพันกับเพื่อนบ้าน... ตลาดนี้มันอยู่ด้วยความสัมพันธ์ อยู่กันด้วยความคุ้นเคย”⁶⁹

“ความไม่แน่นอนของตลาดทั่วไปมันมีมากกว่าตลาดอย่างนี้ สิ่งของที่เอามาขาย และความหลากหลายที่นี้ มีมากกว่า เพราะอย่างบางที่ตลาดทั่วไป พ่อค้า แม่ค้ามาจากไหนก็ไม่รู้ ขายดี หรือไม่ดีเดี๋ยวเขาก็ไป เปลี่ยนพ่อค้า แม่ค้ามาใหม่ๆ ซึ่งบางทีของดีหรือไม่ดีเนี่ย งวดหน้าเขาไม่มาละ เราก็ไม่รู้ว่าจะเขาไปเปลี่ยนกับใคร ...แต่ถ้าที่นี้ส่วนใหญ่พ่อค้า แม่ค้าก็จะมาอยู่มาขายกันนาน ส่วนใหญ่จะเป็นขาประจำ มีขาจรบ้างแต่น้อย”⁷⁰ หากพิจารณา

⁶³ สัมภาษณ์ สุกัญญา ควันดัม, 26 มกราคม 2552.

⁶⁴ สัมภาษณ์ พนิดา เพชรสว่าง, 20 พฤศจิกายน 2551.

⁶⁵ สัมภาษณ์ รัชฎา สุทธิพงษ์, 5 มิถุนายน 2552.

⁶⁶ สัมภาษณ์ นิพนธ์ ศรีสกุลธรรม, 5 มิถุนายน 2552.

⁶⁷ สัมภาษณ์ นาดล บุญสุข, 5 มิถุนายน 2552.

⁶⁸ สัมภาษณ์ มาลี เมฆสีประหลาด, 5 ธันวาคม 2552.

⁶⁹ สัมภาษณ์ สุกัญญา ควันดัม, 26 มกราคม 2552.

⁷⁰ สัมภาษณ์ นาดล บุญสุข, 5 มิถุนายน 2552.

ความสัมพันธ์ที่เกิดจากการค้าขายนี้จึงถือได้ว่าเป็นกลไกสำคัญหนึ่งในการรักษาคุณภาพของ “ตลาด” ที่ต้องค้าขาย อยู่ด้วยกันแบบพึ่งพากัน เกื้อกูลกันและกัน และเพื่อค้าขายอยู่ร่วมกันนานๆ นำไปสู่ การเอาใจใส่ ดูแลสินค้าและ ลูกค้า

ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อค้า แม่ค้า และ ลูกค้า ที่เป็นกันเองสนิทสนมกลมเกลียวกันทั้งพ่อค้าแม่ค้าด้วยกันและลูกค้า รูปที่ 3-14, 3-15 บรรยากาศการค้าขายในตลาดตรอกหม้อ.

“หน้าที่ การงาน เป็นไปตามความชำนาญ ตามความถนัด”

“ครอบครัวที่จะมีช่วยงานที่บ้าน ไม่ได้เรียนอย่างเดียว นอนดึกแค่ไหน ถึงเวลาเปิดร้านต้องตื่นมาช่วยกัน”⁷¹ จากคำบอกเล่าข้างต้น ในทุกเช้าของการเปิดร้านค้าหรือการตั้งแผงขาย โดยเฉพาะในร้านค้าเก่าแก่ในตลาดตรอกหม้อจึงให้ภาพของการค้าขายแบบครอบครัวภาพของความเป็นครอบครัวร้านค้าที่ช่วยกันทำงานคนละไม้ คนละมือ ทั้งเด็ก ผู้ใหญ่ และผู้เฒ่า จะช่วยกันค้าขายอยู่ในร้านหรือแผงขาย “อย่างน้อยเด็กทุกคนต้องค้าขายเป็น”⁷² ซึ่งเป็นการปลูกฝังวินัย และฝึกอาชีพไว้เป็นฐานในการเลี้ยงชีพต่อไป สมาชิกในครอบครัวจึงมีตำแหน่งหน้าที่แตกต่างกันไป ตามวัย ตามความชำนาญ ตามความถนัด และจะมีบทบาทที่ยืดหยุ่นไปตามสถานการณ์

นอกจากนี้การค้าขาย ยังเป็นการสืบทอดกิจการงานของครอบครัว ที่สะท้อนถึงอุตสาหกรรมในการเลี้ยงชีพ เป็นภารกิจแห่งชีวิตที่ทุกคนได้ใส่ใจดูแล มีความรักในอาชีพค้าขาย ด้วยบริบทของลักษณะการค้าขายดังกล่าว จึงทำให้การค้าขายภายในตลาดตรอกหม้อมีบรรยากาศของ “ครอบครัวค้าขาย” “ชุมชนค้าขาย” มีการช่วยเหลือกันทั้งครอบครัว และญาติมิตร เช่นเดียวกับ ลูกจ้างของร้านค้าที่มีการนับถือกันแบบญาติมิตร ญาติผู้ใหญ่ผูกพันกันด้วยความเมตตา ด้วยความกตัญญู ในการทำงานในแบบครอบครัวนี้จึงทำให้ความสัมพันธ์ไม่ได้เป็นแบบนายจ้าง ลูกจ้าง

⁷¹ สัมภาษณ์ สุกัญญา ควันดัม, 26 มกราคม 2552.

⁷² สัมภาษณ์ สุกัญญา ควันดัม, 26 มกราคม 2552.

รูปที่ 3-16, 3-17 บรรยายภาพครอบครัวค้าขายในตลาดตรอกหม้อ

การค้าขายในตรอกหม้อ ซึ่งมีฐานมาจากความสัมพันธ์ของผู้คนในแบบเครือญาติและญาติมิตรนี้ จึงมีลักษณะของการแบ่งหน้าที่แบ่งภาระงานที่เกิดขึ้นในลักษณะธรรมชาติ ในลักษณะของการพึ่งพา อาศัยกัน และกัน มากกว่าจะมีกฎเกณฑ์ตายตัว คือทำตามความถนัด และความชำนาญ ไม่มีการแบ่งหน้าที่ชัดเจน “ช่วยกันคนละไม้คนละมือ” “ใครถนัดอะไรก็ทำอันนั้น ถนัดขายอะไรก็ขายอย่างนั้น”⁷³ นำมาสู่บรรยากาศในการค้าขาย ที่มีชีวิตชีวา เป็นตลาดที่อุดมไปด้วยมิติแห่งมนุษย์ “ของดีก็ดูหน้าคนขาย ตลาดนี้จะเป็นตลาดที่มีชีวิต...”⁷⁴

รูปที่ 3-18, 3-19 แผงขายในตลาดตรอกหม้อ เป็นแผงที่ทำขึ้นเอง ซ่อมแซม ปรับปรุงได้ด้วยตัวเอง

“เครื่องใช้ ไม้สอยใช้น้อย ใช้คุ้มค่า ใช้สอยแบบหมุนเวียน”

เครื่องมือ เครื่องมือ (tools/equipments) ถือเป็นหัวใจสำคัญในการดำรงชีวิตของผู้คน ทำหน้าที่เป็นส่วนขยาย (extension) ของร่างกายเพื่อใช้ในการใช้สอยในกิจกรรมชีวิตประจำวัน ร้านค้าแผงขาย เป็นอุปกรณ์สำคัญในการประกอบอาชีพค้าขายของชาวตลาดตรอกหม้อ ซึ่งจะพบว่าไม้ เครื่องมือ และแผงขายเป็นแบบเรียบง่าย ซึ่งมีการหมุนเวียนปรับปรุงใช้สอยจากวัสดุ และอุปกรณ์ที่หาได้รอบตัว เช่น การนำเตียงนอนเก่า มาทำเป็นแผงขายที่มีขนาดพอเหมาะพอดีกับที่ว่างสำหรับการตั้งแผงขาย และพอเหมาะกับการนั่งขายบนพื้นตรอก การนำเอาบานประตูไม้เก่ามาทำเป็นแผงขาย ตลอดจนการสร้างเครื่องมือ เครื่องมือขึ้นจากวัสดุที่หาได้ทั่วไปในพื้นที่ รวมทั้งการ

⁷³ สัมภาษณ์ ชีระ เอื้ออารีกุลเลิศ, 5 ธันวาคม 2551.

⁷⁴ สัมภาษณ์ สุกัญญา ควันตัม, 26 มกราคม 2552.

นำเอาข้าวของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันมาปรับใช้เป็นแผงขาย ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงรูปแบบการใช้สอยที่มีความพอเพียง ใช้สอยอย่างคุ้มค่า และเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด เป็นเครื่องมือที่ช่วยทุ่นแรง เบาลงได้เป็นอย่างดี

แผงขายในตลาดตรอกหม้อ เป็นแผงทำขึ้นเอง ซ่อมแซม ปรับปรุงได้จากวัสดุ และเครื่องใช้ต่างๆ ที่หาได้ใกล้ตัว รูปที่ 3-20, 3-21, 3-22 ลักษณะของแผงขายในตลาดตรอกหม้อ.

3.4.4 ความศรัทธา และเทศกาลแห่งชีวิต

“...ช่วงสมัยก่อนบ้านเรี่ย หลังที่สามอยู่ตรงศาลพระภูมิของตลาด สมัยเป็นโรงตลาดจะมีศาลพระภูมิอยู่ตรงกลาง อยู่ติดกำแพงไปทางด้านหลัง พอรี้อตลาดก็ย้ายไปอยู่ตรงหัวมุม ก็เหมือนเป็นเจ้าของบ้านนี้ไปด้วย...”⁷⁵

“...ศาลพระภูมิเก่าที่เคยมีอยู่ในตลาด ศาลเจ้าเราจะมีหน้าตาเป็นพระภูมิไทยทุกบ้านจะไปไหว้ คือเป็นเจ้าของชุมชนจะไปไหว้เกือบทุกบ้านนะ”⁷⁶

ในตลาดตรอกหม้อมีศาลพระภูมิประจำตลาดเป็นที่เคารพบูชาของชาวตลาดตรอกหม้อ ซึ่งจะมีการเซ่นไหว้ในทุกๆ ปี

ความเชื่อ ความศรัทธาของผู้คนในชุมชนตลาดตรอกหม้อ พระภูมิเจ้าที่ประจำตลาด และเทพอารักษ์ประจำครัวเรือน รูปที่ 3-23 ศาลพระภูมิประจำตลาดตรอกหม้อ รูปที่ 3-24 แทนบูชาเจ้าแม่กวนอิม ประจำครอบครัว.

“...คนจีน เราปลายปีจะไปไหว้ศาลเจ้านั้นนี่ ที่ท่านปกป้องคุ้มครองเรา...”⁷⁷ เทศกาลแห่งชีวิตที่มีความสำคัญกับชาวตลาดตรอกหม้อนอกจากวันตรุษ-สารทที่ยึดถือปฏิบัติกันในช่วงปีแล้ว เทศกาลที่สำคัญที่ชาวชุมชนตลาดตรอกหม้อได้ทำร่วมกัน ได้แก่ วันทำบุญตลาด และวันพ่อแห่งชาติ

วันทำบุญตลาดตรอกหม้อเป็นวันทำบุญใหญ่ประจำปีของชาวตลาดตรอกหม้อ ผู้คนที่เข้าร่วมส่วนใหญ่เป็นบ้านห้องแถวที่อาศัยด้วยกันมานาน “...คือส่วนมากชุมชนตรงนี้ก็ตรงนี้ (บริเวณต้นตรอกในตำแหน่งที่เคยเป็นโรงตลาดเทศา) จนถึงสี่แยก (จุดตัด จุดเชื่อมกลางตรอก) ถ้าเลยแยกนั้นไปก็เหมือนกับอีกโซนหนึ่ง...”⁷⁸ ในเวลา

⁷⁵ สัมภาษณ์ มาลี เมฆสีประหลาด, 5 มกราคม 2552.

⁷⁶ สัมภาษณ์ สุกัญญา ควันดัม, 26 มกราคม 2552.

⁷⁷ สัมภาษณ์ สุกัญญา ควันดัม, 26 มกราคม 2552.

⁷⁸ สัมภาษณ์ สุกัญญา ควันดัม, 26 มกราคม 2552. คำในวงเล็บเป็นของผู้ศึกษา.

การทำบุญในตลาดผู้คนในชุมชนจะปรึกษากันโดยมีแกนนำคือผู้อาวุโส หรือครอบครัวอาวุโสที่อยู่ในชุมชนมานาน โดยจัดเป็นงาน ทำบุญใหญ่ขึ้นมาปีละครั้ง งานวันทำบุญตลาดตรอกหม้อเริ่มเกิดขึ้นมาเมื่อราวปี พ.ศ. 2510 เป็นช่วงที่ชุมชนมีเหตุเพลิงไหม้บ่อยครั้งเนื่องจากสภาพที่อยู่อาศัยในชุมชนส่วนใหญ่เป็นเรือนไม้ และห้องแถวไม้และมีการอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น และด้วยเหตุที่ว่า “ในอดีตตรงนี้เกิดไฟไหม้ ...แล้วไม่ไหม้ ไหม้ไม่ขึ้น เอ๊ย มันแปลกๆ เว้ย ก็เลยจัดทำพิธีขอคุณพระเพลิงที่ไม่มาเผาเราอดวาย...”⁷⁹ “ครั้งหนึ่งเคยมีเหตุการณ์ไฟไหม้ แล้วไม่ขึ้น ไหม้ไม่ขึ้นก็เลยมีการไหว้เจ้าไหว้ศาลขอคุณพระเพลิง ตั้งแต่นั้นมาก็ถือเป็นประเพณีเลยต้องทำกันทุกปีพอทำแล้วก็ไม่มีความผิดปกติอะไร พอจะมีเหตุขึ้นมาบุญเราก็ช่วยกันดับได้ทุกครั้งเลย”⁸⁰

หลังจากเกิดเหตุการณ์นี้จึงได้มีการทำพิธีขอคุณพระเพลิงสืบทอดต่อกันมาโดยได้จัดขึ้นในช่วงอาทิตย์แรกของเดือนเมษายนวันขึ้นปีใหม่ไทยทุกปีกิจกรรมนี้จึงสะท้อนคติ ความเชื่อของผู้คนในชุมชนที่มีความเคารพในธรรมชาติ “...คนจีนเราปลายปีจะไปไหว้ศาลเจ้านั้นนี่ ที่ท่านปกปักรักษาคุ้มครองเรา เดือนเมษายนเสาร์ อาทิตย์แรกของเดือนสองวันจะมีงาน วันแรกก็จะทำบุญเลี้ยงพระ มีหนังฉายกลางคืน วันที่สองก็จะไหว้เทพทั้งหลาย...”⁸¹

ในวันงานจะมีการจัดเตรียมพิธีการดังนี้ “ตอนทำบุญปีใหม่จะมีเจ้าที่ไหว้ จะนำเข้ามาจาก ศาลเจ้าพ่อเสือ (ที่ประดิษฐาน เจ้าเอี้ยงเทียนเซียงตี้ รูปเจ้าพ่อเสือ เจ้าพ่อกวนอู และ เจ้าแม่ทับทิม) เจ้าที่ของตลาด ของตรอกหม้อ ฟาดดิน และที่พระภูมิ... ..พอถึงวันก็จะไปขนออกมาจัด สมัยก่อนก็จะนำเข้ามาจากศาลเจ้าพ่อเสือ ตอนนี้มีชื่อท่านอยู่ในกระฎุมภ์แล้ว และพระภูมิ เจ้าที่ต้องเชิญท่านมาใหม่ ไปจุดธูปเชิญท่านมา...”⁸² “...ที่บ้านอื่นนะ จะมีกระถางรูปอยู่ 3 ใบ จะมีจอหนังและของใช้ในวันงาน เขาจะเอาไปเก็บไว้ที่บ้านอื่น...” โดยจัดขึ้นใกล้กับบริเวณจุดตัดกลางตรอกหม้อ โดยอาศัยปรับใช้สอยที่ว่างภายในตรอก ช่วงที่เป็นตลาดเช้า มาจัดเป็นที่ประกอบพิธีกรรม ทำบุญ เริ่มด้วยพิธีทำบุญเลี้ยงพระ 1 วัน และไหว้เจ้า 1 วัน และในตอนกลางคืนจะมีการฉายหนัง หรือเล่นจิ้งจก 2 คืน

งานวันทำบุญตลาดตรอกหม้อ พิธีเลี้ยงพระที่จัดขึ้นภายในตรอกในช่วงสาย-บ่าย (10.00-14.00 น.) ช่วงที่ตลาดเริ่มวายไปแล้ว บางส่วน รูปที่ 3-25, 3-26 งานวันทำบุญตลาดตรอกหม้อ.

⁷⁹ สัมภาษณ์ วีระ เอื้ออารีกุลเลิศ, 5 ธันวาคม 2551.

⁸⁰ สัมภาษณ์ สุรัสวดี เจริญกิจทวี, 6 มิถุนายน 2552.

* การทำบุญตลาดตรอกหม้อ ก่อนวันขึ้นปีใหม่ไทยในแต่ละปี ถือได้ว่าเป็นการทำบุญตลาดและตรอกไปด้วยเพื่อความเป็นสิริมงคล และในฐานะที่ตรอกหม้อเป็นทั้งที่อยู่อาศัย และที่ประกอบอาชีพ ประกอบกับในความเชื่อของคนในชุมชนที่มองว่าทุกสรรพสิ่งในธรรมชาติมีเทพประจำอยู่ทั้งหมด มีอำนาจคอยปกป้องคอยดูแลความเป็นไปทุกเรื่อง ทั้งความเป็นอยู่ ความปลอดภัย ตลอดจนความเจริญรุ่งเรืองในชีวิต หน้าที่การงาน ด้วยเหตุนี้จึงมีการทำบุญเลี้ยงพระ (แบบไทย) และการเซ่นไหว้ (แบบจีน) ประจำปี.

⁸¹ สัมภาษณ์ วีระ เอื้ออารีกุลเลิศ, 5 ธันวาคม 2551.

⁸² สัมภาษณ์ อี๋เซี่ย, แม่ค้าแผงขายไก่สดในตลาดตรอกหม้อ 5 มิถุนายน 2552.

“ชุมชนร่วมกันทำบุญทำทาน”

“ชาวบ้านแถวนี้ก็จะทำกับข้าวมา แต่ละบ้านใครทำอะไรทั้งของคาวหวาน ของหวานก็แล้วแต่ส่วนใหญ่ก็จะเป็นคนในตรอกหม้อ ใครจะมาช่วยก็ได้ อาหารการกินใครมีจิตศรัทธาจะร่วมทำบุญก็มาได้หมดไม่จำกัด”⁸³
 “อาหารก็แต่ละบ้านก็จะทำมารวมกัน ทั้งอาหารคาวหวานไอศกรีมอะไร ใครจะสั่งอะไรมาก็เอามารวมกัน...”

หลังจากการทำพิธีกรรมเสร็จเรียบร้อยแล้ว ชาวตรอกหม้อก็จะตักอาหารมารับประทานร่วมกัน นอกจากนั้นอาหารที่นำมาทำบุญในวันนี้ ส่วนที่เหลือจากการทำบุญก็จัดเป็นโรงทานนำอาหารมาแบ่งรับประทานร่วมกันภายในชุมชน “...พอพิธีเสร็จก็จะกินอาหารร่วมกัน ก็จะแบ่งแบ่งตักกันไปกิน กินร่วมกัน เป็นการสังสรรค์ของชุมชนชาวตลาดตรอกหม้อ” “...และใครจะบริจาคหรือทำบุญอะไรก็แล้วแต่ ก็จะมีผู้รับบริจาคกัน ไว้เป็นทุน หรือ เป็นค่าสำรองในการในครั้งต่อไป ...ก็จะเป็นแบบนี้ สามารถเข้าร่วมได้หมด ทั้งคนที่ไม่ได้เข้าร่วมก็จะมาร่วมกันอาหารด้วยก็ได้ เราเปิดให้หมด เป็นงานทำบุญตรอกหม้อ...”⁸⁴ ณ จุดนี้ กิจกรรมโรงทานและการแบ่งปันของให้ไว้ต่างๆ จึงสะท้อนถึงความเชื่อในการทำบุญ ทำทานและ ความเอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ ในการอาศัยอยู่ร่วมกันของคนในชุมชน

โรงทานกลางแจ้งจะจัดขึ้นควบคู่ในวันกิจกรรมต่างๆ ณ บริเวณจุดตัดกลางตรอกหม้อ รูปที่ 3-27, 3-28 โรงทานในชุมชนตลาดตรอกหม้อ.

นอกจากนี้ในตอนกลางคืนยังมีการจัดฉายหนัง หรือบางปีจะมีการเล่นงิ้วที่จัดขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์สำคัญประการหนึ่งคือ จัดขึ้นเพื่อจัดให้ “เจ้า” ดู “คนดูน้อยดูมากไม่เป็นไร เราฉายหนังให้เจ้าดู เจ้าขอบดูหนัง”⁸⁵ “วันทำบุญตรอกหม้อ มีหนังในตอนกลางคืนให้ชาวบ้านดูบางทีหนึ่งตีสองก็ยังมีเลย...”⁸⁶ นอกจากนี้กิจกรรมที่เกิดขึ้นยังเป็นโอกาสให้ชาวตรอกหม้อได้พักผ่อนหลังจากการทำงาน และคนหลายวัยในชุมชนยังได้มีโอกาสพบปะ พูดคุย มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน และยังเป็นการใช้สอยที่ว่างภายในตรอกร่วมกันในเวลากลางคืน

ในการเตรียมงานผู้คนในตลาดตรอกหม้อจะช่วยกันแบ่งหน้าที่กันทำ ซึ่งแสดงถึงความร่วมแรงร่วมใจสมัครสามานสามัคคีของผู้คนในชุมชนโดยจะมีผู้อาวุโสคอยดูแลให้คำแนะนำ “การทำบุญก่อนหน้านี้ อ่างพี่และผู้อาวุโสในชุมชนนี้ก็จะไปกันจัดพิธีการ เตรียมของมาทำกัน”⁸⁷ “อีกวันหนึ่งก็ไหว้เจ้า ก็จะมีการแบ่งงานกัน โดยการจับสลากดูว่ามีที่บ้าน และจับกันไปคนละลากสมมุติว่ามี 10 ลากก็มึงงาน 10 งาน” “วันที่จะไหว้ทุกอย่าง

⁸³ สัมภาษณ์ นาคด บุญสุข, 5 มิ.ย. 2552.

⁸⁴ สัมภาษณ์ นาคด บุญสุข, 5 มิถุนายน 2552.

⁸⁵ สัมภาษณ์ มัลลิกา เมฆสีประหลาด, 8 เมษายน 2552.

⁸⁶ สัมภาษณ์ นาคด บุญสุข, 5 มิถุนายน 2552.

⁸⁷ สัมภาษณ์ พนิดา เพชรสว่าง, 20 พ.ย. 2551.

ก็จะพร้อม และช่วยกันบริจาคเงินก็ช่วยหาเด็ก หาลูกหลานมาประกอบตั้งโต๊ะมีแบ่งงานเป็นเรื่องเป็นราว มีเอนเตอร์เทนหนึ่งสองคืนถัดมาก็ยังมีการไปช่วยชุมชนข้างเคียงความร่วมมือกันระหว่างชุมชน ชุมชนเพื่อนบ้าน เช่น ตรอกนาวาโต๊ะจะยืมที่ศาลเจ้าพ่อเสือ และเครื่องพระก็จะยืมวัดเอาอาหารไปรวมกัน ของไหว้เจ้าจะมีอาหารเฉพาะ ของเหล่านี้ใครจัดการ อาหารที่เหลือก็เอามารวมกัน เช่น หมูย่างหนึ่งตัว ผลไม้ก็อย่างเสร็จแล้วก็นำมาแบ่งกัน ของที่ตกมาก็ก็แบ่งกัน ก็เป็นการสังสรรค์ของชุมชน⁸⁸

ในวันทำบุญตลาดตรอกหม้อตอนกลางคืนจะฉายหนัง หรือเล่นจิว. รูปที่ 3-29, 3-30 การใช้สอยที่ว่างภายในชุมชนตลาดตรอกหม้อเป็นที่ฉายหนังในวันทำบุญตลาด

กิจกรรมที่สำคัญอีกกิจกรรมที่จัดขึ้นในชุมชนตลาดตรอกหม้อ คือ กิจกรรมเนื่องในวันสำคัญ เช่น วันเฉลิมพระชนมพรรษาสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว “วันพ่อแห่งชาติ” กิจกรรมในวันพ่อแห่งชาตินี้ จะจัดงานอยู่ ณ บริเวณจุดตัดกลางตรอก หรือทางกลางตรอกในบริเวณเดียวกับงานวันทำบุญตลาดตรอกหม้อ กิจกรรมนี้มีแม่งานใหญ่คือ ครอบครัวยังฮ้าง โดยเริ่มต้นด้วยเหตุที่ว่า “น้องสาวอยากจัดเพื่อในหลวง” ครอบครัวยังฮ้าง จึงอาสาเป็นแม่งานบอกกล่าวคนในชุมชน ซึ่งเป็นความพิเศษของกิจกรรมทั้งหลายที่จัดขึ้นในชุมชนตลาดตรอกหม้อ คือเกิดขึ้นจากความต้องการของผู้คนในชุมชน ด้วยเหตุนี้ จึงเกิดความร่วมมือ ความสมัครใจเข้ามาร่วมด้วยความยินดี

หลังจากนั้นคนในชุมชนก็มาร่วมกัน ทำบุญและทำทานร่วมกัน โดยการรวมกลุ่มกันทำอาหาร ในแต่ละบ้านจะรวมกันทำอาหารคนละ 1 อย่าง 1 หม้อ หรือหุ้นกันเอามาตั้งชุมนุมกันเป็นโรงทานอยู่กลางตรอกให้คนในชุมชนเข้ามาตักแบ่งกินร่วมกัน แบ่งไปในแต่ละบ้าน รวมทั้งแบ่งไปฝากญาติมิตรที่ไม่ได้มาร่วมงานด้วย จะเห็นได้ว่าสายสัมพันธ์กับถิ่นของผู้คนยังมีความแนบแน่น ซึ่งผูกพันกันไว้ด้วยกิจกรรม เทศกาลต่างๆ ของชุมชน กิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในชุมชนจึงมีความสำคัญ เป็นกิจกรรมที่รองรับการอาศัยอยู่ร่วมกันของผู้คนภายในชุมชน

⁸⁸ สัมภาษณ์ สุภิญญา ควันดิม, 26 มกราคม 2552.

กิจกรรมวันพ่อแห่งชาติ จัดขึ้น ณ บริเวณกลางตรอกในชุมชนตลาดตรอกหม้อ รูปที่ 3-31, 3-32 กิจกรรมวันพ่อแห่งชาติในชุมชนตลาดตรอกหม้อ.

3.4.5 เครือข่ายสังคมที่อยู่กันอย่างญาติมิตร

ในปัจจุบันชุมชนตลาดตรอกหม้อยังมีความสัมพันธ์ของผู้คนที่อาศัยอยู่ในละแวกเดียวกันในลักษณะของกลุ่มห้องแถวที่อยู่ใกล้ๆ กันจะมีการดูแล บ้านให้แก่กัน “...เราจะไม่สนิทกับคนฝั่งนู้นมาก ก็มีญาติเรานะฝั่งนู้น ส่วนใหญ่ก็จะละแวกนี้ละ ก่อนที่ตลาดจะขยายต่อไปทางโน้น...”⁸⁹ “...คือ ส่วนมากชุมชนตรงนี้ ก็คือตรงนั้นถึงสี่แยกถ้าเลยแยกนั้นไปก็จะเหมือนกับอีกโซนหนึ่ง”⁹⁰ กลุ่มห้องแถวในละแวกเดียวกันจึงมีการช่วยเหลือดูแลกัน “ยุ่งกัน...ไปยุ่งกัน” เป็นคำที่พูดกันในชุมชน มีความหมายว่า การเข้าไปช่วยดูเพื่อนบ้าน เข้าไปช่วยเหลือกันว่าเขามีอะไร ทำอะไรกันบ้างหากรู้ว่าบ้านไหนมีงาน หรือบ้านไหนจะจัดงานอะไรก็จะเข้าไปช่วยเหลือกัน

รูปที่ 3-33, 3-34 ที่ว่างที่อยู่ในสายตาของชาวตรอกหม้อ

“ตรอกนี้ไม่มีรั้ว”

“หากบ้านไหนมีรั้วบ้านนั้นจะไม่ค่อยยุ่งหรือสูงส่งกับใคร”⁹¹ การเฝ้าระวังภัยต่างๆ ร่วมกัน ช่วยกันสอดส่องดูแลของผู้คนภายในชุมชนตลาดตรอกหม้อ ทำให้ที่ว่างภายในตรอกเป็นที่ว่างที่มีความปลอดภัย ประกอบกับลักษณะของตรอกซึ่งเป็นที่ว่างตรงกลางระหว่างห้องแถว ลักษณะของที่ว่างมีการมองเข้าสู่ภายใน (the look in

⁸⁹ สัมภาษณ์ มาลี เมฆสีประหลาด, 15 พฤศจิกายน 2551.

⁹⁰ สัมภาษณ์ สุกัญญา ควันดัม, 26 มกราคม 2552.

⁹¹ สัมภาษณ์ สุกัญญา ควันดัม, 26 มกราคม 2552.

space⁹²) ตรอกจึงเป็นที่ว่างที่อยู่ในสายตาของคนในชุมชน คือ สามารถ “มองเห็น” ความเป็นไปได้เกิดขึ้นอยู่ภายในตรอกและ ในขณะเดียวกันผู้คนที่สัญจรเดินทางผ่านไปมาและผู้ที่อยู่อาศัยอยู่ในตรอกก็ยังคงอยู่ในสถานการณ์ที่ “ถูกเห็น” อยู่ในสายตาของผู้คนที่อาศัยอยู่ในชุมชน และด้วยลักษณะของการ “มองเห็น” และ “ถูกเห็น” ในที่ว่างนี้เอง จึงเอื้อให้ห้องแถวและร้านค้าภายในชุมชนตลาดตรอกหม้อไม่ต้องมี “รั้วรอบขอบชิด” แต่ได้อาศัยลักษณะของที่ว่างดังกล่าว เป็นเครื่องช่วยป้องกันในลักษณะของชุมชนช่วยดูแลกันและกันเป็นที่ว่างที่อยู่ในสายตาของกันละกัน

การเก็บแผงขายและสินค้าไว้ริมตรอกและหน้าห้องแถวในชุมชนตลาดตรอกหม้อซึ่งเป็นที่ว่างที่มีความปลอดภัยอยู่ในสายตาของชาวตรอก รูปที่ 3-35, 3-36, 3-37 การเก็บสิ่งของเครื่องใช้ไว้ริมตรอก.

“ระบบป้องกันภัย จากเครือข่ายทางสังคมของผู้คนในชุมชน”

“ตลาดนี้ไม่มีมาเฟีย เราจะพึ่งพาอาศัยกัน ช่วยกันสอดส่องดูแล”⁹³ “อย่างเด็กหลงทางมา ก็จะมีคนพาไปส่งได้ เราจะรู้ว่าไอ้เด็กนั้นมีบ้านไหนในตลาด บางทีมีขายของ มีขโมยเขาก็จะสอดส่องกันว่าขโมยช่วยจับหน่อย”⁹⁴

“...อยู่กับชุมชนแบบนี้มีเรื่องต้องระวัง คือไฟไหม้ ครั้งหนึ่งเคยมีเหตุการณ์ไฟไหม้ แล้วไม่ขึ้น ก็เลยมีการไหว้เจ้า ไหว้ศาล ขอบคุณพระเพลิง ตั้งแต่นั้นมาก็ถือเป็นประเพณีเลย ต้องทำกันทุกปี พอทำแล้วก็ไม่มีเหตุอะไร พอจะมีเหตุขึ้นมาปืบเราก็ตช่วยๆ กันดับได้ ทุกครั้งเลย...”⁹⁵

“นั่นคือข้อดีของชุมชนนี้ ที่ประนีประนอม และก็ช่วยเหลือสอดส่องเรื่องโจรขโมย อะไรพวกนี้จะมี ก็จะช่วยกันเปิดไฟนะ เปิดไฟหน้าบ้านนะคนละดวง ไม่ใช่ทุกคนประหยัด คนขี้เหนียวก็จะไม่เปิด แต่ไอ้เค สิบหลังไม่เปิดแค่หลังเดียวไม่เป็นไร...อันนี้คุยกัน เราเป็นเพื่อนบ้านกันคุยกัน สมมุติว่าบ้านนี้ไม่เปิดเราก็เดินไปคุยว่า ช่วยเปิดไฟสักดวงได้มะ เพื่อความปลอดภัยของเรา นี่คือความรักของคนที่ยังอยู่ในชุมชน ที่นี้เป็นแบบนี้ไปทีอื่นเราจะเจอแบบชุมชนทำไม่มีดี... แล้วเราจะดูแลกันยังไง... แต่ว่าขอยื่นยอมเสีย”⁹⁶

การป้องกันภัยภายในชุมชนตลาดตรอกหม้อเกิดจากการดูแลที่ว่างภายในตรอกร่วมกันเป็นเจ้าของร่วมกัน เฝ้าระวังร่วมกัน ภายในชุมชนมีการดูแลรักษาความสะอาดภายในตรอกและในบริเวณหน้าบ้านห้องแถวร่วมกัน การช่วยกัน บอกต่อคนมาล้วงกระเป๋าในตลาด การช่วยกันเฝ้าระวังไม่ให้เกิดเพลิงไหม้ และการช่วยกันเปิดไฟ ไม่ทำให้ตรอกมืด เพื่อให้ได้ขโมย

⁹² ใน ทิพย์สุดา ปทุมานนท์. ปรากฏการณ์ศาสตร์ในสถาปัตยกรรม, หน้า 118-119.

⁹³ สัมภาษณ์ พนิดา เพชรสว่าง, 20 พฤศจิกายน 2551.

⁹⁴ สัมภาษณ์ สุพรรณ นุญสุข, 26 มกราคม 2552.

⁹⁵ สัมภาษณ์ สุรัสวดี เจริญกิจทวี, 6 มิถุนายน 2552.

⁹⁶ สัมภาษณ์ สุกัญญา ควันดิม, 26 มกราคม 2552.

ที่ว่างที่มีความปลอดภัย ภายในตรอกในยามเย็นเป็นที่เล่นของเด็กและที่นั่งพักผ่อนของผู้คนทำให้ที่ว่างอยู่ในสายตาของกันและกันและกัน มีผู้คนช่วยกันสอดส่องดูแล รูปที่ 3-38, 3-39, 3-40 ที่ว่างที่ปลอดภัยภายในชุมชนตลาดตรอกหม้อ.

ในช่วงตอนเย็นที่มีการแบ่งเช่าที่ว่างตามบ้านหัวมุมห้องแถว ณ จุดตัดจุดเชื่อมต่างๆ ที่กระจายอยู่ในชุมชน เพื่อตั้งรถเข็นขายอาหาร เป็นร้านอาหารรถเข็น โดยจะเริ่มเข้ามาตั้งแผงตั้งแต่ช่วงบ่ายต่อเนื่องจากตลาดเช้า และเริ่มขายตั้งแต่ช่วงเย็น ไปจนถึงช่วงกลางดึก (15.00-24.00น.) “ตอนเย็นให้เช่าขายก๊วยเตี๋ย เปิดไฟให้ ใช้น้ำได้ ขายไปจนดึกเราก็ตบขายมีคนช่วยเฝ้าบ้านให้ไปไหนมาไหนไม่ต้องห่วง”⁹⁷ นอกจากจะเกิดเป็นที่ว่างรองรับปฏิสัมพันธ์ร่วมกันระหว่างคนในชุมชนแล้ว เจ้าของบ้านจะฝากให้ผู้เช่าช่วยดูแลบ้าน ดูแลตรอกไปด้วย และทำให้ตรอกไม่มีดี ประกอบกับคนที่รับเข้ามาขายเป็นทั้งญาติ หรือคนที่สนิทคุ้นเคย เป็นที่ไว้ใจได้ นับถือกันเป็นญาติมิตร หรือในฐานะผู้อาวุโสที่มีเมตตา “พ่อค้า แม่ค้าเป็นผู้มีรายได้น้อย อาแปะให้ช่วยค่าน้ำ ค่าไฟนิดหน่อย บางคนใจดีมีเยอะเยาะ บางคนโหดเหี้ยมก็มี”⁹⁸ ความสัมพันธ์จึงไม่ได้เป็นแบบผู้เช่า และผู้ให้เช่า ระบบป้องกันภัยภายในชุมชนตรอกหม้อ จึงเป็นระบบป้องกันภัยที่มีชีวิต จากเครือข่ายทางสังคมของผู้คนในชุมชนทำให้ชุมชนตลาดตรอกหม้อ มีลักษณะเป็นทั้งพื้นที่ทั้ง “เปิด” และ “ปิด” ในความไม่มรั้ว จึงเป็นระบบป้องกันที่มีความยืดหยุ่นที่เกิดจากการช่วยกันเฝ้าระวังร่วมกันของชาวตรอกหม้อ

โดยสรุปจากการนำเสนอเรื่องราวชีวิต และกิจกรรมของผู้คนในชุมชนตลาดตรอกหม้ออันประกอบด้วย “การอาศัยอยู่ในชุมชนตลาดตรอกหม้อ” “ความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชน” “การทำงานและการอาชีพ” “ความศรัทธา และเทศกาลแห่งชีวิต” และ “เครือข่ายสังคมที่อยู่กันอย่างญาติมิตร” จะเห็นได้ว่าวิถีชีวิตในการอาศัยอยู่ของผู้คนในชุมชนตลาดตรอกหม้อ ยังคงมีวิถีชีวิตแบบสังคมมาตุลัักษณ์ ที่การใช้ชีวิตของผู้คนในชุมชนยังมีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมภายนอก และผู้คนในชุมชนยังอยู่แบบพึ่งพา อาศัยเกื้อกูลซึ่งกันและกัน อยู่ร่วมกันแบบเครือญาติ และญาติมิตร การทำความเข้าใจในเรื่องราวชีวิต และกิจกรรมของผู้คนจึงเป็นส่วนสำคัญที่จะนำไปสู่ความเข้าใจในการใช้สอยที่ว่างในตลาดตรอกหม้อ อันเป็นตลาดที่เกิดขึ้นและเติบโตขึ้นจากผู้คนในชุมชน ในบทถัดไปจะทำการศึกษาความสัมพันธ์ของตลาดตรอกหม้อกับบริบทแวดล้อมซึ่งจะศึกษาผ่าน ผู้คน สินค้า ที่ว่างและเวลา เพื่อทำความเข้าใจในความสัมพันธ์ของตลาดตรอกหม้อกับบริบทของย่าน และเพื่อเชื่อมโยงสู่การศึกษาในระดับที่เล็กลงสู่มิติทางกิจกรรมและกายภาพในการใช้สอยที่ว่างภายในตลาดตรอกหม้อในบทต่อไป

⁹⁷ สัมภาษณ์ เสมอ เมฆสีประหลาด, 5 ธันวาคม 2552.

⁹⁸ สัมภาษณ์ เสมอ เมฆสีประหลาด, 5 ธันวาคม 2552.

* “having fence” = “no friends” การอาศัยอยู่ของผู้คนในสังคมแบบปิดลัักษณ์ ในความไม่มรั้วรอบขอบชิด คือ ไม่มีเพื่อน ในทำนองเดียวกันเมื่อไม่มี “รั้ว” ก็จะมีเพื่อนและ อาศัยเพื่อนเป็น “รั้ว” ให้กันและกัน. ใน ทิพย์สุดา ปทุมานนท์. จิตวิทยาสถาปัตยกรรมมนุษย์ปฏิสัมพันธ์, หน้า 125-143.

การศึกษาความสัมพันธ์ของตลาดตรอกหม้อกับบริบทแวดล้อม

จากการศึกษาเรื่องราวความเป็นมาของย่าน ชุมชนและวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนตลาดตรอกหม้อในบทที่ 3 ในบทนี้จะศึกษาความสัมพันธ์ของตลาดตรอกหม้อกับบริบทแวดล้อม จากการศึกษาผ่านองค์ประกอบสำคัญของตลาด ได้แก่ “ผู้คน” “สินค้า” และ “พื้นที่และเวลา” โดยอาศัยข้อมูลจากการศึกษาภาคสนาม ประกอบกับแนวคิดจิตวิทยาสถาปัตยกรรม และแนวคิดเรื่องการศึกษาภาพเมือง ในใจเราเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ และเปิดประเด็นจากการศึกษาความสัมพันธ์ของตลาดตรอกหม้อกับบริบทแวดล้อมดังกล่าว โดยแยกเนื้อหาออกเป็น 3 ส่วน¹ ประกอบด้วย ความสัมพันธ์ระหว่างตลาดตรอกหม้อกับผู้คน ความสัมพันธ์ระหว่างตลาดตรอกหม้อกับสินค้า และความสัมพันธ์ระหว่างตลาดตรอกหม้อกับพื้นที่และเวลา

4.1 ความสัมพันธ์ของตลาดตรอกหม้อกับผู้คน

“ผู้คน” ในที่นี้หมายถึง คน หรือกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมในตลาดตรอกหม้อ ซึ่งประกอบด้วยกลุ่มคน ดังนี้ ผู้ขายในตลาดตรอกหม้อ ผู้ซื้อในตลาดตรอกหม้อ และกลุ่มคนอื่นๆ ในตลาดตรอกหม้อ

4.1.1 ผู้ขายในตลาดตรอกหม้อ

“...พ่อค้า แม่ค้า ที่เข้ามาขายในตลาดตรอกหม้อ มีทั้งคนที่อยู่ในย่านนี้ และคนที่มาจากต่างจังหวัดรอบนอก อย่างเช่น นครปฐม อยุธยา นครสวรรค์ มาขายถึงที่นี่เลย...”²

ผู้ขาย หรือ พ่อค้าแม่ค้าในตลาดตรอกหม้อประกอบด้วยพ่อค้าแม่ค้า 2 กลุ่ม ได้แก่ พ่อค้าแม่ค้าประจำ และพ่อค้าแม่ค้าจร

(1) **พ่อค้าแม่ค้าประจำ** กลุ่มพ่อค้าแม่ค้าประจำ คือ กลุ่มพ่อค้าแม่ค้าที่ขายประจำอยู่ในตลาดตรอกหม้อ มีที่ตั้งแผงขายประจำในตลาด พ่อค้าแม่ค้ากลุ่มนี้ส่วนมากจ่ายค่าเช่าให้กับเจ้าของที่เป็นรายเดือน สำหรับราคาค่าเช่าจะขึ้นอยู่กับทำเลที่วางแผงระหว่างเจ้าของที่ และ พ่อค้าแม่ค้าในแต่ละแห่ง นอกจากนี้ราคาค่าเช่าจะขึ้นอยู่กับปัจจัยต่างๆ เช่น ทำเลที่ตั้งแผงขาย ขนาดของที่ว่าง ลักษณะและชนิดของสินค้า ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างพ่อค้าแม่ค้าและเจ้าของที่ โดยส่วนมากพ่อค้าแม่ค้าและเจ้าของที่ในตลาดตรอกหม้อมีความสัมพันธ์แบบเครือญาติ ประกอบกับ ผู้ค้าที่มาจากภูมิภาคเดียวกัน เป็น คนคุ้นเคยกันเป็นญาติมิตรกัน ด้วยเหตุนี้ พ่อค้า แม่ค้าและเจ้าของที่ในตลาดตรอกหม้อจึงมีความสัมพันธ์กันแบบใกล้ชิด มีความสนิทสนมการเข้ามาค้าขายในตลาดตรอกหม้อจึงเกิดขึ้นจากการ “บอกต่อ” “ชักชวน” หรือแนะนำกันเข้ามาค้าขาย “...พ่อค้า แม่ค้ามีทั้งขาประจำ และขาจรหรือเรียกว่าแม่ค้าหมุนบ้าง ก็จะหมุนไปตามตลาดที่ต่างๆ แต่จะกลิ้งกันหมดมีความผูกพัน”³

¹ อ้างอิงจาก การศึกษาเรื่อง ความเปลี่ยนแปลงของตลาดความเป็นไปของผู้คน: ศึกษากรณีตลาดน้ำ โนนสวรรค์ ชัยสิงห์กานนท์. ตลาดในวิถีชีวิต ชีวีตในตลาด. พิมพ์ครั้งที่ 1. (กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549). หน้า 65.

² สัมภาษณ์ รัชฎา สุทธิพงษ์, 5 มิถุนายน 2552.

(2) **พ่อค้าแม่ค้าจร** พ่อค้าแม่ค้าจร คือ กลุ่มพ่อค้าแม่ค้าที่เข้ามาขายของในตลาดตรอกหม้อไม่ประจำทุกวัน หรือในอีกลักษณะหนึ่งเรียกว่า “พ่อค้าแม่ค้าหมุน”⁴ พ่อค้าแม่ค้าหมุนจะเดินทางเวียนไปขายของตามตลาดนัดที่ต่างๆ และจะเวียนเข้ามาขายในตลาดตรอกหม้อตามวันเวลาที่ตกลงกับเจ้าของที่ พ่อค้าแม่ค้าในกลุ่มนี้ส่วนมากจะขายสินค้าเครื่องอุปโภคบริโภคของเครื่องใช้อยู่ในตลาดนัดสุขา 2 สำหรับพ่อค้าแม่ค้าจรรอีกกลุ่มหนึ่งคือผู้ค้าหาบเร่รถเข็น หาบเร่ รถเข็นถือเป็นกลุ่มผู้ค้าจร ด้วยเนื่องจากว่า พ่อค้าแม่ค้ากลุ่มนี้จะไม่ที่มีที่จอด หรือที่ตั้งแผงขายอยู่ประจำเป็นหลักแหล่งในตลาดตรอกหม้อ ซึ่งต้องอาศัยวิธีการเข็นรถหรือหาบเร่ขายอยู่ในตลาด หรือจะเข้าไปจอดในตำแหน่งที่แผงขายประจำไม่มาขาย หาบเร่ รถเข็นมักจอดรวมกันตามจุดต่างๆ ภายในตรอกหม้อ เช่น บริเวณภายในซอยสุขา 1 บริเวณหน้าโรงเรียนราชบพิธพัฒนา เพื่อรอเวลาเคลื่อนรถเข็นเข้าไปขายในตลาด จนถึงเวลาตลาดวายก็จะเคลื่อนไปขายยังที่ต่างๆ ต่อไป

อย่างไรก็ดี หากพิจารณากลุ่มพ่อค้าแม่ค้าทั้งสองกลุ่มที่กล่าวมาข้างต้น สามารถแยกพ่อค้าแม่ค้าออกเป็นอีก 2 กลุ่มกว้างๆ ดังนี้ (1) พ่อค้าแม่ค้าในถิ่น คือ พ่อค้า แม่ค้าที่อาศัยอยู่ในชุมชนตรอกหม้อและชุมชนใกล้เคียง เช่น บ้านหม้อ ศาลเจ้าพ่อเสือ สี่แยกคอกวัว ปากคลองตลาดพ่อค้าแม่ค้าในกลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ค้าขายมาตั้งแต่เริ่มต้นเกิดตลาดตรอกหม้อ (2) พ่อค้าแม่ค้าต่างถิ่น คือ พ่อค้าแม่ค้าที่อาศัยอยู่ในย่านอื่น และต่างจังหวัดโดยเฉพาะจังหวัดในเขตภาคกลางตอนล่าง และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จากการศึกษาพบว่าพ่อค้าแม่ค้าเดินทางมาจากหลายจังหวัดด้วยกัน เช่น จังหวัดพระนครศรีอยุธยา อ่างทอง สมุทรสงคราม ปทุมธานี สมุทรปราการ ราชบุรี ผู้ค้าในกลุ่มนี้จะเดินทางเข้ามาค้าขายในตลาดตรอกหม้อทุกวัน โดยเดินทางไป-กลับ และหากเป็นจังหวัดที่ไกลออกไปจะเข้ามาขายในตลาดตรอกหม้อในบางวัน หรือ วันเว้นวัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสะดวกในการเดินทางและการตกลงเรื่องเช่าที่ เช่น แม่ค้าแผงขายผักพื้นบ้านขายอยู่หน้าตลาดตรอกหม้อเดินทางมาจากจังหวัดกาฬสินธุ์ จะเข้ามาตั้งแผงขายที่ตลาดตรอกหม้อเฉพาะในวันอังคาร พฤหัสบดี และวันเสาร์ เนื่องจากต้องใช้เวลาในการเดินทาง ไปเลือกและหาซื้อผักต่างๆ มาขาย

4.1.2 ผู้ซื้อในตลาดตรอกหม้อ

“...ลูกค้าผู้มีขาประจำและขาจรนะ ส่วนใหญ่ก็แถวๆ นี้ทั้งนั้น ไกลสุดที่เคยไปส่งก็หัวลำโพง สะพานเหล็ก ราชดำเนินมั้ง ในละแวกนี้...”⁵

ผู้ซื้อ หรือ ลูกค้า ในตลาดตรอกหม้อประกอบด้วยลูกค้า 2 กลุ่มใหญ่ๆ ดังนี้

(1) **ลูกค้าประจำ** ลูกค้าประจำเป็นกลุ่มลูกค้าที่สำคัญในตลาดตรอกหม้อ เนื่องจากตลาดตรอกหม้อเป็นตลาดขนาดเล็กในระดับชุมชน ผู้คนส่วนใหญ่ที่เข้ามาจับจ่ายใช้สอยในตลาดตรอกหม้อ คือ ผู้คนที่อาศัยอยู่ในชุมชนและชุมชนในละแวกใกล้เคียง จากการสังเกตการณ์ในภาคสนามพบว่าลูกค้าในกลุ่มนี้จะเดินทางเข้ามาจับจ่ายสินค้าในตลาดตรอกหม้อ ซึ่งอาศัยอยู่ภายในชุมชนในย่านสังฆภัณฑ์ ถนนบำรุงเมือง และย่านใกล้เคียงที่อยู่ห่างออกไปไม่ไกลมาก คือ อยู่ในระยะการเดินทางเท้าที่มีระยะประมาณ 450-900 เมตร ลูกค้ากลุ่มนี้จะเดินลัดเลาะมาตามทางตรอก

³ สัมภาษณ์ พนิดา เพชรสว่าง, 20 พฤศจิกายน 2551.

⁴ สัมภาษณ์ พนิดา เพชรสว่าง, 20 พฤศจิกายน 2551.

⁵ สัมภาษณ์ หล่อ รักรธรรมหรรษา, อาชีพสามล้อรับจ้างที่ตลาดตรอกหม้อ, 18 เมษายน 2552.

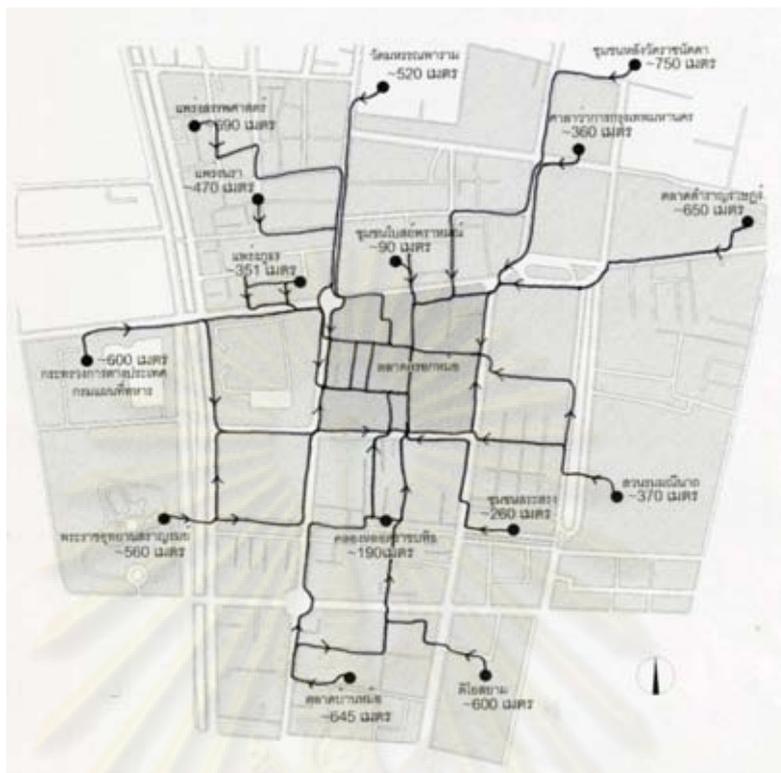
ระยะการเดินทางเท้าภายในอาคารมีระยะระหว่าง 300-450 เมตร ภายนอกอาคารมีระยะระหว่าง 450-900 เมตร ใน ทัพย์สุดา ปทุมานนท์.

ชอยภายในย่านที่สามารถเดินเชื่อมต่อเนื่องมาถึงตลาดตรอกหม้อได้ เช่น ชุมชนแพ่งภูธร แพ่งนรา แพ่งสรรพศาสตร์ ชุมชนบ้านหม้อ ชุมชนหลังวัดราชนัคนาคา ชุมชนวัดเทพธิดาราม ชุมชนโบสถ์พราหมณ์ ปากคลองตลาด ดิโอสยาม ซอยสระสงระง ซอยลงท่า ซอยหน้าวัง สำหรับลูกค้าในชุมชนที่อยู่ไกลออกไปจะเดินทางมาโดยรถส่วนตัว หรือแท็กซี่ สามล้อ และมอเตอร์ไซด์รับจ้าง เช่น จากวรจักร สวนมะลิ ถนนราชดำเนิน กลุ่มลูกค้าประจำนอกจากเป็นกลุ่มผู้คนที่อาศัยอยู่ในย่านมานานแล้วยังรวมถึง กลุ่มลูกค้าของผู้ประกอบการร้านค้าต่างๆ ภายในย่าน ซึ่งเป็นกลุ่มคนจากหลายจังหวัดที่เดินทางเข้ามาทำงาน และอาศัยอยู่ในย่าน

นอกจากลูกค้าในย่านแล้วยังมีลูกค้าประจำอีกกลุ่มหนึ่งคือ กลุ่มคนทำงานในหน่วยงานราชการ ซึ่งตั้งอยู่ในย่าน เช่น กระทรวงมหาดไทย ศาลว่าการกรุงเทพฯ สภาหอการค้าไทย กรมแผนที่ทหาร ซึ่งเป็นหน่วยงานราชการขนาดใหญ่ในย่าน ผู้คนที่ทำงานในหน่วยงานเหล่านี้ จะเดินมาตลาดก่อนเข้าไปทำงานในช่วงเวลา 06.00-08.00 น. และในช่วงพักกลางวัน ช่วงเวลาตั้งแต่ 11.00-14.00น. นอกจากนี้ยังมีลูกค้าประจำที่มีความสำคัญอีกกลุ่มหนึ่งของตลาดตรอกหม้อ คือ ร้านขายอาหารที่กระจายอยู่ทั่วไปภายในย่าน เจ้าของหรือ ลูกจ้างของร้านค้าเหล่านี้จะเดินทางเข้ามาซื้อของสดไปทำอาหารขายในช่วงเวลากลางวันและเย็น ในบางร้านจะอาศัยบริการส่งของจากร้านค้า แผงขายในตลาดตรอกหม้อ หรือเรียกว่า “สายส่ง” สายส่งจะบริการส่งของจากร้านค้า เครื่องปรุง และแผงขายต่างๆ ในตลาดตรอกหม้อ สินค้าที่ต้องจัดส่งโดยส่วนใหญ่เป็นสินค้าที่ใช้อยู่ประจำทุกวันในครัวเรือน หรือใช้ประจำในร้านขายอาหาร เช่น ไข่สด หนังสือพิมพ์ ดอกไม้ พวงมาลัย น้ำแข็ง เส้นก๋วยเตี๋ยว และของแห้ง เครื่องปรุงต่างๆ

ตลาดตรอกหม้อซึ่งเป็นตลาดขนาดเล็กระดับชุมชนกลุ่มลูกค้าประจำที่กล่าวมานี้จึงมีความสำคัญอย่างมาก ซึ่งต่างจากตลาดในเมืองใหญ่ หรือตลาดที่อยู่ในชุมทางขนาดใหญ่ซึ่งจะมีผู้คนหลากหลายเดินทางผ่านไปมาอยู่ตลอด ตลาดในลักษณะนี้ กลุ่มลูกค้าที่มีความสำคัญคือ “ลูกค้าจร” ที่จะแวะเวียนผ่านตลาดที่อยู่ในชุมทางขนาดใหญ่อย่างหลากหลาย ไม่ซ้ำหน้า

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนที่ 4-1 แผนที่แสดงโครงข่ายการเดินทางมาตลาดตรอกหม้อของลูกค้าภายในย่าน

“...อย่างคนที่เคยอยู่แถวๆ นี้ ย้ายไปอยู่บางบัวทองหรือ แถวไหนๆ พอถึงเทศกาลก็มาซื้อของในตลาดนี้ เขา มาแล้วของครบทุกอย่าง ทั้งหมู เห็ด เบ็ด ไก่ ผลไม้ก็ครบหมดทุกอย่าง เครื่องกระดาดไหว้เจ้าเขาก็ได้หมด พอมา แบบนี้เขาก็สะดวก ไปตลาดอื่นไม่ชิน ต้องไปเดินหาใหม่...”⁶

(2) **ลูกค้าจร** ลูกค้าจร หรือที่พ่อค้าแม่ค้าในตลาดตรอกหม้อเรียกว่า “ชาจร” ลูกค้าชาจรในตลาดตรอกหม้อ ส่วนหนึ่งเป็นคนที่เคยอาศัยอยู่ภายในย่านนี้ หรือในชุมชนนี้แล้วย้ายไปอาศัยอยู่ที่อื่น ลูกค้าบางรายเป็นเจ้าของกิจการ เป็นเจ้าของห้างร้านที่ตั้งอยู่ในย่านแต่มีบ้านพักหรือย้ายออกไปอาศัยอยู่ในที่อื่นๆ ลูกค้ากลุ่มนี้จึงยังเดินทางเข้ากลับมายาตลาดตรอกหม้อเป็นครั้งคราว ลูกค้าจรรอีกกลุ่มคือกลุ่มคนที่เดินทางเข้ามาทำธุระภายในย่านเดินทางมาติดต่อกับหน่วยงานราชการ และห้างร้านต่างๆ หรือเข้ามาเยี่ยมญาติ หรือตั้งใจมาตลาดตรอกหม้อจากคำชักชวนบอกต่อ ว่าชุมชนนี้มีตลาด นอกจากนี้ลูกค้าจรรยังรวมถึงกลุ่มนักท่องเที่ยวที่เดินทางผ่านเข้ามาในย่าน

ลูกค้ากลุ่มนี้จะเข้ามาเดินเลือกซื้อสินค้าในตลาดตรอกหม้อ และในตลาดนัดซอยสุขา 2 ระหว่างรอทำธุระหรือหลังจากเสร็จจากทำธุระก็มักแวะเข้ามาเดินในตลาดก่อนกลับ โดยส่วนใหญ่จะเดินในตลาดนัดซอยสุขา 2 มากกว่าเนื่องจากมีสินค้าของใช้ รวมทั้งสินค้าทั้งอาหารสำเร็จ และของหวานหลากหลายกว่า “...คนมาก็มาเดินเที่ยวเดินรอ ผู้ปกครองเด็กที่มาเรียนพิเศษก็มาเดินเล่น มีของครบทุกอย่าง...”⁷ “ลูกค้าบางคน อยู่บางแค วงเวียนใหญ่ก็มี”⁸ “เพื่อนบ้านอยู่แถวไหน ตลาดพร้าว 96 ยังมาซื้อถึงนี่เลย บอกว่ามาทำไมตลาดนี้ เขาบอกว่าตลาดนี้ของสด เลือก

⁶ สัมภาษณ์ สุรัสวดี เจริญกิจวี, 5 มิถุนายน 2552.

⁷ สัมภาษณ์ วีระ เอื้ออารีกุลเลิศ, 5 ธันวาคม 2551.

⁸ สัมภาษณ์ อัง สลิวาลาส, อาชีพค้าขายข้าวสารประจำอยู่หน้าตลาดตรอกหม้อ, 18 เมษายน 2552.

ได้ พ่อค้าแม่ค้าใจดี เขาจะมาวันเสาร์ วันอาทิตย์ก็มา ส่วนหนึ่งก็แวะ มาไหว้ศาลเจ้าพ่อเสือ ไหว้วัดพระแก้ว พอผ่านไปมาก็คงแวะเข้ามาซื้อ มาคุย มาตลาดเสร็จแล้วเขาก็บอกต่อ”⁹

(3) ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อค้าแม่ค้า และลูกค้า

“...ส่วนใหญ่ปู่ย่าจะมีเจ้าประจำเหมือนกัน แต่เอาเข้าจริงๆ แล้วยกเจ้าประจำกันจะเกือบทุกร้าน เพราะเราอยู่กันแค่นี้เขาก็ผ่านบ้านเรากันทุกเจ้า เขาก็ต้องซื้อของเขาทุกเจ้า...”¹⁰

“...แม่ค้ากับลูกค้าเป็นกันเอง แม่ค้าเอาใจใส่ลูกค้าดี เป็นกันเองมากๆ บริการเต็มที่”¹¹

จากคำบอกเล่าข้างต้น แสดงถึงความสัมพันธ์ของ “คู่ค้า” ในตลาดตรอกหม้อซึ่งเป็นตลาดสดในระดับชุมชน เป็นแหล่งบริการอาหารการกินให้กับผู้คนในชุมชนและย่าน ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ขาย และผู้ซื้อในตลาดตรอกหม้อจึงเป็นความสัมพันธ์แบบ “พ่อค้าแม่ค้า” กับ “ลูกค้า” บรรยายภาคการซื้อขายในตลาดตรอกหม้อจึงเป็นบรรยากาศของความใกล้ชิดสนิทสนมเป็นความสัมพันธ์กันแบบร่วมมือ และเอื้ออาทรต่อกัน การเดินทางมาของลูกค้านในตลาดตรอกหม้อจึงไม่เพียงแต่การเดินทางเข้ามาซื้อของเท่านั้น แต่ยังเดินทางมาเพื่อพบปะ “มาให้เห็นหน้าเห็นตากัน”¹² และพูดคุยสนทนาปราศรัยกันของผู้คน ในลักษณะความผูกพันของผู้คนในสังคมแบบมาตุลลักษณะที่ผู้คนให้ความใกล้ชิดสนิทสนมกัน (culture of near) ด้วยเหตุนี้บรรยากาศในการซื้อขายในตลาดตรอกหม้อจึงมีชีวิตชีวา เป็นบรรยากาศของความเป็นกันเองซึ่งเกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างพ่อค้าแม่ค้า และลูกค้าดังกล่าว เป็นตลาดที่มีมิติมนุษย

4.1.3 กลุ่มคนอื่นๆ ในตลาดตรอกหม้อ

นอกจากพ่อค้าแม่ค้า และลูกค้าแล้วในตลาดตรอกหม้อยังประกอบด้วย กลุ่มคนที่เกี่ยวข้องกับตลาดในรูปแบบต่างๆ ดังนี้

(1) **สายส่ง** สายส่ง หรือบริการส่งของ จากร้านค้า และแผงขายในตลาด สายส่งจะเดินทางไปส่งของตามที่ต่างๆ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นลูกค้าประจำของตลาดตรอกหม้อ สายส่งในตรอกหม้อมีทั้งสายส่งภายในตลาด โดยวิธีเดินไปส่งของในระยะทางใกล้ ภายในชุมชน และในชุมชนใกล้เคียง เช่น สายส่งจากร้านกาแฟ ร้านอาหาร ร้านผลไม้ ร้านชำ และสายส่งที่ใช้รถเข็น มอเตอร์ไซด์ขี่ไปส่งของตามบ้านหรือร้านค้า รวมทั้งสถานที่ต่างๆ ที่อยู่ในระยะทางไม่เกิน 1.5 กิโลเมตร สายส่งจึงมีบทบาทสำคัญกระจายสินค้าไปทั่วย่านตลอดทั้งวันตั้งแต่ช่วงเช้าและหลังเวลาตลาดวายไปจนถึงตอนหัวค่ำ มีเครือข่ายลูกค้ากระจายอยู่ทั่วทั้งย่าน

(2) **เจ้าหน้าที่เทศกิจ** เจ้าหน้าที่เทศกิจเป็นผู้เก็บค่าเช่าที่ หรือ “ค่าที่” กับผู้ค้าในแผงขายต่างๆ เป็นรายเดือนซึ่งราคาค่าที่ก็จะขึ้นอยู่กับขนาดของแผงขาย นอกจากการเก็บค่าที่ เจ้าหน้าที่เทศกิจยังเข้ามาคอยดูแล จัดระเบียบความเรียบร้อยในการตั้งแผงขาย และคอยดูแลกำหนดขอบเขตการใช้สอยที่ว่างภายในตลาดตรอกหม้อ เช่น คอยดูรูปแบบแผงขาย และตักเตือนผู้ค้าที่มีแผงขายไม่ถูก “สุจริตลักษณะ” “ห้ามแผงขายแบกะดิน” และยังคงดูแลผิวการจราจรบริเวณหน้าตรอกหม้อไม่ให้ผู้ขายตั้งแผงขายเลยออกมาจากขอบเขตที่กำหนด

(3) **แท็กซี่ สามล้อ และมอเตอร์ไซด์รับจ้าง** แท็กซี่ สามล้อ และมอเตอร์ไซด์รับจ้าง ถือเป็นระบบขนส่งผู้คน ระบบขนถ่ายสินค้าขนาดเล็กที่สำคัญของตลาดตรอกหม้อ ซึ่งจะคอยบริการรับส่งลูกค้าในตลาดตรอกหม้อ

⁹ สัมภาษณ์ สุรัสวดี เจริญกิจทวี, 5 มิถุนายน 2552.

¹⁰ สัมภาษณ์ รัชฎา สุทธิพงษ์, 5 มิถุนายน 2552.

¹¹ สัมภาษณ์ สุรัสวดี เจริญกิจทวี, 5 มิถุนายน 2552.

¹² สัมภาษณ์ มาลี เมฆเสีประหลาด, 6 มิถุนายน 2552.

รวมทั้งพ่อค้าแม่ค้าตั้งแต่ช่วงเช้ามีด (02.30-03.00น.) โดยจะเดินทางมารับพ่อค้าแม่ค้าในตลาดไปซื้อสินค้าจากตลาดขายส่งที่ต่างๆ มาขาย เช่น ตลาดวงเวียนใหญ่ ตลาดรถไฟ ตลาดมหานาค สำหรับการรับส่งลูกค้า มอเตอร์ไซด์รับจ้าง และสามล้อ จะคอยให้บริการในระยะใกล้บริเวณย่านในเขตพระนคร และเขตใกล้เคียง เนื่องจากมีความคล่องตัว และรวดเร็วกว่า สำหรับแท็กซี่จะคอยให้บริการรับส่งในระยะไกลออกไป

ตลาดตรอกหม้อซึ่งเป็นตลาดขนาดเล็กในระดับชุมชน แท็กซี่ สามล้อ และมอเตอร์ไซด์รับจ้างจึงเป็นผู้ขับอยู่ประจำกับตลาด คือ เป็นลักษณะคิวขนาดเล็กแบบไม่เป็นทางการมีจำนวนไม่กี่คัน อาศัยที่ว่างบริเวณด้านหน้าตรอกและหน้าปากซอยต่างๆ ของชุมชนซึ่งมีที่ว่างไม่มากนักผลัดเปลี่ยนวนรับผู้โดยสารในตลาดอยู่เป็นประจำในทุกวัน แท็กซี่ สามล้อ และมอเตอร์ไซด์รับจ้างจึงเป็นกลุ่มคนอีกกลุ่มที่มีบทบาทสำคัญในตลาดตรอกหม้อซึ่งมีบทบาทในการลำเลียงทั้งผู้ค้า ลูกค้าและสินค้ามาสู่ตลาด เริ่มตั้งแต่ช่วงเกิดตลาดในตอนเช้ามีด ไปจนถึงตลาดววาย

(4) **พระสงฆ์** พระสงฆ์จะเดินทางมาบิณฑบาตในตลาดตรอกหม้อ พระสงฆ์ส่วนมากเดินทางมาจากวัดที่ตั้งอยู่บริเวณรอบๆ ชุมชน ได้แก่ วัดราชพิพิธ วัดสุทัศน์เทพวราราม วัดมเหยงคณ์ วัดราชนันทดา วัดบวรนิเวศน์ นอกจากนี้ยังมีพระสงฆ์เดินทางมาจากวัดที่ตั้งอยู่ไกลออกไป เช่น วัดโพธิ์ วัดอรุณราชวรารามฯ วัดมหาธาตุ โดยเฉพาะในช่วงปิดภาคเรียนฤดูร้อน ในตลาดตรอกหม้อจะมีสามเณร เข้ามารับบิณฑบาตเป็นจำนวนมาก ผู้ที่ตักบาตรเป็นทั้งพ่อค้าแม่ค้า และลูกค้าที่เข้ามาจ่ายตลาด ตลอดจนผู้คนในชุมชนตลาดตรอกหม้อ นอกจากนี้การเดินทางมาบิณฑบาตของพระสงฆ์ยังทำให้เกิด “จุลตรอบบิณฑบาต” ขึ้นภายในตลาด และในบริเวณหน้าตลาดและเกิดแผงขาย “ชุดตักบาตร” ซึ่งเป็นทั้งสินค้าหลักและสินค้าเสริมอยู่ในบางแผง ด้วยเหตุนี้ผู้คนในย่านและจากที่อื่นๆ นอกจากจะเข้ามาเดินตลาดแล้ว ลูกค้าหลายคน เดินทางมาเป็นครอบครัวเพื่อมารอตักบาตรโดยเฉพาะอยู่บริเวณหน้าตลาดตรอกหม้อ

(5) **ขอทาน** ขอทานเป็นอีกกลุ่มคนที่เข้ามาร่วมใช้สอยที่ว่างในตลาดโดยจะอาศัยนั่งอยู่หน้าตลาด และกลางตลาดตรงสี่แยกกลางตรอก และมีขอทานที่เดินวนไปในตลาดขอทานในลักษณะนี้ได้อาศัยใช้สอยที่ว่างในตลาดตรอกหม้อในลักษณะเดียวกับหาบเร่ รถเข็นแบบที่เคลื่อนได้ คือ ได้อาศัยใช้สอยที่ว่างในระหว่างทางสัญจรในตลาดที่มีการเคลื่อนตัวไปพร้อมกับผู้คนต่างๆ และหยุดเมื่อความหนาแน่นของผู้คนน้อยลง ซึ่งเป็นการใช้สอยที่ว่างในตลาดตรอกหม้ออีกระบบหนึ่ง ที่มีความน่าสนใจ ในลักษณะของที่ว่างที่เคลื่อนได้ (movable space) ซึ่งเป็นการใช้สอยที่ว่างอีกรูปแบบหนึ่งที่ดำรงอยู่ร่วมกับการใช้สอยที่ว่างในลักษณะอื่นๆ ในตลาดตรอกหม้อ

(6) **คนร่อนเร่** ในบริเวณด้านหน้าตลาดตรอกหม้อเป็นจุดนัดพบ ของคนร่อนเร่ในทุกเช้ามีด คนร่อนเร่จะเดินทางมาตั้งแต่ช่วงที่เวลาตลาดเริ่ม (ช่วงเวลา 03.30 น.) หรือนอนค้างอยู่หน้าตรอกหม้อ ซึ่งมีโรงเรียนราชพิพิธพัฒนาเปิดไฟสว่างทั้งคืน และมีร้านสะดวกซื้อเปิดตลอด 24 ชั่วโมง คนร่อนเร่จะเดินทางเข้ามาหาของเก่าหรือ แยกขยะอยู่ภายในตลาด บางคนนำสินค้ามาร่วมขาย และช่วยดูแลทำความสะอาดที่ว่างบริเวณศาลพระภูมิประจำตรอกหม้อและพื้นที่โดยรอบ ในช่วงหลังเวลาตลาดววาย เพื่ออาศัยใช้เป็นที่พัก

(7) **วงดนตรีผู้พิการทางสายตา** วงดนตรีผู้พิการทางสายตา เป็นกลุ่มคนที่สร้างบรรยากาศ “เปิดตลาด” สร้างบรรยากาศให้ที่ว่างบริเวณหน้าตลาดตรอกหม้อมีชีวิตชีวา วงดนตรีผู้พิการทางสายตาวัดเวียนสลับมาเล่นดนตรีอยู่ด้านหน้าตลาดตรอกหม้อ ในช่วงเช้ามีด (เข้ามาเตรียมวงในช่วงเวลา 04.00 น.-10.00 น.) ในตลาดตรอกหม้อจะมีวงดนตรีผู้พิการทางสายตาอย่างน้อยสองวงในหนึ่งอาทิตย์สลับสับเปลี่ยนกันมา ในลักษณะเดียวกันกับกลุ่มพ่อค้าแม่ค้าหมუნที่มีการเดินสาย เวียนไปเล่นดนตรีตามที่ต่างๆ ตามเส้นทางของตัวเอง การเดินทางมาของวงดนตรีผู้พิการ

ทางสายตา นอกจากจะสร้างบรรยากาศให้ตลาดตรอกหม้อมีความคึกคัก มีชีวิตชีวาแล้ว ยังสะท้อนถึงความเอื้ออาทรของผู้คนที่มาต่อกัน ทั้งการทำบุญ และการร่วมใช้สอยที่ว่างในตลาดตรอกหม้อ

บรรยากาศในตลาดตรอกหม้อยามเช้ามีผู้คนหลากหลายเดินทางมาพบปะ ซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้า รูปที่ 4-1, 4-2, 4-3, 4-4 บรรยากาศผู้คนที่หลากหลายในตลาดตรอกหม้อ.

โดยสรุป กลุ่มคนที่เข้ามาในตลาดตรอกหม้อประกอบด้วยกลุ่มคนที่มีความแตกต่างหลากหลายทั้งเพศและวัย เดินทางเข้ามาจับจ่ายใช้สอยอย่างหนาแน่น ในทุกๆ เช้า โดยส่วนใหญ่เป็นผู้คนที่อาศัยอยู่ในย่าน การศึกษาผู้คนในตลาดตรอกหม้อ ทำให้เห็นว่าในช่วงเวลาตลาดตรอกหม้อซึ่งมีผู้คนหลากหลายกลุ่มเดินทางเข้ามาถึงตลาด ทั้งพ่อค้าแม่ค้า ลูกค้า และกลุ่มคนต่างๆ เดินทางมาจากหลายแห่งทั้งในย่าน นอกย่าน และต่างจังหวัด การเดินทางมาของกลุ่มคนที่หลากหลายนี้ นอกจากจะทำให้เกิดบรรยากาศคึกคัก จากคนจำนวนมากและหลากหลายแล้ว จากการนำเสนอข้างต้นจะเห็นได้ว่ากลุ่มคนต่างๆ ในตลาดตรอกหม้อยังมีความสัมพันธ์กันในลักษณะพึ่งพา อาศัยกัน

สิ่งที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งคือลักษณะของ ที่ว่างภายในตลาดตรอกหม้อจากที่เป็นเพียงตรอกของชุมชน เป็นที่ว่างที่มีการครอบครองเฉพาะกลุ่มคน หรือที่ว่างส่วนรวมถูกใช้สอยในระดับชุมชนในช่วงเวลาปกติ ช่วงเวลาเกิดตลาดจากที่ว่างสำหรับการสัญจรผ่านจากตรอกของชุมชนเปลี่ยนแปลงไปสู่ ที่ว่างสาธารณะชั่วคราวขนาดเล็กของย่านหรือเมือง ที่มีผู้คนหลากหลายกลุ่มเดินทางเข้ามาอาศัยใช้สอยที่ว่างในรูปแบบต่างๆ ร่วมกันอย่างหลากหลาย

4.2 ความสัมพันธ์ของตลาดตรอกหม้อกับสินค้า

การศึกษาความสัมพันธ์ของตลาดตรอกหม้อกับสินค้าแบ่งเป็น 2 หัวข้อ ดังนี้ สินค้าในตลาดตรอกหม้อและการเดินทางของสินค้ามาสู่ตลาดตรอกหม้อ

4.2.1 สินค้าในตลาดตรอกหม้อ

ในตลาดตรอกหม้อประกอบด้วยสินค้า ดังนี้ **อาหารคาว** เป็น อาหารสำเร็จรูปทั้งแบบจีนและไทย เช่น บะหมี่ ก๋วยเตี๋ยว กับข้าว อาหารแบบจีน ปลาหนึ่งเต้าเจี้ยว กระเพาะปลา หมี่ผัด ปอเปี๊ยะ เต้าหู้หนึ่งเห็ดหอม ปลาทับทิมหนึ่งมะนาว ปลาทับทิมทอด ข้าวผัดกุนเชียง ข้าวหมูแดง เป็ดหนึ่ง หมูกรอบ หมูอบโอง ไข่ตุ๋น สุกี้ทะเล อาหารเหนือ อีสาน และได้ ฯลฯ **อาหารหวาน** เต้าฮวย แปะก๊วย เต้าทึงน้ำลำไย กุยช่าย ขนมไทย ทองหยอด ทองหยิบ ฝอยทอง กล้วยปิ้ง น้ำเต้าหู้ ปาท่องโก๋ ขนมจีบ ขนมถั่วแปบ สาเกเปียกถั่วดำ ทับทิมกรอบ ขนมเค้ก อาลัว ขนมครก ขนมปลาгимไข่เต่า ข้าวจี๊ราดไข่ เผือกทอด ซาลาเปา ข้าวเกรียบปากหม้อ ฯลฯ **เครื่องดื่ม** ชาวม กาแฟ น้ำผลไม้ น้ำสมุนไพร เก๊กฮวย จับเลี้ยง **เนื้อสัตว์** เนื้อหมู เนื้อวัว เนื้อไก่ **สัตว์น้ำจืดและเค็ม** ปลาหมึก กุ้ง ปู ปลิงทะเล ปลาน้ำจืด ปลาน้ำเค็ม ต่างๆ **ผักสด** ผักพื้นบ้าน ผักที่นำเข้ามาจากเมืองจีน ผักในโครงการหลวง ผักทั่วไป **ผลไม้** ผลไม้ในตลาดตรอกหม้อมีเกือบทุกชนิด และจะมีการแปรเปลี่ยนไปตามฤดูกาลและเทศกาลต่าง โดยเฉพาะในวันตรุษ-สารทสำคัญในตลาดตรอกหม้อแผงขายผลไม้จะมีเป็นจำนวนมากขึ้นเป็นพิเศษกว่าวันอื่นๆ เนื่องจากผลไม้จะใช้เป็นของไหว้เจ้าในวันสำคัญต่างๆ **ไข่** ไข่ไก่ ไข่เป็ด **ปลาหนึ่ง** ปลากระบอกจีน ปลาทุ **เครื่องปรุง** ของแห้ง เครื่องเทศ พริกแห้ง กระเทียม น้ำพริก พริกไทย **ข้าว** ข้าวเหนียว ข้าวเจ้า **ดอกไม้** พวงมาลัย ดอกไม้สด **หอย** **ชุดใส่บาตร** **สิ่งของ** **เครื่องใช้** และสินค้าอื่นๆ น้ำผึ้ง กระดาษไหว้เจ้า กระดาษเงิน กระดาษทอง ของใช้ เล็กๆ ทั่วไปในครัวเรือน ของจดหมาย ผงซักฟอก สบู่ และยาสีฟัน ฯลฯ

รูปที่ 4-5, 4-6 สินค้าในตลาดตรอกหม้อ

จากการสำรวจสินค้าในตลาดตรอกหม้อพบว่าสินค้าในตลาดตรอกหม้อส่วนใหญ่ประกอบด้วยสินค้าประเภทอาหาร ทั้งอาหารสำเร็จรูปและอาหารที่ไม่สำเร็จรูป รองลงมาจึงเป็นของใช้พื้นฐานในชีวิตประจำวัน นอกจากนี้ยังพบว่าลักษณะของสินค้าในตลาดตรอกหม้อยังมีความความสัมพันธ์อยู่กับวิถีใน “การกิน” และ “การอยู่” ของผู้คนในชุมชน และย่าน ตลาดตรอกหม้อจึงเป็นสถานที่ที่ชี้วัดถึงความเป็นชุมชน และความเป็นอยู่ของผู้คนได้เป็นอย่างดี

“...ความดั้งเดิมของสินค้า อย่างอาหารเขาจะได้ไม่เหมือนทั่วไป อาหารชาวจีน กินๆกัน ซื้อได้ที่เขาจะไม่ ผิดหวัง มีครบหมด”¹³ “...ตลาดตรอกหม้อนี่ซื้อของง่าย อยากกินอะไรก็มี ยิ่งตอนนี้อาหารครบเลยมีทุกภาค”¹⁴

จากคำบอกเล่าข้างต้น ประกอบกับการศึกษาภาคสนามพบว่าประเภทของสินค้าในตลาดตรอกหม้อได้สร้างลักษณะเฉพาะ ของสินค้าที่มีความสอดคล้องกับวิถีใน “การกิน” ของผู้คนในย่านซึ่งส่วนใหญ่ประกอบด้วยชาวไทยเชื้อสายจีน และชาวต่างจังหวัดที่เข้ามาทำงานอยู่ในย่าน สินค้าในตลาดตรอกหม้อจึงมีความหลากหลาย ซึ่งนอกจากจะประกอบด้วยสินค้าที่เป็นอาหารเฉพาะถิ่น แล้วยังประกอบด้วยสินค้า และอาหารจากทั่วทุกภาค ซึ่งเกิดขึ้นตามมากับความหลากหลายของผู้คนที่อาศัยอยู่ภายในย่าน ในตลาดตรอกหม้อจึงสามารถหารับประทานอาหารคาว-หวานที่มีที่มาจากถิ่นต่างๆ ทั้งทางเหนือ อีสาน กลาง และใต้ ได้อย่างหลากหลาย

“...ที่นี้ถ้ามีเทศกาลตรุษจีน จะซื้อกระดาดไซไหนอะไรก็ครบหมด จะซื้อผลไม้ก็ชนิดมีหมด จะซื้อกุ้ง หอย ปู ปลา หมู เนื้อไก่ มีหมด ต้มสำเร็จ หรือว่าจะสั่งทำที่นี่มีหมด ...เรียกว่าเข้าตลาดนี้แล้วมีของไหว้ครบ” “...เวลาดูตลาดต้องดูเป็นไตรมาสนะ หน้าตลาดจะเปลี่ยนไป อย่างตรุษจีน สารทจีน ไหว้เจ้า หมู เป็ด ผลไม้ เต็มไปหมดเลย”¹⁵

รูปที่ 4-7, 4-8, 4-9, 4-10 สินค้าในตลาดตรอกหม้อในช่วงเทศกาลตรุษจีน และสินค้าในชีวิตประจำวัน

¹³ สัมภาษณ์ วีระ เชื้ออารีกุลเลิศ, 5 ธันวาคม 2551.

¹⁴ สัมภาษณ์ มาลี เมฆสีประหลาด, 6 มิถุนายน 2552.

¹⁵ สัมภาษณ์ วีระ เชื้ออารีกุลเลิศ, 5 ธันวาคม 2551.

นอกจากนี้สินค้าในตลาดตรอกหม้อยังมีความสัมพันธ์อยู่กับวิถีใน “การอยู่” ของผู้คน คือในเรื่องความเชื่อ ประเพณีต่างๆ ของผู้คนในชุมชน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญของการเปลี่ยนแปลงสินค้าในตลาดตรอกหม้อ สินค้าในตลาดตรอกหม้อจะมีการเปลี่ยนแปลงไปตามเทศกาลต่างๆ ในวันเทศกาลสำคัญแผงขายในตลาดจะมีการเปลี่ยนจากสินค้าที่ขายในทุกวัน เป็น สินค้าที่ใช้ในวันงานเทศกาลช่วงนั้น เช่น ในวันพระ วันไหว้ต่างๆ ไหว้ตรุษจีน เทศกาลไหว้ขนมจ้าง เทศกาลไหว้พระจันทร์ สินค้าอาหารที่ใช้ในพิธีกรรม “ชุดขนมไหว้” “ชุดกับข้าว” “ชุดผลไม้” ตลอดจนสินค้าที่ใช้ในชีวิตประจำวันในเรื่องความเชื่อ การไหว้พระภูมิ เจ้าที่ เช่น ดอกไม้ ขนมหวาน อาหารที่มีส่วนผสมประกอบสีดำสำหรับไหว้ราหู เช่น สาคุเปี้ยกั่วดำ ขนมถั่วแปบ ข้าวเหนียวดำ เจาก้วย ขนมเปียกปูนดำ เป็นต้น สินค้าดังกล่าวมานี้สามารถหาซื้อได้ครบในตลาดตรอกหม้อ นอกจากนี้ในวันพิเศษที่กล่าวมาไม่เพียงแต่สินค้าในตลาดเท่านั้นที่เปลี่ยนแปลง ช่วงเวลาตลาดก็จะมีการเปลี่ยนแปลงคือ เริ่มขึ้นแต่เช้า และตลาดจะวายช้ากว่าวันปกติ (ช่วงเวลา 10.30-14.30น.) บางแผงนั่งขายของตลอดทั้งวัน เช่น แผงขายผลไม้ แผงขายหอย แผงขายกระดาศ และของใช้สำหรับไหว้เจ้า

“...ที่จะกินผลไม้ตามฤดูกาลนะ เลือซื้อของจากแผงนั้น เขาจะขายผลไม้ตามฤดูกาล”¹⁶ “พวกอาหารผลไม้ของจะเปลี่ยนไปตามฤดูกาล”¹⁷

นอกจากการเปลี่ยนแปลงสินค้าไปตามเทศกาลแล้ว ในตลาดตรอกหม้อยังมีสินค้า อาหารที่เปลี่ยนแปลงไปตามฤดูกาลต่างๆ โดยเฉพาะผลไม้ ที่มีให้เลือกหลากหลายตามฤดูกาลต่างๆ การเปลี่ยนแปลงของสินค้าที่ยังสัมพันธ์กับเทศกาลแห่งชีวิต และฤดูกาลธรรมชาติ ทำให้การปรากฏของสินค้าในแผงขายภายในตลาดตรอกหม้อ ในช่วงวัน เดือน ปีต่างๆ สะท้อนภาพวิถีชีวิตของผู้คนที่อาศัยในชุมชนและย่านเป็นอย่างดี ลักษณะสินค้าในตลาดตรอกหม้อจึงสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ของตลาดตรอกหม้อที่สร้างความสัมพันธ์อยู่กับวิถีชีวิต “การกิน” และ “การอยู่” ของผู้คนอย่างแนบแน่น ในความผูกพันนี้ยังนำมาซึ่งประสบการณ์ในการจดจำบรรยากาศภายในตลาดได้ด้วย สินค้าที่หมุนเวียนเปลี่ยนไปตามฤดูกาล และเทศกาลแห่งชีวิตต่างๆ ของผู้คนที่อาศัยอยู่ในชุมชนและย่านนี้ ทำให้ตลาดตรอกหม้อมีบรรยากาศพิเศษเฉพาะตัว เป็นถิ่นที่มีบรรยากาศพิเศษ ที่ผู้คนจดจำ

“ตลาดนี่อย่างที่บอกก็คือว่า ขายทุกวันไม่มีวันหยุด ของเราขายทุกวันไม่มีวันหยุด ของกินของขายเราหาได้เกือบทุกอย่าง เกือบทุกชนิด อาหารการกินมีให้เลือกมากมาย มีตั้งแต่ถั่วย่นแพง ดีไม่ตี มีให้เลือกมากมาย อยากกินอะไรส่วนใหญ่หาได้หมด บางอย่างราคาก็โอเค บางอย่างราคาก็แพงหน่อย ของก็ดี...”¹⁸

“...ที่นี้ตลาดตรอกหม้อ มีของทุกอย่างที่หายากๆ ตลาดอื่นไม่มี ที่นี้มีหมด...”¹⁹ “ตลาดตรอกหม้อ มีทุกอย่างเจริญ มีทุกอย่างคนแถวบ้านหม้อก็มาซื้อที่นี้มันมีทุกอย่าง สะดวกเดินมาได้ไม่ไกล ถ้าไม่มีตรงนี้ก็ไปซื้อไหนแล้ว”²⁰

¹⁶ การไหว้ เป็นธรรมเนียมประเพณีที่ลูกหลานจีนปฏิบัติสืบทอดกันมา ตามความเชื่อที่จะต้องไหว้เจ้า ไหว้เจ้าที่ และบรรพบุรุษ เพื่อเป็นศิริมงคล และนำมาซึ่งความสุขความเจริญของครอบครัว ในปีหนึ่งคนจีนจะมีการไหว้รวมกันทั้งหมด 8 ครั้ง อังใน จีนตรา ก้อนันท์เกียรติ. ตั้งหนั่งเกี้ย. พิมพ์ครั้งที่ 13. (กรุงเทพฯ: แพรวล้านกิมพ์, 2540).

¹⁶ สัมภาษณ์ ครอบครักร้านแพชั่น. ร้านแพชั่นรับตัดเย็บเสื้อผ้า ร้านตั้งอยู่ในพื้นที่สะพานข้ามวัดสุทัศน์ฯ, 22 พฤษภาคม 2552.

¹⁷ สัมภาษณ์ วีระ เชื้ออารีกุลเลิศ, 5 ธันวาคม 2551.

¹⁸ สัมภาษณ์ นาคล บุญสุข, 5 มิถุนายน 2552.

¹⁹ สัมภาษณ์ รัชฎา สุทธิพงษ์, 5 มิถุนายน 2552.

“ป่ามาที่นี้ตอนเด็กมีขนมกินหลาย ๆ ชนิดและผักหญ้าอะไรก็มีและถูก ทุกวันนี้ตลาดนี้ของก็จะครบหมดเลยทั้งอุปโภคและบริโภค อาหาร เครื่องดื่ม ขนมมันเนยสารพัด ตอนเช้ามีผักผลไม้ทุกชนิด กุ้งหอยปูปลาหมึก²¹”

“...ที่จะซื้อของเจ้าประจำ และมีแผงเก็บตกที่มีของแปลกๆ มีอาหารให้ลองทาน”²²

นอกจากความสัมพันธ์ของสินค้าต่อการอาศัยอยู่ของคนในชุมชนแล้ว จากคำบอกเล่าในข้างต้นยังสะท้อนให้เห็นถึงความหลากหลายของสินค้า และอาหารในตลาดตรอกหม้อซึ่ง เป็นแหล่งรวบรวมสินค้าหลากหลายชนิดไว้ด้วยกัน มีสินค้า อาหารที่หาทานได้ยาก เช่น ผักพื้นบ้านที่ผู้ค้านำมาจากภาคอีสาน อาหารจากภาคต่างๆ ตลอดจนสินค้าที่หาทานได้ในเทศกาลหรือฤดูกาลเฉพาะ ความหลากหลายของสินค้าจากหลากหลายแหล่งมารวมกันจึงสร้างเป็นแรงดึงดูดสำคัญให้กับผู้คนทั้งจากละแวกใกล้เคียง และผู้คนจากถิ่นอื่นให้เดินทางเข้ามาจับจ่ายใช้สอยในตลาดตรอกหม้อ นอกจากนี้ความหลากหลายของสินค้ายังเอื้อให้ผู้คนได้แลกเปลี่ยน ลองเลือกรับประทานอาหารที่เดินทางมาจากถิ่นอื่นๆ ที่มีวัฒนธรรมในการกินที่ต่างออกไป ในความเข้าใจนี้ ตลาดตรอกหม้อจึงนำโลก “การกิน” และ “การอยู่” ของผู้คนที่มีความแตกต่างหลากหลายเข้ามาใกล้กัน เข้ามารวมกันเป็นโลกแห่งอาหารการกินของผู้คนที่มีความแตกต่างหลากหลาย ภาพปรากฏของสินค้าในตลาดจึงให้ภาพ “อาหารแห่งชีวิต” “โลกแห่งชีวิต” ที่มีคุณค่าและความหมายสอดคล้องไปกับวิถีชีวิตในการอาศัยอยู่ของผู้คนภายในชุมชน และย่านได้เป็นอย่างดี

รูปที่ 4-11, 4-12, 4-13, 4-14 สินค้า อาหารคาว และอาหารหวานในตลาดตรอกหม้อ

²⁰ สัมภาษณ์ นิพนธ์ ศรีสกุลธรรม, 5 มิถุนายน 2552.

²¹ สัมภาษณ์ รัชฎา สุทธิพงษ์, 5 มิถุนายน 2552.

²² สัมภาษณ์ ครอบครัวร้านเฟ้น. ร้านเฟ้นรับตัดเย็บเสื้อผ้า ร้านตั้งอยู่ในพื้นที่สะพานข้ามวัดสุทัศน์ฯ, 22 พฤษภาคม 2552.

“เขาบอกซื้อที่อื่นเลือกไม่สนุก ซื้อของร้านนี้ เราว่าซื้ออย่างนี้ได้ ถ้าไปซื้อที่อื่นแล้วเราจะไม่กล้า พี่ไปตลาดอื่นที่จะซื้อไม่ถูกเพราะ ‘ฉันใช้แค่นี้ ฉันซื้อแค่นี้’ นะ นึกออกไหม? ความเป็นตลาด ส่วนหนึ่งที่มีลูกค้าเยอะ เป็นเพราะที่นี่มีของที่มีคุณภาพ และแม่ค้าที่ดีอีกส่วนนะ กับการบอกต่อกันตลาดนี้มีของดี ตลาดนี้มีอะไรมั่ง กับการเป็นตลาดที่มีสินค้าที่หลากหลายมากขึ้น มากขึ้น”²³

“ตลาดนี้ ‘ของใช้ได้ดีพอสมควรไม่แพง และเยอะ แต่เขาไม่ให้เลือกและขายไม่แพง...นะ’ ‘ตลาดตรอกหม้อ มีของแบ่งขาย มีของครบทุกอย่างเพียงพอสำหรับเราใช้ชีวิตได้’ มีปลาทะเล มีของครบ”²⁴

นอกจากประเภท และคุณภาพของสินค้าที่หลากหลายแล้ว ข้อสังเกตประการหนึ่ง ในเรื่องรูปแบบการซื้อ-ขายในตลาดตรอกหม้อยังมีรูปแบบการซื้อการขายที่สอดคล้องกับความ “ต้องการ” ของผู้ซื้อที่มีรูปแบบชีวิตที่หลากหลาย สามารถแบ่งซื้อได้ เลือกซื้อได้ตามความต้องการ ซึ่งเป็นลักษณะสำคัญของตลาดที่เติบโตขึ้นจากท้องถิ่น ทางเลือกที่หลากหลาย รูปแบบการซื้อขาย และลักษณะของสินค้าที่หลากหลายจึงนำไปสู่ลักษณะของการกินการอยู่ที่ “พอใช้” “พอกิน” และ “พอเพียง” ในการอาศัยอยู่ของผู้คนในชุมชนและย่าน เป็นตลาดที่ “เลี้ยงปาก-เลี้ยงท้อง”²⁵ ของผู้คนที่ทั้งย่าน

4.2.2 การเดินทางของสินค้ามาสู่ตลาดตรอกหม้อ

จากการจำแนกสินค้าในตลาดตรอกหม้อพบว่าประกอบด้วยสินค้าหลายประเภท โดยส่วนใหญ่เป็นสินค้าประเภทอาหารสด ที่เดินทางมาจากตลาดขายส่งและตลาดขายปลีก ซึ่งกระจายอยู่ทั่วไปในกรุงเทพฯ ได้แก่ ตลาดมหานาค ตลาดปากคลองฯ ตลาดส่งเสริมการเกษตรไทย ตลาดท่าเตียน สะพานปลา รวมถึงตลาดในเขตฝั่งธนบุรี ได้แก่ ตลาดรถไฟ ศาลาน้ำร้อน ตลาดวงเวียนใหญ่และ ตลาดขายส่งในต่างจังหวัดที่พ่อค้าแม่ค้าอาศัยอยู่ ได้แก่ ตลาดขายส่งในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาอยุธยา อ่างทอง เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีสินค้าที่มาจากแหล่งผลิตเฉพาะ ซึ่งขึ้นอยู่กับประเภทสินค้า เช่น ไข่ไก่ มาจากฟาร์มไก่ในจังหวัดราชบุรี ฉะเชิงเทรา เนื้อหมูมาจากโรงฆ่าสัตว์ในจังหวัดนครปฐม ผักพื้นบ้านมาจากหลายจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่น จังหวัดกาฬสินธุ์ การเดินทางมาของสินค้ามีทั้งแบบสายส่งสินค้ามาถึงตลาดตรอกหม้อ และพ่อค้าแม่ค้าเดินทางไปซื้อสินค้าเองตามแหล่งผลิตต่างๆ จากที่กล่าวมาในช่วงต้นสามารถสรุปเป็นลำดับเส้นทางการเดินทางของสินค้ามาสู่ตลาดตรอกหม้อ เพื่อแสดงถึงโครงข่ายของสินค้าในตลาดตรอกหม้อที่มีความสัมพันธ์โยงกับสถานที่ต่างๆ ที่อยู่ภายนอกตลาด ทั้งระยะใกล้และไกลออกไป ดังนี้

- (1) ผู้ค้า → ผลิตสินค้าเองที่บ้าน → ตลาดตรอกหม้อ
- (2) ผู้ค้า → สินค้าจากตลาดขายส่ง → ตลาดตรอกหม้อ
- (3) ผู้ค้า → ตัวแทนจำหน่าย หรือ ตลาดขายส่ง → กลับไปผลิตและตรียมสินค้าที่บ้าน → เดินทางมาขายในตลาดตรอกหม้อ
- (4) แหล่งผลิตสินค้าเฉพาะ → บริการส่งสินค้าถึงตลาดตรอกหม้อ → ผู้ค้าเดินทางมารับสินค้าที่ตลาดตรอกหม้อ

²³ สัมภาษณ์ สุกัญญา ครวันดี, 26 มกราคม 2552.

²⁴ สัมภาษณ์ ครอบครักร้านแพชั่น, ร้านแพชั่นรับตัดเย็บเสื้อผ้า, 22 พฤษภาคม 2552. เน้นคำโดยผู้ศึกษา.

²⁵ สัมภาษณ์ ครอบครักร้านแพชั่น, ร้านแพชั่นรับตัดเย็บเสื้อผ้า, 22 พฤษภาคม 2552. เน้นคำโดยผู้ศึกษา.

แผนที่ 4-2 แผนที่แสดงการเดินทางของสินค้ามาสู่ตลาดตรอกหม้อ

4.3 ความสัมพันธ์ของตลาดตรอกหม้อกับพื้นที่ และเวลา

4.3.1 พื้นที่ภายในย่านกับตลาดตรอกหม้อ

“ตลาดตรอกหม้อติดเข้า ซื่ออาหารกับข้าวไว้กินทั้งวัน หรือ บ่ายๆ เย็นๆ คนก็จะไปที่แพ่งๆ เดินไปซื้อกับข้าวที่ศาลเจ้าพ่อเสือ...”²⁶

จากคำบอกเล่าข้างต้น ประกอบกับการสังเกตการณ์ภาคสนาม จึงเกิดความเข้าใจในเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างตลาดตรอกหม้อและพื้นที่ภายในย่าน ได้ว่า ตลาดตรอกหม้อมีลักษณะเป็น “ชุมทาง” ซึ่งในชวงกลางของตรอกหม้อ เป็นจุดตัดระหว่างตรอกหม้อ และ ซอยสุขา 1 ซึ่งเป็นเส้นทางสัญจร “เดินเท้า” ผ่านไปมาของผู้คนภายในย่าน สามารถเชื่อมต่อไปถึงสถานที่สำคัญ และชุมชนต่างๆ ที่ตั้งอยู่แวดล้อมชุมชนตรอกหม้อได้ ในระยะใกล้ คือ กระทรวงมหาดไทย วัดสุทัศน์เทพวราราม ชุมชนโบสถ์พราหมณ์ ชุมชนสามแพร่ง เสาชิงช้า ศาลว่าการกรุงเทพมหานคร ชุมชนบ้านหม้อ สวนรมณีนาค สวนวังสราญรมย์ วัดราชบพิศ ชุมชนบ้านหม้อ โรงเรียนเบญจมราชาลัย และระยะที่ไกลออกไป คือ ปากคลองตลาด ดิโอสยาม ชุมชนวัดเทพธิดา ชุมชนวัดราชนัคดา ตรอกหม้อ จึงเป็น “ทาง” ที่มีความสำคัญอีกสายหนึ่งภายในย่านในฐานะที่เป็นทางหลักของชุมชน เชื่อมที่ว่างภายในชุมชนเข้าไว้ด้วยกัน และยังทำหน้าที่เป็นทางประสานย่าน-ประสานชุมชนตรอกหม้อกับชุมชนอื่นๆ ให้สามารถ

²⁶ สัมภาษณ์ มาลี เมฆสีประหลาด, 6 มิถุนายน 2552.

เดินทางเชื่อมต่อเนื่องไปทั่วถึงกันได้ทั้งย่าน ในการเชื่อมต่อนี้ได้ทำให้กิจกรรมที่เกิดขึ้นภายในตรอกหม้อ มีความสัมพันธ์กับกิจกรรมในตำแหน่งอื่นๆ ของย่าน ในลักษณะของการไหลเวียนกิจกรรม และการใช้สอยที่วางอย่าง สืบเนื่องถึงกันและกัน ด้วยเหตุดังกล่าวข้างต้นตำแหน่งการเกิดขึ้นของตลาดตรอกหม้อ จึงมีความสัมพันธ์กับกระแส การเดินทางไหลเวียนของผู้คน (flow of life) ภายในย่าน ตลาดตรอกหม้อซึ่งเป็นตลาดระดับชุมชนจึงเกิดขึ้นและ เติบโตอยู่ใน “ชุมทางภายใน” หรือ “ถิ่นภายใน” เพื่อสอดคล้องกับกระแสการเดินทางของผู้คนที่อาศัยอยู่ในชุมชนต่างๆ ภายในย่าน

“เดี๋ยวนี้ตลาดตรอกหม้อเป็นที่เลี้ยงปาก เลี้ยงท้องของแถวนี้เลย ใครๆ ก็มา...”²⁷

“...เรียกว่าในละแวกนี้ ไปจนถึงประปาแม่น้ำศรีเก่านะ และแถวสะพานหัน ปากคลองตลาด บางคนยังมา ซื้อกับข้าวที่ตลาดตรอกหม้อ...”²⁸

จึงอาจกล่าวได้ว่าลักษณะสำคัญในเรื่องตำแหน่งที่ตั้งของตลาดตรอกหม้อที่มีลักษณะเป็น “ชุมทาง” นี้จึง เอื้อให้เกิดการปะทะประสานกันระหว่าง ผู้คน สินค้า เวลาและพื้นที่ เกิดเป็นตลาดของชุมชน ตลาดของย่านใน ปัจจุบัน

แผนที่ 4-3 แผนที่แสดงโครงข่ายเส้นทางการเดินเท้าของผู้คนภายในย่านมาสู่ตลาดตรอกหม้อ

²⁷ สัมภาษณ์ ครอบครัวร้านแฟชั่น. ร้านแฟชั่นรับตัดเย็บเสื้อผ้า ร้านตั้งอยู่ในพื้นที่สะพานข้ามวัดสุทัศน์ฯ, 22 พฤษภาคม 2552.

²⁸ สัมภาษณ์ รัชฎา สุทธิพงษ์, 5 มิถุนายน 2552.

หากพิจารณาดำเนินที่ตั้งโดยเฉพาะตลาดนัด ตลาดสด ที่มีการรวมตัวกันเป็นชุมชนค้าขายของแผงขาย หาบเร่ รถเข็นต่างๆ มักเกิดขึ้นใน ตำแหน่งที่เป็นทางร่วม-ทางแยกหรือชุมทาง ซึ่งชุมทางต่างๆ จะเป็นทั้งจุดนัดพบของผู้คนเป็นเส้นทางที่ผู้คนสัญจรผ่าน หรือ มีกระแสการเดินทางไหลเวียน ของผู้คนเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและเข้มข้น “flow of life” ดังนั้นในชุมทางต่างๆ “flow of space” จึงมักพบว่า มี “ตลาด” เกิดขึ้น.

4.3.2 เวลาภายในย่านกับตลาดตรอกหม้อ

จากการสังเกตการณ์ในภาคสนาม พบว่ากระแสการเดินทางไหลเวียนของผู้คนตามเส้นทางต่างๆ ภายในชุมชนและย่านมีความเข้มข้นแตกต่างกันไปในแต่ละช่วงเวลา โดยสามารถแบ่งความเข้มข้นของกิจกรรมที่เกิดขึ้นบนระบบทางภายในย่านได้ 3 ช่วงเวลาดังนี้ ช่วงเช้า (03.30-10.30น.) ช่วงสาย-บ่าย(10.30-14.30น.) และช่วงเย็น (14.30-19.30น.)

(1) **ช่วงเช้า (03.30-10.30น.):** ความเข้มข้นของกิจกรรมจะอยู่ภายในตรอกซอย ซึ่งเกิดจากการเดินทางของผู้คนในช่วงเช้ามืด และเวลา 03.30น. เป็นช่วงที่ตลาดตรอกหม้อเริ่มมีผู้ค้าทั้งในและนอกถิ่นเดินทางเข้ามาตั้งแผงขายในตรอกหม้อ สำหรับการเดินทางไหลเวียนของผู้คน และความเข้มข้นของกิจกรรมที่รองลงมา ได้แก่ ทางที่เชื่อมไปสู่ วัด สวนสาธารณะ ลานคนเมือง ดังนั้นในช่วงเช้า การเดินทางไหลเวียนของผู้คนจะเกิดขึ้นในทางตรอกซอยต่างๆ ซึ่งเกิดขึ้นจากการเดินทางด้วยเท้าเข้ามาในตลาดตรอกหม้อ เชื่อมโยงกับการเดินทางไปออกกำลังภายในสวนรมย์มณีนาถ และสวนวังสราญรมย์ของผู้คนภายในย่าน

(2) **ช่วงสาย-บ่าย (10.30-14.30น.):** ความเข้มข้นของกิจกรรม และการเดินทางไหลเวียนของผู้คนจะเริ่มเคลื่อนไปที่ตลาดนัดในซอยสุชา 2 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ตลาดนัดเริ่มคึกคักมากขึ้น ในขณะที่ตลาดตรอกหม้อจะเริ่มวายลงดังนั้น กระแสการเดินทางไหลเวียนของผู้คนจะย้ายไปในทางที่เชื่อมต่อระหว่างหน่วยงานต่างๆ กับตลาดนัดซอยสุชา 2

(3) **ช่วงเย็น (14.30-19.30น.):** ความเข้มข้นของกิจกรรม (nodes) จะกระจายไปตามจุดตัด จุดเชื่อมภายในตรอก ซอย และจะกระจายอยู่ทั่วไปตามทางร่วมทางแยกใหญ่ของย่าน ซึ่งจะประกอบด้วย ร้านอาหาร ชุมทางรถเข็นเพื่อสอดรับกับกระแสการเดินทางไหลเวียนของผู้คนซึ่งส่วนใหญ่เกิดจากผู้คนที่เดินทางผ่านเข้ามาในย่าน ช่วงเย็น ช่วงเวลา 14.00-19.30น. ชุมทางขายอาหารตอนเย็น จึงเกิดขึ้นตรงจุดตัด จุดแยกใหญ่ของย่านในบริเวณถนนเฟื่องนคร ย่านสามแพร่ง ศาลเจ้าพ่อเสือ เพื่อรองรับลูกค้าส่วนใหญ่เป็นลูกค้าชาวกร ซึ่งเป็นคนนอกชุมชนเดินทางผ่านเข้ามาในย่าน โดยอาศัยถนนบำรุงเมือง และถนนเฟื่องนครซึ่งมีลักษณะเป็น จุดตัด จุดเชื่อม สำคัญเดินทางเชื่อมไปสู่ถนนสายสำคัญต่างๆ ได้แก่ ถนนราชดำเนินกลาง ถนนมหาไชย ถนนสนามไชย และถนนเจริญกรุง

กระแสการเดินทางไหลเวียนของผู้คนในทางตรอก ซอยภายในย่านช่วงเช้า มีผู้คนเดินทางจากที่ต่างๆ มายังตลาดตรอกหม้อ รูปที่ 4-15, 4-16 บรรยายภาพกระแสการเดินทางในตรอก ซอยภายในย่านช่วงเช้า

การศึกษาความสัมพันธ์ของตลาดตรอกหม้อกับพื้นที่ และเวลา จึงทำให้เข้าใจได้ว่าในด้าน “เวลา” ตลาดตรอกหม้อเป็นตลาดเช้า เกิดขึ้นตั้งแต่เช้ามืด และวายไปในตอนสาย (ช่วงเวลา 03.00-10.30น.) เป็นแหล่งบริการอาหารการกิน ในชีวิตประจำวันให้กับผู้คนที่ทั้งในระดับชุมชน และในระดับย่าน ในด้าน “พื้นที่” ลักษณะของพื้นที่ของตรอก

หม้อ มีลักษณะเป็น “ชุมชน” เป็นที่ชุมนุมของทางต่างๆ ทั้งระบบทางเดินเท้า(ภายใน) และระบบทางเดินรถ (ภายนอก) ซึ่งสามารถเดินทางเชื่อมโยงไปยังชุมชนต่างๆ ในย่านที่ตั้งอยู่ทั้งระยะใกล้ และระยะไกลออกไปได้ เช่น ชุมชนโบสถ์พราหมณ์ ชุมชนเฟื่องทอง-ตรอกวิสูตร ชุมชนแพ่งภูธร และชุมชนซอยสระสงง ซอยลงท่า ซอยหน้าวังที่อยู่บริเวณด้านหลังวัดสุทัศน์ และย่านต่างๆ ในละแวกนี้ รวมทั้ง สถานที่สำคัญต่างๆ ได้แก่ กระทรวงมหาดไทย วัดราชบพิธ กรมแผนที่ทหาร สวนสราญรมย์ สวนรมย์มณีนาถ วัดสุทัศน์เทพวราราม และศาลาว่าการ กรุงเทพมหานคร จุดนี้เองที่ทำให้ “ตรอกหม้อ” เป็นชุมชนของคนเดินเท้าสายสำคัญภายในย่าน

โดยสรุป จากการศึกษาความสัมพันธ์ของตลาดตรอกหม้อกับบริบทแวดล้อมผ่านองค์ประกอบสำคัญของตลาด ประกอบด้วย ผู้คน สินค้า พื้นที่และเวลา จะเห็นได้ว่าตลาดตรอกหม้อได้สร้างความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับบริบทแวดล้อม ในหลายระดับทั้งในระดับเมือง ย่าน ชุมชน และผู้คนไว้อย่างแนบแน่น การศึกษาในบทนี้จึงเป็นการศึกษาในภาพรวมความสัมพันธ์ของตลาดตรอกหม้อกับบริบทแวดล้อมในระดับใหญ่ภายนอกตัวตลาด ในบทถัดไปจะทำการศึกษาในระดับเล็กภายในตลาด โดยจะทำการศึกษามิติทางกายภาพ และมิติทางกิจกรรมการใช้สอยที่ว่างในตลาดตรอกหม้อ เพื่อนำสู่การศึกษาในมิติทางความหมายการใช้สอยที่ว่างภายในตลาดตรอกหม้อ ในบทถัดไป

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การวิเคราะห์มิติทางกายภาพ มิติทางกิจกรรม การใช้สอยที่ว่างในตลาดตรอกหม้อ

จากการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของตลาดตรอกหม้อกับบริบทแวดล้อมผ่านองค์ประกอบสำคัญของตลาด ประกอบด้วย ผู้คน สินค้า พื้นที่และเวลา ในบทนี้ จะทำการวิเคราะห์มิติทางกายภาพ และมิติทางกิจกรรมในการใช้สอยที่ว่างในตลาดตรอกหม้อที่ปรากฏขึ้นหลังจากกระบวนการปรับปรุง และสร้างรูปแบบของตลาดตรอกหม้อ¹ ในการวิเคราะห์มิติทางกายภาพและมิติทางกิจกรรมในบทนี้ได้อาศัยการศึกษาเชิงสังเคราะห์จากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ และสถานการณ์การใช้สอยที่ว่างในตลาดตรอกหม้อ ประกอบกับแนวคิดจิตวิทยาสถาปัตยกรรม ร่วมกับข้อเขียนในหนังสือ The Hidden dimension ของ Edward T. Hall² มาเป็นแนวคิดในการวิเคราะห์ประเด็นการศึกษาต่างๆ โดยแบ่งหัวข้อการศึกษาไว้ดังนี้ การใช้สอยที่ว่างในตลาดตรอกหม้อ การแบ่งที่ว่างสำหรับตั้งแผงขายในตลาดตรอกหม้อ การวิเคราะห์ร้านค้า-แผงขายในตลาดตรอกหม้อ และการวิเคราะห์รูปแบบสินค้าในตลาดตรอกหม้อ

5.1 การใช้สอยที่ว่างในตลาดตรอกหม้อ

การนำเสนอในหัวข้อนี้เพื่อแสดงถึงแบบแผนการใช้สอยที่ว่างภายในตรอกหม้อตลอดทั้งวันตั้งแต่ช่วงเช้ามืด (03.30 น.) จนถึงช่วงเย็น (19.30น.) โดยแบ่งการใช้สอยที่ว่างภายในตรอกหม้อออกเป็นสามช่วงเวลา³ ดังนี้ ช่วงเช้า เวลา 03.30น-10.30น. ช่วงสาย-บ่าย เวลา10.30น.-14.30น. และช่วงเย็น เวลา 14.30น.-19.30น.

¹ รูปแบบเฉพาะตัวของตลาดตรอกหม้อ เกิดจากการปรับตัวของตลาดจาก “โรงตลาด” ออกมาสู่ “ตรอก” กล่าวคือ เป็นการปรับเปลี่ยนจากตลาดสดที่ประกอบกิจกรรมการค้าขายอยู่ใน “โรงตลาด” ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ถูกออกแบบมาเพื่อรองรับการใช้สอยในกิจกรรมเฉพาะเพียงอย่างเดียว พื้นที่ภายในโรงตลาดจึงมีลักษณะการตัดขาดหรือ การแยกกิจกรรมการใช้สอยออกจากโลกแวดล้อม – (มนุษย์ในความสัมพันธ์กับโลกแบบสังคมปิตุลาภคิน (patriarchal society)) มาสู่ “ตรอก” ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ไม่ได้ออกแบบมาเพื่อรองรับกิจกรรมตลาด ดังนั้นผู้คนในตลาดตรอกหม้อจึงเริ่มหันกลับ มาทำความเข้าใจ และสร้างความสัมพันธ์ร่วมกับโลกแวดล้อมอีกครั้ง – (มนุษย์ในความสัมพันธ์กับโลกแบบมาตุลาภคิน (matriarchal society)). ดูรายละเอียดเกี่ยวกับสังคมทั้งสองรูปแบบนี้ในหัวข้อ “สาระและลักษณะสังคมมาตุลาภคิน” ใน บทที่ 2.

² The Hidden Dimension (1966) เขียนขึ้นในช่วงกลางของปี ค.ศ. 1950 (พ.ศ. 2493) โดยนักมานุษยวิทยาชื่อว่า Edward T. Hall, Edward T. The Hidden Dimension. (New York: Anchor Books, 1990).

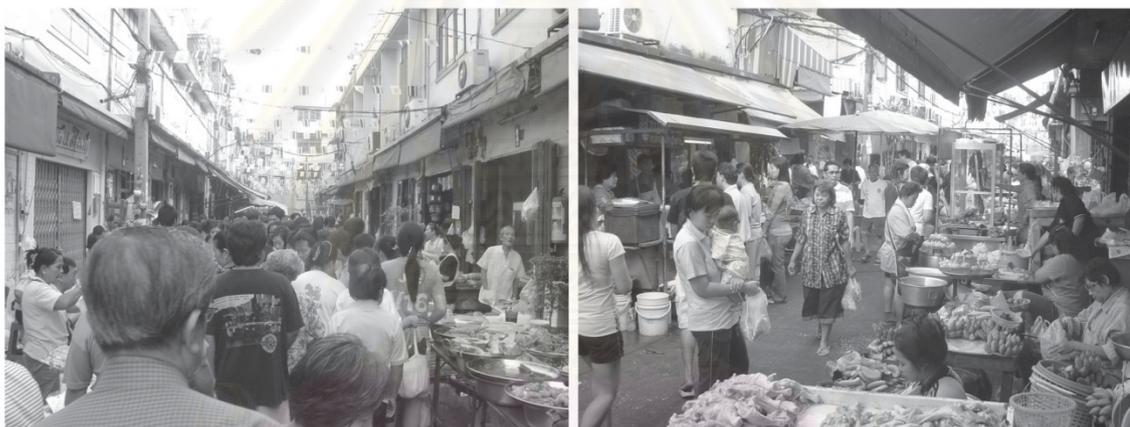
³ จากการสังเกตการณ์ภายในตรอกหม้อตามจุดต่างๆ โดยเฉพาะในช่วงเวลาของ “ตลาด” พบว่าไม่สามารถแบ่งการเปลี่ยนแปลงการใช้สอยที่ว่างออกเป็นช่วงเวลา และกำหนดรูปร่างของการเปลี่ยนแปลงให้เป็นขอบเขตที่แน่นอนได้ เนื่องจากว่าที่ว่างภายในตรอกหม้อมีการจัดการอย่างอิสระ และเป็นการใช้สอยที่ว่างในลักษณะชั่วคราว จึงทำให้มีการเปลี่ยนแปลงที่ว่างเกิดขึ้นเสมอ.

อ้างอิงจากแผนที่กรุงเทพมหานคร ปีพ.ศ.2550 และจากการสังเกต

การเปลี่ยนแปลงการใช้สอยที่ว่างภายในชุมชนตรอกหม้อ 3 ช่วงเวลา ช่วงเช้า-สาย-บ่าย และเย็นตามลำดับ
แผนที่ 5-1, 5-2, 5-3 แผนที่แสดงการเปลี่ยนแปลงการใช้สอยที่ว่างภายในชุมชนตรอกหม้อ

5.1.1 การใช้สอยที่ว่างในช่วงเช้า

รูปที่ 5-1, 5-2 การใช้สอยที่ว่างในตลาดตรอกหม้อ ช่วงเช้า เวลา 03.30 -10.30น.

ช่วงเช้า หรือช่วงเวลา “ตลาดเช้า”¹ ตลาดเช้าเริ่มขึ้นตั้งแต่ช่วงเวลา 03.30-10.30 น. หรือที่พ่อค้าแม่ค้าเรียกว่า “รอบเช้า” เป็นช่วงเวลาในตลาดตรอกหม้อและตลาดนัดในซอยสุขา 2 เริ่มขึ้น ช่วงเวลานี้เป็นช่วงที่พ่อค้าแม่ค้าที่อาศัยอยู่ในตรอกหม้อและจากถิ่นอื่นเริ่มทยอยเข้ามาตั้งแผงขายและเตรียมสินค้าในตรอกหม้อ ตั้งแต่ช่วงเวลาประมาณ 03.30 น. ไปจนถึงเวลาประมาณ 06.00 น. ประกอบด้วยแผงขายทั้งลักษณะกึ่งตายตัว (semifixed-features) และแบบเคลื่อนที่ (mobile features) จะทยอยจัดตั้งเรียงไปทางด้านหน้าห้องแถว และริมตรอกหม้อ แผงขายแต่ละแผงจะใช้เวลา และที่ว่างในการเตรียมสินค้า และตั้งแผงขายแตกต่างกัน โดยจะขึ้นอยู่กับประเภทของสินค้า เช่น แผงขายผัก ผลไม้ เนื้อหมู สัตว์น้ำจืดและทะเล จะเริ่มเข้ามาตั้งแผงก่อนแผงขายสินค้าชนิดอื่นๆ เนื่องจากต้องเตรียมและตกแต่งสินค้า หลังจากนั้นจะตามด้วยแผงขายอาหารสำเร็จรูป และแผงขายสินค้าสำเร็จรูปอื่นๆ ที่ไม่ต้องการการ

¹ การเกิด “ตลาดเช้า” และ “ตลาดบ่าย” ในตรอกหม้อ เกิดขึ้นในเวลาพร้อมกัน และได้แยกตลาดออกจากกันโดยอาศัยประเภทของสินค้าและการสังเกตความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายในตลาด คือ ความเข้มข้นของกิจกรรมภายในตลาดที่จะค่อยๆ ย้ายจากพื้นที่ของ “ตลาดเช้า” ในตรอกหม้อ หรือซอยเทศา เข้าสู่พื้นที่ “ตลาดบ่าย” ซอยสุขา 2 นอกจากนี้ยังมีการเปลี่ยนแปลงแผงขายในตลาดเช้า ที่ส่วนใหญ่เป็นแผงขายของสด เช่น ผัก ปลา สัตว์น้ำจืดเค็ม เนื้อสด เริ่มทยอยหายไป และเริ่มมีแผงขายชุดใหม่ ที่ขายสินค้าประเภทของใช้ เสื้อผ้า อาหาร เข้ามาตั้งแทนที่.

เตรียมซึ่งสามารถนำมาจัดวางขายได้ทันที ดังนั้นแผงขายในตลาดตรอกหม้อจึงไม่ได้ตั้งแผงขึ้นพร้อมกัน แต่มีการตั้งขึ้นตามจุดต่างๆ ในลักษณะค่อยๆ เกิดขึ้น

สิ่งที่น่าสนใจในการใช้สอยที่ว่างในช่วงเวลานี้คือแผงขายแบบเคลื่อนที่ (mobile features) จะรวมกลุ่มจัดเตรียมสินค้าอยู่รวมกันในบริเวณทางเข้าตรอกหม้อ โดยอาศัยแสงไฟจากร้านสะดวกซื้อ ห้องแถวและในบริเวณที่ว่างที่มีแสงสว่างภายในตรอกและ ในบริเวณทางเข้าตรอก หรือริมถนน ก่อนเข้ามาจอดในที่ตั้งขายประจำ การใช้สอยที่ว่างในลักษณะนี้จึงเอื้อให้แผงขายแบบกึ่งตายตัว (semifixed-features) ที่ต้องการที่ว่างในการขนสินค้า และจัดเตรียมสินค้าได้อาศัยยืมใช้สอยที่ว่างแบบชั่วคราวจากแผงขายที่ยังไม่เข้ามาตั้ง เช่นเดียวกับร้านค้าที่ต้องเปิดบริการให้กับลูกค้าที่เป็นพ่อค้า แม่ค้าแผงขาย ก็จะเปิดร้านก่อนร้านค้าอื่นๆ เช่น ร้านน้ำแข็งที่จะบริการน้ำแข็งให้กับแผงขายของสด แผงขายเนื้อสด และร้านขายเครื่องดื่ม

การตั้งแผงขายจะใช้เวลาตั้งแต่ 03.30 น. ไปจนถึงช่วงเวลาประมาณ 05.30 น. ซึ่งเป็นเวลาที่ท้องฟ้าเริ่มสว่าง จึงเริ่มมีลูกค้าทยอยเดินทางเข้ามาจับจ่ายใช้สอยในตลาดตรอกหม้อ สำหรับช่วงเวลาที่ลูกค้าหนาแน่นมากที่สุดคือช่วงเวลา 06.00-09.00 น. ในช่วงนี้ความหนาแน่นของผู้คน และความเข้มข้นของกิจกรรมจะกระจายอยู่ภายในบริเวณตลาดตรอกหม้อ

5.1.2 การใช้สอยที่ว่างในช่วงสาย-บ่าย

ตลาดตรอกหม้อเริ่มวายในช่วงสาย ในบางแห่งจะมีแผงขายชุดใหม่เข้ามาตั้งแทนที่ รูปซ้ายคือ ช่วงเช้าเป็นแผงขายผักและแผงขายเต้าฮวย รูปขวาคือ ช่วงสายเปลี่ยนเป็นรถเข็นขายก๋วยเตี๋ยว. รูปที่ 5-3, 5-4 การใช้สอยที่ว่างในตลาดตรอกหม้อ ช่วงสาย-บ่าย เวลา 10.30-14.30น.

ช่วงสาย-บ่าย เป็นช่วงเวลาที่ตลาดตรอกหม้อวาย เปลี่ยนจาก “ตลาดเช้า” เข้าสู่ “ตลาดบ่าย” ในช่วงเวลาประมาณ 10.30-14.30 น. หรือที่ผู้ค้าเรียกว่า “รอบบ่าย” ในช่วงนี้เป็นช่วงที่แผงขายและที่ว่างในตลาดตรอกหม้อเริ่มมีการเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะ แผงขายของสด ผักสด เนื้อสด สัตว์น้ำ อาหารสำเร็จรูป จะเริ่มค่อยๆ เก็บแผงหรือยุบรวมแผงให้มีขนาดเล็กลง เพื่อยกที่ว่างให้กับแผงขายชุดใหม่ที่กำลังจะเข้ามาแทนที่ แผงขายในรอบนี้จะขาย

แผงขาย และที่ว่างที่มีการเปลี่ยนแปลงจะขึ้นอยู่กับตำแหน่ง หรือที่ผู้ค้าเรียกว่า “ทำเล” ที่สามารถแบ่งการค้าขายได้มากกว่า 1 รอบ คือ “รอบเช้า” เวลาตั้งแต่ ตลาดเช้าเริ่มในตอนเช้ามีตจนถึงเวลาประมาณ 10.30 น. และ “รอบบ่าย” คือ 10.30-14.-30 น. ช่วงเวลาที่ตลาดสดเข้าค่อยๆ หายไปเหลือเพียงตลาดบ่าย ขายเสื้อผ้า ของใช้ เครื่องอุปโภคและอาหาร นอกจากนี้ในบริเวณจุดเชื่อม จุดตัดภายในตรอกหม้อเจ้าของที่ยังสามารถแบ่งเช่าได้เป็น 3 ช่วงเวลา คือเพิ่ม “รอบเย็น” ขึ้น ตั้งแต่เวลา 14.30-19.30 น.

สินค้า ประเภทเครื่องอุปโภค เสื้อผ้า อาหาร และของใช้ทั่วไป เพื่อบริการสินค้า และอาหารให้กับกลุ่มลูกค้าที่เปลี่ยนจากลูกค้าภายในย่านที่เข้ามาจับจ่ายของสด อาหารสดในช่วงตลาดเช้า เปลี่ยนเป็นกลุ่มลูกค้าพนักงาน ข้าราชการ ในหน่วยงานราชการที่ตั้งอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกับตลาดตรอกหม้อ ได้แก่ กระทรวงมหาดไทย สภาหอการค้าไทย กรมแผนที่ทหาร ที่จะเดินทางเข้ามาจับจ่ายสินค้า และเข้ามารับประทานอาหารในช่วงเวลาพักกลางวันตั้งแต่ช่วงเวลา 12.00-13.00 น.

ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้พื้นที่ในบริเวณที่อยู่ใกล้เคียงหรือเป็นเส้นทางที่สามารถเดินเชื่อมไปยังหน่วยงานต่างๆ มีการแบ่งช่วงเวลาในการแบ่งเช่าที่ว่างออกเป็น 2 ช่วงเวลา คือ “รอบเช้า” ตั้งแต่เช้ามีด 03.30-10.30 น. แผงขายชุดแรกในช่วงเวลาตลาดเช้า โดยส่วนใหญ่เป็นแผงขายของสด และ “รอบบ่าย” ตั้งแต่เวลาประมาณ 10.30-14.30 น. แผงขายชุดที่สองโดยส่วนใหญ่เป็นแผงแบบเคลื่อนที่ (mobile features) สินค้าส่วนใหญ่เป็น อาหาร และเครื่องอุปโภค สำหรับแผงขายที่ไม่มีแผงขายมาแทนจะเริ่มทยอยเก็บแผงลงในช่วงเวลาประมาณ 10.30-13.00 น. อย่างไรก็ตาม ช่วงเวลาเก็บแผงขายในตลาดตรอกหม้อมีเวลาเก็บแผงไม่แน่นอน จะขึ้นอยู่กับสินค้า จำนวนลูกค้าในตลาดและผู้ให้เช่าที่ที่ประณีประนอมให้ขายต่อได้ รวมทั้งสภาพอากาศ การทยอยหายไปของแผงขายจะเริ่มขึ้นตั้งแต่บริเวณต้นตรอกหรือในบริเวณที่เคยเป็นโรงตลาดเดิมเรื่อยไปจนถึงบริเวณจุดตัดกลางตรอก (แผนที่ 5-2) ในรอบบ่ายความหนาแน่นของผู้คน และความเข้มข้นของกิจกรรมตลาดจะค่อยๆ ย้ายจากตรอกหม้อมาสู่ซอยสุขา 2 เป็นช่วงเวลา “ตลาดบ่าย” หรือที่ผู้คนเรียกกันว่า “ตลาดซอยละลายทรัพย์”

5.1.3 การใช้สอยที่ว่างในช่วงเย็น

รูปที่ 5-5, 5-6 การใช้สอยที่ว่างในตลาดตรอกหม้อ ช่วงเย็น เวลา 14.30-19.30 น.

ช่วงเย็น หรือ “ยามเย็น” เป็นช่วงเวลาตลาดบ่ายเริ่มวางลงตั้งแต่ช่วงเวลา 13.30-14.30 น. หากแผงขายจะเริ่มทยอยจัดเก็บแผงไปเกือบหมด เหลืออยู่เพียงไม่กี่แผงที่ยังอยู่ขายต่อ โดยได้ปรับขนาดของแผงขายให้มีขนาดเล็กลงเพื่ออยู่ขายของที่เหลือต่อไป จนถึงเย็น โดยส่วนใหญ่จะเป็นแผงขายของสดที่ไม่สามารถเก็บของไว้ขายในวันต่อไปได้ เช่น ผักสด ผลไม้สด ยกเว้นในวันสำคัญ เช่น วันพระหรือวันออกสลากกินแบ่งของรัฐบาล จะมีแผงขายดอกไม้สด และแผงขายพวงมาลัย แผงขายหอย ตั้งแผงขายอยู่ตลอดทั้งวัน

ในช่วงเวลานี้ที่ว่างภายในตรอกหม้อจะค่อยๆ เปลี่ยนกลับคืนเป็นเส้นทางสัญจรผ่านของผู้คนในชุมชน เป็นเส้นทางที่ผู้คนที่พักอาศัยอยู่ในย่านใช้เดินผ่านไปมา เพื่อเดินเชื่อมไปยังชุมชน และย่านใกล้เคียง ณ จุดนี้จึงเข้าใจได้ว่า “ตรอกหม้อ” เป็น “ทางคน” เดิน มากกว่าจะเป็น “ทางรถ” โดยทั่วไปจะมีรถผ่านเข้า-ออก เฉพาะในช่วงเช้า (ช่วงเวลา 04.00-05.00 น.) ซึ่งเป็นช่วงที่แผงขายเริ่มทยอยเข้ามาติดตั้ง และตอนบ่ายหลังจากที่ตลาดวาย และตอนหัวค่ำ

(ช่วงเวลา 14.30-19.30 น.) รถที่ขับผ่านเข้ามาในตรอกห่มื่อส่วนใหญ่จึงเป็นรถของคนในชุมชนตรอกห่มื่อ จะขับเข้ามาจอดบริเวณที่ว่างด้านหน้าห้องแถวในช่วงตลาดวาย นอกจากนี้แล้วจะเป็นรถขนส่งสินค้าของพ่อค้าแม่ค้าที่เข้ามาในตอนตลาดเริ่ม (03.30น.) และเข้ามารับสินค้า และแผงขายในช่วงตลาดวาย (13.30น.)

ในช่วงเย็น ความเข้มข้นของกิจกรรมค้าขายจะกระจายไปตามบริเวณจุดตัด จุดเชื่อมภายในตรอก เช่น ทางเข้าตรอกจะมีบรรยากาศคึกคัก จากร้านชำ ร้านสะดวกซื้อที่เปิดบริการตลอด 24 ชั่วโมง ประกอบด้วยพ่อค้าแม่ค้าหาบเร่รถเข็นขายอาหาร เช่น อาหารอีสาน ปลาเผา ไม้กรอกอีสาน เข้ามาเช่าที่ต่อในรอบเย็น ร่วมกันกับแผงที่อยู่ขายต่อเนื่องมาจากตลาดรอบเช้า แผงขายในรอบนี้จึงมีช่วงเวลาตั้งแผงตั้งแต่ช่วง 14.30-19.30 น.

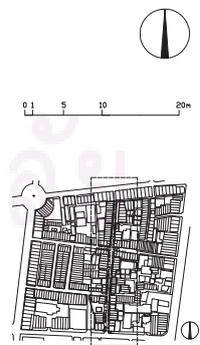
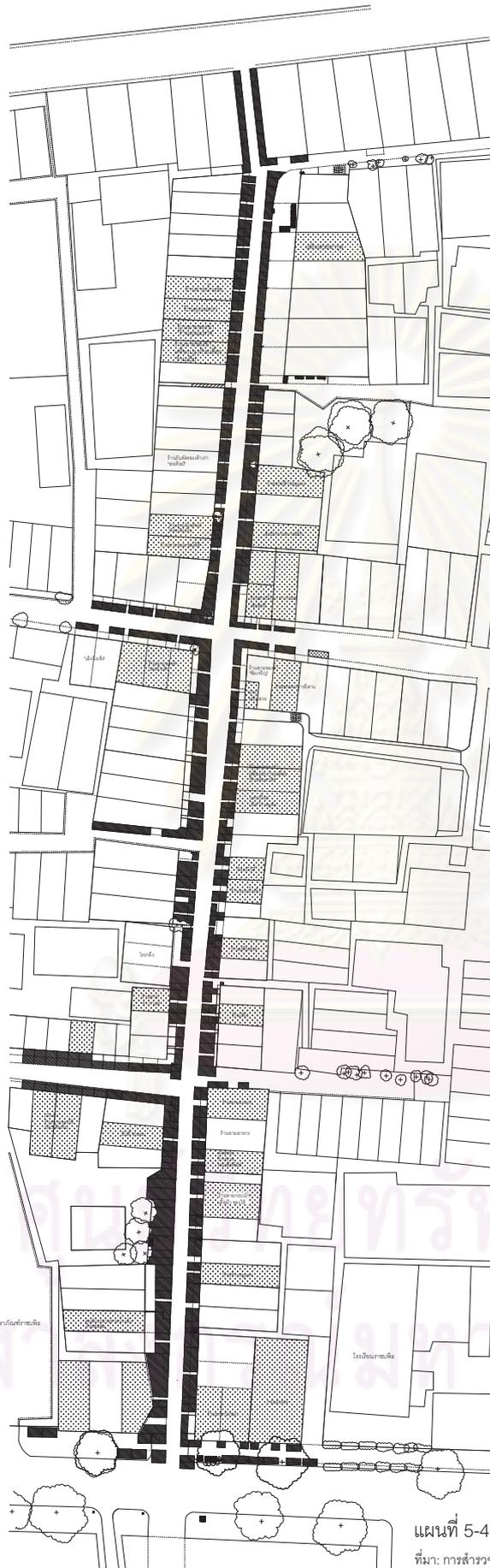

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ช่วงเช้า : 03.30 - 10.30 น.

ห้องแถวร้านค้า

แผงขาย

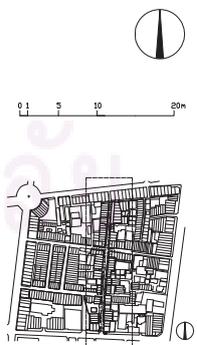

แผนที่ 5-4 แผนที่แสดงการใช้สอยที่ว่างในตลาดตรอกหม้อช่วงเช้า
ที่มา: การสำรวจภาคสนามในช่วงเดือนมกราคม ปีพ.ศ. 2552

ช่วงสาย-บ่าย : 10.30 - 14.30 น.

ห้องแถวร้านค้า

แผงขาย

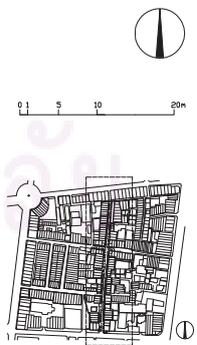

แผนที่ 5-5 แผนที่แสดงการใช้สอยที่วางในตลาดตรอกหม้อช่วงสาย-บ่าย
ที่มา: การสำรวจภาคสนามในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ ปีพ.ศ. 2552

ช่วงเย็น : 14.30 - 19.30 น.

ห้องแถวร้านค้า

แผงขาย

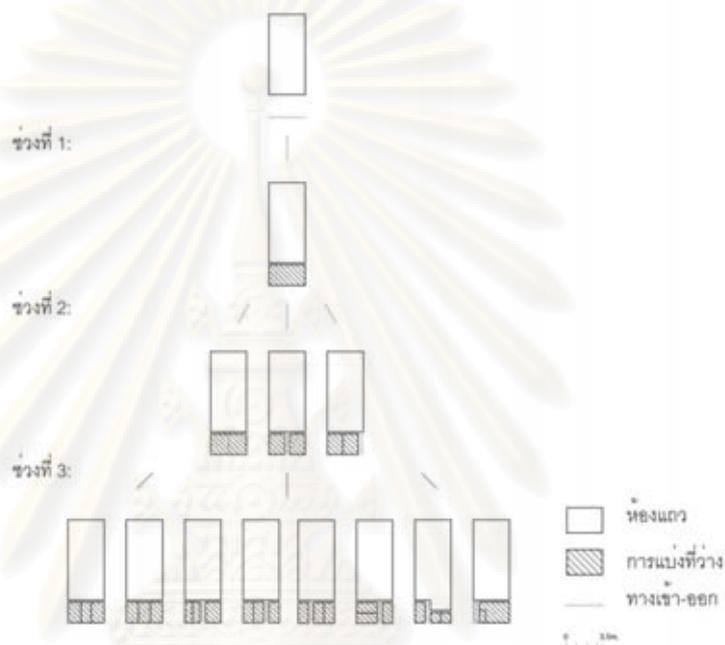

แผนที่ 5-6 แผนที่แสดงการใช้สอยที่ว่างในตลาดตรอกหม้อช่วงเย็น
ที่มา: การสำรวจภาคสนามในช่วงเดือนมกราคม ปีพ.ศ. 2552

5.2 การแบ่งที่ว่างสำหรับตั้งแผงขายในตลาดตรอกหม้อ

5.2.1 พัฒนาการการแบ่งที่ว่างสำหรับตั้งแผงขาย

หากพิจารณารูปแบบในการแบ่งที่ว่างสำหรับตั้งแผงขายที่เกิดขึ้นตั้งแต่ในช่วงการเติบโตของตลาดตรอกหม้อจนถึงช่วงปัจจุบัน (ช่วงปี พ.ศ. 2520-ปัจจุบัน) สามารถแบ่งพัฒนาการของการเกิดรูปแบบการแบ่งที่ว่างในบริเวณด้านหน้าห้องแถวในตลาดตรอกหม้อ ได้เป็น 3 ช่วง ดังนี้

รูปที่ 5-7 การแบ่งที่ว่างสำหรับตั้งแผงขายในตลาดตรอกหม้อ

(1) **ช่วงที่ 1: การแบ่ง 1 ช่อง** เป็นช่วงแรกๆ ที่เริ่มมีการปรับใช้ที่ว่างในบริเวณด้านหน้าห้องแถวเพื่อตั้งแผงขาย ซึ่งเป็นช่วงหลังจากตลาดตรอกหม้อย้ายออกมาจากโรงคั่ว พ่อค้า แม่ค้า ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวตรอกหม้อจึงเริ่มกลับมาตั้งแผงขายในบริเวณด้านหน้าห้องแถวของตัวเอง ดังนั้นการแบ่ง 1 ช่องโดยส่วนใหญ่จึงเป็นแผงขายของพ่อค้าแม่ค้าชาวตรอกหม้อ ในช่วงนี้จึงเป็นช่วงเริ่มต้นการใช้สอยที่ว่างริมตรอกและบริเวณด้านหน้าห้องแถวเป็นตลาด

(2) **ช่วงที่ 2: การแบ่ง 2 ช่อง** เป็นช่วงเริ่มแบ่งที่ว่างด้านหน้าห้องแถว และริมตรอกให้สำหรับ พ่อค้าแม่ค้าหาบเร่ รถเข็น หรือ “ผู้ค้าขจร” “พ่อค้าแม่ค้าหมุน” ให้เช่าตั้งแผงขายทั้งแบบเช่าประจำ และแบบชั่วคราว โดยเจ้าของห้องแถว จะเริ่มจากการแบ่งที่ว่างด้านหน้าห้องแถวทั้งหมด จาก 1 ส่วนออกเป็น 2 ส่วน “แบ่งครึ่งและจะเว้นทางเดินนิดหน่อยอยู่ตรงกลาง...ถ้าแบ่งน้อยกว่านี้ก็ทำอะไรไม่ได้”¹ จากคำบอกเล่าในช่วงต้น จึงพบว่า เจ้าของห้องแถวในตลาดตรอกหม้อ เริ่มต้นแบ่งที่ว่างออกเป็น 2 ส่วน การแบ่งในลักษณะนี้จึงเป็นการแบ่ง “แบบมาตรฐาน” ที่

¹ สัมภาษณ์ มาลี เมฆสีประหลาด, 6 มิถุนายน, 2552.

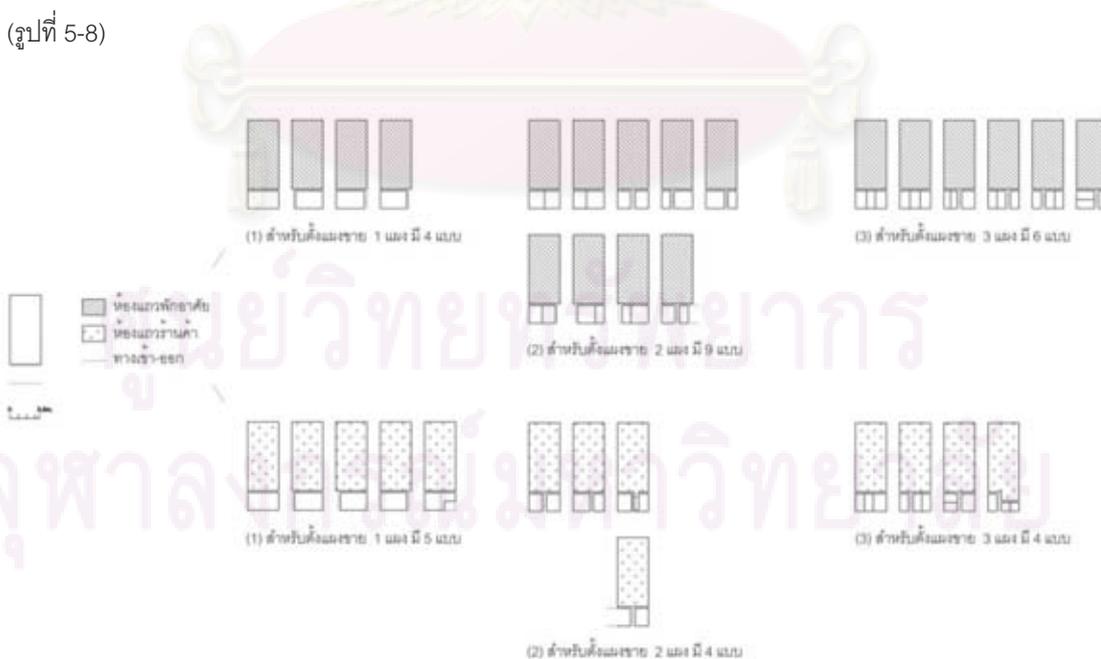
เกิดขึ้นในตลาดตรอกหม้อ และเป็นขนาดที่ทำให้การค้าขายเป็นไปได้ กล่าวคือ มีขนาดที่กำลัง “พอเหมาะพอดี” สำหรับการตั้งแผงขาย และการใช้สอยที่ว่างสำหรับผู้ขาย 1 คน

(3) **ช่วงที่ 3: การแบ่ง 2 ช่อง และ มากกว่า 2 ช่อง** เป็นช่วงที่เริ่มมีการแบ่งที่ว่างออกเป็นส่วนตัวๆ หลายขนาด โดยเกิดจาก “การเจรจา” ตกลงร่วมกันระหว่างเจ้าของที่ว่าง และพ่อค้าแม่ค้าที่เข้ามาขอเช่าที่เพื่อตั้งแผงขาย เนื่องจากในช่วงนี้เป็นเวลาที่ตลาดตรอกหม้อเริ่มมีพ่อค้าแม่ค้าเข้ามาค้าขายในตลาดตรอกหม้อมากขึ้น จึงมีความต้องการแบ่งที่ว่างเพิ่มขึ้น ในช่วงนี้เองที่ทำให้ที่ว่างสำหรับตั้งแผงขายภายในตลาดตรอกหม้อ มีรูปแบบที่หลากหลาย และมีขนาดทั้งเล็กและใหญ่อยู่รวมกันหนาแน่นมากขึ้น ตามการเจรจาตกลงร่วมกันของเจ้าของที่ว่าง และพ่อค้าแม่ค้าในแต่ละแห่ง

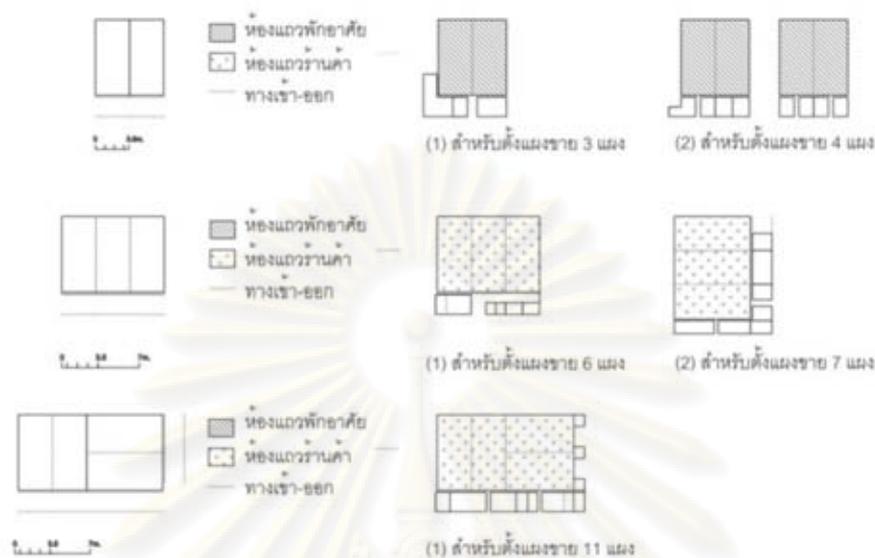
5.2.2 รูปแบบที่ว่างสำหรับตั้งแผงขาย

จากการสำรวจการแบ่งที่ว่างเพื่อตั้งแผงขายในบริเวณด้านหน้าห้องแถว และที่ว่างภายในตลาดตรอกหม้อ โดยได้ทำการจำแนกรูปแบบตามขนาดห้องแถว และลักษณะการใช้งานของห้องแถว 2 ลักษณะ คือ “ห้องแถวสำหรับพักอาศัย” และ “ห้องแถวร้านค้า” การศึกษารูปแบบที่ว่าง สำหรับตั้งแผงขายในตลาดตรอกหม้อจึงประกอบด้วย ห้องแถวพักอาศัยและร้านค้าเดี่ยว ห้องแถวพักอาศัยและร้านค้าที่มีที่ว่างด้านข้าง ห้องแถวพักอาศัยขนาด 2 ห้อง ห้องแถวร้านค้าขนาด 3 ห้อง และ ห้องแถวร้านค้าขนาด 4 ห้อง (แผนที่ 5-7 การศึกษารูปแบบการแบ่งที่ว่างสำหรับตั้งแผงขาย)

(1) **ห้องแถวพักอาศัยและร้านค้าเดี่ยว** ห้องแถวพักอาศัยเดี่ยว แบ่งที่ว่างสำหรับตั้งแผงขายได้ 3 แบบ ดังนี้ สำหรับตั้งแผงขายจำนวน 1 แผง มี 4 แบบ สำหรับตั้งแผงขายจำนวน 2 แผง มี 9 แบบ และสำหรับตั้งแผงขายจำนวน 3 แผง มี 6 แบบ ห้องแถวร้านค้าเดี่ยว แบ่งที่ว่างสำหรับตั้งแผงขายได้ 3 แบบ ดังนี้ สำหรับตั้งแผงขายจำนวน 1 แผง มี 5 แบบ สำหรับตั้งแผงขายจำนวน 2 แผง มี 4 แบบ และสำหรับตั้งแผงขายจำนวน 3 แผง มี 4 แบบ (รูปที่ 5-8)

รูปที่ 5-8 การแบ่งที่ว่างในบริเวณด้านหน้าห้องแถวร้านค้า และห้องแถวพักอาศัยเดี่ยว

รูปที่ 5-10 การแบ่งที่ว่างในบริเวณด้านหน้าห้องแถวพักอาศัย และห้องแถวร้านค้าขนาด 2 ห้อง 3 ห้อง และ 4 ห้องตามลำดับ

จากการนำเสนอในข้างต้นจะเห็นได้ว่า มีการแบ่งที่ว่างออกเป็นหลายขนาด และมีการแบ่งหลายรูปแบบ และนอกจากการแบ่งที่ว่างไว้สำหรับตั้งเตียงแล้ว ยังมีการแบ่งที่ไว้เป็นช่องทางสำหรับเป็นทางเดินเข้า-ออก ระหว่างห้องแถว และตรอก ซึ่งพบได้ทั้งการแบ่งในห้องแถวพักอาศัย และห้องแถวร้านค้า หากเป็นห้องแถวสำหรับพักอาศัยขนาดของช่องทางเดินเข้า-ออกจะมีขนาดไม่แน่นอน โดยทั่วไปจะมีขนาดไม่กว้างมาก คือ มีขนาดประมาณ 0.30 เมตร เป็นลักษณะการเว้นเป็นช่องทางให้เจ้าของห้องแถวสามารถเดินผ่านเข้า-ออกได้ และสำหรับในห้องแถวร้านค้า การแบ่งช่องทางให้สามารถเดินเข้า-ออก จะมีขอบเขตในการแบ่งที่ค่อนข้างชัดเจนกว่า โดยมีขนาดประมาณ 0.40-0.50 เมตรนอกจากนี้ยังพบรูปแบบที่ไม่มีการแบ่งช่องทางเดินเข้า-ออก ซึ่งจะพบใน ห้องแถวที่ปิดในช่วงเวลาตลาด เช่น ห้องแถวพักอาศัยบางแห่ง หรือเป็นห้องแถวที่เจ้าของตั้งเตียงเอง ในจุดนี้จึงทำให้ห้องแถวในลักษณะนี้สามารถจัดแบ่งที่ว่างในการตั้งเตียงได้อย่างเต็มพื้นที่ และทำให้มีรูปแบบ และลักษณะการใช้สอยมีความยืดหยุ่นและอิสระตามผู้เช่ามากกว่า^๑

นอกจากนี้ยังพบว่า การแบ่งที่ว่างด้านหน้าห้องแถว และร้านค้าในแต่ละแห่งยังมีรูปแบบไม่ตายตัว โดยการจัดแบ่งขนาดของที่ว่างในการตั้งเตียงจะผันแปรไปตามการเจรจาตกลงระหว่างเจ้าของที่ และผู้เช่าในแต่ละแห่ง

^๑ การเว้นระยะทางเข้า-ออกที่ไม่ได้ถูกแบ่งไว้นี้ หากมีการเข้า-ออกจะเป็นลักษณะการขอผ่านเข้าไปโดยการเลื่อนขยับเตียง เพื่อเปิดทางให้เจ้าของห้องแถวสามารถเดินเข้า-ออกได้ชั่วคราว ซึ่งเป็นรูปแบบการแบ่งที่ว่างให้เช่าที่พบในตลาดตรอกหม้อ สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของผู้คนที่มีความประนีประนอม และเกื้อหนุนกันให้ใช้สอยที่ว่างได้อย่างเต็มที่

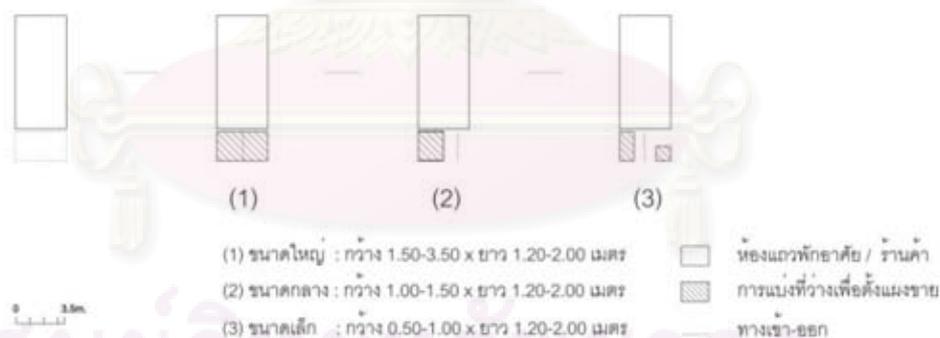
“ส่วนมากคนที่อยากมาขายก็จะมาคุยกัน ขอตั้งหน่อยนะ ก็จะเข้ามาคุย และก็มาตั้งขาย ความสะอาดก็จะดูแล เก็บกวาดกันเอง หน้าบ้านใครหน้าบ้านมัน และสำหรับพ่อค้าแม่ค้าที่เข้ามาเช่าเราก็จะคุยกันก่อน ว่าขายแล้วก็ต้องเก็บให้หมดนะ ขายแล้วต้องเก็บกันเองนะ กวาดให้เกลี้ยง ถ้าทำความสะอาดเอง เราจะคุยกันตอนเข้ามาขาย”²

จากคำบอกเล่าในช่วงต้นประกอบกับการศึกษาในภาคสนาม จึงกล่าวได้ว่ารูปแบบ และขนาดของที่วางที่ปรากฏในตลาดตรอกหม้อมีหัวใจอยู่ที่การเจรจาตกลงร่วมกัน ระหว่าง เจ้าของที่วางและพ่อค้า แม่ค้าที่เข้ามาขอเช่า และระหว่างผู้ค้าด้วยกันในการปรับแบ่งใช้สอยที่วางร่วมกัน ด้วยเหตุนี้จึงทำให้การแบ่งที่วางในบริเวณด้านหน้าห้องแถวในตลาดตรอกหม้อมีลักษณะที่แตกต่างกัน

นอกจากนี้ จากการเจรจาตกลงกันระหว่างพ่อค้า แม่ค้ากับเจ้าของที่ในแต่ละแห่ง จึงทำให้เกิดข้อตกลงร่วมกันก่อนรับเข้ามาขาย เช่น การดูแลรักษาความสะอาด ขอบเขตการใช้สอยที่วาง ซึ่งเป็นการตกลงกันเองระหว่างพ่อค้าแม่ค้าและเจ้าของที่วาง ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ตลาดตรอกหม้อมีความสะอาด เนื่องจากมีการช่วยกันดูแล รักษาความสะอาดให้แก่เจ้าของที่ จึงทำให้ตลาดตรอกหม้อมีรูปแบบการจัดการที่มีความเหมาะสมจากการจัดการกันเอง “หน้าบ้านใครหน้าบ้านมัน ดูแลกันเอง” โดยผู้เช่าจะช่วยดูแลรักษาความสะอาด ในแต่ละแผงขายจะมีการล้างขัดพื้นล้างพื้น ทำความสะอาดทุกวันหรืออาทิตย์ละ 1-2 ครั้ง ขึ้นอยู่กับความสกปรก รวมทั้งการจัดเก็บขยะที่เกิดจากแผงขายของตัวเอง

5.2.3 การแบ่งขนาดของที่วางสำหรับตั้งแผงขาย

รูปแบบการแบ่งที่วางสำหรับตั้งแผงขายในตลาดตรอกหม้อสามารถแยกขนาดของการแบ่งที่วางสำหรับตั้งแผงขายในตลาดได้เป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

การแบ่งเช่าที่วางด้านหน้าห้องแถวประกอบด้วย 3 ขนาด คือ ขนาดใหญ่ ขนาดกลาง และขนาดเล็ก ตามลำดับ รูปที่ 5-11 การแบ่งขนาดของที่วางสำหรับตั้งแผงขายในตลาดตรอกหม้อ

(1) **ขนาดใหญ่** ขนาดใหญ่มีความยาวตั้งแต่ 1.50 เมตร ถึง 3.50 เมตรคูณกับความกว้างขนาด 1.20 เมตรถึง 2.00 เมตร เป็นการแบ่งที่วางขนาดตั้งแต่ครั้งหนึ่งของที่วางด้านหน้าห้องแถวไปจนถึงขนาดเต็มพื้นที่หน้าห้องแถว การแบ่งเช่าขนาดใหญ่ นอกจากจะเป็นการแบ่งขนาดในช่วงเริ่มต้นแล้ว การใช้สอยที่วางขนาดนี้ยังสัมพันธ์อยู่กับขนาดของสินค้า และการจัดเก็บแผง ซึ่งต้องอาศัยพื้นที่จัดเก็บ จึงพบว่าส่วนมากแผงขายสินค้าที่มีขนาดใหญ่

² สัมภาษณ์ สุรัสวดี เจริญกิจทวี, 5 มิถุนายน 2552.

ในตลาดตรอกหม้อจึงเป็นแผงขายของผู้ค้าเป็นเจ้าของห้องแถวเอง ซึ่งสามารถจัดเก็บแผงไว้ด้านหน้าห้องแถว และภายในห้องแถวของตัวเองได้ และยังสามารถจัดแผงเป็นแบบตายตัว (fixed) ได้ในบางสวน

(2) **ขนาดกลาง** ขนาดกลางมีขนาดหน้าร้านความยาวตั้งแต่ 1.00 เมตร ถึง 1.50 เมตรคู่กับความกว้างขนาด 1.20 ถึง 2.00 เมตร เจ้าของที่ได้เล่าถึงสาเหตุในการแบ่งว่า “ถ้าน้อยกว่านี้ก็ทำอะไรไม่ได้ มันจะเล็กเกินไป”³ จากคำบอกเล่านี้การแบ่งที่ในขนาดกลางจึงถือเป็น “ขนาดมาตรฐาน” ในการแบ่งที่วางให้เข้าในตลาดตรอกหม้อที่เจ้าของห้องแถวได้เริ่มแบ่งให้พ่อค้า แม่ค้าเช่าตั้งแผงขายทั้งเช่าแบบประจำ และชั่วคราว นอกจากนี้การแบ่งในขนาดกลางยังเป็นขนาดที่มีความพอเหมาะกับการใช้สอยสำหรับ 1 คน หรือ 1 แผง

(3) **ขนาดเล็ก** ขนาดเล็กมีความยาวขนาดที่วางตั้งแต่ 0.50 เมตรถึง 1.00 เมตรคู่กับความกว้างขนาด 1.20 ถึง 2.00 เมตร การแบ่งที่วางขนาดเล็กนี้ถือเป็น “ขนาดพิเศษ” ที่พบจากการแบ่งที่วางเพื่อใช้สอยสำหรับการตั้งแผงขายในตลาดตรอกหม้อนอกจากนี้ ยังพบว่าแผงขายขนาดเล็กจึงเป็นแผงที่เกิดขึ้นจากการแบ่งขึ้นใหม่หรือ “งอก” เพิ่มมาจากแผงขายขนาดใหญ่ และขนาดกลาง แผงขายขนาดเล็กในบางแห่ง จึงเป็น “แผงเสริม” หรือ “แผงสินค้าพิเศษ” เกิดขึ้นชั่วคราว (temporary space) ในวันพิเศษ หรือในช่วงวันเทศกาลสำคัญ วันออกสลากฯ วันพระ เป็นต้น เช่น แผงขายหมูบึ่งขนาดเล็กที่แบ่งมาจากแผงขายเนื้อหมู ซึ่งจะตั้งแผงขายเพิ่มในวันหยุดเสาร์ อาทิตย์ แผงขายหอยขนาดเล็กในวันใกล้วันออกสลากฯ แผงขายดอกไม้ขนาดเล็ก ในวันพระ แผงขายกระดาษไหว้เจ้า ในช่วงใกล้วันไหว้เจ้า และวันเทศกาลต่างๆ แผงขายขนมเทียนขนมถ้วยฟูในวันตรุษจีน

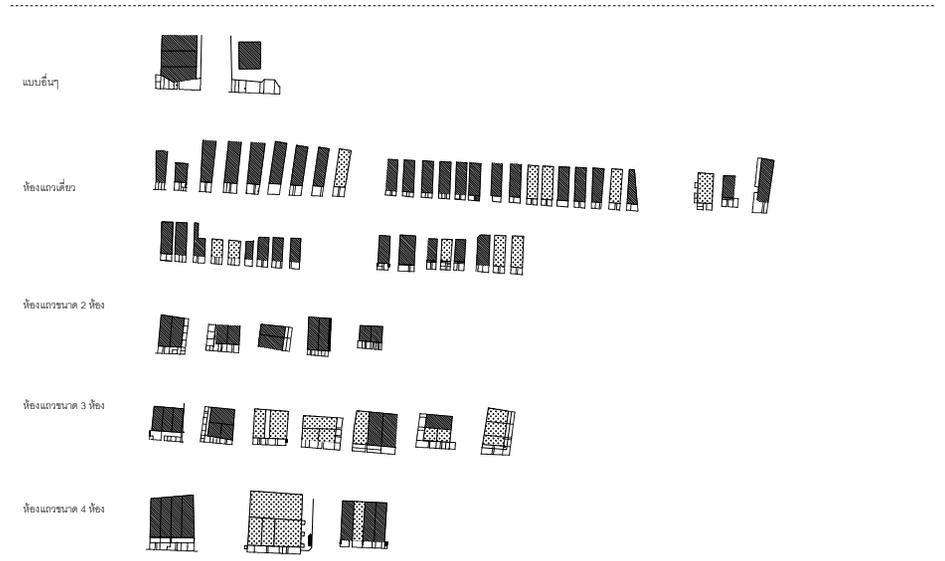
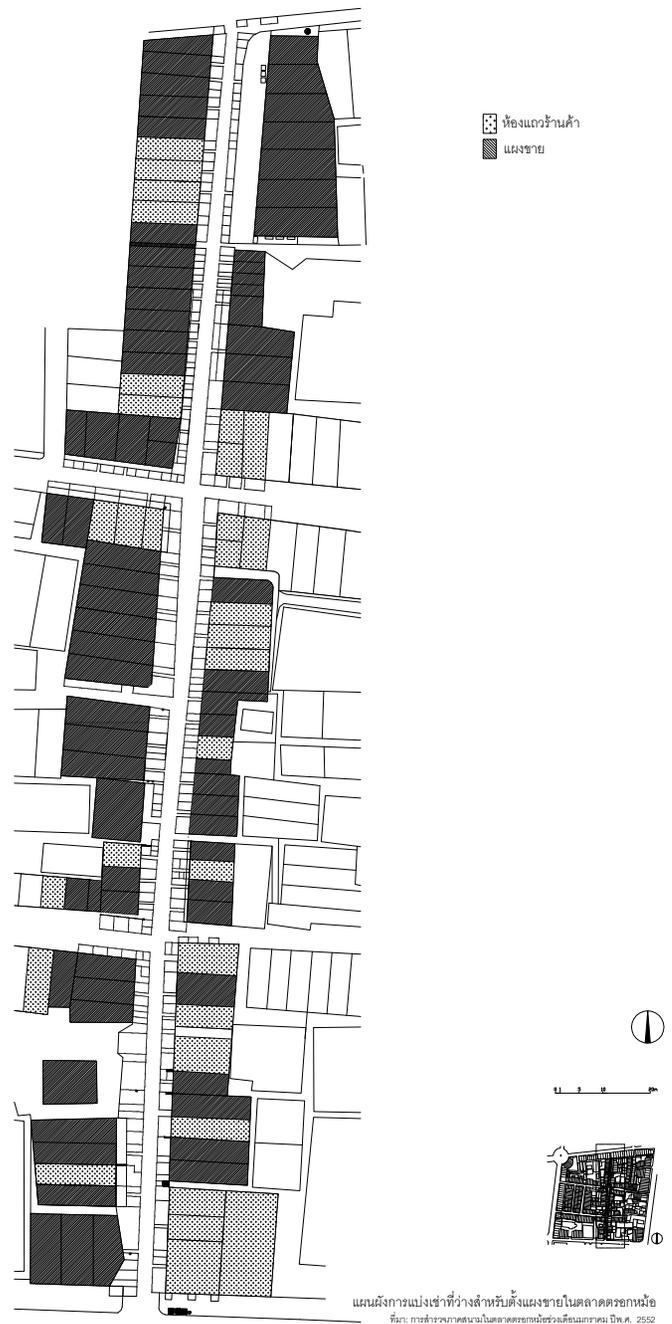
หากจำแนกประเภทสินค้ากับขนาดของการแบ่งที่วางเพื่อตั้งแผงขายในตลาดตรอกหม้อ พบว่าแผงขายโดยส่วนใหญ่ในตลาดตรอกหม้อ ใช้แผงขายขนาดเล็ก และขนาดกลาง มากที่สุด (ตารางที่ 5-1) ซึ่งสะท้อนให้เห็นขนาดโดยรวมของแผงขาย และความหนาแน่นของแผงขาย ตลอดจนความเข้มข้นในการใช้สอยที่วางในตลาดตรอกหม้อ

	ขนาดใหญ่	ขนาดกลาง	ขนาดเล็ก
ประเภทสินค้า			
อาหารคาว	■	■	■ □
อาหารหวาน	×	□	■ □
เครื่องดื่ม	×	□	■ □
เนื้อสัตว์	■	■	■ □
สัตว์น้ำจืด น้ำดื่ม	■	■	■ □
ผักสด	■	■	■ □
ผลไม้	■	■	■ □
ไข่	×	□	■ □
ปลาแห้ง	×	□	■ □
เครื่องปรุง ของแห้ง	■	■	■ □
ข้าวสาร	×	■	■ □
ดอกไม้ พวงมาลัย	×	×	■ □
หอย	×	×	■ □
ชุดเด็กบาตร	×	■	■ □
สิ่งของเครื่องใช้ และสินค้าอื่นๆ	■	■	■ □

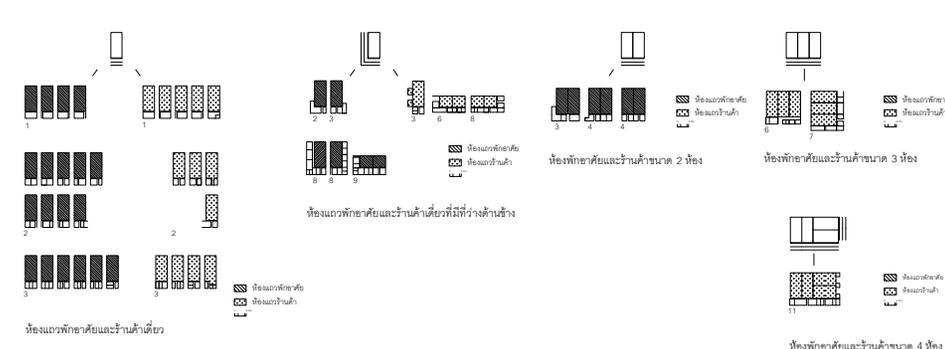
ที่มา: สัมภาษณ์คนขายในตลาดตรอกหม้อ และถ่ายภาพ เก็บข้อมูลเมษายน พ.ศ. 2552

ตารางที่ 5-1 ตารางแสดงขนาดที่วางกับประเภทสินค้าในตลาดตรอกหม้อ

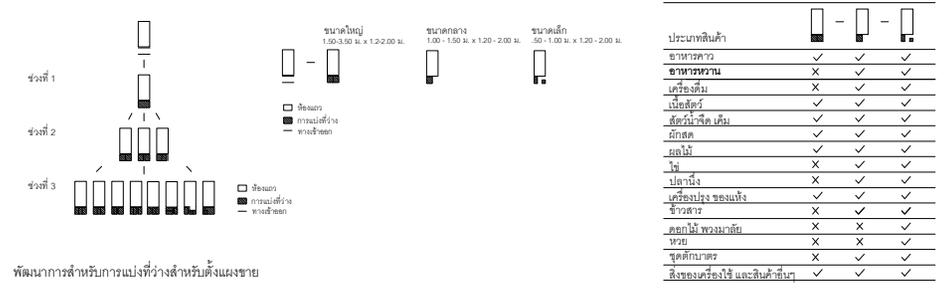
³ สัมภาษณ์ มาลี เมตลีประหลาด, 6 มิถุนายน 2552.

จำแนกตามขนาดห้องแถว

สรุปรูปแบบการแบ่งที่ว่างสำหรับตั้งแผงขาย

แผนที่ 5-12 ผังการศึกษาสรุปแบบการแบ่งที่ว่างสำหรับตั้งแผงขายในตลาดตรอกหม้อ

5.3 การวิเคราะห์ร้านค้า-แผงขายในตลาดตรอกหม้อ

5.3.1 การจัดประเภทและลักษณะของร้านค้า-แผงขาย

(1) **ร้านค้า** ร้านค้าในตลาดตรอกหม้อเป็นร้านค้าห้องแถวที่เปิดชั้นล่างเป็นร้านขายของ และชั้นบนเป็นที่อยู่อาศัย และเก็บของ ปัจจุบันร้านค้าในตลาดตรอกหม้อประกอบด้วยร้านค้า ดังนี้ ร้านชำขายเครื่องปรุงและของแห้ง ร้านขายอาหารสำเร็จรูปและเครื่องดื่ม ร้านขายน้ำแข็ง ร้านขายเนื้อ และร้านขายของใช้ทั่วไปในครัวเรือน ร้านค้าที่กล่าวมาในช่วงต้นยังมีเวลาเปิด และปิดร้านต่างกัน คือ ร้านค้าที่เปิด และปิดร้านพร้อมกับเวลาตลาดตรอกหม้อ คือช่วงเวลา 03.30-10.30 น. ได้แก่ ร้านชำเครื่องปรุง ร้านขายอาหารและเครื่องดื่ม ร้านขายเนื้อ และร้านค้าที่เปิดตลอดทั้งวัน คือช่วงเวลา 06.00-19.30 น. คือ ร้านชำขายของใช้ทั่วไป ร้านขายน้ำแข็ง

ดังนั้นจึงพอสรุปได้ว่า ร้านค้าในตลาดตรอกหม้อ ประกอบด้วยร้านค้า 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่สัมพันธ์กับตลาดตรอกหม้อโดยตรง และกลุ่มที่สัมพันธ์กับตลาดตรอกหม้อโดยอ้อม กลุ่มที่สัมพันธ์กับตลาดตรอกหม้อโดยตรง คือ ร้านค้าที่เปิดและปิดร้านพร้อมกับเวลาการเกิดและวายของตลาดตรอกหม้อ จากการศึกษาพบว่า การเกิดขึ้นของร้านค้าในกลุ่มนี้ส่วนหนึ่งเป็นร้านค้าหรือแผงขายของพ่อค้าแม่ค้าที่เคยค้าขายอยู่ในโรงตลาดเทศา หลังจากโรงตลาดถูกรื้อ จึงย้ายออกมาเปิดเป็นร้านค้าในห้องแถว เช่น “ร้านเปีย” เจ้าของร้านเปียเคยเป็นเจ้าของแผงขายของสด และเครื่องปรุงของแห้งอยู่ในโรงตลาดเทศา เมื่อย้ายออกมาจากโรงตลาด จึงเปลี่ยนมาเปิดเป็นร้านขาย เครื่องปรุงและของแห้ง ร้านค้าในกลุ่มนี้อีกส่วนหนึ่งเกิดขึ้นตามมาในช่วงการเติบโตของตลาดตรอกหม้อ (ช่วงปี พ.ศ. 2520-2535) กลุ่มที่มีความสัมพันธ์กับตลาดตรอกหม้อโดยอ้อม คือ ร้านค้าขายสินค้าอุปโภค บริโภคทั่วไปภายในชุมชน

ร้านค้าห้องแถวขายเครื่องปรุงของแห้งในตลาดตรอกหม้อ และร้านขายของชำ ของใช้ทั่วไปในตลาดตรอกหม้อทั้งสองร้านตั้งอยู่ติดกันแต่เปิดและปิดร้านในเวลาต่างกัน รูปที่ 5-13, 5-14 ร้านค้าในตลาดตรอกหม้อ

(2) **แผงขาย** หากพิจารณาแผงขายในตลาดตรอกหม้อสามารถแยกลักษณะของแผงขายที่พบในตลาดตรอกหม้อได้ใน 3 ลักษณะ⁴ ดังนี้ แผงขายแบบตายตัว (fixed-features) แบบกึ่งตายตัว (semifixed-features) และแบบเคลื่อนที่ (mobile features)

⁴ ในการศึกษาครั้งนี้ จะใช้คำว่า “แผงขาย” ในความหมายเดียวกับคำว่า “หาบเร่แผงลอย” แผงขาย หมายถึง แผงขายของผู้ค้าทุกประเภทที่ประกอบการค้าริมทางตรอกซึ่งมิใช่ร้านค้า พจนานุกรม ฉบับมติชน. พิมพ์ครั้งที่ 1. (กรุงเทพฯ: มติชน, 2547).

แผงขายแบบตายตัว (fixed-features)

รูปที่ 5-15, 5-16 แผงขายแบบตายตัว (fixed-features)

แผงขายแบบตายตัว (fixed-features) แผงขายแบบตายตัว คือ แผงขายที่ติดตั้งในที่ว่างแบบตายตัว (fixed) อยู่กับที่ ไม่เคลื่อนย้ายไปที่อื่น และไม่มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบ แผงขายในลักษณะนี้จะติดตั้งตายตัวอยู่ในที่ว่างเกือบตลอดเวลา โดยจะมีการย้ายหรือปรับเปลี่ยนนานครั้ง เช่น ในวันเทศกาล วันสำคัญต่างๆ ที่ต้องอาศัยใช้ที่ว่างภายในตรอกทำกิจกรรมอื่น จากการสำรวจแผงขายในตลาดตรอกหม้อ พบว่ามีแผงขายแบบตายตัวเพียงจำนวน 5 แห่ง ซึ่งเป็นแผงขายที่ขายอยู่ประจำและโดยส่วนมากจะเป็นแผงของเจ้าของห้องแถว อย่างไรก็ตามแผงขายดังกล่าวยังมีอุปกรณ์เสริมเข้ามารวมตั้งประกอบเป็นแผงขายในลักษณะกึ่งตายตัว (semifixed-features) ร่วมด้วย ไม่ได้เป็นแผงขายแบบตายตัวอยู่ในที่ว่างทั้งหมด

แผงขายแบบกึ่งตายตัว (semifixed-features)

รูปที่ 5-17, 5-18 แผงขายแบบกึ่งตายตัว (semifixed-features)

แผงขายแบบกึ่งตายตัว (semifixed-features) แผงขายแบบกึ่งตายตัว คือ แผงขายที่เข้ามาตั้งแบบชั่วคราวในที่ว่าง บริเวณตรอกและด้านหน้าห้องแถว แผงขายแบบกึ่งตายตัวจะประกอบด้วยอุปกรณ์ที่สามารถ

⁴ การแบ่งแผงขายพิจารณาจากลักษณะการใช้สอยที่ว่างและลักษณะของแผงขายประกอบกันโดยอ้างอิงจาก “anthropology of space” ในทิพย์สุดา ปทุมานนท์. จิตวิทยาสถาปัตยกรรมสวัสดิ. หน้า 112-117. ประกอบกับ Hall, Edward T. The Hidden Dimension. (New York: Anchor Books, 1990) pp. 60-63.

เคลื่อนได้ ถอดประกอบได้ เช่น ถังน้ำพลาสติก ลังพลาสติก แก้วพลาสติก กล่องกระดาษ จะถูกนำมาตั้งเป็นแผงขายเพื่อกำหนดการใช้สอยที่ว่าง (territoriality) ในลักษณะชั่วคราว ทำให้เกิดที่ว่างแบบกึ่งตายตัว (semifixed-features space) ที่สามารถขยับ และเคลื่อนย้ายแผงขายได้ง่าย เพื่อให้สามารถปรับเปลี่ยนการใช้สอยที่ว่างได้ตามความต้องการ แผงขายในลักษณะกึ่งตายตัวเมื่อตลาดวายจึงสามารถจัดเก็บ โดยการพับ ถอดประกอบหรือ แยกชิ้นจัดเก็บได้ โดยส่วนใหญ่พบว่าจะเป็นแผงขายที่มีขนาดเล็กและมีขนาดกะทัดรัด (compact stalls) เพื่อความสะดวกในการขนย้าย หรือเคลื่อนย้ายไปเก็บ และติดตั้งในที่ต่างๆ ได้อย่างรวดเร็ว จากการสำรวจแผงขายในตลาดตรอกหม้อพบว่าแผงขายโดยส่วนใหญ่ในตลาดตรอกหม้อเป็นแผงขายแบบกึ่งตายตัว (semifixed-features space)

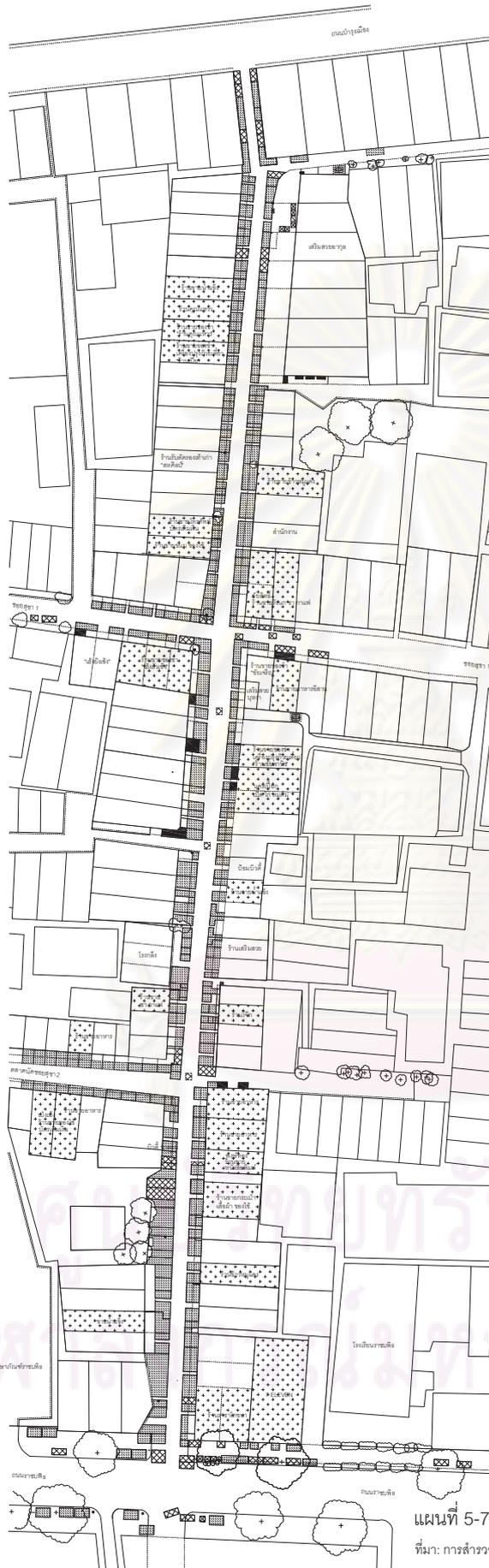
แผงขายแบบเคลื่อนที่ (mobile features)

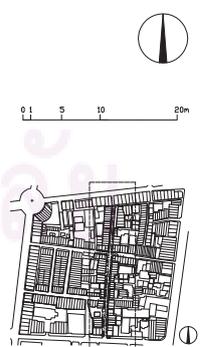
รูปที่ 5-19, 5-20 แผงขายแบบเคลื่อนที่ (mobile features)

แผงขายแบบเคลื่อนที่ (mobile features) แผงขายแบบเคลื่อนที่ คือ แผงขายที่เคลื่อนไปในที่ต่างๆ ภายในตลาดตรอกหม้อ โดย การดัน การเข็น หรือการยกไปวาง แผงขายแบบเคลื่อนที่จึงเป็นที่ว่างที่เคลื่อนได้ (movable space) ในตลาดตรอกหม้อ มีแผงขายแบบเคลื่อนที่ส่วนใหญ่เป็นแผงที่ไม่มีที่ว่างสำหรับตั้งขายอยู่ประจำในตลาด จึงต้องอาศัยการเคลื่อนที่ เร่ขายไปตามทาง (circulation space) และจะจอดหรือหยุดขายตามจุดตัด จุดเชื่อมต่างๆ ภายในตลาดตรอกหม้อ แผงขายแบบเคลื่อนที่ จึงมีการเคลื่อนที่สัมพันธ์กับการเคลื่อนตัวของลูกค้า และผู้คนกลุ่มอื่นๆ ในตลาดตรอกหม้อ และจะหยุดเมื่อมีที่ว่าง และทำเลที่พอจอดขายได้ แผงขายในลักษณะนี้จึงมีความน่าสนใจในแง่การอาศัยใช้สอยที่ว่างตามทางในตลาดตรอกหม้อซึ่งเป็นที่ว่างที่อยู่ในระหว่างการเคลื่อนตัวของลูกค้าตามทางเดิน แผงขายแบบเคลื่อนที่จึงทำให้การใช้สอยที่ว่างในตลาดตรอกหม้อเกิดการใช้สอยที่ว่างที่มีความหนาแน่นและเข้มข้นมากขึ้น

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

- แบบตายตัว (fixed-features)
- ▤ แบบกึ่งตายตัว (semifixed-features)
- ▨ แบบเคลื่อนที่ (mobile-features)
- ▧ ห้องแถวร้านค้า (shophouses)

แผนที่ 5-7 แผนที่แสดงตำแหน่งแผงขายแบบต่างๆ ในตลาดตรอกหม้อ
ที่มา: การสำรวจภาคสนามในช่วงเดือนมกราคม ปีพ.ศ. 2552

จากการพิจารณาการปรากฏของแผงขายในตลาดตรอกหม้อสามารถกำหนดปัจจัยที่ส่งผลต่อรูปร่างหรือลักษณะของแผงขายในตลาดตรอกหม้อ ประกอบด้วยปัจจัยสำคัญ 3 ประการ คือ ที่ว่างและเวลา สินค้า และ รูปร่างผู้ขาย

ลักษณะแผงขายในตลาดตรอกหม้อที่มีลักษณะของแผงขายมีความสัมพันธ์กับขนาดของที่ว่างและเวลาแบบชั่วคราวในตลาดตรอกหม้อ รูปที่ 5-21, 5-22, 5-23 ลักษณะแผงขายที่สัมพันธ์กับที่ว่างและเวลา

“ที่ว่างและเวลา” เป็นปัจจัยสำคัญที่เข้ามากำหนดรูปแบบแผงขายในตลาดตรอกหม้อ ด้วยลักษณะของ “ที่ว่าง” ภายในตลาดตรอกหม้อเป็นที่ว่างที่มีการใช้สอยแบบหมุนเวียน (polychronic space) มีการผลิตเปลี่ยนกิจกรรม การใช้สอยไปตามช่วงเวลาต่างๆ ประกอบกับเรื่องขนาดของที่ว่างที่มีขนาดเล็ก (small space) ซึ่งเกิดจากการปรับใช้สอยที่ว่างริมทางตรอก และด้านหน้าห้องแถวเป็นที่ตั้งแผงขาย ในด้าน “เวลา” ตลาดตรอกหม้อเป็น “ตลาดเช้า” เกิดขึ้นชั่วคราวในช่วงเช้า และวายลงในช่วงสาย ด้วยมิติของเวลา (temporality) และมิติของที่ว่าง (territoriality) ดังกล่าวมานี้ จึงทำให้การใช้สอยที่ว่างเพื่อตั้งแผงขายเป็นที่ว่างชั่วคราว (temporary space) และมีความยืดหยุ่นในการใช้สอยสูง ลักษณะของที่ว่าง และเวลาจึงเป็นเหตุสำคัญที่มีผลต่อการเกิดลักษณะของแผงขายในตลาดตรอกหม้อที่ต้องปรับปรุงแผงขายให้เข้ากับที่ว่างและเวลาภายในตรอกหม้อ

แผงขายในตลาดตรอกหม้อที่สัมพันธ์กับลักษณะสินค้า ตัวอย่างแผงขายอาหารที่มีการนำเก้าอี้มาใช้ตั้งต่อกันให้มีสามารถตกขายและเลือกซื้ออาหารได้สะดวก และแผงขายเนื้อหมูที่สร้างขึ้นเฉพาะ เพื่อรองรับการขายเนื้อหมู รูปที่ 5-24, 5-25 แผงขายในตลาดตรอกหม้อที่สัมพันธ์กับลักษณะสินค้า

“สินค้า” เป็นอีกปัจจัยที่เข้ามากำหนดลักษณะของแผงขายในตลาดตรอกหม้อ เนื่องจากขนาดของสินค้ามีความแตกต่างกัน และความต้องการในการใช้สอยที่ว่าง (functional space) มีความต่างกันทั้งการเตรียมสินค้าก่อนขาย และการจัดวางสินค้า เช่น สินค้าประเภทอาหารสำเร็จรูป ต้องการแผงขายยกสูงขึ้นจากพื้นเพื่อให้อยู่ในระดับที่สามารถตัก และเลือกซื้อได้สะดวกและยังคำนึงถึง “สุขลักษณะ” ที่เหมาะสมกับสินค้า อาหารไม่สำเร็จรูป เช่น แผงขายเนื้อ มีการแขวนเนื้อ การเตรียมเนื้อทั้งการบด และการสับในระหว่างการขาย ในขณะที่สินค้าประเภทเครื่องใช้และบริการอื่นๆ เช่น เสื้อผ้า เครื่องประดับ สินค้าเหล่านี้เป็นสินค้าที่ต้องการที่ว่างในการจัดวาง จัดแสดงมากกว่าที่ว่างสำหรับการจัดเตรียมสินค้าเป็นต้น ด้วยความหลากหลายของสินค้า และความต้องการการใช้สอยที่ว่างที่แตกต่างกันนี้ สินค้าจึงเป็นอีกปัจจัยที่ทำให้เกิดแผงขายในลักษณะต่างๆ ที่มีการจัดการที่ว่าง และการเลือกแผงขายมารองรับกับความต้องการใช้สอยที่แตกต่างกัน

รูปที่ 5-26, 5-27 แผงขายในตลาดตรอกหม้อที่มีขนาดสัมพันธ์กับรูปร่างของผู้ขาย

“รูปร่างของผู้ขาย” รูปร่างของผู้ขายเป็นอีกปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อลักษณะของแผงขายในตลาดตรอกหม้อ เนื่องจากว่าการใช้สอยที่ว่างในการตั้งแผงขายในตลาดตรอกหม้อซึ่งเป็นที่ว่างขนาดเล็ก (small space) ดังนั้นผู้ขายจึงอาศัยร่างกายเป็นตัวกำหนด “ระยะ” และ “ขนาด” ของแผงขึ้นเพื่อให้เกิดความคล่องตัวในการใช้สอยที่ว่างมากที่สุด ในความเข้าใจนี้ การจัดการที่ว่าง และการปรากฏของแผงขายในตลาดตรอกหม้อจึงมีความสัมพันธ์อยู่กับรูปร่างผู้ขาย หรือ ulyang¹ ในความสัมพันธ์ระหว่างแผงขายและรูปร่างของผู้ขายนี้จึงทำให้ลักษณะของแผงขายเป็นส่วนขยาย (extension) ที่มาจากตัวผู้ขาย

จากปัจจัยที่เข้ามากำหนดแผงขายในข้างต้นซึ่งเป็นเหตุสำคัญ ที่นำไปสู่การสร้างสรรค์แผงขายของพ่อค้าแม่ค้าในตลาดตรอกหม้อ จนเกิดเป็นแผงขายที่มีทั้งความคล้ายคลึงกันและมีความแตกต่างกัน ซึ่งโดยรวมแล้วเป็นแผงขายที่มีลักษณะของความสร้างสรรค์ มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว (individual stalls) ลักษณะที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งของแผงขายในตลาดตรอกหม้อ คือ มีลักษณะ “กึ่งสำเร็จรูป” และ “ไม่สำเร็จรูป” แผงขายลักษณะกึ่งสำเร็จรูปเป็นแผงที่เกิดจากการประดิษฐ์หรือสั่งทำขึ้นมาใหม่ ให้มีขนาด และรูปแบบพิเศษเฉพาะ เพื่อให้สามารถตั้งขายได้ใน

¹ รยางค์ทั้ง 5 ของร่างกาย จะประกอบด้วย หนึ่งหัว(สมอง) สองมือ และสองเท้า.

ที่ว่างภายในตลาดตรอกหม้อ แผงขายแบบกึ่งสำเร็จรูปนี้หมายรวมถึง แผงขายแบบรถเข็น แบบหาบเร่ ที่มีขนาด และรูปแบบหลากหลาย แต่ยังคงดัดแปลงเพิ่มเติม หรือมีอุปกรณ์เสริม และเครื่องมือ ประกอบในการตั้ง เป็นแผงขายในตรอกหม้อ

แผงขายอีกลักษณะหนึ่งคือแผงขายที่มีลักษณะ “ไม่สำเร็จรูป” แผงขายแบบไม่สำเร็จรูปเป็นแผงขายที่มี รูปแบบไม่ตายตัว ไม่เสร็จสมบูรณ์ (unfinished) เป็นแผงขายที่เกิดจากการปรับปรุงจากวัสดุหรืออุปกรณ์ต่างๆ ที่หา ได้ใกล้ตัว เช่น แผ่นพลาสติกลูกฟูก ผืนผ้าพลาสติก ราวแขวนผ้า ถังน้ำ ตะกร้า แก้วพลาสติก ตลอดจนเครื่องเรือน ที่ยังใช้อยู่ในชีวิตประจำวัน เช่น โต๊ะพับ แก้วไม้ ฯลฯ รวมทั้งการดัดแปลงจากวัสดุเหลือใช้ เช่น บานประตู-หน้าต่าง ไม้เก่า ปีก แผ่นไม้กระดาน ตลอดจนบรรจุภัณฑ์ของสินค้า เช่น ถังน้ำพลาสติก หม้อ ลังไม้ ลังกระดาษ และลัง พลาสติก มาประกอบขึ้นเป็นแผงขายแบบชั่วคราว (semifixed-features) เพื่อใช้งานได้ นอกจากนี้แผงขายแบบไม่ สำเร็จรูปยังมีลักษณะที่ช่วยทุนแรง เบาแรงในการใช้สอยที่ว่างภายในตรอกที่ต้องจัดการที่ว่าง และจัดเก็บแผงขาย ทุกวัน

ด้วยเหตุนี้เอง แผงขายในตลาดตรอกหม้อส่วนใหญ่จึงมีรูปแบบที่ไม่ตายตัว มีการประกอบและจัดตั้งขึ้นได้ หลายแบบตามความต้องการในการใช้สอย นอกจากนี้ แผงขายในตลาดตรอกหม้อยังเป็นแผงขายที่สามารถ ปรับเปลี่ยนขนาดรูปร่างได้อย่างหลากหลาย เพื่อปรับและปรุงที่ว่างให้มีความเหมาะสมสอดคล้องกับการใช้สอยจน เกิดประสิทธิภาพในการใช้สอยในที่ว่างอย่างสูงสุด โดยได้อาศัยปัจจัยสำคัญทั้ง 3 ดังกล่าวในข้างต้นเป็น ปัจจัยพื้นฐานสำคัญในการสร้างที่ว่างและรูปแบบให้กับแผงขาย “แผงขายก็จัดการกันเองนะ ใครจะตั้งหาบก็ได้ ตั้ง โต๊ะก็ได้ แล้วแต่ของใครของมันนะ อย่างของบ้านเราก็จะเป็นแบบโบราณ แบบง่ายๆมายังไงก็ขายอย่างนั้น ของสดๆ จริงๆ”⁵ “แผงขายแล้วแต่ใครสะดวก ของใครของมัน”⁶ ด้วยเหตุปัจจัยที่กล่าวมาในข้างต้นจึงทำให้ แผงขายในตลาด ตรอกหม้อ เป็นองค์ประกอบย่อยเล็กๆ ของตลาดที่มีความแตกต่างหลากหลาย ในความหลากหลายแผงขายยังมี เอกลักษณะเฉพาะตัวที่แตกต่างกัน ซึ่งเกิดจาก “น้ำมือ” ของพ่อค้าแม่ค้าในแต่ละแผง ร่วมประกอบกันขึ้นเป็นที่ว่างใน ตลาดตรอกหม้อที่มีการใช้สอยอย่างเข้มข้น

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁵ สัมภาษณ์ สุรัสวดี เจริญกิจทวี, 5 มิถุนายน 2552.

⁶ สัมภาษณ์ วีระ เอื้ออารีกุลเลิศ, 5 ธันวาคม 2551.

5.3.2 การใช้สอยที่ว่างของร้านค้า-แผงขาย

จากการพิจารณาการใช้สอยที่ว่างของแผงขายในตลาดตรอกหม้อ พบว่ามีการใช้สอยที่ว่างอย่างน้อย 5 ลักษณะรวมกัน ประกอบด้วย การใช้สอยที่ว่างร่วมกันของร้านค้าแผงขาย การใช้สอยที่ว่างที่ไม่ตายตัว การใช้สอยที่ว่างที่แปรเปลี่ยนไปตามสภาพแวดล้อม การใช้สอยที่ว่างขนาดเล็ก และการใช้สอยที่ว่างแบบรอบทิศทาง

(1) การใช้สอยที่ว่างร่วมกันของร้านค้าแผงขาย (shared space)

รูปที่ 5-28, 5-29 การใช้สอยที่ว่างร่วมกันของแผงขายในตลาดตรอกหม้อ

การใช้สอยที่ว่างร่วมกันของร้านค้าแผงขายมีเหตุสำคัญจากการแบ่งที่ว่างในการตั้งแผงขายในตลาดตรอกหม้อ ซึ่งมีลักษณะที่ไม่ตายตัว ประกอบกับลักษณะของแผงขายของพ่อค้าแม่ค้าในตลาดตรอกหม้อส่วนใหญ่มีลักษณะกึ่งตายตัว (semifixed-features) และแบบเคลื่อนที่ (mobile features) ซึ่งมีลักษณะไม่เสถียรจนบูรณดังกล่าวมาในข้างต้น การจัดตั้งแผงลงไปในที่ว่าง จึงมีความยืดหยุ่นสูง ด้วยลักษณะของที่ว่าง และลักษณะของแผงขายดังกล่าว จึงเอื้อให้พ่อค้า แม่ค้าในตลาดตรอกหม้อได้ปรับใช้สอยที่ว่างร่วมกันอย่างหลากหลายภายในตลาด ที่ว่างภายในตลาดตรอกหม้อจึงประกอบด้วยที่ว่างที่ซ้อนซ้อนในที่ว่าง (space within space) อยู่ภายในตลาดหลายรูปแบบ ซ้อนทับกันไปมา มากกว่าจะเป็นที่ว่างแบบเดียวเรียงต่อกันซ้ำๆ* และในการซ้อนทับอยู่ร่วมกันของที่ว่างอย่างหลากหลายนี้เองจึงทำให้เกิดการปะทะประสานกันระหว่างที่ว่างที่มีการประกอบกิจกรรมแตกต่างกัน** เช่น ร้านขายของชำ ร้านเสริมสวย ห้องแถวพักอาศัยที่ซ้อนอยู่หลังแผงขายสินค้าชนิดต่างๆ ซึ่งเอื้อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ขึ้นระหว่างผู้คน***

* ที่ว่างภายในตลาดตรอกหม้อจึงมีลักษณะของที่ว่างแบบซ้อนทับกันหลายขนาดและหลายรูปทรง (heterogeneous space) มากกว่าจะเป็นที่ว่างขนาดเดียว รูปทรงเดียวเรียงซ้อนต่อกัน (homogeneous space) ดูกรอภิปรายเรื่องนี้ใน the concept of dwelling หัวเรื่อง language – typology. Norberg-Schulz, Christian. *The Concept of Dwelling: on the way to figurative architecture*. (New York: Rizzoli, 1985), pp. 122-129.

** ในลักษณะของการเปลี่ยนแปลงจาก "ตรอก" กลายเป็น "ตลาด" ทำให้ตลาดมีบรรยากาศพิเศษเฉพาะตัว จากการหลอมรวม ผสมผสาน ที่ว่างหลากหลายลักษณะเข้าด้วยกัน ทั้งที่ว่างที่เคยมีอยู่เดิมและที่ว่างที่เพิ่งเกิดขึ้นมาใหม่.

*** เกิดที่ว่างในลักษณะคล้ายกันกับการวางผังแบบ "the amphitheater – the look in" แต่ระยะและความสัมพันธ์ของผู้คนจะมีระยะใกล้ชิดมากกว่า และมีความสลับ ซับซ้อนของที่ว่างมากกว่า ดูรายละเอียดแนวคิดการจัดผังแบบต่างๆ ใน Design in Question, Planning and the Value of the Plan. ทิพย์สุดา ปทุมานนท์. *ปรากฏการณ์ศาสตร์ในสถาปัตยกรรม*. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536), หน้า 115-119.

(2) **การใช้สอยที่ว่างแบบไม่ตายตัว (flexible space)** การใช้สอยที่ว่างแบบไม่ตายตัว เกิดจากลักษณะของที่ว่างภายในตลาดตรอกหม้อ ซึ่งเป็นที่ว่างที่ไม่มีการกำหนดการใช้สอยไว้อย่างชัดเจน การใช้สอยในที่ว่างจึงมีความยืดหยุ่นสูงเปิดขึ้นรองรับการใช้สอยอย่างอิสระ และยังเอื้อให้เกิดการปรับและปรุง ใช้สอยที่ว่างได้อย่างหลากหลาย จนนำไปสู่ลักษณะการใช้สอยที่ว่างของร้านค้าแผงขายในแบบต่างๆ ลักษณะของที่ว่างที่มีความไม่ตายตัวนอกจากเอื้อให้พ่อค้าแม่ค้าได้ปรับ ปรุงใช้สอยอย่างหลากหลายแล้ว ยังเอื้อให้เกิดการเปลี่ยนแผงขายใหม่ให้เข้ามาตั้งขายแบบหมุนเวียนแทนได้ สามารถเพิ่ม-ลดขนาดของที่ว่างได้ เพิ่มรอบเวลาขายได้ เกิดการใช้สอยที่ว่างที่มีอยู่อย่างจำกัดได้อย่างคุ้มค่า

(3) **การใช้สอยที่ว่างที่แปรเปลี่ยนไปตามสภาพแวดล้อม (changeable space)**

ลักษณะของที่ว่างที่แปรเปลี่ยนไปตามช่วงเวลา และสภาพอากาศภายในตรอกหม้อ โดยอาศัยอุปกรณ์แบบกึ่งติดตั้ง และไม่ติดตั้งในการปรับเปลี่ยนที่ว่าง รูปที่ 5-30, 5-31, 5-32 การใช้สอยที่ว่างที่แปรเปลี่ยนไปตามสภาพแวดล้อม

การใช้สอยที่ว่างที่แปรเปลี่ยนไปตามช่วงเวลา และสภาพอากาศ เกิดจากลักษณะของแผงขายแบบกึ่งติดตั้ง (semifixed-features) และแบบเคลื่อนที่ (mobile features) แผงขายทั้ง 2 ลักษณะ ซึ่งมีองค์ประกอบของแผงที่สามารถแยกชิ้นส่วน ถอดประกอบได้ ดัดแปลงต่อเติมได้ ประกอบกับเงื่อนไขของที่ว่างภายในตรอกซึ่งเป็นที่ยังภายนอก (exterior space) เป็นที่ว่างที่มีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม ทั้ง แดด ลม ฝน และการสัญจรผ่านของผู้คน ด้วยเงื่อนไขของที่ว่างนี้จึงทำให้แผงขายในตลาดตรอกหม้อมีลักษณะที่ไม่นิ่ง มีการเคลื่อนไหว เพื่อปรับเปลี่ยนที่ว่างไปตามสภาพอากาศที่มีการเปลี่ยนแปลงภายในตรอกหม้อได้

ร้านค้าแผงขายภายในตลาดตรอกหม้อจึงเป็นที่ว่างที่ได้ตอบกับสภาพแวดล้อม มีการโต้ตอบคล้ายกับ “สิ่งมีชีวิต” ในธรรมชาติ ในลักษณะการโยกย้าย ปรับเปลี่ยนร้านค้าแผงขายไปตามสภาพอากาศในช่วงเวลาต่างๆ ด้วยความสัมพันธ์ระหว่างร้านค้าแผงขายกับสภาพแวดล้อมในลักษณะดังกล่าวนี้เอง จึงทำให้ที่ว่างในตลาดตรอกหม้อเป็น “ที่ว่างที่มีชีวิต” มีแผงขายที่เปลี่ยนแปลงได้ (changeable) ต่อเติมเพิ่มขนาดของแผงขายได้ (growable) และสามารถเคลื่อนที่ไปในจุดต่างๆ ได้ (movable) มีการโต้ตอบกับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงในช่วงเวลาต่างๆ อยู่ภายในตลาด

(4) การใช้สอยที่ว่างขนาดเล็ก (small space)

รูปที่ 5-33, 5-34 การใช้สอยที่ว่างขนาดเล็กในตลาดตรอกหม้อ

การใช้สอยในที่ว่างขนาดเล็กเป็นเอกลักษณ์เฉพาะในการใช้สอยที่ว่างที่สำคัญที่เกิดจากผู้คนในสังคมแบบมาตุลักษณะ ด้วยว่าในระยะความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนอยู่ในระยะใกล้ชิดสนิทสนม (intimate distance) จึงทำให้ที่ว่างภายในตรอกซึ่งมีขนาดจำกัด มีการปรับปรุงใช้สอยเป็นตลาด และเป็นร้านค้าแผงขายที่มีการใช้สอยเป็นไปได้อีกหลายรูปแบบ เกิดเป็นร้านค้าแผงขายในที่ว่างขนาดเล็กแบบต่างๆ ในการใช้สอยที่ว่างที่มีขนาดเล็ก จึงนำไปสู่รูปแบบการใช้สอยในที่ว่างขนาดเล็ก (culture of small space) ที่มีการใช้สอยอย่างแนบแน่น และเข้มข้น มีการใช้สอยทุกซอกทุกมุมโดยมีระบบในการจัดการที่ว่างในแต่ละแผงที่มีความซับซ้อน ในแบบเฉพาะตัวของผู้ขายแตกต่างกันไปในแต่ละแผง

(5) การใช้สอยที่ว่างแบบรอบทิศ รอบด้าน (multidimensional space)

รูปที่ 5-35, 5-36, 5-37 การใช้สอยที่ว่างของแผงขายในตลาดตรอกหม้อแบบรอบทิศ รอบด้าน

นอกจากการใช้สอยทั้ง 4 ลักษณะดังกล่าวมาแล้ว การใช้สอยที่ว่างของร้านค้าแผงขายในตลาดตรอกหม้อยังมี การใช้สอยที่ว่างในลักษณะรอบทิศ รอบด้าน (multidimensional space) อันประกอบด้วยการใช้สอยทั้งในระนาบ “พื้น” “ผนัง” และ “ฝ้า” อย่างสัมพันธ์กัน โดยเกิดจากการจัดแผงขายขึ้นจากตัวผู้ขาย ประกอบกับกระบวนการปรับ และปรุง ใช้สอยที่ว่างภายในตรอก มาเป็นร้านค้าแผงขาย เช่น การอาศัยผนังตรอก เป็นที่แขวน และแสดงสินค้า อาศัยผนังห้องแถว และกำแพงเป็นที่จัดแขวนสินค้า

นอกจากนี้ ในกรณีของแผงขายที่จัดอยู่ภายในขอบเขตของกันและกัน ยังมีการใช้สอยที่ว่างร่วมกันทั้งในระนาบพื้น ผนัง และ ฝ้า ในระนาบ “พื้น” มีการตั้งสินค้าเหลือมเข้าไปในที่ว่างที่ไม่ได้ใช้สอยของแผงข้างเคียงในระนาบผนัง หรือฝ้ามีการแขวนสินค้า และของใช้ร่วมกัน ในระนาบ “ฝ้า” หรือระนาบเหนือหัวขึ้นไปมีการใช้ร่วมบังแดด และฝ้าบังแดด และแขวนสินค้าร่วมกัน ทำให้เกิดเป็นปริมาตรของที่ว่างเล็กและที่ว่างใหญ่สานรวมกันอยู่อย่างหนาแน่น แผงขายในตลาดตรอกหม้อจึงมีการใช้สอยที่ว่างร่วมกันอย่างเข้มข้น ทั้งทั้งมิติพื้น ฝ้าและฝ้า ในการปรับใช้สอยที่ว่างดังกล่าว จึงทำให้เกิดการใช้สอยที่ว่างอย่างคุ้มค่าเต็มเนื้อที่

โดยสรุปจากลักษณะของร้านค้าแผงขายในตลาดตรอกหม้อทั้ง 3 ลักษณะ ได้แก่ แผงขายแบบตายตัว (fixed-features) แผงขายแบบกึ่งตายตัว (semifixed-features) แผงขายแบบเคลื่อนที่ (mobile-features) นำมาสู่ลักษณะการใช้สอยที่ว่างของร้านค้าแผงขายในตลาดตรอกหม้อ ที่มีการใช้สอยที่ว่าง 5 ลักษณะ คือ การใช้สอยที่ว่างร่วมกันของร้านค้าแผงขาย การใช้สอยที่ว่างแบบไม่ตายตัว การใช้สอยที่ว่างที่แปรเปลี่ยนไปตามสภาพแวดล้อม การใช้สอยที่ว่างขนาดเล็ก และการใช้สอยที่ว่างแบบรอบทิศ รอบด้าน

5.3.3 การจัดเก็บแผงขาย

“แม่ค้าก็จะเอาของมาขาย และเอาแผงไปเก็บตามที่ต่างๆ เขาก็มีที่รับเก็บแผง ที่ฝากแผงนะ ราคา ก็ไปตามขนาดของแผง”⁷ “...ตลาดนี้มันสะดวก บางครั้งมาส่งให้เราถึงบ้านนะ หลังบ้านพี่ก็มีคนเอาแผงมาฝาก แผงขายดอกไม้ พวงมาลัย เราก็ช่วยดูแลช่วยดูแลกัน เขาอาศัยแสงไฟจากม่านหน้าต่างหลังบ้านเราร้อยดอกไม้ตอนเช้า ร้อยมีอนนะ”⁸

เมื่อพิจารณาการเก็บแผงขายในตลาดตรอกหม้อพบว่า มีรูปแบบการจัดเก็บแผงขายแบบไม่เป็นทางการ โดยมีปัจจัยที่เกี่ยวข้องในการเลือกจัดเก็บแผงขายอยู่ 2 ปัจจัย ดังนี้ “ความสัมพันธ์เรื่องเส้นทาง” และ “ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล” ความสัมพันธ์เรื่องเส้นทาง คือ ระยะทางระหว่างตำแหน่งที่ตั้งแผงกับตำแหน่งที่เก็บแผงมีระยะทางใกล้กัน ประกอบกับ เส้นทางการเดินทางเข้ามาในตลาดของพ่อค้า แม่ค้ากับตำแหน่งที่เก็บแผงและที่ตั้งแผง มีความสัมพันธ์กันในลักษณะ เส้นทางเดินทางเป็นวงรอบ (loop)

ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล นอกจากความสัมพันธ์เรื่องเส้นทางแล้ว พ่อค้า แม่ค้าที่มีญาติ หรือ คนรู้จัก อาศัยอยู่ในตรอกหม้อ หรือในสถานที่ต่างๆ ใกล้กับตลาดตรอกหม้อพ่อค้าแม่ค้าจะนำเอาแผงขายไปขอฝาก เช่น วัด สุทัศนฯ ศึกษารัษฎาวิทยาสภหการค้าไทย ซึ่งตั้งอยู่ใกล้กับตลาด จากปัจจัยการเลือกจัดเก็บแผงขายในข้างต้น พ่อค้าแม่ค้าที่เก็บแผงขายในตลาดตรอกหม้อ ดังนี้ ที่รับฝากแผง ห้องแถวหรือในห้องเช่าของผู้ค้า บริเวณริมตรอก ซอก และสถานที่ต่างๆ ที่ใกล้กับตลาด และอื่นๆ

(1) **ที่รับฝาก** ที่รับฝากแผงขายเป็นองค์ประกอบสำคัญของตลาด โดยเกิดขึ้นแบบกระจายอยู่ตามที่ต่างๆ ในตลาดตรอกหม้อเพื่อรองรับแผงขายตามจุดต่างๆ ที่รับฝากแผงในตลาดตรอกหม้อมีการปรับที่ว่างที่มีอยู่ หรือเป็นที่ว่างที่ไม่ถูกใช้สอยมาใช้เป็นที่รับฝากแผง เช่น โกดังเก็บของ ได้ทุนอพาร์ทเมนท์ บริเวณทางขึ้นลง ได้บันไดหรือซอกบันได บริเวณด้านหน้าห้องแถวและมุมต่างๆ ของห้องแถว

⁷ สัมภาษณ์ สุรัสวดี เจริญกิจทวี, 5 มิถุนายน 2552.

⁸ สัมภาษณ์ เจ้าของร้านแพ้นั้น, 22 พฤษภาคม 2552.

(2) **ห้องแถว หรือ ในห้องเช่าของผู้ค้า** การเก็บแผงในลักษณะนี้ ส่วนมากเป็นพ่อค้าแม่ค้าที่อาศัยอยู่ในชุมชน และพ่อค้าแม่ค้าที่มาจากที่อื่น ซึ่งต้องการใช้สอยที่ว่างมากกว่าเก็บแผงขาย เช่น นอนพักผ่อน เก็บของ และจัดเตรียมสินค้าจึงมีการเช่าห้องพักหรือมีห้องแถวไว้สำหรับเก็บแผง

(3) **ริมตรอก ซอก และสถานที่ต่างๆ** การเก็บแผงขายในลักษณะนี้เป็นการอาศัยเก็บแผงไว้บริเวณริมตรอก ซอก มุม และที่ว่างที่ไม่ถูกใช้สอยตามสถานที่ต่างๆ ในชุมชนตรอกหม้อ ที่ว่างสำหรับเก็บแผงในลักษณะนี้เป็นที่ว่างบริเวณด้านข้างห้องแถว ซึ่งเกิดจากการเว้นระยะระหว่างห้องแถว เป็นซอกระหว่างผนังห้องแถวและเสาไฟฟ้า เป็นที่ว่างระหว่างตู้โทรศัพท์สาธารณะ การจัดเก็บแผงในลักษณะนี้จึงมีความน่าสนใจในการอาศัยที่ว่างที่มีอยู่แต่ไม่ปรากฏชัด หรือที่ว่างที่อยู่นอกการรับรู้ทั่วไปของผู้คนมาปรับใช้ในการจัดเก็บ

การเก็บแผงขายในซอกระหว่างห้องแถว และการเก็บแผงขายไว้ริมตรอก และหน้าห้องแถว รูปที่ 5-38, 5-39 ตัวอย่างที่เก็บแผงขายในตลาดตรอกหม้อ

การเก็บแผงขายไว้ริมตรอก การเก็บแผงขายไว้ได้บันได และการเก็บแผงขายในซอกระหว่างห้องแถว รูปที่ 5-40, 5-41, 5-42 ตัวอย่างที่เก็บแผงขายในตลาดตรอกหม้อ

ที่ว่างที่ไม่ปรากฏชัด หรือ invisible space หมายถึง ที่ว่างที่ซ่อนหรืออยู่นอกสายตา นอกการรับรู้ของผู้คนทั่วไปในช่วงเวลาเข้าไปใช้สอย เช่น เป็นซอกเล็กๆ ระหว่างห้องแถว ซอกระหว่างเสาไฟฟ้าและผนังห้องแถว ซึ่งพ่อค้า แม่ค้าในตลาดตรอกหม้อได้อาศัยใช้เก็บแผงขาย และเครื่องมือต่างๆ นอกจากนี้ยังหมายถึงที่ว่างที่มีการใช้สอยทั้งชั่วคราวและประจำในลักษณะของการยืมมาไว้ในช่วงเวลาต่างๆ เช่น ที่ว่างที่ใช้ในการจัดเตรียมสินค้า เช่น แต่งผัก เตรียมอาหาร ประกอบแผง เป็นต้น การอภิปรายเรื่องนี้มาจาก The invisible city: an interview with Richard S. Wurman. Kaplan, R and Kaplan, S. *Humanscape: Environment for People*. (Michigan: Ulrich's book, 1986), pp. 424-426.

(4) **จัดเก็บแบบอื่นๆ** การจัดเก็บแบบอื่นๆ เช่น ขนย้ายแผงขายมาจากที่ต่างๆ การขนย้าย หรือ เคลื่อนย้ายไปกลับระหว่างที่พัก และตลาดทุกวัน โดยส่วนมากเป็นแผงขายที่สามารถเคลื่อนที่ได้ (mobile features) ดังนั้นแผงขายในกลุ่มนี้ จึงมักเป็นแผงขาย กลุ่มสุดท้ายที่เข้ามาในตลาด เนื่องจากสามารถเตรียมสินค้าและจัดแผง มาจากที่อื่นได้

โดยสรุปการจัดเก็บแผงในตลาดตรอกหม้อ มีรูปแบบไม่เป็นทางการหรือแบบกันเอง อันเกิดจากความสัมพันธ์เรื่องเส้นทาง และความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล นำไปสู่รูปแบบการเก็บแผงในแบบต่างๆ อยู่ภายในตลาดตรอกหม้อ ได้แก่ ที่รับฝาก ห้องแถวหรือในห้องเช่าของผู้ค้า ริมตรอก ซอก และสถานที่ต่างๆ และ จัดเก็บแบบอื่นๆ ประเด็นที่น่าสนใจจากการศึกษาการจัดเก็บแผงขายในตลาดตรอกหม้อคือ การอาศัยที่ว่างที่ไม่ถูกใช้งาน มีลักษณะเป็นที่ว่างที่ไม่ปรากฏชัด หรือที่ว่างที่อยู่นอกการรับรู้ของคนทั่วไป มาใช้ให้เกิดประโยชน์ เช่น การนำแผงไปเก็บไว้ในซอก มุมต่างๆ ภายในตรอก ซอกระหว่างคูโทรศัพท์ ในกระถางต้นไม้ นอกจากนี้การเก็บแผงขายและเครื่องไม้ เครื่องมือไว้ริมทางตรอกยังสะท้อนให้เห็นว่าที่ว่างภายในตรอกมีคุณลักษณะของที่ว่างที่มีความปลอดภัย⁹ คุณลักษณะของที่ว่างดังกล่าวจึงเอื้อให้เกิดการจัดเก็บแผงขายในลักษณะที่กล่าวมาเป็นไปได้ในตลาดตรอกหม้อ

5.4 การวิเคราะห์รูปแบบสินค้าในตลาดตรอกหม้อ

การศึกษารูปแบบสินค้าในตลาดตรอกหม้อในส่วนนี้ ทำการศึกษาผ่านข้อมูลเชิงแผนที่ (mapping) 2 ชุด ประกอบด้วย (1) แผนที่การจัดกลุ่มสินค้าตามประเภทต่างๆ และ (2) แผนที่การจัดกลุ่มสินค้าตามหมู่อาหาร โดยอาศัยการจัดกลุ่มจากอาหารหลัก 5 หมู่ คือ โปรตีน คาร์โบไฮเดรต วิตามินและเกลือแร่ผัก ไข่ขาวและผักอื่นๆ ไขมัน จากพืชและสัตว์ และสิ่งของเครื่องใช้และสินค้าอื่นๆ

5.4.1 กลุ่มสินค้าในตลาดตรอกหม้อ

จากการศึกษาความสัมพันธ์ของตลาดตรอกหม้อกับสินค้าในบทที่ 4 พบว่าสินค้าในตลาดตรอกหม้อ ส่วนใหญ่เป็นสินค้าประเภท อาหารสดที่ยังไม่ได้หุงต้ม รองลงมาคืออาหารสำเร็จรูป สิ่งของเครื่องใช้ และบริการอื่นๆ ตามลำดับ สินค้าในแต่ละประเภทประกอบด้วยสินค้าที่มีความหลากหลายทั้ง ชนิด คุณภาพและราคา การศึกษา กลุ่มสินค้าในส่วนนี้ได้จัดสินค้าในตลาดตรอกหม้อออกเป็น 15 ประเภท ดังนี้ อาหารคาว อาหารหวาน เครื่องดื่ม เนื้อสัตว์ สัตว์น้ำจืดน้ำเค็ม ผักสด ผลไม้ ไข่ ปลาน้ำจืด เครื่องปรุงของแห้ง ข้าวสาร ดอกไม้ พวงมาลัย หวาย ชุดดับบาตร สิ่งของเครื่องใช้ และสินค้าอื่นๆ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁹ รายละเอียดใน ชีวิตและกิจกรรมของผู้คนในชุมชนตลาดตรอกหม้อ บทที่ 3.

ประเภทสินค้าในตลาดตรอกหม้อ			
(1) อาหารคาว	(FD)	(9) ปลาแห้ง	(FS)
(2) อาหารหวาน	(DS)	(10) เครื่องปรุง ของแห้ง	(IN)
(3) เครื่องดื่ม	(DR)	(11) ข้าวสาร	(RI)
(4) เนื้อสัตว์	(MT)	(12) ดอกไม้ พวงมาลัย	(FL)
(5) สัตว์น้ำจืด น้ำเค็ม	(SF)	(13) หอย	(LT)
(6) ผักสด	(VE)	(14) ชุดตัดบาตร	(ST)
(7) ผลไม้	(FR)	(15) สิ่งของเครื่องใช้ และสินค้าอื่นๆ	(OT)
(8) ไข่	(EG)		

ที่มา: สำรจากสำนวนในตลาดตรอกหม้อ แขวงราชบพิธ ช่วงเดือนมกราคม พ.ศ. 2552

ตารางที่ 5-2 ตารางแสดงประเภทสินค้าในตลาดตรอกหม้อ

ประกอบกับการจัดกลุ่มสินค้าตามหมู่อาหาร โดยแบ่งออกเป็น 5 กลุ่มดังนี้

หมู่อาหารในตลาดตรอกหม้อ	
(1) กลุ่มโปรตีน	(PRO)
(2) กลุ่มคาร์โบไฮเดรต	(CAR)
(3) กลุ่มวิตามิน เกลือแร่ ผักใบเขียวและผักอื่นๆ	(VIT)
(4) ไขมันจากพืชและสัตว์	(FAT)
(5) สิ่งของเครื่องใช้	(OTH)

ที่มา: ปรับจากอาหารหลัก 5 หมู่ของมนุษย์

ตารางที่ 5-3 ตารางแสดงหมู่อาหารในตลาดตรอกหม้อ

จากการศึกษาข้อมูลเชิงแผนที่ของสินค้าในตลาดตรอกหม้อทั้ง 2 ชุด ในข้างต้นพบว่าในกลุ่มสินค้า และหมู่อาหารในตลาดตรอกหม้อมีประเภทของสินค้าชนิดต่างๆ จัดรวมอยู่ด้วยกันอย่างหลากหลาย โดยเฉพาะประเภทของหมู่อาหาร ในตลาดตรอกหม้อหมู่อาหารมีรูปแบบทั้งคละ และผสมผสานรวมกันหลายหมู่ จากรูปแบบที่ปรากฏนี้จึงสะท้อนถึงความอุดมสมบูรณ์ของอาหาร และ ความเพียงพอต่อความต้องการอาหารของผู้คนในชุมชนและย่าน

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

5.4.2 รูปแบบสินค้าในตลาดตรอกหม้อ¹⁰

(1) ความสัมพันธ์ของสินค้าแบบคู่ประกบ จากการศึกษารูปแบบสินค้าในตลาดตรอกหม้อ จาก

ข้อมูลเชิงแผนที่ทั้งประเภทสินค้าในตลาดตรอกหม้อ และหม้ออาหารในตลาดตรอกหม้อพบว่า มีรูปแบบการกระจายตัวของสินค้า ในลักษณะผสมผสานคละกัน ของสินค้าอย่างหลากหลายอยู่ภายในตลาด หรืออาจกล่าวได้ว่ารูปแบบสินค้าในตลาดตรอกหม้อเป็นรูปแบบที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ (organic pattern) ¹⁰ ที่มีกระบวนการเกิดขึ้นภายในพื้นที่ในลักษณะค่อยๆ เติบโตอย่างค่อยเป็น ค่อยไป หรือในกระบวนการปรับและปรุงขึ้นจากบริบท ¹¹ นอกจากนี้ หากพิจารณารูปแบบความสัมพันธ์ของสินค้าที่ปรากฏในข้อมูลเชิงแผนที่แล้วยังพบว่ารูปแบบของสินค้าได้ดำรงอยู่ด้วยกันภายใต้การสร้างความสัมพันธ์ในลักษณะ “คู่ประกบ” คู่ประกบในที่นี้หมายถึง ลักษณะการอยู่ร่วมกันของสินค้าในแบบ “พึ่งพา” “พึ่งพิง” กัน จากการศึกษาความสัมพันธ์พบว่าในตลาดตรอกหม้อมีลักษณะคู่ประกบของสินค้าอย่างน้อย 2 ชุดอยู่ร่วมกัน ได้แก่ “คู่ประกบสินค้าประเภทเดียวกัน” และ “คู่ประกบสินค้าต่างประเภท”

ชุดคู่ประกบสินค้าประเภทเดียวกัน คือ ชุดสินค้าประเภทเดียวกัน แต่มีความแตกต่างกันทั้งชนิดของสินค้าที่มีความหลากหลาย ทั้งด้านคุณภาพ และราคาทั้งราคาถูกและราคาแพง เช่น “ชุดคู่ประกบของผักชนิดต่างๆ” ได้แก่ ผักพื้นบ้าน ผักนำเข้ามาจากประเทศจีน ผักจากโครงการหลวง “ชุดคู่ประกบอาหารหวาน” เช่น เต้าฮวย ขนมครก ข้าวเกรียบปากหม้อ กุยช่าย ซากาแพ เป็นต้น สินค้าเหล่านี้ดำรงอยู่ด้วยกันในพื้นที่เดียวกันหรืออยู่ใกล้เคียงกันในแบบชุดคู่ประกบของสินค้าประเภทเดียวกัน และสร้างความสัมพันธ์อยู่ภายใต้เงื่อนไขดังกล่าวมาข้างต้น ชุดคู่ประกบสินค้าต่างประเภท เช่น ชุดคู่ประกบ “อาหารคาว และอาหารหวาน” “อาหารคาว อาหารหวาน และผลไม้” “อาหารหวาน และเครื่องดื่ม” “เนื้อสด และผักสด” การอยู่ร่วมกันของสินค้าในตลาดตรอกหม้อ จะสร้างความสัมพันธ์กันในลักษณะชุดคู่ประกบทั้งสองแบบนี้ และจะอยู่ร่วมกันหรืออยู่ใกล้กัน ในลักษณะซ้อนทับกันหลายชุดภายในตลาด กล่าวคือ สินค้าหนึ่งประเภทหรือแผงขายหนึ่งแผงไม่ได้ดำรงความสัมพันธ์อยู่ในชุดคู่ประกบเพียงชุดใดชุดหนึ่งเท่านั้น แต่มีความสัมพันธ์ร่วมกับสินค้าอื่นๆ ในหลายชุดทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ในความเข้าใจนี้ จึงอาจกล่าวได้ว่าการเกิดขึ้นของชุดคู่ประกบในลักษณะ “พึ่งพา” “พึ่งพิง” กัน จึงเป็นแบบแผนสำคัญในการค้าขายอยู่ร่วมกันของพ่อค้าแม่ค้าในตลาดตรอกหม้อ

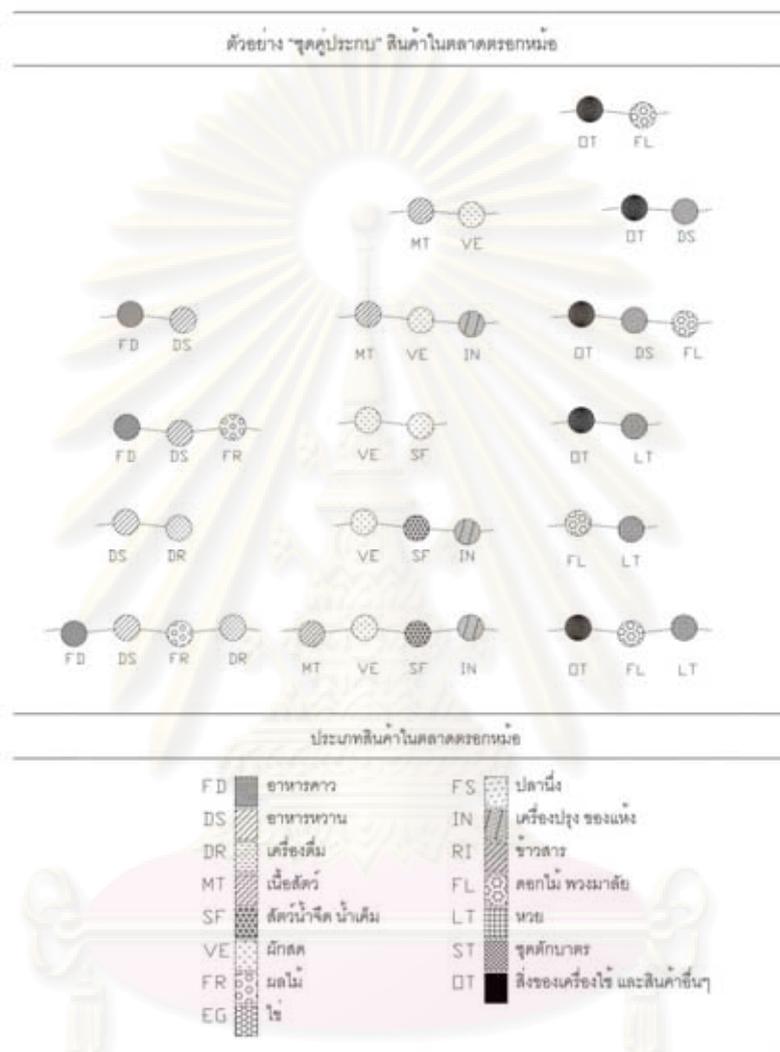
นอกจากนี้ชุดคู่ประกบสินดียังมีลักษณะที่ “ไม่ตายตัว” โดยมีการผลัดเปลี่ยน สินค้าไปตามฤดูกาลและเทศกาลต่างๆ ของผู้คนในชุมชนและในย่าน แต่ยังคงรักษาความสัมพันธ์อยู่ในชุดคู่ประกบทั้ง 2 แบบ หรืออาจกล่าวว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางของ “ความร่วมมือ” กันในการค้าขาย เช่น ผลไม้จะมีการเปลี่ยนตามฤดูกาลต่างๆ อาหารและของหวานจะเปลี่ยนตามเทศกาลสำคัญของชาวตรอกหม้อ และยักรวมถึง “แผงสินค้าพิเศษ” ที่จะเพิ่มขึ้นในวันสำคัญต่างๆ เช่น แผงขายกระดาษสำหรับไหว้เจ้า แผงขายผลไม้ แผงขายของไหว้ต่างๆ ในวันเทศกาลตรุษ-

¹⁰ การศึกษาเรื่องรูปแบบสินค้าในตลาดตรอกหม้อได้อาศัยในทศน์ นิเวศวิทยา (ecology) รายละเอียดใน ทิพย์สุดา ปทุมานนท์. **สถาปัตยกรรมกึ่งตลาดแห่งความคิด**. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543) หน้า 37-85.

¹¹ รูปแบบที่เกิดขึ้นเองในธรรมชาติ คือ รูปแบบที่เกิดขึ้นอย่างสอดคล้อง และกลมกลืนไปกับสภาพแวดล้อมซึ่งจะปรากฏเป็นผังในลักษณะ “organic pattern – free pattern” ซึ่งเทียบเคียงได้กับผังแบบ The random pattern-liberalism. ดูรายละเอียดเกี่ยวกับรูปแบบผังต่างๆในเรื่อง Design in Question, Planning and the Value of the Plan. ทิพย์สุดา ปทุมานนท์. **ปรากฏการณ์ศาสตร์ในสถาปัตยกรรม**, หน้า 115-119.

¹² การเติบโตในลักษณะนี้คล้ายกับกระบวนการเติบโตแบบ a piecemeal process หรือ piecemeal growth ในการอภิปรายเรื่อง “MOSAIC OF SUBCULTURES” ใน Alexander, Christopher. **A pattern language: towns, buildings, construction**. (New York : Oxford University Press, 1977), pp.42-50, pp.104-109.

สารทสำคัญ แผงขายหอย เพิ่มขึ้นในวันใกล้ออกสลาก ในการเปลี่ยนแปลงของสินค้าของแผงต่างๆ จึง เป็นการปรับ ไปในทิศทางเดียวกัน คือ การปรับเปลี่ยนเพื่อรองรับกับความต้องการของผู้คนในชุมชนและย่าน

ที่มา: สำเนาภาคสนามในตลาดตรอกหม้อ นครราชบุรี ช่วงเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2552

ตาราง 5-4 ตารางแสดงตัวอย่างชุดคู่ประกบสินค้าในตลาดตรอกหม้อ

(2) การเกิดขึ้นของรูปแบบสินค้า สำหรับการเกิดขึ้นของรูปแบบสินค้าในตลาดตรอกหม้อ แม้อำนาจในตลาดได้แล้วว่า “หากมีพ่อค้าแม่ค้าเจ้าใหม่ เข้ามาขายสินค้าในตลาดตรอกหม้อจะขายดีในช่วงแรก และต่อไปจะขายได้น้อยลงหรือขายไม่ได้เลย” ดังนั้นพ่อค้าแม่ค้าจึงเริ่มปรับเปลี่ยนหรือปรับปรุง สินค้าหลังจากได้ร่วมขายอยู่ในตลาดระยะเวลาหนึ่ง “คนขายก็ต้องคิดว่าเขาอะไรมาขาย ? ที่นี้ห้ามขายของ ‘same same’ ”¹¹ จากคำบอกเล่านี้ จึงสะท้อนให้เห็นถึงการปรับตัวของสินค้า เพื่อให้สามารถขายต่อไปในตลาดได้ ในกระบวนการปรับตัวจึงนำมาสู่

¹¹ สัมภาษณ์ พนิดา เมฆสีประหลาด, 20 พฤศจิกายน 2551.

ลักษณะการกระจายตัวของสินค้าในตลาดตรอกหม้อ ที่เกิดขึ้นจากการปรับเปลี่ยน ชนิดของสินค้าให้เข้ากับแผงขาย ที่อยู่แออัด และเพื่อไม่ให้เกิดการซ้ำ ด้วยเหตุนี้เอง จึงทำให้เกิดการสร้างรูปแบบของสินค้าที่สร้างความสัมพันธ์ แบบ “คู่ประกบ” ทั้ง 2 รูปแบบ ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ณ จุดนี้จึงอาจกล่าวได้ว่า การปรับตัวจึงเป็นกลไกสำคัญใน “การค้าขายร่วมกัน” ของพ่อค้า แม่ค้าในตลาดตรอกหม้อให้สามารถอยู่ขายได้ยาวนาน นอกจากนั้นแล้วในความไม่ ตายตัวของสินค้า และแผงขายภายในตลาดตรอกหม้อ ที่มีการเปลี่ยนแปลงโดยสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกันและ กันจึงนำไปสู่การสร้าง “ภาวะสมดุล” ให้กับตลาด คือเป็นตลาดที่มีการปรับเปลี่ยน แปรเปลี่ยนตัวเองไปใน สภาวะการณ์ หรือสถานการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนและย่าน

ในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสินค้า ที่มีลักษณะการอยู่ร่วมกันแบบ “พึ่งพิง” “พึ่งพา” กันโดยอาศัย รูปแบบคู่ประกบทั้งสองรูปแบบที่ได้นำเสนอไว้ในข้างต้นนี้ นอกจากจะทำให้เกิดความหลากหลายของสินค้า แล้วยัง เพิ่มทางเลือกที่หลากหลายให้กับผู้ซื้อหรือ ลูกค้า ทั้งด้านประเภท ชนิด คุณภาพและราคาของสินค้า ในความ หลากหลายของสินค้านั้นนอกจากจะทำให้ตลาดมีชีวิตชีวา และยังเป็นแรงดึงดูด ให้ผู้คนเดินทางเข้ามาเลือกซื้อ จับจ่ายสินค้าที่มีอยู่อย่างหลากหลาย ทั้งคนในชุมชน และคนที่มาจากที่อื่น “ลูกค้าบางคนอยู่บางแค เวียดนามใหญ่ก็ มี บางคนมาจากลาดพร้าว จรัล”¹²

นอกจากนี้ สิ่งที่น่าสนใจอีกประการ คือ หากพิจารณาใน รูปแบบการกระจายตัวของสินค้า รูปแบบที่ เกิดขึ้นมีลักษณะการกระจายตัว แบบแตกเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อยกระจายอยู่ทั่วไปในตลาดตรอกหม้อ โดยเริ่มต้น จากช่วงบริเวณ ต้นตรอกซึ่งเป็นตำแหน่งในช่วงเริ่มต้นการเกิดตลาดภายในตรอกหม้อ หลังจากย้ายออกมาจากโรง คำของตลาดตรอกหม้อ ด้วยกระบวนการเติบโต แบบค่อยเป็น ค่อยไป ดังกล่าวจึงเกิดรูปแบบของคู่ประกบสินค้าที่ ขยายตัว และมีรูปแบบที่ซ้ำตัวเองออกไป

จากการศึกษารูปแบบการกระจายตัวของสินค้าตั้งแต่ในบริเวณเริ่มต้นเกิดตลาดในตรอกหม้อ จึงพบว่ามี รูปแบบที่คล้ายตัวเอง ขยายออกไปจากบริเวณเริ่มเกิดตลาดอีก 2 ชุด โดยมีรูปแบบการกระจายตัว และการเกาะ กลุ่มสินค้า ที่มีระยะห่างที่ใกล้เคียงกัน และมีรูปแบบที่คล้ายคลึงกัน¹³ กับชุดแรกในบริเวณเริ่มเกิดตลาด (แผนที่ 5-8, 5-9) ดังนั้นหากศึกษารูปแบบของตลาดในมุมมองนี้จึงพบว่า ภายในตลาดตรอกหม้อจะประกอบด้วย “3 ชุด” หรือ “3 ระบบ” ใหญ่ซ้อนอยู่ภายในตลาด และในแต่ละระบบจะประกอบด้วยชุดคู่ประกบย่อยทั้ง 2 ชุด ดำรงอยู่ร่วมกัน หลายชุดอย่างซ้อนทับและซับซ้อน จากความเข้าใจนี้ จึงอาจกล่าวได้ว่ารูปแบบการจัดกลุ่มสินค้าในตลาดตรอกหม้อ ที่ได้กล่าวมาในข้างต้น เป็นคุณลักษณะสำคัญที่ทำให้ตลาดสามารถดำรงอยู่ได้มายาวนาน

(3) จากรูปแบบสินค้าสู่ความเข้าใจในที่ว่างตลาดตรอกหม้อ

“...จากมะลิ ก็จะเป็นสาคุ ถั่วดำ พอถัดจากสาคุถั่วดำก็จะมีคนมาขายกระเพาะปลา เด็กคนนั้นหนะที่รู้จักกัน และจากรถของกระเพาะปลาก็เป็นรถของพี่ปุ่น ที่ตอนเช้าไม่ได้ขาย และก็มีถัดไปเป็นโรตี่ มาขายอ้อย อยู่หน้า บ้านขายสุกี้ และถัดไปก็จะมีเว้นทางเดินหน่อยที่จะขึ้นบ้าน ก็จะมีขายขนม ข้าวเหนียวและอาหารสำเร็จที่ตู้ และ ถัดไปจะมีเจ๊กนหนึ่งมาขายของสด กุ้ง หอย ปลาสด เล็กๆ อยู่ตรงนั้น... อาม่าจำได้นะ บ้านเรา”¹⁴ จากคำบอกเล่า ในข้างต้น ประกอบข้อมูลเชิงแผนที่ สิ่งที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งที่ได้จากการศึกษารูปแบบของสินค้าในตลาดตรอก

¹² สัมภาษณ์ อัง สลิววิลาศ เจ้าของแผงขายข้าวสารประจำอยู่หน้าตลาดตรอกหม้อ, 18 เมษายน 2552.

¹³ ลักษณะรูปแบบที่มีความคล้ายตัวเอง หรือ self-similarity คือ คุณสมบัติของ fractal หรือเศษส่วนไม่รู้จักจบ มีลักษณะเป็นโครงสร้างของ เศษส่วนที่ขยายตัวออกไปอย่างไม่สิ้นสุด โดยจะมีรูปร่างคล้ายคลึงซ้ำกับรูปแบบอันแรก ซึ่งเป็นของธรรมชาติใน ชัยวัฒน์ ธีระพันธ์. **ทฤษฎีไร้ระเบียบ กับ ทางแห่งของสังคมสยาม**. พิมพ์ครั้งที่ 1. (กรุงเทพฯ: มูลนิธิภูมิปัญญา, 2537), หน้า 47.

¹⁴ สัมภาษณ์ มาลี เมธสิประหลาด, 6 มิถุนายน 2552.

หม้อ คือ ความเข้าใจในเรื่องการเกิดขึ้นของที่ว่างที่มีความซับซ้อน อันเกิดขึ้นจากรูปแบบสินค้า และแผงขายที่มีภาษาแบบธรรมชาติ คือ มีความหลากหลายดำรงอยู่ร่วมกันภายในตลาด ทำให้เกิดลักษณะของที่ว่างที่มีความซับซ้อน ซึ่งนำไปสู่ประสบการณ์ในการรับรู้ในที่ว่างที่มีความซับซ้อน เกิดการสร้างแบบแผนในการรับรู้ที่ว่างขึ้นในใจหลากหลายรูปแบบ ในความหลากหลายจึงนำมาซึ่งบรรยากาศของที่ว่างที่มีชีวิตชีวา และการอาศัยอยู่ที่มีการรับรู้แบบหลากหลายสัมผัส

“ลูกค้าที่เข้ามา ชื้อของและร้านค้าที่มีมันหาซื้อง่าย เดินมาก็เจอ...”¹⁵

“ส่วนมากเวลาเดินป่าก็จะเดินไปตามทางเดินๆ มีบางครั้งเหลียวซ้ายบ้าง ขวาบ้าง อยู่ที่ว่าวันนี้อยากจะทำอะไรก่อน ดูผักก่อนไหม วันนี้ผักอะไรแปลกๆ บ้าง ผักที่เราอยากได้มารี้อย่างไร ถ้าได้ผักแล้วค่อยไปดูซื้อหมู เนื้อ ไก่ อะไรก็ว่าไป... แต่บางวันไม่ได้ตั้งใจก็จะซื้อหมูซะก่อน แล้วก็ไปหาอย่างอื่นต่อ เจออะไรก็ซื้ออันนั้นก่อน...”¹⁶

นอกจากนี้รูปแบบของตลาดตรอกหม้อที่มีสินค้าแบบคละ และกระจายตัวอยู่ทั่วไปในตลาด ยังขับให้ผู้คนเข้ามาจับจ่ายใช้สอยในตลาดตรอกหม้อต้องเดินเคลื่อนตัวไปทั่วทั้งตลาด ในรูปแบบที่อิสระ ประกอบกับในตลาดตรอกหม้อ เป็น ทางเดินไม่มีการแบ่งช่องทางไว้อย่างชัดเจน ทิศทางการเดินจึงเกิดขึ้นตามการเคลื่อนที่ตามธรรมชาติ ดังนั้นการเดินทางในตลาดจึงต้องอาศัยการรับรู้ และเรียนรู้ในการประสาน “จังหวะ” การเคลื่อนของร่างกาย (kinesthetic movement) ให้เข้ากับที่ว่าง และจังหวะของ “ทาง” ในตลาด ที่ประกอบด้วยระบบทางอันหลากหลายสานอยู่ร่วมกัน เช่น ทางผู้ซื้อ ผู้ขาย ทางพระสงฆ์ และ ทางของแผงขายแบบเคลื่อนที่ (mobile features) เมื่อสามารถจับจังหวะของทางให้รองรับกับจังหวะของการเคลื่อนของร่างกายได้ การเดินในตลาดตรอกหม้อจึงเกิดการเคลื่อนตัวที่คล่อง ที่เกิดขึ้นจากการสานจังหวะการเดินทางของตนเองเข้าไปมี “ส่วนร่วม” เป็นส่วนหนึ่งของที่ว่าง ของระบบทางของตลาดที่ก่อรูปมาจากการใช้สอยที่ว่างร่วมกันของผู้คนอย่างหลากหลาย ในความเข้าใจนี้ การเคลื่อนตัวไปในตลาดตรอกหม้อจึงเป็นการรับรู้ผ่านระบบประสาทสัมผัสอันหลากหลาย ทั้ง ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจพร้อมกัน

รูปที่ 5-43, 5-44 การเดินในตลาดตรอกหม้อ

¹⁵ สัมภาษณ์ นาคล บุญสุข, 5 มิถุนายน 2552.

¹⁶ สัมภาษณ์ รัชฎา สุทธิพงษ์, 5 มิถุนายน 2552.

การอภิปรายในประเด็นนี้มาจากเรื่อง tactile space ในการสัมผัสแบบแนบแน่นในพื้นที่สัมผัส ในหนังสือ The Hidden Dimension ได้ยกตัวอย่างถึงการ “เล่นเรือใบ” ที่ได้สัมผัสกับผิวน้ำ ซึ่งเป็นลักษณะประสบการณ์สานกันระหว่าง “ตา” “ร่างกาย” และ “พื้นผิว” ในการเคลื่อนไปในตลาดจึงมีลักษณะคล้ายกันคือต้องอาศัยความสัมพันธ์ของเครื่องรับหรือประสาทสัมผัสของร่างกายทั้ง 3 ส่วน ทั้ง ตา ร่างกาย(การเคลื่อนตัว) และการเดินเท้า ได้สัมผัสพื้นผิวแบบแนบแน่น และละเอียดในระยะใกล้ โดยเฉพาะลูกค้า หรือแผงขายแบบเข็นตะกร้าที่มี “ล้อ” เข้ามาจ่ายตลาด ใน Hall, Edward T. The Hidden Dimension, pp. 61-63.

นอกจากนี้ ในการตั้งข้อสังเกตถึงลักษณะสำคัญที่เอื้อให้ตลาดตรอกหม้อเกิดความยั่งยืน สามารถดำรงอยู่ได้ไม่นาน คือ รูปแบบการจัดกลุ่มสินค้าในตลาดตรอกหม้อที่อยู่รวมกันในความสัมพันธ์แบบ “คู่ประกบ” ประกอบด้วยลักษณะของสินค้า และแผงขายที่มีรูปแบบไม่ตายตัว มีความยืดหยุ่น เอื้อให้เกิดการปรับเปลี่ยน ปรับปรุงสินค้าในแผงขายไปตามการเปลี่ยนแปลงต่างๆ จากความเข้าใจนี้ จึงอาจกล่าวได้ว่าความสามารถในการปรับปรุงและเปลี่ยนแปลง ของตลาดตรอกหม้อได้ในระดับเล็ก ในแผงขายย่อยๆ นี้จึงนำไปสู่ลักษณะสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ตลาดตรอกหม้อสามารถอยู่ได้อย่างยาวนาน

กล่าวโดยสรุปจากกรณีวิเคราะห์มิติทางกายภาพ กิจกรรมการใช้สอยที่ว่างในตลาดตรอกหม้อในบทนี้ ซึ่งประกอบด้วย การใช้สอยที่ว่างในตลาดตรอกหม้อ การแบ่งที่ว่างสำหรับตั้งแผงขายในตลาดตรอกหม้อ การวิเคราะห์ร้านค้าแผงขายในตลาดตรอกหม้อ และการวิเคราะห์สินค้าในตลาดตรอกหม้อ ซึ่งนำมาสู่ความเข้าใจในที่ว่าง ที่เกิดจากปรากฏการณ์ทางกายภาพ และกิจกรรมของตลาดตรอกหม้อหลังจากได้ผ่านกระบวนการปรับและปรุงรูปแบบของตลาดสืบเนื่องมาอย่างช้านานจนถึงปัจจุบัน ในบทถัดไปจะเป็นการสังเคราะห์ภาพรวมความหมายในการใช้สอยที่ว่างในตลาดตรอกหม้อ ที่ได้จากความเข้าใจในมิติทางกายภาพ และมิติทางกิจกรรมการใช้สอยที่ว่างในตลาดตรอกหม้อในบทนี้ ประกอบกับความเข้าใจจากการศึกษาในมิติต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับตลาดตรอกหม้อในบทที่ผ่านมา เพื่อจะนำไปสู่ ความเข้าใจในมิติทางความหมายในการใช้สอยที่ว่างตลาดตรอกหม้อในบทถัดไป

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การวิเคราะห์มิติทางความหมายการใช้สอยที่ว่างในตลาดตรอกหม้อ

จากการวิเคราะห์มิติทางกายภาพ มิติทางกิจกรรมในตลาดตรอกหม้อ ในบทที่ 5 ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ทางกายภาพที่สำคัญของตลาด ในบทนี้จะนำเสนอการสังเคราะห์ภาพรวมของความหมายการใช้สอยที่ว่างในตลาดตรอกหม้อ โดยอาศัยวิธีการศึกษาเชิงปรากฏการณ์วิทยา¹ และแนวคิดจิตวิทยาสถาปัตยกรรม ประกอบกับข้อเขียนในหนังสือ The concept of dwelling ของ Christian Norberg-Schulz เป็นแนวทางในการวิเคราะห์ ปรากฏการณ์และสถานการณ์ ในการใช้สอยที่ว่างในตลาดตรอกหม้อ ประกอบกับเสียงพูด และคำบอกเล่า ถึงเรื่องราวชีวิตของผู้คนในตลาดตรอกหม้อ อันประกอบด้วย ที่ว่างที่มีการหมุนเวียนผลัดเปลี่ยนกิจกรรมการใช้สอย ที่ว่างที่มีชีวิต ที่แปรเปลี่ยนได้ เติบโตได้ และเคลื่อนได้ ที่ว่างที่มีขนาดเล็ก และมีการใช้สอยอย่างเข้มข้น ที่ว่างที่มีปฏิสัมพันธ์กับชีวิต และที่ว่างที่เปิดสู่ประสบการณ์การรับรู้หลากหลายสัมผัส โดยความหมายในที่ว่างดังกล่าวข้างต้นได้ดำรงอยู่ร่วมกันและถัก-ทอขึ้นเป็นปรากฏการณ์แห่งองค์รวมประสาน² ในที่ว่างของตลาดตรอกหม้ออย่างเข้มข้น

ในช่วงกลางของชุมชนตรอกหม้อ เป็นจุดตัดระหว่างตรอกหม้อ และซอยสุขา 1 ซึ่งเป็นเส้นทางสัญจรที่สามารถเดินเชื่อมต่อทั่วทั้งย่าน และสถานที่สำคัญที่ตั้งอยู่แวดล้อมชุมชนตรอกหม้อ “ตรอกหม้อ” จึงเป็น “ทาง” ที่มีความสำคัญ ในฐานะเป็นทั้งเส้นทางหลักของชุมชน ทำหน้าที่เชื่อมพื้นที่ภายในชุมชนเข้าไว้ด้วยกัน และยังทำหน้าที่เป็นเส้นทางประสานย่าน ประสานถิ่นภายในไว้กับถิ่นภายนอก ให้สามารถเดินทางเชื่อมต่อกันได้ การเชื่อมต่อทำให้กิจกรรมที่เกิดขึ้นภายในตรอกหม้อ มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงไปกับกิจกรรมในตำแหน่งอื่นๆ ของย่าน ในลักษณะการไหลเวียน แปรเปลี่ยนกิจกรรมอย่างสลับเนื่องถึงกันและกัน ในความเข้าใจนี้ตลาดตรอกหม้อจึงเป็นกิจกรรมหนึ่งที่เกิดขึ้นในมิติแห่งกาละ (temporality) และมิติแห่งเทศะ (territoriality) ภายในย่าน

“ตลาดตรอกหม้อติดเช้า ซื้ออาหารกับข้าวไว้กินทั้งวัน หรือ บ่ายๆ เย็นๆ คนก็จะไปที่แพรงๆ เดินไปซื้อกับข้าวที่ศาลเจ้าพ่อเสือ...”²

ในแต่ละวันที่ว่างภายในตรอกหม้อจะมีการเปลี่ยนแปลงการใช้สอยที่ว่างอย่างหลากหลาย คือ เป็น “ตลาดสด” ในช่วงเช้า (03.30-10.30น.) เป็นที่ชุมนุมขายอาหารคาว-หวาน และประกอบกิจกรรมในยามว่าง ของผู้คนภายในชุมชน ในช่วงสาย-บ่าย (10.30-14.30น.) เป็นที่ว่างในการพักผ่อน และที่ชุมนุมรถเข็นขายอาหารในช่วงบ่าย-เย็น (14.30-19.30น.) นอกจากกิจกรรมในรอบวันแล้วตรอกหม้อยังมีการใช้สอยที่ว่างเพื่อทำกิจกรรมในวันสำคัญ

¹ รายละเอียดในการวิจัยในทางแห่งปรากฏการณ์ศาสตร์ ในหนังสือเรือน+ไทย ๒ จุลจักรวาลสถาปัตยกรรม.ทิพย์สุดา ปทุมมานนท์. เรือน+ไทย 2 จุลจักรวาลสถาปัตยกรรม. (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552), หน้า 20-21.

² Schulz (Christian Norberg-Schulz, 1926-2000) เป็นสถาปนิก และนักทฤษฎีสถาปัตยกรรมชาวออสเตรีย ผู้เขียนหนังสือประวัติสถาปัตยกรรมคลาสสิก โดยเฉพาะสถาปัตยกรรมบารอก (Baroque architecture) มีงานเขียนที่สำคัญหลายเล่ม เช่น Intentions in Architecture(1965), Genius Loci, Towards a Phenomenology of Architecture(1980) และ Concept of Dwelling (1993).

³ “...ในองค์รวมประสานของความเป็นถิ่น จะมีความเป็นเอกภาพแห่งความหลากหลายที่แสดงตัวออกมาในรูปอารมณ์ของบรรยากาศของถิ่นที่มีความพิเศษ อย่างใดอย่างหนึ่งสะท้อนออกมาเสมอ เปล่งออกมา และใจผู้คนก็รับรู้สัมผัสได้ถึงที่ ‘เนียน’ ‘เลิศ’ ‘ลือ’ ที่สุดมักจะมีลักษณะบรรยากาศเหนือคำบรรยาย เป็นขณะที่ถิ่นมีบุคลิกเป็นของตัวเอง และดูราวกับว่ามีชีวิตและจิตวิญญาณของมัน...” ใน ทิพย์สุดา ปทุมมานนท์. จิตวิทยาสถาปัตยกรรม สวัสดิ์, หน้า 262.

⁴ สัมภาษณ์ มาลี เมฆสีประหลาด, 6 มิถุนายน 2552.

ต่างๆ เช่น งานทำบุญตลาดตรอกหม้อ งานวันพ่อแห่งชาติ และงานวันเด็ก กิจกรรมเหล่านี้เกิดขึ้นโดยอาศัยที่ว่างภายในตรอกหม้อ โดยมีการกำหนดใช้สอยที่ว่างขึ้นในลักษณะชั่วคราว (temporally space) และแบ่งใช้สอยที่ว่างไปพร้อมๆ กับกิจกรรมในชีวิตประจำวันอื่นๆ ของชาวตรอกหม้อ

ด้วยเหตุนี้กิจกรรมที่เกิดขึ้นภายในชุมชนตรอกหม้อจึงมีลักษณะการใช้สอยที่ว่างแบบหมุนเวียนผลัดเปลี่ยนกิจกรรมไปตามช่วงเวลา (polychronic time) ตั้งแต่ เช้า-สาย-บ่าย-ค่ำ และยังเปลี่ยนแปลงไปใน วัน เดือน ปี เทศกาลต่างๆ ในความเข้าใจนี้ตรอกหม้อนอกจากจะเป็นที่ว่างเพื่อการสัญจรผ่านแล้วยังเป็นที่ว่างเอนกประสงค์ (multi-purpose space) รองรับกิจกรรมการใช้สอยอื่นๆ ของชาวตรอกหม้อ ณ จุดนี้จึงอาจกล่าวได้ว่าการอยู่ร่วมกันของที่ว่างอันหลากหลายที่มีลักษณะการใช้สอยซ้อนทับกันภายในตลาดตรอกหม้อจึงสะท้อนภาพการอาศัยอยู่ร่วมกันของผู้คนในแบบพึ่งพา เกื้อกูลซึ่งกันและกัน (culture of dependency) ในการประนีประนอมแบ่งปันใช้สอยที่ว่างร่วมกัน อันเป็นลักษณะสำคัญในการอาศัยอยู่ของผู้คนในสังคมแบบมาตุลัทธิ

รูปที่ 6-1, 6-2, 6-3 การใช้สอยที่ว่างภายในชุมชนตลาดตรอกหม้อช่วงเวลาเช้า สาย-บ่าย และเย็นตามลำดับ

6.1 ที่ว่างที่มีการหมุนเวียนผลัดเปลี่ยนกิจกรรมการใช้สอย (polychronic space)

“โถงโล่งกลางตรอก ที่ว่างเอนกประสงค์ของชุมชนตรอกหม้อ”

นอกจากกิจกรรมตลาดสด ที่เกิดขึ้นในทุกเช้าแล้ว ในช่วงวันเทศกาล วันสำคัญต่างๆ ณ จุดตัดกลางตรอกหม้อซึ่งมีลักษณะเป็น “ใจกลาง” ของชุมชนยังมีการใช้สอยที่ว่างเพื่อประกอบกิจกรรมต่างๆ เช่น งานทำบุญตลาดตรอกหม้อ จะประกอบด้วยการทำบุญเลี้ยงพระ ไหว้เจ้า โรงทาน และฉายหนังหรือเล่นจิ้งจิว งานวันพ่อแห่งชาติจะประกอบด้วย พิธีสวนมนต์ โรงทาน และจุดเทียนถวายพระพร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ การใช้สอยที่ว่างในลักษณะหมุนเวียน (polychronic space) ที่เกิดขึ้นในตรอกหม้อ เป็นรูปแบบการจัดการใช้สอยที่ว่างได้หลากหลายกิจกรรม ซึ่งสอดคล้องกับเวลา และความต้องการใช้สอยในว่างของผู้คน การใช้สอยที่ว่างในลักษณะหมุนเวียน จึงสะท้อนให้เห็นถึงระบบการจัดการที่ว่างที่มีความเหมาะสม และยังคงสอดคล้อง ตอบสนองกับความต้องการที่ว่างในการอาศัยอยู่ของผู้คน ในชุมชนใจกลางเมืองที่มีที่ว่างอยู่อย่างจำกัด การใช้สอยที่ว่างแบบหมุนเวียนจึงเป็นแบบอย่างในการใช้สอยที่ว่างอย่างเต็มศักยภาพ.

ในวันเทศกาลที่ว่าง ณ จุดตัดกลางตรอกจะมีลักษณะของที่ว่างคล้ายกับ “โถงโล่งเอนกประสงค์” (multi-purpose space) เป็นที่ว่างรองรับกิจกรรมในชุมชนตรอกหม้อ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ลักษณะของที่ว่าง ณ จุดตัดกลางตรอกในวันสำคัญต่างๆ ลักษณะของที่ว่างจะแปรเปลี่ยนไปจากวันปกติ ทั้งการจัดการที่ว่างทางกายภาพมีการจัดโต๊ะหมู่บูชา แท่นเคารพ และของไหว้ไว้ตรงกลางตรอก และเกิดจากองค์ประกอบของที่ว่างซึ่งเป็นที่ว่างระหว่างหัวมุมห้องแถวในตรอกหม้อ 4 มุมมาประกอบกันซึ่งทำให้เกิดรูปร่างของที่ว่างที่เน้นไปในทางแนวตั้ง เชื่อมโยงระนาบพื้น “ตรอก” กับ “ท้องฟ้า”

ในการเปลี่ยนแปลงของที่ว่างที่เกิดจากพิธีกรรมที่ว่างจะเปลี่ยนแปลงจาก “ที่ว่างปกติ” ซึ่งมีการรับรู้ว่าเป็น “ทางกลางตรอก” “ตลาด” “ทางสัญจรผ่าน” ในวันที่มี “พิธีกรรม” เช่น การทำบุญเลี้ยงพระ การทำบุญตักบาตร ไหว้เจ้า ที่ว่าง ณ จุดตัดกลางตรอก จะแปรเปลี่ยนไปสู่ “ที่ว่างศักดิ์สิทธิ์ชั่วคราว (temporary sacred space)”³ ในหลายครั้งเกิดขึ้นพร้อมๆ กับกิจกรรมอื่นๆ ที่เกิดขึ้นประจำภายในตรอก⁴ ในลักษณะการซ้อนทับกันของที่ว่าง ทั้งการค้าขาย การไหว้เจ้า และโรงทาน หลายกิจกรรมรวมกัน⁴ การปรากฏขึ้นของที่ว่าง ในช่วงวันเวลาที่มิกิจกรรมพิเศษนี้ นอกจากจะทำให้ตลาดตรอกหม้อมีบรรยากาศที่พิเศษแล้ว ลักษณะของที่ว่าง ณ จุดตัดกลางตรอกที่มีลักษณะที่ว่างคล้ายกับ “โถงโล่ง” ปรากฏขึ้นชั่วคราว จึงเป็นที่ว่างเอนกประสงค์อีกแห่งหนึ่งในชุมชนตรอกหม้อ ที่ผู้คนรับรู้และจดจำได้⁵

การใช้สอยที่ว่างภายในชุมชนตลาดตรอกหม้อในวันสำคัญที่ว่างกลางตรอกหม้อใช้เป็นที่ทำกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน รูปที่ 6-4, 6-5 การใช้สอยที่ว่างกลางตรอกจัดกิจกรรมในวันพ่อแห่งชาติ

¹ การเกิดขึ้นของ “โถงโล่ง” ซึ่งนำไปสู่ “ที่ว่างศักดิ์สิทธิ์” ณ จุดตัดกลางตรอกเกิดจากองค์ประกอบของที่ว่างที่ทำให้เกิดแกน (the path or axis) ความสัมพันธ์ขึ้นในระหว่างระนาบทางราบ (พื้น-the earth) และระนาบทางตั้ง (ท้องฟ้า-the sky) ใน the sacred dimension of space ใน Norberg-Schulz, Christian. *The Concept of Dwelling: on the way to figurative architecture*. (New York: Rizzoli, 1985), pp.16-25.

³ ที่ว่างพิเศษ หรือ ที่ว่างศักดิ์สิทธิ์ (the sacred space) เกิดขึ้นสัมพันธ์กับช่วงเวลาต่างๆ ที่มีพิธีกรรมเกิดขึ้น รายละเอียดใน How many kinds of time ?. Edward T. *The Dance of life: the other dimension of time*. (New York: Anchor Books, 1989), pp. 13-27.

⁴ การจัดกิจกรรมในวันสำคัญหลายครั้งเกิดขึ้นพร้อมๆ กับกิจกรรมในวันปกติในลักษณะการซ้อนทับกันของกิจกรรมที่หลากหลาย ทั้งการค้าขาย การไหว้เจ้า และ โรงทาน ตลาดตรอกหม้อจึงมีการใช้สอยที่ว่างที่มีความยืดหยุ่นสูง.

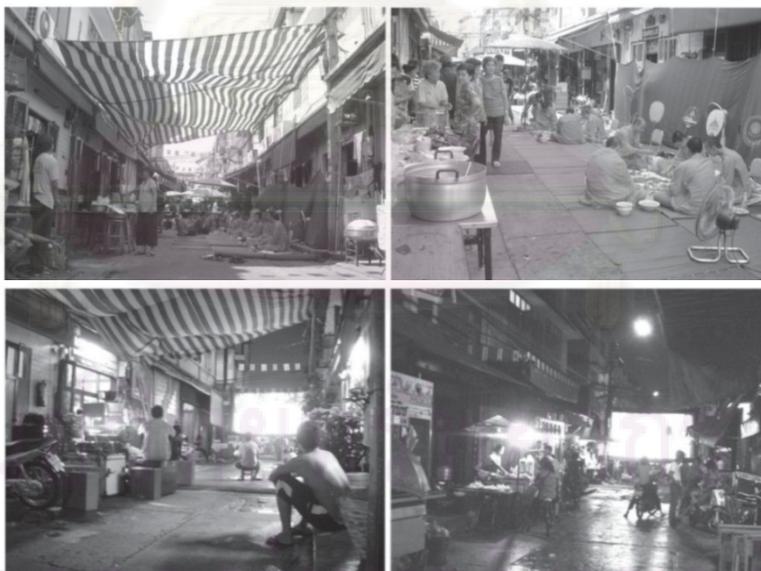
⁴ เรื่อง “public dwelling/institution” ใน Norberg-Schulz, Christian. *The Concept of Dwelling: on the way to figurative architecture*, pp.71-88.

⁵ จากประสบการณ์ที่ได้เข้าร่วมในกิจกรรมต่างๆ ร่วมกับชาวชุมชนตลาดตรอกหม้อ พบว่า ที่ว่าง ณ ทางกลางตรอกที่เปลี่ยนแปลงไปในลักษณะเป็น “โถงโล่ง” ถือเป็นภาพลักษณ์หนึ่งของที่ว่างภายในตรอกหม้อที่มีการปรากฏเพียงชั่วคราว ในช่วงเวลาของวันที่มีการทำกิจกรรมต่างๆ ซึ่งเป็นที่ว่างที่สามารถรับรู้จดจำได้ และที่ว่างดังกล่าวจะปรากฏชัดเมื่อได้เข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งในกิจกรรม.

การใช้สอยที่ว่างภายในชุมชนตลาดตรอกหม้อในวันสำคัญที่ว่างกลางตรอกหม้อใช้เป็นที่ทำกิจกรรมต่างๆของชุมชน
รูปที่ 6-6, 6-7 การใช้สอยที่ว่างภายในชุมชนตลาดตรอกหม้อในวันสำคัญ

ณ จุดนี้ “พิธีกรรม” จึงเป็น “ประตู” เปิดการรับรู้ของผู้คนจากที่ว่างปกติ สู่ ที่ว่างพิเศษ หรือ ที่ว่างอื่น ในความเข้าใจนี้จึงทำให้ที่ว่างบริเวณกลางตรอกจึงไม่ได้เป็นที่ว่างที่มีคุณค่าในเชิงประโยชน์ใช้สอยแต่เพียงด้านเดียว แต่ยังเป็นที่ว่างที่มีคุณค่าในด้านจิตใจ ในการอาศัยอยู่ของผู้คน ดังนั้นจุดตัดกลางตรอก หรือทางกลางตรอกนอกจากจะเป็นที่ว่างเอนกประสงค์มีการใช้สอยอย่างคุ้มค่าแล้ว ยังเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของชุมชน ในฐานะที่ว่างที่รวบรวม หลอมรวมผู้คนให้เป็น “น้ำหนึ่งใจเดียวกัน” นำผู้คนมาประกอบกิจกรรมร่วมกันในวันสำคัญต่างๆ⁵ จึงอาจกล่าวได้ว่า ตลาดตรอกหม้อเป็น “ศูนย์กลางแห่งชีวิต” เป็นที่ว่างที่มีกิจกรรมมีเทศกาลแห่งชีวิตต่างๆ ของผู้คนและชุมชนเกิดขึ้นอย่างหลากหลาย⁶

การใช้สอยที่ว่างอย่างเอนกประสงค์ในวันสำคัญต่างๆ ของชาวชุมชนตลาดตรอกหม้อ เป็นที่ทำพิธีกรรม ทำบุญเลี้ยงพระ และฉายหนังในตอนกลางคืน รูปที่ 6-8, 6-9, 6-10, 6-11 การใช้สอยที่ว่างอย่างเอนกประสงค์ในชุมชนตลาดตรอกหม้อ

⁵ การอภิปรายในประเด็นนี้อิงมาจากเนื้อหาเรื่องปริณทลอันเรื่องรองแห่งฟอร์ม ใน ทิพย์สุดา ปทุมานนท์. จิตวิทยาสถาปัตยกรรมมนุษย์ ปฏิสันถาร. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547), หน้า 72-77.

⁶ “โถงโล่งกลางตรอก” ได้ให้ความหมายในการอาศัยอยู่ของผู้คนอย่างน้อย 3 ประการสำคัญ คือ ความปรารถนาที่จะสัมพันธ์กับผู้อื่น ความปรารถนาที่จะมีตัวตน หรือเอกลักษณ์เฉพาะตัว และความปรารถนาที่จะมีกรอบอ้างอิงในชีวิต.

“ลานโล่งภายในตรอก ที่ว่างรองรับกิจกรรมชีวิตอันหลากหลาย”

ในแต่ละวันหลังเวลาตลาดวาย (10.30-19.30น.) ที่ว่างภายในตรอกหม้อยังมีการใช้สอยที่ว่างเพื่อประกอบกิจกรรมในยามว่าง กิจกรรมนันทนาการ ของผู้คนที่ย้ายอยู่ในชุมชนตลาดตรอกหม้อ โดยได้อาศัยใช้สอยที่ว่างภายในตรอกเป็นที่นั่งเล่น พักผ่อน และทำอาหารรับประทานร่วมกัน ที่ว่างที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมต่างๆ ในช่วงเวลานี้จะมีลักษณะคล้ายกับ “ลานโล่ง”⁶ กลางแจ้งที่ปรากฏอยู่ทั่วไปภายในตรอกหม้อ

การเกิดขึ้นของที่ว่างที่มีลักษณะคล้ายกับลานโล่งเกิดจากการทำกิจกรรมอยู่ภายในตรอกระหว่างห้องแถวร่วมกัน ที่ว่างที่เกิดขึ้นจึงเกิดจากการล้อมกันระหว่างห้องแถวในฝั่งตรงข้ามเข้าด้วยกันโดยมีกิจกรรมเกิดขึ้นตรงกลาง ในลักษณะการล้อมที่ว่างแบบมุ่งเข้าสู่ศูนย์กลาง (sociopetal space) กิจกรรมในยามว่างที่เกิดขึ้นมีการกำหนดใช้สอยที่ว่าง ด้วยอุปกรณ์แบบกึ่งตายตัว (semifixed-features) เช่น การปูเสื่อลงบนตรอก ประกอบกับม้านั่งพลาสติก ผืนผ้าใบ หรือร่มบังแดด⁷

“เพื่อนพี่ที่เคยมานอนบ้านที่... ตอนเย็นๆเข้ามายังไม่มီးอะไร พอเช้าๆ ตื่นมาตกใจตื่นมาเจอคนเยอะมาก ‘...นี่บ้านเป็นตลาด!?’...”⁸ “พอสายๆ ตรงนี้ไม่มีละ ไปอยู่ตรงนู้นแทน ...”⁹

การเกิดขึ้นของที่ว่างในลักษณะชั่วคราวจากกิจกรรมยามว่าง ของผู้คนภายในชุมชนตรอกหม้อ จึงเป็นการใช้สอยที่ว่างแบบหมุนเวียนซึ่งเกิดขึ้นเพียงชั่วคราว และจะเปลี่ยนแปลงไปตามช่วงเวลาต่างๆ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ที่ว่างภายในตรอกหม้อ มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอยู่เสมอ ในการเปลี่ยนแปลงที่ว่างภายในตรอกหม้อจึงนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงของบรรยากาศ ที่มีการเปลี่ยนแปลงไปสู่บรรยากาศใหม่ๆ ไม่ซ้ำซากตามการเปลี่ยนแปลงของที่ว่าง ทำให้ที่ว่างภายในชุมชนตรอกหม้อมีบรรยากาศที่มีชีวิตชีวาซึ่งเกิดจากกิจกรรมในชีวิตของชาวตลาดตรอกหม้อ

รูปที่ 6-12, 6-13 การใช้สอยที่ว่างภายในชุมชนตลาดตรอกหม้อในช่วงหลังตลาดวาย

⁶ “ลานโล่ง” ในที่นี้มีความหมายเดียวกับ “institution” ใน Norberg-Schulz, Christian. *The Concept of Dwelling: on the way to figurative architecture*, pp.71-88.

⁷ ใน ทัพย์สุดา ปทุมานนท์. *การจัดการองค์ประกอบและที่ว่างในการออกแบบพื้นฐาน*. พิมพ์ครั้งที่ 1. (กรุงเทพฯ: 49 กราฟฟิค แอนด์พับลิเคชันส์, 2535). หน้า 52-55.

⁸ สัมภาษณ์ วีระ เอื้ออารีกุลเลิศ, 5 ธันวาคม 2551.

⁹ สัมภาษณ์ มาลี เมตสีประหลาด, 5 ธันวาคม 2551.

รูปที่ 6-14, 6-15 การใช้สอยที่ว่างภายในชุมชนตลาดตรอกหม้อในช่วงหลังตลาดวาย

“ลานหน้าบ้านห้องแถว ที่ว่างสารพัด วัตถุประสงค์ประโยชน์ใช้สอย”

“ตอนบ่ายๆ เย็นๆ คนจะมากินข้าวหน้าบ้าน ทำกับข้าวกันอยู่หน้าบ้านคุยกันบ้าง ปลูกต้นไม้ เลี้ยงนกบ้าง เริ่มพักผ่อน”⁹

ช่วงหลังตลาดวาย ที่ว่างในบริเวณด้านหน้าห้องแถว ที่เคยถูกใช้เพื่อตั้งแผงขาย หรือเป็นที่ว่าง ของ “หน้าร้าน” ได้กลับคืนมาเป็นที่ว่างของ “หน้าบ้าน” อีกครั้ง ในช่วงหลังตลาดวายนอกจากกิจกรรมในยามว่างกิจกรรมนันทนาการของผู้คนแล้วในตรอกหม้อจะมีการใช้สอยที่ว่างในบริเวณด้านหน้าห้องแถวในการทำกิจกรรมส่วนตัวทำงานอดิเรก แตกต่างกันไปในแต่ละแห่ง เช่น ทำอาหาร เตรียมสินค้าเพื่อขายในวันถัดไป การทำความสะอาด อุปกรณ์ เครื่องไม้ เครื่องมือประกอบแผงขาย การเลี้ยงนก ปลูกต้นไม้ และการนั่งเล่นพักผ่อน ในขณะที่บริเวณที่ว่างด้านหน้าห้องแถวบางแห่ง ในบริเวณหน้าปากซอย และจุดตัด จุดเชื่อมไปสู่ตรอกซอยต่างๆ ภายในตรอกหม้อ จะมีแผงขายอาหารว่าง อาหารหวาน เช่น ยำ ไก่ย่าง ส้มตำ ไม้กวาดอีสาน อาหารตามสั่ง ปลาเผาและอาหารประเภทปิ้งย่างเริ่มเข้ามาตั้งแผงขายในช่วงเช้า

ที่ว่างที่ปรากฏขึ้นในช่วงเวลานี้เป็นการกำหนดใช้สอยที่ว่างด้วยอุปกรณ์ เครื่องใช้ที่มีขนาดเล็ก และมีน้ำหนักเบาเพื่ออาศัยใช้สอยที่ว่างชั่วคราวอยู่หน้าห้องแถว และริมตรอก เช่น ม้านั่งพลาสติกตัวเล็ก ม้านั่งไม้ แผ่นพลาสติกถูกผูกนากลับมาใช้ใหม่เป็นที่บังแดด และกันเป็นผนังเบา บางแห่งล้อมที่ว่างด้วยราวตากผ้าแบบมีล้อที่สามารถเคลื่อนที่รับแดด และเพื่อใช้ปรับเปลี่ยนที่ว่างได้

⁷ หัวข้อนี้มาจาก คุณธีระ เอื้ออารีกุลเลิศ หนึ่งในผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการศึกษาครั้งนี้. สัมภาษณ์ ธีระ เอื้ออารีกุลเลิศ, 5 ธันวาคม 2551.

⁹ สัมภาษณ์ ธีระ เอื้ออารีกุลเลิศ, 5 ธันวาคม 2551.

การใช้สอยที่ว่างด้านหน้าห้องแถวทำกิจกรรมต่างๆ เป็นที่ออกกำลังกายในตอนเช้า เป็นที่นั่งพักผ่อนในตอนบ่าย และทำกิจกรรมยามว่าง เช่น เลี้ยงนกกรงหัวจุก รูปที่ 6-16, 6-17, 6-18 การใช้สอยที่ว่างด้านหน้าห้องแถวทำกิจกรรมต่างๆ

นอกจากบรรยากาศแห่งการพักผ่อนที่มีความสงบในยามบ่ายแล้ว ในช่วงเวลานี้ภายในชุมชนยังมีบรรยากาศที่แตกต่างจากช่วงเวลาอื่น โดยเฉพาะบรรยากาศที่เกิดขึ้นจาก “กลิ่น” จากการทำอาหาร จากร้านค้า และบ้านห้องแถวที่ประกอบอาชีพค้าขาย เช่น บ้านที่ทำชาลาเปา เบ็ดนึ่ง และร้านค้าที่ นึ่ง ผัด ทอด เตรียมวัตถุดิบ และปรุงอาหารไว้สำหรับขายในวันต่อไป กิจกรรมดังกล่าวที่ว่างภายในตรอกกลายเป็นที่ว่างแห่งกลิ่น (olfactory space) ขึ้นในยามบ่าย การเกิดขึ้นของที่ว่างแห่งกลิ่นจึงสร้างเป็นบรรยากาศพิเศษให้กับชุมชนตลาดตรอกหม้อ โดยเฉพาะในความเป็น “ชุมชนตรอกตลาด” ได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ยังทำให้เกิดการจดจำที่ว่างในช่วงเวลานี้ได้ด้วย ‘กลิ่น’ จากการทำอาหาร ประกอบกับความเย็นในที่ว่าง (thermal space) จากการเล่นทำความสะอาดตรอกหลังจกตลาดวาย

กิจกรรมยามว่างหลังตลาดวาย ตรอกเป็นลานนั่งเล่นพักผ่อน และทำกิจกรรมยามว่าง รูปที่ 6-19, 6-20 การใช้สอยที่ว่างบริเวณที่ว่างหน้าห้องแถว และริมทางตรอก

“...นี่ก็น้อยนะ บางปีทำปะจ่างกันหลายพันลูก กลิ้งออกไปนุ้นนเลย...”¹⁰ “...บ้านเจ้หีลี้ ช่วงตรุษจีน เขาจะทำเปิดนะ เปิดเขาร้อย สมัยก่อนทำเยอะกว่าทุกวันนี้อีก ทำกันทั้งวันทั้งคืน...”¹¹

เช่นเดียวกับในวันเทศกาล เช่น เทศกาลวันไหว้ขนมจ๋้าง หรือ ป๊ะจ่าง ชาวตรอกหม้อจะทำป๊ะจ่าง ในบริเวณที่ว่างด้านหน้าห้องแถวในช่วงเวลานี้บางบ้านเริ่มนึ่งป๊ะจ่างในครัวหลังบ้าน สังกิ้นจากป๊ะจ่าง สร้างปริมณฑล ของความเป็น “ชุมชนตรอกตลาด” ด้วยปริมณฑลแห่งกลิ้ง บางบ้านต้องนึ่งป๊ะจ่างหลายพันลูก เพื่อรองรับเทศกาลวันไหว้ขนมจ๋้าง ตามจำนวนสั่งซื้อของลูกค้าที่อาศัยอยู่ในย่านนี้ ด้วยเหตุนี้ หน้าบ้านห้องแถวจึงมีลักษณะเป็น ที่ว่างอรรถประโยชน์ (multipurpose space) มีการหมุนเวียนใช้สอยที่ว่างอย่างหลากหลายซ้อนทับลงไปในตรอก ตั้งแต่ในช่วงเช้ามีด ใช้เป็นที่ออกกำลังกายเบาๆ ต่อด้วยเป็นที่ตั้งแผงขายในเวลาดตลาด เป็นที่เตรียมอาหาร ลานซักล้าง ลานพักผ่อนนั่งเล่นหลังตลาดวาย เป็นที่ทำงานบ้าน และงานอดิเรก เลี้ยงนก ปลูกต้นไม้กระถางขนาดเล็ก ฯลฯ ในช่วงบ่าย ยังใช้เป็นที่รับแขกแบบเป็นกันเอง ตลอดจน เป็นที่จอตกรถ เล่นกีฬา ที่เล่นต่างๆ ของเด็ก และตั้งวงสังสรรค์ของผู้คนหลังเลิกงานในตอนเย็น

จากการใช้สอยที่ว่างแบบชั่วคราวในลักษณะการเกิดและวายของกิจกรรมภายในชุมชนตลาดตรอกหม้อ ที่ได้นำเสนอมาในข้างต้นจะเห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงที่ว่างภายในตรอกอยู่ทุกช่วงเวลา ซึ่งทำให้ชุมชนตรอกหม้อมีบรรยากาศที่ไม่ซ้ำซาก มีบรรยากาศแบบหมุนเวียนเปลี่ยนไปตามลักษณะของที่ว่างและกิจกรรมในชีวิตของผู้คน ที่ว่างที่มีการหมุนเวียนผลัดเปลี่ยนกิจกรรมการใช้สอยจึงนำมาซึ่งบรรยากาศใหม่ๆ ซึ่งเป็นบรรยากาศที่มีชีวิตชีวาจากกิจกรรมในชีวิตประจำวันของผู้คนที่อาศัยอยู่ภายในชุมชนตรอกหม้อ นอกจากนี้การเกิดขึ้นของที่ว่างอันหลากหลายที่เกิดขึ้นในตรอกหม้อตามช่วงเวลาต่างๆ ยังสะท้อนถึงความหลากหลายของผู้คนที่เข้ามาอาศัยอยู่ร่วมกันภายในชุมชนตลาดตรอกหม้อ และสะท้อนถึงบทบาทของตรอกหม้อที่เป็นที่ว่างที่รองรับกิจกรรมในการอาศัยอยู่ของผู้คนในทุกๆระดับ ครอบคลุมด้วยกัน ทั้งระดับส่วนตัวครอบครัว เครือญาติและญาติมิตร และชุมชน การดำรงอยู่ร่วมกันของที่ว่างจึงได้นำไปสู่ การรวบรวมผู้คนเข้าไว้ด้วยกันจากการมีปฏิสัมพันธ์ แลกเปลี่ยน กิจกรรมชีวิตร่วมกัน จนเกิดเป็นความใกล้ชิดสนิทสนม ของคนในชุมชน

¹⁰ สัมภาษณ์ มัลลิกา เมฆสีประหลาด, 26 มกราคม 2552.

¹¹ สัมภาษณ์ มาลี เมฆสีประหลาด, 26 มกราคม 2552.

การใช้สอยที่ว่างในหลากหลายกิจกรรม นำไปสู่ คำการใช้สอยพื้นที่อย่างคุ้มค่า หรือ มีค่า “utilized space” สูง หากพิจารณาจากกิจกรรมการใช้สอยที่ว่างที่เกิดขึ้นในรอบหนึ่งวัน. ทิพย์สุดา ปทุมานนท์. **จิตวิทยาสถาปัตยกรรมมนุษย์ปฏิสัมพันธ์**. หน้า 132.

“การเกิดขึ้นของกิจกรรมการใช้สอยที่ว่างภายในตรอกหม้อ ได้มีการแปรเปลี่ยน หมุนเวียนการใช้สอยที่ว่างอย่างหลากหลาย จำแนกได้ดังนี้ “ที่ว่างสาธารณะ-ของชุมชนและย่าน” ในกิจกรรมตลาดสด และ กิจกรรม พิธีกรรมของชุมชน “ที่ว่างกึ่งสาธารณะ-ของเครือญาติและญาติมิตร” ในกิจกรรมยามว่างกิจกรรมนันทนาการของชาวตลาดตรอกหม้อช่วงหลังตลาดวาย และ “ที่ว่างกึ่งส่วนตัว-ของครอบครัว” ในที่ว่างหน้าห้องแถว โดยที่ว่างทั้งสามลักษณะนี้ จะดำรงอยู่ร่วมกันภายในตรอก และในขอบเขตที่ไม่ชัดเจนนี้จึงก่อให้เกิดการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนอยู่เกือบตลอดเวลา นอกจากนี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงการที่ว่างของผู้คนในชุมชนตลาดตรอกหม้อที่มีการประนีประนอม ปรับใช้สอยที่ว่างภายในตรอกร่วมกัน ซึ่งทำให้เกิดความเข้าใจในการเกิดขึ้นของที่ว่างต่างๆ ภายในชุมชน รวมทั้งความเป็นไปได้จาก (ความร่วมมือ) ในการอาศัยใช้สอยที่ว่างภายในตรอกของชุมชนเป็น “ตลาด”.

6.2 ที่ว่างที่มีชีวิต ที่แปรเปลี่ยนได้ เติบโตได้ และเคลื่อนได้ (changeable growable movable space)

“ร้านค้า-แผงขาย ที่ว่างที่แปรเปลี่ยนได้ เติบโตได้ และเคลื่อนได้”

จากลักษณะของแผงขาย ในตลาดตรอกหม้อ โดยส่วนใหญ่เป็นแผงขายแบบกึ่งตายตัว (semifixed-features) และแบบเคลื่อนได้ (mobile-features) ซึ่งเป็นแผงขายที่มีขนาดเล็กกะทัดรัด (compact stalls) และสามารถปรับปรุงเปลี่ยนแปลงรูปแบบเพื่อติดตั้งลงในที่ว่างในลักษณะชั่วคราว ประกอบกับขนาดของที่ว่างที่มี ขนาดที่ไม่แน่นอน ซึ่งแปรเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ของที่ว่างภายในตลาด แผงขายในตลาดตรอกหม้อจึงมีลักษณะของแผงขายที่สามารถแปรเปลี่ยนได้ สามารถปรับขยาย หรือลดขนาดได้ และเคลื่อนได้¹² จากลักษณะของร้านค้า แผงขายในช่วงต้น จึงทำให้การใช้สอยที่ว่างของร้านค้าแผงขาย มีการปรับเปลี่ยนซึ่งทำให้ที่ว่างภายในตลาดมีการเคลื่อนไหว เปลี่ยนไปตามลักษณะการใช้งานของแผงขายที่มีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ที่ว่างของร้านค้าแผงขายมีลักษณะ เป็นที่ว่างที่แปรเปลี่ยนได้ เติบโต เพิ่ม-ลดขนาดได้ และเคลื่อนได้

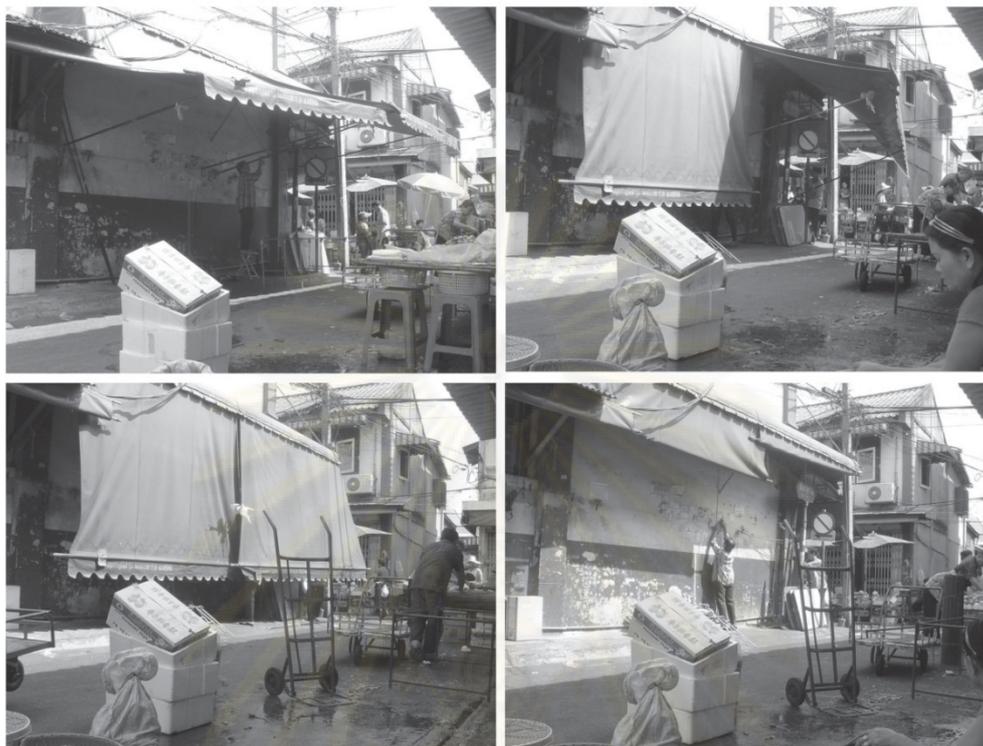
รูปที่ 6-21 แผงขายผักสดแผงใหญ่ในช่วงเช้า รูปที่ 6-22 แผงขายผักสดลดขนาดลงในช่วงบ่ายและเย็น

“ตลาดตรอกหม้อ ที่ว่างที่แปรเปลี่ยน และเคลื่อนตัวสัมพันธ์กับเวลา”

นอกจากนี้ ร้านค้า แผงขายในตลาดตรอกหม้อ ยังอยู่ภายใต้เงื่อนไขของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ เนื่องจากว่าลักษณะของที่ว่างภายในตรอกเป็นที่ว่างแบบเปิด คือ เป็นที่ว่างที่มีปฏิสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมภายนอกตลอดเวลา การใช้สอยที่ว่างในตลาดตรอกหม้อจึงมีการปรับเปลี่ยนที่ว่างไปตามการแปรเปลี่ยนของสภาพอากาศ ทั้งแดด ลม ฝน รวมทั้งการสัญจรผ่านของผู้คนในช่วงเวลาต่างๆ ด้วยเหตุนี้ในการแปรเปลี่ยนที่ว่าง ของร้านค้าแผงขายในตลาดตรอกหม้อจึงเป็นผลจากการมีปฏิสัมพันธ์ได้ตอบกับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไปทุกช่วงเวลาในตรอกหม้อ

ในช่วงเช้าที่ว่างภายในตลาดตรอกหม้อจะมีลักษณะเปิดโล่ง (exterior space) รับกับสภาพอากาศในยามเช้า ที่ยังไม่มีแสงแดดมาก ในช่วงสายที่ว่างภายในตลาดตรอกหม้อจะเริ่มเป็นที่ว่างแบบ กึ่งภายนอก-ภายในมากขึ้น เนื่องจากการกางผ้าใบและร่มเพื่อบังแดด ด้วยเหตุนี้ ที่ว่างภายในตลาดตรอกหม้อจึงมีการปรับเปลี่ยนไปในสภาพแวดล้อมตลอดเวลาทั้งช่วงเช้า ช่วงสาย-บ่าย-เย็น

¹² รายละเอียดใน การใช้สอยที่ว่างของร้านค้า-แผงขาย บทที่ 5.

รูปที่ 6-23, 6-24, 6-25, 6-26 การเปลี่ยนแปลงที่ว่างของร้านแผงขายภายในตลาดตรอกหม้อที่สัมพันธ์กับเวลา

“ตลาดตรอกหม้อที่ว่างที่มีชีวิต”

จากการเปลี่ยนแปลงของร้านค้าแผงขาย ภายในตลาดทำให้ ตลาดตรอกหม้อมีลักษณะคล้าย “สิ่งมีชีวิต” ที่มีการแปรเปลี่ยน เติบโต และการเคลื่อนที่ของที่ว่างเล็กๆ อยู่ภายในตลาดตามช่วงเวลาต่างๆ ซึ่งทำให้ที่ว่างในตลาดมีลักษณะของ “ที่ว่างที่มีชีวิต”

“ที่นี่จะคึกคัก เฮฮา เข้ามีดมาละ พ่อค้าแม่ค้ามาปลุกเราก่อนเลย...ตลาดมีก็ดี คึกคัก ทำให้บรรยากาศสดชื่น ทำให้คนแก่ไม่เหงา...”¹³ “ตอนสายๆ ก็จะวายไปละ สะอาดและเก็บรักษาง่าย เสร็จแล้ว เห็นมะ ประตูปิดก็จะเริ่มพักผ่อนกันแล้ว”¹⁴

ในการเปลี่ยนแปลงที่ว่างที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม และช่วงเวลาของตลาดตรอกหม้อ นอกจากจะสร้างบรรยากาศพิเศษเฉพาะให้กับชุมชนตลาดตรอกหม้อในช่วงเวลาต่างๆ แล้ว บรรยากาศที่เกิดขึ้น ยังสะท้อนมาจากกิจกรรมในชีวิตของผู้คน ในความเข้าใจนี้จึงอาจกล่าวได้ว่า บรรยากาศที่เปลี่ยนแปลงไปแต่ละช่วงเวลานั้นเป็นบรรยากาศแห่งชีวิต ในการอาศัยอยู่ของผู้คนในชุมชนตลาดตรอกหม้อ หากจะลองเทียบเคียงบรรยากาศที่เกิดขึ้นกับองค์ประกอบพื้นฐานสำคัญในเรื่อง สุขภาวะในการอาศัยอยู่ของผู้คน “ที่ว่างที่มีชีวิต” ในชุมชนตลาดตรอกหม้อจึงประกอบด้วยบรรยากาศแห่ง “ความสุข” คือ ตลาดเข้าในความคึกคักสนุกสนาน “ความสงบ” คือ ตลาดวายในความสงบพักผ่อน “ความสันติ” คือ ความสำราญ อีสระในกิจกรรมยามว่าง งานอดิเรก วงสนทนาสมานฉันท์ในตอนเย็น

¹³ สัมภาษณ์ นิพนธ์ ศรีสกุลธรรม, 5 มิถุนายน 2552.

¹⁴ สัมภาษณ์ สุรัสวดี เจริญกิจทวี, 5 มิถุนายน 2552.

บรรยากาศในที่ว่างทั้ง บรรยากาศในที่ว่างทั้ง 3 จะหมุนเวียน ผลัดเปลี่ยน เป็นบรรยากาศในการอาศัยอยู่ที่เกิดขึ้นในชุมชนตลาดตรอกหม้อ

รูปที่ 6-27, 6-28, 6-29 การเปลี่ยนแปลงที่ว่างภายในตลาดตรอกหม้อที่สัมพันธ์กับสภาพอากาศ

6.3 ที่ว่างที่มีขนาดเล็ก และมีการใช้สอยอย่างเข้มข้น (small space)

“ร้านค้า-แผงขาย ที่ว่างขนาดเล็ก และมีการใช้สอยอย่างเข้มข้น”

องค์กรย่อย¹⁵ เล็กที่สุดของตลาดตรอกหม้อ คือ ร้านค้า แผงขาย ที่พ่อค้าแม่ค้า ได้ปรับและปรุงผ่าน “น้ำมือ” ให้สามารถตั้งขายได้ในตลาดตรอกหม้อ ซึ่งมีเงื่อนไขเฉพาะตัวทั้งเรื่องที่ว่างซึ่งมีขนาดเล็ก (small space) และระบบเวลาแบบหมุนเวียน (polychronic time) การตั้งแผงขายในตลาดตรอกหม้อจึงเป็นการใช้สอยที่ว่างในแบบชั่วคราว (temporary space) ด้วยเหตุนี้แผงขายจึงถูกปรับปรุงขึ้นเพื่อให้สามารถ “อยู่” ได้กับมิติของที่ว่าง และเวลากภายในตลาดตรอกหม้อ¹⁶

การปรากฏของแผงขายในตลาดตรอกหม้อจึงเป็นการก่อร่างสร้างที่ว่าง (แผงขาย) ขึ้นจากตัวผู้ขายลงไป ในที่ว่างที่มีขนาดเล็ก แผงขายในตลาดตรอกหม้อจึงมีการใช้สอยที่ว่างที่มีลักษณะเฉพาะตัว เป็นการใช้สอยแบบวัฒนธรรมการใช้สอยในที่ว่างขนาดเล็ก (culture of small space) ที่มีการใช้สอยที่ว่างมากกว่าระนาบทางแนวราบ แต่เพียงอย่างเดียว แต่เป็นการใช้สอยในลักษณะรอบทิศ รอบด้าน หลายระนาบ (multi-dimensional space) และเป็นที่ว่างที่มีลักษณะ “กลมล้อมรอบตัวเอง” โดยมีผู้ขายเป็นศูนย์กลางในที่ว่าง และขยายขอบเขตในการใช้สอยที่ว่างไปในรอยางค์ของผู้ขาย จากระยะ และขนาดของที่ว่างที่เกิดขึ้นจากรายางค์ของผู้ขายนี้ จึงทำให้ร้านค้าแผงขายในตลาดตรอกหม้อเป็นที่ว่าง (แผงขาย) ขนาดเล็ก และมีการใช้สอยอย่างเข้มข้น

¹⁵ ใน นิเวศวิทยา, ทิพย์สุดา ปทุมานนท์. **สถาปัตยกรรมกึ่งตลาดแห่งความคิด**. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 25493), หน้า 3-79.

¹⁶ รายละเอียดในการใช้สอยที่ว่างของร้านค้าแผงขาย ในบทที่ 5.

รูปที่ 6-30, 6-31, 6-32 การใช้สอยในที่ว่างขนาดเล็กของแผงขายในตลาดตรอกหม้อ

“ร้านค้า-แผงขาย ที่ว่างที่เกิดจากน้ำมือของผู้คนหลากหลาย”

“...ร้านค้าแผงลอยก็จะสืบมาตั้งแต่รุ่นพ่อแม่...” “...สมัยก่อนพ่อขายปาท้องโก๋ น้ำเต้าหู้ เดียวนี้มาใส่ล้อไว้ขายไข่แทน” “แผงขายก็จัดกันเองนะ ใครจะตั้งหาก็ได้ ตั้งแผงก็ได้ ตั้งโต๊ะก็ได้ แล้วแต่ของใครของมัน...”¹⁷
 “แผงขายนี้แล้วแต่ความถนัด ใครถนัดอะไร สะดวกอะไรก็ใช้อย่างนั้น”¹⁸

แผงขายในตลาดตรอกหม้อเป็นแผงขายที่มีลักษณะเฉพาะตัว ซึ่งเกิดขึ้นจาก “น้ำมือ” ของพ่อค้าแม่ค้าที่หลากหลาย ด้วยเหตุนี้มีมิติแห่งสัมผัส (sense of touch) จึงปรากฏอยู่ในที่ว่างขนาดเล็ก หรือแผงขายขนาดเล็กในตลาดตรอกหม้อ นอกจากนี้ ที่ว่างขนาดเล็ก และการใช้สอยอย่างแนบแน่นและเข้มข้นยังเอื้อให้เจ้าของแผงขายได้สัมผัสใช้สอยที่ว่างภายในตรอกแบบแนบแน่น โดยการนั่งกับพื้น ติดพื้น (culture of near and smallness) ได้ “รู้ เหลี่ยม- รุ่มม” ของตรอกโดยการสัมผัส และรับรู้ที่ว่างแบบสัมผัสไปในเวลาทันทีอย่างใกล้ชิด (minute touch)¹⁹

ด้วยการสัมผัสใช้สอยที่ว่างอยู่ภายในตรอกอย่างละเอียดลออนี้ จึงนำไปสู่ความรู้สึกผูกพัน และมีความเข้าใจในที่ว่างที่ได้ใช้สอยอย่างใกล้ชิด แนบชิด ประกอบกับการได้ครอบครองเป็นเจ้าของที่ว่างในลักษณะการครอบครองแบบมีส่วนร่วม²⁰ ในตลาดตรอกหม้อ ซึ่งมาจากความสัมพันธ์แบบเครือญาติ และญาติมิตรกันระหว่างผู้เช่า และเจ้าของที่

นอกจากนี้ เครื่องไม้เครื่องมือประกอบแผงขายในแต่ละแผงยังเปรียบได้กับ “อุปกรณ์ชีวิต” ของพ่อค้าแม่ค้า ในตลาดตรอกหม้อเครื่องไม้ เครื่องมือแต่ละชิ้นจึงถูกสร้างสรรค์ ขึ้นเพื่อใช้ในการอาชีพ เครื่องไม้เครื่องมือประกอบแผงขายในตลาดจึงมีการปรับปรุงมาให้สอดคล้องกับการใช้สอยในที่ว่าง ณ จุดนี้เครื่องไม้เครื่องมือจึงเป็น

¹⁷ สัมภาษณ์ สุรวดี เจริญกิจทวี, 5 มิถุนายน 2552.

¹⁸ สัมภาษณ์ วีระ เอื้ออารีกุลเลิศ, 5 ธันวาคม 2551.

¹⁹ การสัมผัสที่ผิวจะอาศัยใช้ผิวหนังเป็นอุปกรณ์ในการรับ และรวบรวมข้อมูล ข้อมูลที่ได้จะนำมาซึ่งความใกล้ชิดสนิทสนม. ทิพย์สุดา ปทุมานนท์. จิตวิทยาสถาปัตยกรรมสวัสดิ, หน้า 63.

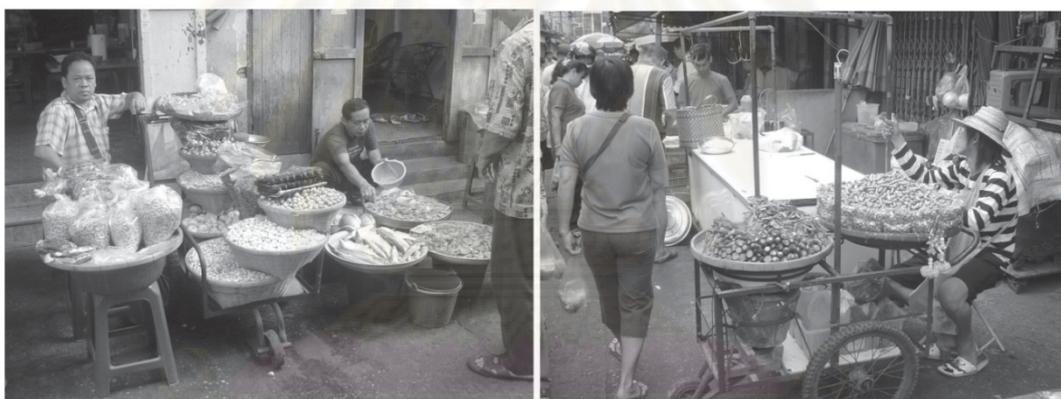
²⁰ เรื่อง “ownership” “belonging” ซึ่งนำไปสู่การเฝ้าดูแล รักษาสิ่งที่ได้ครอบครองเป็นเจ้าของ ใน เจ้าชายน้อย. De Saint-Exupery, Antoine. The little prince. (London: William Heinemann, 1962), pp.68-70. ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าการให้ความหมายในการครอบครองที่ว่างในตลาดตรอกหม้อที่มีลักษณะการเปลี่ยนจาก “หน้าบ้าน” ของผู้ให้เช่ามาเป็น “หน้าร้าน” ชั่วคราวของพ่อค้าแม่ค้าในทุกวันนี้จึงมีนัยของการครอบครองที่ว่างแบบมีส่วนร่วม มีผลประโยชน์ร่วมกัน แบ่งครอบครอง และแบ่งใช้สอยที่ว่างร่วมกันซึ่งนำไปสู่การดูแลที่ว่างให้แก่กันและกัน.

ส่วนขยาย (extension) ที่สัมพันธ์กับร่างกาย ทำหน้าที่เป็นเครื่องทุ่นแรง เบาลงในการใช้สอยแบบต่างๆ ด้วยเหตุนี้เองเครื่องมือ เครื่องมือที่ปรากฏจึงมีความใกล้ชิด ผูกพัน สัมพันธ์อยู่กับตัวผู้ใช้กันอย่างแนบแน่น

นอกจากนี้ การปรากฏของ เครื่องไม้ เครื่องมือประกอบแฉงยังเปรียบได้กับ “วัตถุที่มีชีวิต” เพราะมีบทบาทในการใช้สอยร่วมกันกับองค์ประกอบอื่นๆ ของแฉงชาย ในทางกลับกันเครื่องไม้ เครื่องมือจะดูเหมือน “วัตถุที่ตาย” เมื่อไม่ถูกใช้งาน หรือถูกแยกออกมาจากแฉงชาย จากการเปรียบเทียบนี้จึงอาจกล่าวได้ว่าหากองค์ประกอบย่อยของตลาดคือ ร้านค้า แฉงชาย องค์ประกอบย่อยของร้านค้า แฉงชาย จึงเป็น เครื่องไม้ เครื่องมือ ที่ร่วมทำงานประสานกัน ในที่ว่างขนาดเล็ก

องค์ประกอบเล็กๆ ที่เป็นร้านค้า แฉงชายจึงรวมกันเป็นองค์รวมของที่ว่างในตลาดตรอกหม้อที่มีความเข้มข้นที่เกิดขึ้นจากร้านค้าแฉงชาย¹⁹ ซึ่งเป็นองค์ประกอบขนาดเล็ก และมีอัตลักษณ์ของตัวเอง อยู่รวมกันภายในตลาดตรอกหม้อ

จากความเข้าใจนี้ จึงกล่าวได้ว่าที่ว่างที่ปรากฏขึ้นบนเนื้อตลาดตรอกหม้ออันเป็นผลผลิตจากน้ำมือของพ่อค้าแม่ค้ามากมายจึงเปรียบเป็นโครงข่ายของที่ว่างที่มีผิวสัมผัสที่ละเอียดลออ (texture of life) และเต็มไปด้วยแฉงชายที่แฝงอัตลักษณ์ของพ่อค้า แม่ค้าหลากหลายอยู่รวมกันในตลาดตรอกหม้อ

รูปที่ 6-33, 6-34 แฉงชายในตลาดตรอกหม้อที่จัดด้วย “มือ” นำมาสู่แฉงชายที่มีลักษณะเฉพาะตัว

“แฉงนี้ป่าไม้ได้สั่งทำนะ เป็นเตียงเก่าที่บ้านมันหัก เอามาตั้ง นั่งกับพื้นตรงนี้แล้วมันพอดี”

“อาแป๊ะ เขาชอบทำ แฉงเนี่ยเขาทำเองหมดนะ ออกแบบของเขาเอง จะเอากว้างเท่าไร ยาวเท่าไร ตั้งอะไรตรงไหนเขาจะรู้ของเขา”²⁰ “แฉงนี้พี่ก็ทำเอง เอาไม้มาตอกๆ เนี่ยตรงนี้จะต้องเป็นไม้แผ่นหน้าใหญ่ และแข็งเพราะจะใช้เป็นเตียงด้วย”²¹

นอกจากรอยางค์ของเจ้าของแฉงที่ปรากฏขึ้นเป็นขนาด และระยะของที่ว่างในแฉงชายแล้ว แฉงชายยังมีการปรับปรุงจากสิ่งของรอบตัวขึ้นมาใช้ และเป็นการเลือกใช้แบบสร้างสรรค์ มีการใช้สอยเพื่อให้เกิดความคุ้มค่าที่สุดภายใต้เงื่อนไขของที่ว่างและเวลาของตลาดตรอกหม้อ เช่น บานประตูไม้เก่า เตียงนอน ป้ายโฆษณา ปับ ยางรถยนต์ แผ่นพลาสติกลูกฟูก โต๊ะเก้าอี้ และของใช้ในบ้าน-ครัวเรือน วัสดุเหล่านี้เป็นวัสดุเหลือใช้แล้วนำกลับมาใช้ใหม่ มี

¹⁹ ใน การวิเคราะห์ร้านค้าแฉงชายในตลาดตรอกหม้อ บทที่ 5.

²⁰ สัมภาษณ์ อนุชา เมฆสีประหลาด, 5 มิถุนายน 2552.

²¹ สัมภาษณ์ อนุชา เมฆสีประหลาด, 5 มิถุนายน 2552.

น้ำหนักเบา รวมทั้งยังเป็นของที่ซื้ออยู่ภายในบ้าน แผลงขายในตลาดตรอกหม้อจึงมีลักษณะเฉพาะตัว และเมื่อผสมเข้ากับการจัดแผงขายที่ละเอียดลออ มีความตั้งใจ และใส่ใจลงไปแผงขาย “ป่าจะดูความสะดวก การจัดแผงที่เป็นสัดส่วน ไม่เลอะ และๆ มีการจัดของเป็นสัดส่วนมั่นคงดี และมีน้ำทำให้ล้างไม้ ล้างมือสะอาด ไม่มีว...”²²

ในกระบวนการจาก “ใจ” เชื่อมไปสู่ “มือ”²³ แผงขายในตลาดตรอกหม้อจึงมีมิติแห่งสัมผัสเป็นแผงขายที่มี “บุคลิก” มีแรงดึงดูดที่ผู้คนรับรู้ และสัมผัสได้ การปรากฏของแผงขายที่มีอัตลักษณ์หลากหลายไม่ซ้ำซากอยู่ภายในตลาดตรอกหม้อจึงสร้างความทรงจำ และความประทับใจให้แก่ผู้พบเห็น ด้วยเหตุนี้ลักษณะของที่ว่างที่เกิดจากแผงขายภายในตลาดตรอกหม้อจึงสร้างบรรยากาศที่มีชีวิตชีวา เป็นตลาดที่เต็มไปด้วยมิติมนุษย์

รูปที่ 6-35 แผงขายที่จัดขึ้นด้วยน้ำมือของพ่อค้าแม่ค้าในตลาดตรอกหม้อ

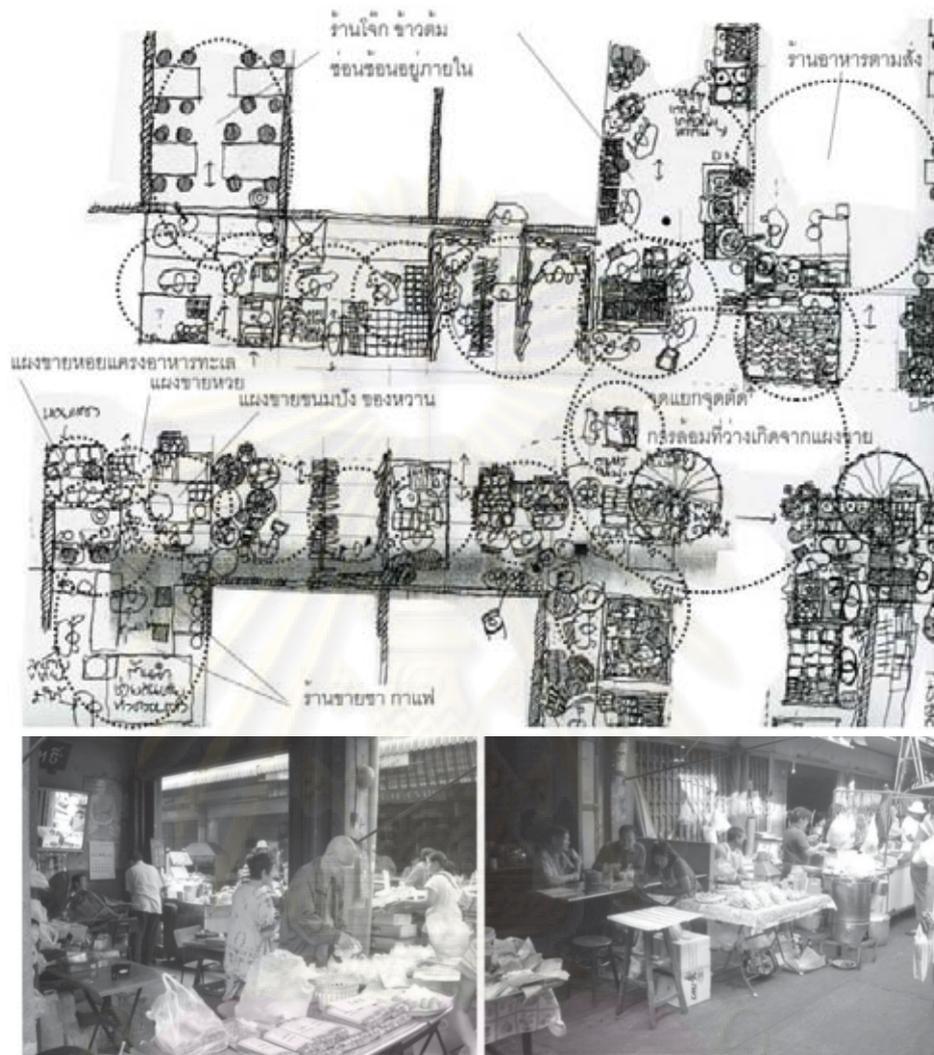
“ร้านค้า-แผงขายที่ว่างที่ซ้อนซ้อนในที่ว่าง”

ในการใช้สอยที่ว่างเพื่อตั้งแผงขายภายในตลาดตรอกหม้อ พ่อค้าแม่ค้ายังมีการปรับแผงขายอยู่ร่วมกันเพื่อใช้สอยที่ว่างร่วมกัน (shared space) โดยเฉพาะในกรณีห้องแถวร้านค้าในตลาดที่แบ่งที่ว่างในบริเวณด้านหน้าและรอบๆ ร้านให้เช่าตั้งแผงขาย ภายในตลาดตรอกหม้อ จึงประกอบด้วยแผงขายจัดเป็นที่ว่างเล็กๆ อยู่ล้อมร้าน หากมองในผังพื้นของร้านค้าห้องแถว และแผงขายจึงมีลักษณะการจัดที่ว่างแบบกระจายออกจากศูนย์กลาง (sociofugal space) จากร้านใหญ่ซ้อนอยู่ด้านในและมีร้านเล็กๆ ล้อมหันหน้าออกมาสู่ตรอก บางแห่งยังมีการจัดแบบมุ่งเข้าสู่ศูนย์กลาง (centripetal space) จากแผงขายที่มาตั้งชุมนุมกันหันหน้าเข้าสู่กลางตรอก ดังนั้นในระหว่างสองข้างทางภายในตลาดตรอกหม้อจึงมีการจัดแผงขายอยู่ร่วมกันทั้งแบบมุ่งสู่ศูนย์กลาง (sociofugal space) และกระจายออกจากศูนย์กลาง (centripetal space) ซ้อนซ้อนกันไปตามเส้นทางภายในตลาด ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ที่ว่างภายในตลาดตรอกหม้อเป็นที่ว่างที่มีความซับซ้อน

²² สัมภาษณ์ รัชฎา สุทธิพงษ์, 5 มิถุนายน 2552.

²³ ในความสัมพันธ์ระหว่าง “mass and motion” ใน ทิพย์สุดา ปทุมานนท์, *ปรากฏการณ์ศาสตร์ในสถาปัตยกรรม*. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536), หน้า 113-123.

¹ การซ้อนกันของที่ว่างทำให้ที่ว่างภายในตลาดตรอกหม้อมีลักษณะคล้ายกับที่ว่างในธรรมชาติ เช่น ถ้ำ ป่า ใน Jencks, Charles. *The architecture of the jumping universe: A polemic how complexity science is changing architecture and culture*. (London: Academy Editions, 1995), pp.43-59.

รูปที่ 6-36, 6-37, 6-38 ลักษณะที่วางที่ซ้อนซ้อนในที่ว่างของร้านค้าแผงขายในตลาดตรอกหม้อ

6.4 ที่ว่างที่มีปฏิสัมพันธ์กับชีวิต (dialogical space)

...เมื่อมองในแง่ประโยชน์ใช้สอย (function) ตลาดก็เป็นเพียงที่ๆ มีการแลกเปลี่ยนค้าขายกันขึ้นเท่านั้น แต่ในตลาดจริงๆ ตลาดที่เต็มไปด้วยผู้คน จะไม่เกิดแต่เฉพาะการซื้อขายจ่ายเงินรับสินค้ากันล้นๆเท่านั้น หากแต่ชีวิตสังคมอื่นๆ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในแง่อื่นๆ จะเกิดขึ้นมาพร้อมๆ กับกิจกรรมค้าขายได้อย่างเต็มที่... (เกียรติ จิระกุล และคณะ หน้า 285.)

“ร้านค้า-แผงขายที่ว่างแห่งการพบปะสังสรรค์ของผู้คน”

ในตลาดตรอกหม้อมีร้านค้า แผงขาย หลายแห่งที่ปรากฏขึ้นเป็นที่ว่างแห่งการพบปะ-สังสรรค์ของผู้คนในยามเช้า เช่น ร้านน้ำชา กาแฟ ร้านโจ๊ก ร้านขายอาหารเช้า ร้านขายของหวาน รั้งนก เต้าฮวย น้ำเต้าหู้-ปาต่องโก๋ แผงขายขนมจีน ที่ว่างในแผงขายต่างๆ ที่กล่าวมานี้มีการใช้สอยในที่ว่างที่มีขนาดเล็ก ซ้อนอยู่ภายในตลาด และเป็นที่ว่างที่มีการจัดแบบมุ่งสู่ศูนย์กลาง (centripetal space) เป็นที่นั่งล้อมวงพบปะ สังสรรค์ของผู้คนอยู่ภายใน อย่าง

หนาแน่น ร้านค้าแผงขายที่เป็นที่ว่างแห่งการพบปะสังสรรค์ของผู้คนจึงซ้อน-ซ้อน และกระจายอยู่ทั่วไปภายในตลาดตรอกหม้อ

“...เมืองไทยก็จะดวงดีแล้วนะ ก็ใช้ลูกหลินอยู่ไง คนก็จะอยากมาดู...” “...ลูกสาวลูกชายยังหนุ่มๆ แน่นๆ หล่อๆ สวยๆ เป็นมะเร็งตายไปปีละคน เขาจะร้องไห้ล่ะ ทำไม่ต้องมาเอาลูกเขาไป ทำไม่ไม่มาเอาเขาไป เขาแก่แล้วนะ เชื้อใหม่แก ปึละคนเลยนะ เป็นเหมือนกันเลยนะ เป็นมะเร็งเหมือนกันแล้วมันน่ากลัวมะ?...” “...คนเราทำดีไว้ดีกว่านะ...แต่เราก็ไม่รู้ว่ามีใครเป็นคนยังงี้”²⁴

เสียงพูดข้างต้นเป็นเสียงพูดในแผงขายขนมจีนเจ้าเก่าร้านหนึ่งในตลาดตรอกหม้อ ผู้ขายเป็นชาวจีนมีลูกมือ 2 คนเป็นลูกสาวและหลานสาว แผงขายขนมจีนในตลาดเป็น node ขนาดเล็กที่มีเข้มข้นอีกแห่งหนึ่ง เป็นที่รองรับปฏิสัมพันธ์ทางโยโยให้ผู้คนเข้ามาพบปะ พูดคุยกันในยามเช้า แผงขายขนมจีนมีการจัดที่ว่างในลักษณะล้อมวงหันหน้าเข้าสู่ศูนย์กลาง (sociopetal space) มีเก้าอี้พลาสติกที่สามารถเลื่อนขยับและเพิ่มจำนวนแทรกเข้า-ออกได้ ซึ่งเอื้อต่อการเกิดปฏิสัมพันธ์กันระหว่างผู้คนในลักษณะ ของที่ว่างที่มีความใกล้ชิดสนิทสนม (culture of near) ดึงผู้คนเข้าใกล้กัน “ขยับเข้าไปหน่อย” “กระเถิบเข้ามา” ทำให้ผู้ที่เข้าไปใช้สอยร่วมในที่ว่างทั้งคนในชุมชนและคนที่มาจากชุมชนอื่น ได้เข้าไปอยู่ร่วมในวงสนทนา ร่วมฟัง และร่วมแลกเปลี่ยนเรื่องราวในชีวิต ทัศนคติในวงสนทณาร้านค้าแผงขายในตลาดตรอกหม้อจึงสะท้อนสภาพผู้คนในสังคมมาตุลักษณะ ในวัฒนธรรมมุขปาฐะ อีกทั้งยังสะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนที่มีความใกล้ชิดสนิทสนม ไม่ถือตัว (contact being)

ศูนย์วิทยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

²⁴ เสียงพูดในแผงขายขนมจีนตลาดตรอกหม้อ, บันทึกสนาม 5 มิถุนายน 2552.

¹ “sociopetal space” เป็น ที่ว่างที่มีวิสาสะใกล้ชิดสนิทกัน เวลาเป็นเวลาแห่งความสุขไม่ยากเลิกราไป ที่ว่างในลักษณะนี้จึงมีแนวโน้มจะนำผู้คนให้หันหน้าเข้าวิสาสะกัน นำคนมาอยู่ด้วยกันในขณะนั้น. ใน ทิพย์สุดา ปทุมานนท์. *จิตวิทยาสถาปัตยกรรมสวัสดิ*. หน้า 115.

² แผงขายขนมจีนจึงมีลักษณะเป็นที่ว่างสาธารณะชั่วคราวอีกแห่งหนึ่งที่ผู้คนเข้ามาแลกเปลี่ยนเรื่องราว ข่าวสาร อีกทั้งยังเป็นที่ว่างที่ผู้คนได้พูดคุยสนทนาถึงเรื่องของตัวเองและเรื่องราวของผู้อื่น ในความเข้าใจจากสถานการณ์ในที่ว่างแผงขายขนมจีน การปรากฏของที่ว่างร้านค้า แผงขายต่างๆ ในยามเช้าในตลาดตรอกหม้อที่มีผู้คนแวะเวียนเข้ามานั่งพักพูดคุย จึงเป็นที่ว่างที่รองรับความปรารถนาพื้นฐานของผู้คนอย่างน้อย 3 ประการ คือ ความปรารถนาที่จะสัมพันธ์กับผู้อื่น ความปรารถนาที่จะมีตัวตน และความปรารถนาที่จะดำรงอยู่เหนือผู้อื่น. Norberg-Schulz, Christian. *The Concept of Dwelling: on the way to figurative architecture*, pp. 51-60.

รูปที่ 6-39, 6-40 แผงขายขนมจีนในตลาดตรอกหม้อที่ว่างแห่งการพบปะสังสรรค์ของผู้คนในยามเช้า

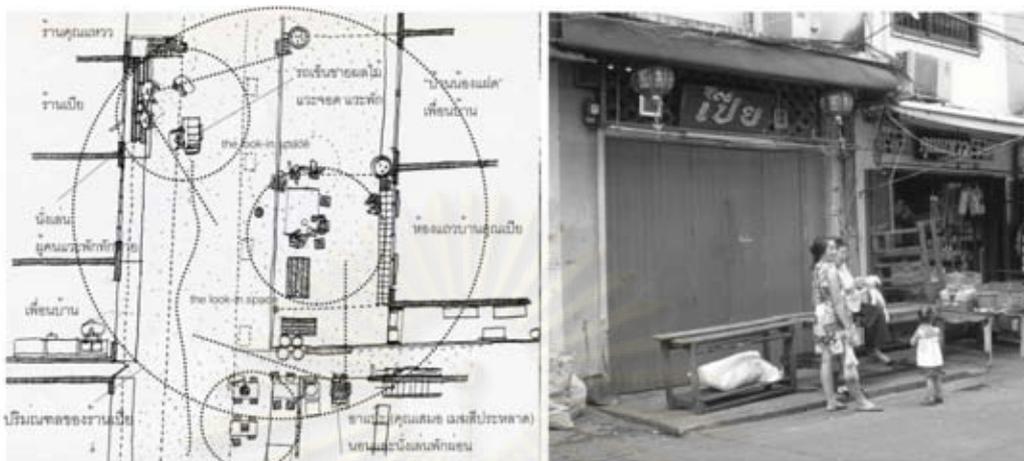
นอกจากนี้ที่ว่างของแผงขายขนมจีนยังสร้างปฏิสัมพันธ์ร่วมกับแผงขายอื่นๆ ที่อยู่ใกล้กัน หรือการเคลื่อนเข้ามาประกบกันของรถเข็นกับแผงขายที่มีสินค้าสัมพันธ์กันในลักษณะของ “คู่ประกบ” เช่น รถเข็นขายกวยเตี๋ยว ที่เคลื่อนมาร่วมขายอยู่ด้วยในลักษณะชั่วคราว เกิดการชุมนุม รวมกลุ่มกันขึ้นเป็น “ชุมนุมอาหารดาว-หวาน” กลายเป็นวงสนทนาวงใหญ่ขึ้นมากกลางตรอกแบบชั่วคราว สร้างสถานการณ์ในที่ว่างภายในตลาด ที่ไม่ซ้ำซากนำไปสู่ การโต้ตอบกันระหว่างผู้คนในแผงขายต่างๆ ทั้งแผงขายขนมจีน ซากาแฟ เต้าฮวย ขนมครก ข้าวเกรียบปากหม้อ

“กินเสร็จก็ มาซื้อกวยเตี๋ยวต่อละ” “วันนี้เอากาแฟด้วยรีป่าว?” “ถ้าไม่กินก็มารอร้านกาแฟก่อน”

ร้านค้าแผงขายที่มีรูปแบบไม่ตายตัวนี้จึงเอื้อให้แผงขายร้านค้าได้จัดการที่ว่างร่วมกันอย่างหลากหลาย อีกทั้งยังเอื้อให้พ่อค้า แม่ค้า และลูกค้า ได้พูดคุย ทักทาย โฟปาทศรัยกัน

สถานการณ์ในที่ว่างที่ปรากฏขึ้นชั่วคราว ในร้านค้าแผงขายต่างๆ ภายในตลาดตรอกหม้อจึงเป็นที่ว่างที่คอยรองรับปฏิสัมพันธ์ของผู้คน นอกจากนี้ระยะในการใช้สอยที่ว่างในร้านค้า แผงขายที่เปิดขึ้นรองรับปฏิสัมพันธ์ของผู้คนในตลาดตรอกหม้อยังสะท้อนถึงความสัมพันธ์ของผู้คนภายในชุมชน บรรยากาศของสังคมที่ยังมีความใกล้ชิดสนิทสนมไม่ถือตัว รวมทั้งความต้องการใช้สอยที่ว่าง ซึ่งอยู่ในระยะของความใกล้ชิด (intimate space) ซึ่งเป็นรูปแบบของการใช้สอยที่ว่างของผู้คนในสังคมแบบมาตุลิกชน ที่ผู้คนให้ความใกล้ชิดต่อกัน มีความเป็นส่วนตัวน้อย culture of near and small space” ในความเข้าใจนี้ การใช้สอยที่ว่างเพื่อการค้าขาย และการรวมกลุ่มของผู้คนในตลาดตรอกหม้อจึงเป็นไปได้ในที่ว่างขนาดเล็กซึ่งเป็นลักษณะการใช้สอยที่ว่างที่ผู้คนคุ้นเคย

¹ “เมื่อมีคนจับกลุ่มล้อมรอบผู้พูด space ที่ปรากฏ จะปรากฏแบบมีแรงดึงดูด แรงความน่าสนใจ (centripetal) ขึ้นรอบๆ ผู้พูดเมื่อผู้พูดเลิกพูด กลุ่มคนก็จะแยกย้ายกันออกไป ทั้งบริเวณให้ว่างปล่าวลง” ในทำนองเดียวกันสถานการณ์ในที่ว่างภายในตลาดตรอกหม้อ มีการปรากฏขึ้นของที่ว่างในลักษณะชั่วคราวซึ่งเกิดจากการทักทาย โฟปาทศรัยระหว่างผู้คน กิจกรรมเหล่านี้เป็นที่ว่างที่ปรากฏขึ้นชั่วคราวกระจายอยู่ทั่วไปในตลาดตรอกหม้อ ซึ่งเป็นที่ว่างอีกลักษณะหนึ่งที่เกิดขึ้นจากการใช้สอยที่ว่างในตลาดตรอกหม้อ ใน อังโน ทิพย์สุดา ปทุมานนท์. *จิตวิทยาสถาปัตยกรรมสวัสดิ*, หน้า 200.

รูปที่ 6-42, 6-43 ร้านเปียที่ว่างรองรับปฏิสัมพันธ์ของผู้คน

“...บ่อยๆ คนจะเข้ามานั่งนี้แหละ เก้าอี้ที่นี่จะแวะมานั่งคุย แม่ก็จะมานั่งตรงนี้ คนก็จะแวะเข้ามาคุยด้วยประจำ...”

“...การอยู่ในตลาด คนที่อยู่ในที่นี้ส่วนใหญ่ก็ง่าย ๆ ไม่พิถีพิถันอะไรมาก เย็นๆ ส่วนใหญ่แล้วไม่มีอะไรขายเนี่ย ส่วนใหญ่ก็จะมานั่งคุยกันอย่างหน้าบ้านตรงนี้ สีแยกตรงโน้น (จุดตัดกลางตรอก) ก็จะมา นั่งคุยกัน มานั่งสนทนากัน อย่างหน้าบ้านร้านเปียเนี่ย หลายๆ คน ก็จะมา นั่งเล่นตรงนี้ เพราะลมเย็น มาคุยอะไรกัน และแม่ก็เป็นคนรู้จักคนกว้างไกล ใครผ่านไปมาเขาก็จะมา นั่งคุยด้วย แวะคุย ไม่ว่าจะผู้ใหญ่ เด็ก แม่ก็จะคุยด้วยหมด...”

“...ตอนเย็นๆ แม่ก็จะมานั่งคุยกัน ก็จะได้บรรยากาศอีกแบบหนึ่ง เขาก็จะนั่งคุยกันเป็นภาษาจีนนะ ...มันไม่เหงาสำหรับคนแก่”²⁹

จากคำบอกเล่าข้างต้นจะเห็นว่า ที่ว่างหน้าบ้าน หน้าร้านเปียนอกจากจะเป็นที่ว่างที่รองรับปฏิสัมพันธ์ของผู้คนหลายวัยแล้วยังเป็นพื้นที่รองรับปฏิสัมพันธ์ของผู้คนทั้งคนในและคนนอกชุมชนตลาดตรอกหม้อ ด้วยความเข้าใจในที่ว่างหน้าร้านเปียนี้จึงกล่าวได้ว่า ที่ว่างบริเวณหน้าร้านค้าห้องแถวที่กระจายอยู่ทั่วไปภายในตรอกหม้อจึง เป็นจุดเชื่อมต่อ (nodes) รองรับปฏิสัมพันธ์ของผู้คนที่ดำรงอยู่ทั้งในช่วงเวลาตลาด และหลังเวลาตลาดในลักษณะของที่ว่างซ้อนในที่ว่าง (space within space) ที่ผู้คนหากเดินเข้ามาซื้อของ หรือเดินผ่านไปอยู่ที่ต่างๆ ก็มักจะแวะนั่งพักหยุดพูดคุยทักทายกัน และในกรณีร้านเปียจะประกอบด้วยอภิปรัชญาของเจ้าของที่ว่าง ที่มักยื่นไม้ตรีทักทายถามไถ่ผู้มาเยือนก่อนเสมอ

“...เราอยู่ในตลาดอย่างนี้ มันไม่เหมือนเราอยู่บ้าน ใครไปใครมาเราก็ทักทาย ใครไปใครรู้จักเดินมาเราก็เรียกเขามากินข้าว...”³⁰

²⁹ สัมภาษณ์ นกตล บุญสุข, 26 มกราคม 2552.

³⁰ สัมภาษณ์ สุพรรณ บุญสุข, 26 มกราคม 2552.

รูปที่ 6-44, 6-45 ที่ว่างหน้าร้านเปีย ที่ว่างรองรับปฏิสนธิกรรมร่วมกันของผู้คนหลากหลาย

ด้วยเหตุนี้ที่ว่างหน้าร้านเปียจึงเป็นที่ว่างที่ผู้คนจะเข้ามานั่งพักผ่อนคุยทั้งช่วงเวลาตลาด และหลังตลาดวางสถานการณ์ในที่ว่างที่มีผู้คนมากหน้าหลายตาแวะเวียนเข้ามาร่วมใช้สอยในที่ว่างแห่งนี้ จึงสะท้อนถึงสายสัมพันธ์ของผู้คนที่สืบสานต่อกันมายาวนาน เป็นที่ว่างที่มีการปฏิสนธิกรรมร่วมกันของผู้คนหลากหลายวัยทั้งเด็ก ผู้ใหญ่ และผู้เฒ่า ผู้ที่มาก่อน และหลัง ตลอดจนผู้มาเยี่ยมเยือน ให้เกิดความคุ้นเคยสนิทสนม ร้านเปียจึงเป็นจุดเชื่อมต่อจุดหนึ่งที่ดำรงอยู่ในตลาดตรอกหม้อ เป็นที่ว่างที่เปิดรับรองรับปฏิสนธิกรรม และโยงโยสายสัมพันธ์ระหว่างผู้คนเข้าไว้ด้วยกัน จึงกล่าวได้ว่าที่ว่างเล็กๆ ของร้านค้าในลักษณะนี้จึงเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการอาศัยอยู่ของผู้คนในชุมชน

“ตลาดตรอกหม้อ ที่ว่างสร้างปฏิสนธิกรรมระหว่างผู้คนกับโลกธรรมชาติ”

นอกจากการใช้สอยที่ว่างภายในตลาดตรอกหม้อที่เอื้อให้เกิดปฏิสนธิกรรมระหว่างผู้คนแล้ว ตลาดตรอกหม้อซึ่งมีที่ว่างในลักษณะเปิดโล่ง (exterior space) เป็นที่ว่าง “แบบเปิด”³¹ ที่มีการเปิดรับและสร้างความสัมพันธ์อยู่กับสภาพแวดล้อมภายนอก ในทุกเช้าลูกค้าของตลาดตรอกหม้อจะรอให้ “ฟ้าสว่าง” จึงเริ่มเดินทางมายังตลาด ในช่วงฟ้าสว่าง โกลัสมองจึงพบเห็นผู้คนเริ่มทยอยเดินทางมายังตลาดตรอกหม้อ การเดินทางมาตลาดของผู้คนเมื่อท้องฟ้าเริ่มสว่าง จึงสะท้อนถึงวิถีชีวิต การเริ่มต้นชีวิตของผู้คนที่ยังสัมพันธ์กับระบบเวลาธรรมชาติ มีการอาศัยอยู่ที่สัมพันธ์กับท้องฟ้า ณ จุดนี้ตลาดตรอกหม้อจึงทำหน้าที่เป็น “สะพาน” ในการเชื่อมสัมพันธ์สร้างปฏิสนธิกรรมระหว่างผู้คนกับโลกแวดล้อมทางธรรมชาติให้เกิดขึ้น

นอกจากนี้การเปลี่ยนแปลงของสภาพอากาศยังสัมพันธ์กับการจัดแผงขายที่มีร่มและผ้าใบบังแดดทั้งติดตายอยู่ตามกันสอดห้องแถวแต่สามารถพับ ม้วนเก็บ และปรับระดับสูง ต่ำ ปรับความลาดเอียงได้หลายระดับ เพื่อล่อรับกับแสงแดด และฝนในทิศทางต่างๆ ที่ว่างในตลาดตรอกหม้อจึงเป็นรูปแบบของที่ว่างในระบบเปิด ที่มีการเปลี่ยนแปลงสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ

³¹ ระบบเปิดหรือระบบที่มีชีวิต เป็นระบบที่มีปฏิสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมภายนอกตลอดเวลา ใน ทัพย์สุดา ปทุมานนท์. สถาปัตยกรรมกึ่งศาลแห่งความคิด, หน้า 3-66.

รูปที่ 6-46, 6-47, 6-48 บรรยากาศภายในตลาดตรอกหม้อ ที่ว่างแห่งการรับรู้หลากหลายสัมผัส

การปรับเปลี่ยนที่ว่างที่มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติจึงนำไปสู่การปรากฏของที่ว่างที่มีภาษาแบบธรรมชาติ³² นอกจากนี้ที่ว่างของตลาดที่มีการเปลี่ยนแปลงจากการเปิดรับเอาโลกแวดล้อมทางธรรมชาติเข้ามาเป็นองค์ประกอบ ของตลาด (ตลาดตรอกหม้อมี “พื้น” เป็นทาง มี “ฝา” เป็นห้องแถวของผู้คน มี “ผ้า” เป็นท้องฟ้า) ยังเอื้อให้ผู้คนที่รับรู้ที่ว่างที่ปรากฏในมิติที่ลึกซึ้ง เปิดให้ผู้คนที่สัมผัสมิติทางด้านจิตภาพและสุนทรียภาพ ร่วมอยู่ในมิติกายภาพการใช้สอย เช่น ในวันที่มีพิธีกรรมที่จัดร่วมกันกลางตรอกหม้อ จะมีท้องฟ้าเป็นประตูเปิดสู่มิติแห่งความศักดิ์สิทธิ์ หรือสู่ที่ว่างอื่นในจิตใจของแต่ละบุคคล ในวันที่มีลมเย็นพัดมาตามตรอก ซอก ซอย ผู้คนรับรู้ทิศทางลม “ช่องลม” นั่งตรงไหน ช่วงเวลาไหนได้รับลม “...วันนี้ลมดีนะ ลมพัดเย็นมาแต่เช้า ลมพัดมาตามตรอก ออกมานั่งเล่นหน้าบ้าน...”³³ ในความเข้าใจข้างต้นตลาดตรอกหม้อจึงเป็นที่ว่างที่เปิดขึ้นรองรับการอาศัยอยู่ของผู้คนที่มีปฏิสัมพันธ์กับ โลกธรรมชาติ

6.5 ที่ว่างที่เปิดสู่ประสบการณ์การรับรู้หลากหลายสัมผัส (multisensory space)

“ตลาดตรอกหม้อ ที่ว่างแห่งการรับรู้หลากหลายสัมผัส”

จากที่ว่างของตลาดตรอกหม้อที่เปิดขึ้นรองรับการเข้ามาประชุมกันทั้ง สินค้า (วัตถุ) ผู้คน และสภาพแวดล้อมจึงทำให้ที่ว่างภายในตลาดเป็นที่ว่างที่มีความแตกต่าง หลากหลายอยู่ร่วมกัน ในลักษณะของที่ว่างที่มีความซับซ้อน (complex of space) ด้วยเหตุนี้ การเดินเท้า เข้าไปในตลาดจึงเป็นการรับรู้ที่ว่างในแบบที่ซับซ้อน (complex of perception) และหลากหลายมิติ (multi-perception of space) เป็นการรับรู้ที่ว่างแบบ “ครบรส” ผ่านระบบประสาทสัมผัส³⁴ ของร่างกายทั้ง ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจพร้อมกัน ในการรับรู้ได้นำไปสู่การเกิด

³² Jencks, Charles. The architecture of the jumping universe: A polemic how complexity science is changing architecture and culture, pp.43-59.

³³ สัมภาษณ์ มาลี เมฆสีประหลาด, 22 มิถุนายน 2552.

ธรรมชาติของลักษณะการเดินทางจะมองเห็นสิ่งรอบตัวในระยะใกล้ สัมผัสใกล้ชิด แบบซิด เอื้อให้สัมผัสโลกแวดล้อมในแบบแบบแน่นละเอียดลออ.

³⁴ ใน tactile space. Hall, Edward T. The Hidden Dimension, pp. 61-63.

การรับรู้เป็นการรับรู้ที่ว่างแบบองค์รวม “understanding” “understanding of things” in the original sense of standing under or among. ใน Norberg-Schulz, Christian. The Concept of Dwelling: on the way to figurative architecture, pp. 15-25.

ประสบการณ์ในที่ว่างแบบการรับรู้หลากสัมผัส (multisensory space) ในเวลาเดียวกันที่มีความเข้มข้น ทั้งรูป รส กลิ่น เสียง และสัมผัสอยู่ภายในที่ว่างของตลาดตรอกหม้อ

รูปที่ 6-49, 6-50, 6-51 ที่ว่างแห่งการรับรู้หลากสัมผัสในตลาดตรอกหม้อ

นอกจากการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าแล้ว ในทุกเช้าตลาดตรอกหม้อยังเป็นพื้นที่เดินเล่นพักผ่อนของผู้คน หลายนัย เดินทางเข้ามาเลือกซื้อ เลือกหาสินค้านานาชนิด ทั้งของใช้ อาหาร และของแห้งไว้ใช้ในครัวเรือน จาก คุณลักษณะของที่ว่างที่ได้กล่าวไปแล้วนั้น การเดินทางเข้าไปในตลาดตรอกหม้อจึงเป็นการเปิดรับผู้คนที่กลับเข้าสู่ ประสบการณ์การรับรู้หลากสัมผัส เมื่อเริ่มเคลื่อนไหว (kinesthetic movement) ผ่านเข้าไปภายในที่ว่างของตลาด ตรอกหม้อที่มีความซับซ้อน ประกอบกับการเคลื่อนไหวผ่านแบบช้า (slow movement) การเดินเท้าเข้าไปในตลาด ตรอกหม้อจึงเอื้อให้เกิดการสัมผัสโลกในแบบแนบแน่น ละเอียดลอบ

นอกจากนั้นแล้วสถานการณ์ในที่ว่างที่มีความหลากหลาย ทั้งกิจกรรมซื้อขายแลกเปลี่ยน การทักทายโอภา ปราศรัยระหว่างผู้คน ตลอดจนการทำบุญตักบาตรที่เกิดขึ้นในระหว่างเส้นทางเดินภายในตลาดยังทำให้เกิดการ ปะทะประสาน กันของที่ว่างอันหลากหลายของผู้คน ประสบการณ์การเดินในตลาดตรอกหม้อจึงมีบรรยากาศของความคึกคัก สนุกสนาน เป็นบรรยากาศที่มีชีวิตชีวา

รูปที่ 6-52, 6-53, 6-54 ที่ว่างหลากสัมผัสในตลาดตรอกหม้อ

ณ จุดนี้จึงกล่าวได้ว่า ปรากฏการณ์ตลาดตรอกหม้อ จึงเอื้อให้ผู้คนในชุมชนตรอกหม้อ ได้มีปฏิสัมพันธ์ ร่วมกันระหว่างผู้คน และโลกแวดล้อมอย่างแนบแน่นไม่ตัดขาดผู้คนออกจากโลกแวดล้อม

โดยสรุป จากการวิเคราะห์ความหมายในการใช้สอยที่ว่างในตลาดตรอกหม้อประกอบด้วย

ที่ว่างที่มีการหมุนเวียนผลัดเปลี่ยนกิจกรรมการใช้สอย (polychronic space) หรือ ที่ว่างที่มีการใช้สอยแบบหมุนเวียน มีการเปลี่ยนแปลงกิจกรรมการใช้สอยไปตามช่วงเวลาต่างๆ ทั้งวัน เดือน ปี และในเทศกาลแห่งชีวิตของผู้คนในชุมชนตลาดตรอกหม้อ อย่างซ้อนทับและซับซ้อนซึ่งเอื้อให้เกิดการใช้สอยที่ว่างอย่างหลากหลาย (multipurpose space) นำไปสู่ความคุ้มค่าในการใช้สอยในที่ว่าง นอกจากนี้ภายในตลาดตรอกหม้อยังมีการใช้สอยที่ว่างในหลายระดับร่วมกัน ทั้งที่ว่างส่วนตัว ที่ว่างส่วนรวม อันประกอบด้วย โถงโถงกลางตรอกที่ว่างเอนกประสงค์ของชุมชนตรอกหม้อ ลานโถงภายในตรอกที่ว่างรองรับกิจกรรมชีวิตอันหลากหลาย ลานหน้าบ้านห้องแถวที่ว่างสารพัดอรรถประโยชน์ใช้สอย ดังนั้น ที่ว่างของตลาดตรอกหม้อซึ่งอยู่ในระบบเวลาแบบหมุนเวียน เกิดและวางแบบวิถึฏฐะนี้ จึงเป็นที่ว่างที่รองรับเรื่องราว กิจกรรมชีวิตและความทรงจำของผู้คนไว้ทุกระดับอย่างแนบแน่น ทั้งระดับครอบครัว เครือญาติและญาติมิตร และชุมชน ซึ่งนำไปสู่การอาศัยอยู่อย่างสมานฉันท์ ความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของผู้คนในชุมชน

ที่ว่างที่มีชีวิต ที่แปรเปลี่ยนได้ เติบโตได้ และเคลื่อนได้ (changeable, growable, movable space) คือ ที่ว่างที่มีการแปรเปลี่ยน และการเติบโต หรือ ลดขนาดของที่ว่างได้ และยังสามารถเคลื่อนไปที่ต่างๆ ได้ เช่น ลักษณะของร้านค้าแผงขาย ที่สามารถปรับเปลี่ยนรูปร่าง และขนาดของแผงไปในรูปแบบต่างๆ ที่สัมพันธ์กับระบบที่ว่าง (territoriality) และระบบเวลา (temporality) ภายในตลาดตรอกหม้อ ซึ่งทำให้ลักษณะของที่ว่างภายในตลาดตรอกหม้อ มีลักษณะคล้ายกับ “สิ่งมีชีวิต” คือมี “ที่ว่างที่มีชีวิต” มีการเคลื่อนไหว เปลี่ยนแปลง และเคลื่อนที่อันเป็นผลมาจากการปฏิสัมพันธ์กับโลกแวดล้อมภายนอก ปรัชญาการณีนี้อาจเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ “ตลาดตรอกหม้อ” มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงตัวเองให้สามารถอยู่ในสภาพที่มีความเหมาะสมต่อสภาพแวดล้อม เป็นตลาดที่ไม่นิ่งตายตัวมีการดำรงอยู่ที่มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง อันเป็นปัจจัยพื้นฐานที่เอื้อให้ตลาดตลาดตรอกหม้อดำรงอยู่ได้อย่างยาวนาน

ที่ว่างที่มีขนาดเล็ก และมีการใช้สอยอย่างเข้มข้น (small space) คือ การใช้สอยในที่ว่างขนาดเล็ก เป็นการใช้สอยในพื้นที่เล็กๆ ที่มีความเข้มข้น และมีระบบการจัดการที่ว่างแบบเฉพาะตัวที่มีความซับซ้อนมากกว่าการใช้โดยทั่วไป ซึ่งจะมีการใช้สอยเพียงระนาบทางราบแต่เพียงอย่างเดียว การใช้สอยในที่ว่างขนาดเล็ก หรือ culture of small space ในตลาดตรอกหม้อจะเป็นการใช้สอยในลักษณะรอบทิศ รอบด้าน (multi-dimensional space) อย่างสัมพันธ์กัน ทั้งในที่ว่างของตนเอง และทั้งการปรับใช้สอยร่วมกันกับที่ว่างของผู้อื่น หรือแผงขายอื่นๆ ในการใช้สอยในที่ว่างขนาดเล็กซึ่งจะเอื้อให้เกิดการจัดที่ว่างขึ้นจากรายงศ์ของเจ้าของแผงขายจนเกิดเป็นที่ว่าง ในลักษณะพร้อมใช้สอย เป็นที่ว่างมีลักษณะกลมล้อมรอบตัวเอง โดยมีเจ้าของแผงขายเป็นศูนย์กลางในที่ว่าง ณ จุดนี้จึงทำให้การปรากฏของที่ว่างมีลักษณะและ รูปแบบการใช้สอยในที่ว่างที่มีความเฉพาะตัว ที่ว่างที่ซ้อน ซ้อนในที่ว่าง (space within space) คือที่ว่างที่สานอยู่ รวมกัน (being within) มีการซ้อนทับกันในหลายขนาด “ที่ว่างใหญ่ในที่ว่างเล็ก” “ที่ว่างเล็กในที่ว่างใหญ่” อันเกิดจากการเข้ามาอาศัยใช้สอยที่ว่างร่วมกัน (being with others) ของแผงขายซึ่งทำให้ที่ว่างภายในตลาดตรอกหม้อมีทั้งความแตกต่างและความหลากหลายอยู่ร่วมกันซึ่งทำให้เกิดคุณลักษณะของที่ว่างที่ซับซ้อน นำไปสู่การรับรู้ในที่ว่างที่ซับซ้อน

ที่ว่างที่มีปฏิสัมพันธ์กับชีวิต (dialogical space) คือ ที่ว่างที่เอื้อให้ผู้คนมีปฏิสัมพันธ์กับโลกแวดล้อมทั้งโลกของผู้คนและโลกธรรมชาติ ได้แก่ ร้านค้า-แผงขายที่ว่างแห่งการพบปะสังสรรค์ส่งต่อเรื่องราว-เรื่องเล่าของผู้คน ร้านค้า หน้าบ้าน ที่ว่างรองรับปฏิสัมพันธ์ของผู้คนหลากหลาย และ ที่ว่างสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้คนกับโลกธรรมชาติ

ณ จุดนี้ ที่ว่างภายในตลาดตรอกหม้อจึงเป็นที่ว่างที่เปิดขึ้นรองรับปฏิสัมพันธ์ของผู้คนให้มีความใกล้ชิด มีความผูกพัน แน่นแน่นกับโลกแวดล้อมทั้งโลกของผู้คนและโลกของธรรมชาติ ซึ่งนำไปสู่การสร้างความสัมพันธ์ในการอาศัยอยู่ร่วมกันของผู้คน ได้เรียนรู้ และเข้าใจชีวิตผ่านการใช้สอยที่ว่างที่มีปฏิสัมพันธ์ในรูปแบบต่างๆ

ที่ว่างที่เปิดสู่ประสบการณ์การรับรู้หลากสัมผัส (multisensory space) คือ ที่ว่างที่เปิดรับผู้คนสู่โลกแห่งการรับรู้หลากสัมผัส โดยอุปกรณ์การรับรู้ทั้งใกล้และไกล จากประสบการณ์ในการเดินเข้าไปในตลาดตรอกหม้อ ที่มีคุณลักษณะของที่ว่างเป็นที่ว่างที่เปิดรับ และสร้างความสัมพันธ์กับโลกแวดล้อมทั้งโลกของธรรมชาติ และโลกของผู้คนดังที่ได้กล่าวไว้ใน 4 ประการข้างต้น จึงทำให้ตลาดตรอกหม้อเป็นตลาดที่มีความเข้มข้นของกิจกรรม และอุดมไปด้วยที่ว่างที่มีความหลากหลาย ด้วยเหตุนี้ ประสบการณ์การรับรู้ที่ว่างภายในตลาดตรอกหม้อจึงเป็นประสบการณ์การรับรู้หลากสัมผัส

จากการวิเคราะห์ความหมายการใช้สอยที่ว่างในตลาดตรอกหม้อ ที่ประกอบด้วยความหมายทั้ง 5 ประการ ซึ่งได้ถูก-ทอขึ้นเป็นองค์รวมของที่ว่างภายในตลาดตรอกหม้อ และจากความหมายของที่ว่างทั้ง 5 ประการ จะเห็นได้ว่าตลาดตรอกหม้อเป็นมากกว่าสถานที่รองรับการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้า แต่ยังเป็นสถานที่รองรับการปฏิสัมพันธ์ร่วมกันระหว่างผู้คนกับโลกแวดล้อม ในการเกิดขึ้นของที่ว่างภายในตลาดตรอกหม้อดังกล่าว จึงนำตลาดตรอกหม้อสู่ความเป็น “ตลาดแห่งชีวิต” ที่มีคุณค่า และความหมายในการอาศัยอยู่ร่วมกันของผู้คน ชุมชน และสภาพแวดล้อมอย่างลึกซึ้ง ในบทถัดไปจะเป็นการสรุปความหมายขององค์รวมของตลาด จากการศึกษาการใช้สอยที่ว่างในตลาดตรอกหม้อในมิติต่างๆ ที่ผ่านมา สู่การสืบสานคุณค่า และความหมายของ “ตลาดแห่งชีวิต” รวมทั้งการตั้งข้อสังเกตถึงลักษณะสำคัญที่ทำให้ตลาดตรอกหม้อดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน และส่งท้าย การสานต่อบทเรียนจาก “ตลาดแห่งชีวิต” จากการศึกษาการใช้สอยที่ว่างในตลาดตรอกหม้อ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

“ตลาดแห่งชีวิต” บทเรียนจากการศึกษาการใช้สอยที่ว่างในตลาด

จากการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของตลาดตรอกหม้อกับบริบทแวดล้อมในบทที่ 4 สู่อารมณ์ความรู้สึกทางกายภาพ มิติทางกิจกรรมการใช้สอยที่ว่างในตลาดตรอกหม้อในบทที่ 5 ซึ่งเป็นการศึกษาในระดับพื้นที่ขนาดเล็กภายในตลาดตรอกหม้อ สู่อารมณ์ความรู้สึกทางความหมายการใช้สอยที่ว่างในตลาดตรอกหม้อในบทที่ 6 อันประกอบด้วย ที่ว่างที่มีการหมุนเวียน ผลัดเปลี่ยนการใช้สอย ที่ว่างที่มีชีวิต ที่แปรเปลี่ยนได้ เติบโตได้ และเคลื่อนได้ ที่ว่างที่มีขนาดเล็ก และมีการใช้สอยอย่างเข้มข้น ที่ว่างที่มีปฏิสัมพันธ์กับชีวิต และที่ว่างที่เปิดสู่ประสบการณ์การรับรู้หลากหลายมิติ ในบทนี้จึงเป็นการสรุปความเข้าใจในความหมายของคำว่า “ตลาด” จากการศึกษานี้ การใช้สอยที่ว่างในตลาดตรอกหม้อ ไว้ 3 ส่วนดังนี้ ส่วนแรกคือ การสืบสาน คุณค่า และความหมายของ “ตลาดแห่งชีวิต” ประกอบด้วย ตลาดเป็นศูนย์กลางแห่งชีวิต ตลาดเป็นโลกที่มีชีวิต และตลาดเป็นโลกแห่งชีวิต ส่วนที่สองคือ ลักษณะสำคัญที่ยังให้การดำรงอยู่ของตลาดตรอกหม้อยั่งยืน ประกอบด้วยลักษณะสำคัญ 5 ประการ ได้แก่ ความสัมพันธ์ในลักษณะเครือข่ายกับบริบทแวดล้อมของตลาด การพึ่งพาอาศัยกันของผู้คน-ชุมชน สินค้า และการใช้สอยที่ว่างภายในตลาด การไหลเวียนของผู้คนภายในชุมชนและย่านกับตลาด ความไม่ตายตัวในรูปแบบของตลาด และ ความหลากหลายของสินค้าและที่ว่างภายในตลาด และส่งท้าย การสานต่อบทเรียนจาก “ตลาดแห่งชีวิต”

7.1 การสืบสานคุณค่า และความหมายของ “ตลาดแห่งชีวิต”

จากการเกิด “ตลาด” ในชุมชนตรอกหม้อ โดยเริ่มต้นจากการชุมนุมค้าขายอาหาร และของสดของผู้คนในชุมชนขนาดเล็ก จนเติบโตขึ้นเป็นตลาดสดอยู่ภายในตรอกของชุมชนเป็น “ตลาดชุมชน” เป็นแหล่งบริการอาหารและของใช้ในชีวิตประจำวันให้กับผู้คนภายในชุมชน และย่าน หลังจากนั้นตลาดชุมชนได้ย้ายเข้าไปอยู่ใน “โรงค้า” ท้ายสุดย้ายกลับออกมาสู่ “ตรอก” ในการย้ายออกมาสู่ “ตรอก” ของ “ตลาด” ในครั้งสุดท้ายนี้ ตลาดตรอกหม้อจึงเริ่มก่อร่างสร้างตัวเองขึ้นภายใต้เงื่อนไขของบริบทภายในตรอก ในกระบวนการเติบโตอย่างค่อยเป็น ค่อยไป “ปรับ” และ “ปรุง” รูปแบบของตัวเอง จนนำไปสู่ความเป็นตลาดที่มีลักษณะพิเศษเฉพาะตัว มีคุณค่า และความหมายของที่ว่าง อันประกอบด้วย ที่ว่างที่มีการหมุนเวียนผลัดเปลี่ยนกิจกรรมการใช้สอย ที่ว่างที่มีชีวิตที่แปรเปลี่ยนได้ เติบโตได้ และเคลื่อนได้ ที่ว่างที่มีขนาดเล็กและมีการใช้สอยอย่างเข้มข้น ที่ว่างที่มีปฏิสัมพันธ์กับชีวิต และที่ว่างที่เปิดสู่ประสบการณ์การรับรู้หลากหลายมิติ โดยความหมายของที่ว่างเหล่านี้ได้ประกอบกันขึ้นเป็นองค์รวมของความหมายในการใช้สอยที่ว่างภายในตลาดตรอกหม้อสร้างเป็น “ตลาดแห่งชีวิต” ที่ดำรงอยู่ภายในชุมชนตรอกหม้อ ในย่านสังฆภัณฑ์บำรุงเมืองมาช้านาน

จากความเข้าใจในความหมายของที่ว่างในตลาด ในส่วนนี้จึงเป็นการสืบสานคุณค่า และความหมายในการใช้สอยที่ว่างในตลาดตรอกหม้อ ที่เป็น “ตลาดแห่งชีวิต” ไว้เป็นข้อพิจารณาและเป็นแนวทางในการปรับปรุงที่ว่างในตลาดการออกแบบสถาปัตยกรรมตลาด อันประกอบด้วย “ที่ว่าง” ที่แปลงออกมาจากความหมายของ “ตลาดแห่งชีวิต” ดังนี้ “ตลาดเป็นศูนย์กลางแห่งชีวิต” “ตลาดเป็นโลกที่มีชีวิต” และ “ตลาดเป็นโลกแห่งชีวิต”

7.1.1 ตลาดเป็นศูนย์กลางแห่งชีวิต (center of life)

ตลาดเป็น “ศูนย์กลางแห่งชีวิต” คือตลาดที่มีกิจกรรมชีวิตของผู้คนเกิดขึ้นรวมกันอย่างหลากหลายซ้อนทับ และทับซ้อนกันใน มิติของกาละ (temporarily) และ ในมิติของเทศะ (territoriality) ตลาดที่เป็นศูนย์กลางแห่งชีวิต จะประกอบด้วยที่ว่างที่มีการผลัดเปลี่ยน หมุนเวียน เปิดขึ้นรองรับกิจกรรมในชีวิตผู้คนได้อย่างหลากหลาย ทั้งกิจกรรมในระดับย่านไปจนถึงกิจกรรมในระดับกลุ่มคนเล็กๆ เพื่อรองรับกิจกรรม และเรื่องราวในชีวิต ตลอดจน เทศกาลแห่งชีวิตของผู้คนลงไปในที่ว่างของตลาดได้อย่างไม่รู้จักจบ ตลาดที่เป็นศูนย์กลางแห่งชีวิตนี้จึงไม่ใช่เพียงแค่ว่าที่ว่างเพื่อการแลกเปลี่ยน ซื้อขายสินค้าแต่เพียงอย่างเดียว แต่ยังเป็นที่ย่างเอนกประสงค์ (multi-purpose space) สามารถผันแปรที่ว่างไปเพื่อรองรับกับความต้องการใช้สอยตามความต้องการอันหลากหลายของผู้คน และชุมชนได้ในสาระสำคัญของความเป็น “ศูนย์กลางแห่งชีวิต” ตลาดจึงเป็นที่ว่างที่รวบรวมผู้คนเข้าไว้ด้วยกัน เป็นที่ย่างที่รองรับ เรื่องราว และความทรงจำของผู้คนที่หลากหลายเข้าไว้รวมกันอย่างแนบแน่น เพื่อหลอมรวมผู้คนให้เป็น “น้ำหนึ่งใจเดียวกัน” เอื้อให้เกิดการอาศัยอยู่อย่างกลมกลืน กลมเกลียว สมานฉันท์ ตลาดที่เป็นศูนย์กลางแห่งชีวิต จะประกอบด้วย “ที่ว่างที่เอื้อต่อการใช้สอยร่วมกันของชุมชน” “ที่ว่างที่เอื้อต่อการใช้สอยร่วมกันของกลุ่มคน” “ที่ว่างที่เอื้อต่อการใช้สอยร่วมกันของผู้คน”

“ที่ว่างที่เอื้อต่อการใช้สอยร่วมกันของชุมชน”

ตลาดแห่งชีวิต จะประกอบด้วยที่ว่างที่เปิดขึ้นรองรับกิจกรรมในระดับย่านและชุมชน รองรับการใช้สอยของชุมชนที่ประกอบด้วยผู้คนที่มีความแตกต่างหลากหลายให้เข้ามาประกอบกิจกรรมของชุมชนร่วมกันได้ เช่น เป็นที่จัดงานวันสำคัญของชุมชนร่วมกัน เป็นที่ย่างสำหรับจัดงานประจำปีของชุมชน งานวันสำคัญแห่งชาติ งานวันสำคัญทางศาสนา และวันเทศกาลต่างๆ

“ที่ว่างที่เอื้อต่อการใช้สอยร่วมกันของกลุ่มคน”

นอกจากจะเป็นที่ย่างที่รองรับกิจกรรมในระดับย่าน-ชุมชนแล้ว ตลาดแห่งชีวิตยังเป็นที่ย่างที่รองรับกิจกรรมของกลุ่มคน กลุ่มย่อยๆ ร่วมกัน เป็นที่ย่างรองรับกิจกรรมยามว่าง ยามพักผ่อนในชีวิตของกลุ่มคน เป็นที่ย่างแห่งการพบปะ พูดคุยแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร เรื่องเล่าเรื่องราวในชีวิตประจำวัน โดยเปิดเป็นพื้นที่ประกอบกิจกรรมทางสังคมให้กับผู้คนให้มีปฏิสัมพันธ์ร่วมกันในรูปแบบต่างๆ เช่น ลานประชาสัมพันธ์แจ้งข่าวสารของคนในชุมชน ลานนั่งเล่นพักผ่อนสวนสาธารณะ สนามกีฬาออกกำลังกาย ลานสนทนา อ่านหนังสือ และลานรองรับการ ละเล่นในรูปแบบต่างๆ

“ที่ว่างที่เอื้อต่อการใช้สอยร่วมกันของผู้คน”

ตลาดแห่งชีวิต เป็นที่ย่างที่เอื้อต่อการปรับใช้สอยร่วมกันของผู้คนกลุ่มเล็กๆ รองรับกิจกรรมใช้สอยในการอาชีพ และในชีวิตประจำวันได้เพื่อให้ผู้คนได้ร่วมเป็นส่วนหนึ่งในที่ย่างตลาด ได้สร้างเรื่องราวร่วมกันในที่ว่างภายในตลาดได้ไม่รู้จักจบ อีกทั้งเพื่อก่อให้เกิดการดูแล และเป็นเจ้าของที่ย่าง เป็นเจ้าของ “ตลาด” ร่วมกัน

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

7.1.2 ตลาดเป็นโลกที่มีชีวิต (living world)

ตลาดเป็น “โลกที่มีชีวิต” ในการออกแบบตลาดจะหมายความถึง “สถาปัตยกรรมที่มีชีวิต” คือมี “ท่า” และ “ทาง” ที่ไม่นิ่ง ที่แปรเปลี่ยนได้ เติบโตได้ และเคลื่อนที่ได้ องค์ประกอบของ “ท่า” และ “ทาง” ทั้งสองนี้จะประกอบกันเป็นที่ว่างภายในตลาดที่ไม่นิ่งตายตัว เป็นตลาดที่มี “ท่าทาง”¹ ที่คล้ายกับสิ่งมีชีวิต ที่สามารถปรับเปลี่ยนหมุนเวียนการใช้สอยภายใน และสามารถแบ่งใช้สอยที่ว่างออกเป็นส่วนตัวๆ ได้อย่างสิ้นไหลอิสระ โดยจะมีองค์ประกอบที่ไม่ตายตัว สามารถปรับเปลี่ยนได้ทั้งในส่วนย่อย เล็กๆ และส่วนรวมใหญ่เพื่อได้-ตอบกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติภายนอกที่สัมพันธ์แน่นไปกับความต้องการใช้สอยภายใน โดยจะไม่ตัดขาดผู้คน และที่ว่างออกจากสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ จนนำไปสู่การเป็น “ตลาดที่มีชีวิต” ที่เอื้อให้มีการ “ปรับ” และ “ปรุง” ที่ว่างขึ้นใหม่ได้ไม่รู้จักจบ มีการเคลื่อนไหว เพื่อนำไปสู่การสร้างระบบการจัดการที่ว่างที่สัมพันธ์ไปกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมต่างๆ ได้

ตลาดเป็นโลกที่มีชีวิตจะเป็นตลาดที่มีการ “เกิด” และ “วาย” ไปของที่ว่าง อันเป็นลักษณะพิเศษของที่ว่างตลาด นอกจากจะเป็นกลไกที่ทำให้ตลาดเกิดความยั่งยืนอยู่ได้นานแล้ว การเปลี่ยนแปลงของที่ว่างยังได้นำบรรยากาศที่พิเศษ คือบรรยากาศที่ไม่ซ้ำซาก บรรยากาศที่มีชีวิตชีวาเข้าสู่ผู้คน ตลาดที่เป็นโลกที่มีชีวิต จะประกอบด้วย ที่ว่างที่มีชีวิต ที่แปรเปลี่ยนได้ เติบโตได้ และเคลื่อนที่ได้ ที่ว่างที่ไม่ตายตัว ที่ปรับเปลี่ยนได้ ผัดเปลี่ยนหมุนเวียนกิจกรรมได้ และที่ว่างที่เอื้อให้ผู้คน ชุมชน และธรรมชาติมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกัน

“ที่ว่างที่มีชีวิต ที่แปรเปลี่ยนได้ เติบโตได้ และเคลื่อนที่ได้”

ตลาดที่เป็นโลกที่มีชีวิต จะประกอบด้วยที่ว่างที่เอื้อต่อการแปรเปลี่ยนได้ เติบโต ลดขนาด เพิ่มขนาดของที่ว่างได้ (changeable, growable, movable space) และเคลื่อนที่ได้ด้วยอุปกรณ์แบบกึ่งตายตัว (semifixed-features) และอุปกรณ์ที่เคลื่อนย้าย (mobile features) ไว้เพื่อรองรับการปรับเปลี่ยนที่ว่าง และเพื่อสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้คน และโลกแวดล้อมทางธรรมชาติ องค์ประกอบของตลาดจึงไม่ตายตัว สามารถปรับเปลี่ยนที่ว่างไปตามสภาพอากาศภายนอกที่สัมพันธ์กับความต้องการใช้สอยภายในของผู้คน

“ที่ว่างที่ไม่ตายตัว ที่ปรับเปลี่ยนหมุนเวียนกิจกรรมได้”

ตลาดที่เป็นโลกที่มีชีวิต จะประกอบด้วยที่ว่างที่เอื้อต่อการปรับเปลี่ยน หมุนเวียนที่ว่างได้อย่างหลากหลาย เป็นที่ว่างที่มีความยืดหยุ่นสูง (flexible space) โดยจะอาศัยองค์ประกอบที่สามารถปรับเปลี่ยนได้ ถอดประกอบได้ และเคลื่อนที่ได้สามารถปรับเปลี่ยนหมุนเวียนกิจกรรม (polychronic activity) เป็นไปตามความต้องการการใช้สอยของผู้คน ซึ่งจะนำไปสู่การใช้สอยที่ว่างอย่างเต็มศักยภาพ

“ที่ว่างที่เอื้อให้ผู้คน ชุมชน ธรรมชาติมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกัน”

ตลาดที่เป็นโลกที่มีชีวิต จะประกอบด้วยที่ว่างที่เอื้อต่อการปรับเปลี่ยนเป็นได้ทั้งที่ว่างภายใน (interior space) และที่ว่างภายนอก (exterior space) หรือที่ว่างกึ่งภายใน และภายนอกได้ จากการปรับเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบในที่ว่างได้อย่างหลากหลายทั้งในส่วนย่อยเล็กๆ ไปจนถึงส่วนรวมทั้งหมดเพื่อได้ตอบกับธรรมชาติภายนอก และรองรับปฏิสัมพันธ์ การปะทะประสานกันของสินค้า ผู้คน และธรรมชาติแวดล้อมได้อย่างหลากหลาย หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นที่ว่างที่เปิดขึ้นรองรับ หรือ เปิดขึ้นเพื่อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ ระหว่างโลกผู้คน และโลกธรรมชาติร่วมกัน

¹ ท่า คือ arrival space ทาง คือ circulation space ท่าทาง คือ character ทั้งสามคำเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการออกแบบสถาปัตยกรรม. ใน ทัพย์สุดา ปทุมานนท์. กำเนิดสถาปัตยกรรม. พิมพ์ครั้งที่ 2. (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539), หน้า 144-146.

7.1.3 ตลาดเป็นโลกแห่งชีวิต (lifeworld)

ตลาดเป็น “โลกแห่งชีวิต” คือ โลกแห่งชีวิตที่เอื้อให้ผู้คนร่วมกันถัก-ทอที่ว่างขึ้นอย่างหลากหลาย ที่ว่างที่เอื้อให้เกิดการ “ปรับ” และ “ปรุง” ได้ตามความต้องการของผู้ใช้ มีที่ว่างที่แบ่งเป็นกลุ่มย่อยขนาดไม่ใหญ่ ใช้สอยในที่ว่างขนาดเล็ก (small space) และสามารถรวมกัน หรือสานกันเป็นกลุ่มใหญ่ได้หลากหลายขนาด เพื่อเอื้อให้เกิดการปรับใช้สอยที่ว่างร่วมกันได้หลายรูปแบบ และมีขนาดที่ “พอเหมาะ” “พอดี” กับสัดส่วนของร่างกายมนุษย์ ที่เอื้อให้เกิดการใช้สอยได้ในแบบรอบทิศ รอบด้าน และเพื่อเอื้อให้เกิดการสร้างที่ว่างขึ้นจาก “น้ำมือ” ของผู้คน เพื่อนำไปสู่กระบวนการสรรสร้างที่ว่างขึ้นจาก “ใจ” สู่อ้อม “มือ” ร่วมสร้าง “บุคลิก” สร้างอัตลักษณ์ที่แตกต่างหลากหลายลงในที่ว่างจนเกิดเป็น “แผงขายเฉพาะตัว-ที่ว่างเฉพาะตัว” สร้างที่ว่างที่มีสัมผัสมนุษย์ มีมิติมนุษย์ไว้ในตลาดร่วมกัน

จากที่กล่าวมาในข้างต้น ตลาดที่เป็นโลกแห่งชีวิตจึงเป็นที่ว่างที่เปิดขึ้นเพื่อรองรับที่ว่างอันหลากหลายอยู่ร่วมกัน เป็นที่ว่างที่เกิดขึ้นจาก “น้ำมือ” ของผู้คนและร่วมกันถัก-ทอ ที่ว่างอยู่รวมกันภายในเป็นเนื้อตลาดเดียวกันอย่างเข้มข้น นอกจากนี้ตลาดที่เป็นโลกแห่งชีวิตจะประกอบด้วยที่ว่างที่เอื้อให้ผู้คนกลับสู่ “โลกแห่งชีวิต” ที่เอื้อให้เกิดการมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกันระหว่างผู้คน และสิ่งต่างๆ มีการรับรู้หลากหลายสัมผัส หลายมิติ ตลาดที่เป็นโลกแห่งชีวิตจึงประกอบด้วย ที่ว่างขนาดเล็กที่เอื้อให้เกิดการใช้สอยได้ทั้ง พื้น ฝา ฝ้า ที่ว่างที่เอื้อให้เกิดการปรับและปรุงได้ด้วยผู้ใช้สอย ที่ว่างที่เอื้อให้เกิดการรับรู้หลากหลายสัมผัส

“ที่ว่างที่เอื้อให้เกิดการใช้สอยได้ทั้ง พื้น ฝา ฝ้า”

ที่ว่างสำหรับแบ่งเช่า หรือตั้งแผงขายในตลาดจะประกอบด้วยที่ว่างที่มีขนาดเล็กไม่ใหญ่มากตั้งต้นที่ขนาดสัดส่วนมนุษย์เป็นที่ว่างขนาดเล็ก ที่มีความพอเหมาะ พอดี พอเพียงรองรับการใช้สอย และสามารถควบคุมได้ด้วย “มือ” ของผู้ใช้ เพื่อให้ที่ว่างอยู่ในการควบคุมของมือ หรือร่างกายของร่างกาย มีขนาดไม่ใหญ่โตเกินกำลังควบคุมที่เอื้อให้เกิดการเข้าไปสัมผัส ใช้สอยในที่ว่างอย่างแนบแน่น และเอื้อให้เกิดการใช้สอยอย่างคุ้มค่าทั้งระนาบ “พื้น” “ฝา” “ฝ้า” เพื่อให้เกิดการใช้สอยอย่างมีประสิทธิภาพในที่ว่างทุกระดับ

“ที่ว่างที่เอื้อให้เกิดการปรับและปรุงได้ตามความต้องการของผู้ใช้”

ที่ว่างที่เอื้อให้เกิดการปรับและปรุงได้ตามความต้องการของผู้ใช้ จากที่ว่างขนาดเล็กที่มีขนาดไม่ใหญ่มากสามารถจัดการ ควบคุมได้ด้วยตัวผู้ขายรวมทั้งยังเอื้อให้เกิดการ “ปรับ” และ “ปรุง” หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นที่ว่างที่มี “ช่องว่าง” มีความไม่เสร็จสมบูรณ์ (unfinished) เอื้อให้ผู้คนเข้าไปปรับปรุงการใช้สอยได้ และเพื่อเอื้อให้เกิดลักษณะของการใช้สอยที่เหมาะสม สอดคล้องกับผู้ใช้ และเป็นไปตามลักษณะความต้องการการใช้สอยอย่างแท้จริง และเพื่อส่งเสริมให้เกิดมิติแห่งสัมผัส ที่ว่างในตลาดจึงเปิดขึ้นรองรับการสรรสร้างที่ว่างของผู้คนที่แตกต่างหลากหลายได้อย่างอิสระ เพื่อเอื้อให้เกิด ที่ว่างที่มีลักษณะเฉพาะตัวต่างๆ มีความหลากหลาย เป็นที่ว่างที่มีชีวิตมีจิตใจ มีบุคลิก ตลาดจึงเป็นที่ว่างที่เปิดขึ้นรองรับ และรวบรวมที่ว่างที่มีอัตลักษณ์หลากหลายรวมกัน

“ที่ว่างที่เอื้อให้เกิดการรับรู้หลากหลายสัมผัส”

ที่ว่างที่เอื้อให้เกิดการรับรู้หลากหลายสัมผัสตลาดจะมีองค์ประกอบที่ “ส่งเสริม” “รองรับ” และ “ตอบรับ” กับระบบประสาทสัมผัสทั้ง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เช่น มีพื้นผิวที่ไม่เรียบ เอื้อให้เกิดการรับรู้จาก รูป รส กลิ่น เสียง และสัมผัส อย่างเป็นธรรมชาติ มีทางสัญจรที่สัมพันธ์กับการเคลื่อนไหวของบุคคล รวมทั้งมีองค์ประกอบที่มีปฏิสัมพันธ์กับผู้คน เพื่อเอื้อให้เกิดการรับรู้ที่ซับซ้อน หลากสัมผัส หลายมิติ ทั้งด้านร่างกาย และด้านจิตใจ ตลาดจึงเป็นที่ว่างที่เปิดรับผู้คนกลับสู่โลกแห่งชีวิต โลกแห่งการรับรู้หลากหลายสัมผัสอย่างเป็นองค์รวม ไม่แยกการรับรู้ของผู้คนออกเป็นส่วนๆ

กล่าวโดยสรุป “ตลาดแห่งชีวิต” ประกอบด้วยความหมาย ดังนี้ “ตลาดเป็นศูนย์กลางแห่งชีวิต” เปิดขึ้นเพื่อรองรับปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในหลายระดับ ทั้งระดับส่วนตัว-ครอบครัว เครือญาติและญาติมิตร และชุมชน เป็นที่ว่างเอนกประสงค์ที่รองรับการใช้สอยร่วมกันของชุมชน ไว้อย่างหลากหลาย และเป็นที่ยืดหยุ่นที่เอื้อต่อการใช้สอยร่วมกันของผู้คนที่สามารถปรับเปลี่ยน ใช้สอยที่ยืดหยุ่นของตลาดเพื่อประกอบกิจกรรมในชีวิตต่างๆ ทั้งการงานและการละเล่น ในยามว่าง ยามพักผ่อนร่วมกันของกลุ่มคน และของผู้คนในชุมชนได้ “ตลาดเป็นโลกที่มีชีวิต” เปิดขึ้นเพื่อรองรับปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้คนกับโลกธรรมชาติ เป็นที่ว่างที่มีชีวิต มีองค์ประกอบในที่ว่างที่สามารถแปรเปลี่ยนได้ ต่อเติม ถอดประกอบได้ และเคลื่อนได้ เป็นที่ว่างที่ไม่ตายตัว ที่สามารถปรับเปลี่ยนหมุนเวียนรูปแบบการใช้สอยได้ เป็นที่ว่างที่มีความยืดหยุ่นสูง และเป็นที่ยืดหยุ่นที่เอื้อให้ผู้คน ชุมชน และธรรมชาติได้มีปฏิสัมพันธ์ร่วมกัน ในประการสุดท้าย “ตลาดเป็นโลกแห่งชีวิต” เปิดขึ้นเพื่อรองรับปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้คนและที่ว่าง เป็นที่ว่างที่เอื้อให้เกิดการ “ปรับ” “ปรุง” สร้างที่ว่างขึ้นร่วมกันของผู้คน อันประกอบด้วย ที่ว่างที่เอื้อให้เกิดการใช้สอยได้ทั้ง พื้น ฝา ฝ้า ได้ ที่ว่างที่เอื้อให้เกิดการปรับ และปรุงได้ตามความต้องการของผู้ใช้ และเป็นที่ยืดหยุ่นที่เอื้อให้เกิดประสบการณ์การรับรู้หลากสัมผัส ความหมายของตลาดทั้งสามประการนี้จะประกอบกันเป็นความหมายองค์รวมของ “ตลาดแห่งชีวิต” อันจะนำมาซึ่งสภาพแวดล้อมอันดีงามในการอาศัยอยู่ของผู้คนในทุกๆ มิติทั้ง มิติทางกายภาพ จิตวิทยา และสุนทรียภาพ²

7.2 ลักษณะสำคัญที่ยังให้การดำรงอยู่ของตลาดตรอกหม้อยั่งยืน

จากหลักฐานการศึกษาตั้งแต่การศึกษาเรื่องราวของตลาดตรอกหม้อ และชีวิตผู้คนในชุมชนตลาดตรอกหม้อในบทที่ 3 การศึกษาความสัมพันธ์ของตลาดตรอกหม้อกับบริบทแวดล้อมในบทที่ 4 การวิเคราะห์มิติทางกายภาพ และมิติทางกิจกรรมการใช้สอยที่ว่างในตลาดตรอกหม้อในบทที่ 5 และการวิเคราะห์มิติทางความหมายการใช้สอยที่ว่างในตลาดตรอกหม้อในบทที่ 6 ในส่วนนี้เป็นการตั้งข้อสังเกตถึงลักษณะบางประการที่เอื้อหนุนให้ตลาดตรอกหม้อสามารถดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน

จากหลักฐานการศึกษาที่ผ่านมาพบว่าลักษณะที่ยังให้การดำรงอยู่ของตลาดตรอกหม้อยั่งยืนประกอบด้วยลักษณะสำคัญอย่างน้อย 5 ประการ ได้แก่ ความสัมพันธ์ในลักษณะเครือข่ายกับบริบทแวดล้อมของตลาด การพึ่งพาอาศัยกันของผู้คน-ชุมชน สินค้า และการใช้สอยที่ว่างภายในตลาด การไหลเวียนของผู้คนภายในชุมชนและย่านกับตลาด ความไม่ตายตัวในรูปแบบของตลาด และความหลากหลายของสินค้า และที่ว่างภายในตลาด

7.2.1 ความสัมพันธ์ในลักษณะเครือข่ายกับบริบทแวดล้อมของตลาด

ตลาดตรอกหม้อได้สร้างความสัมพันธ์กับบริบทแวดล้อมในลักษณะเครือข่ายที่ซ้อนทับ และซับซ้อนกันทั้งเครือข่าย ผู้คน สินค้า ที่ว่างและเวลา “เครือข่าย” ในที่นี้หมายถึง กิจกรรมที่เชื่อมโยงมีปฏิสัมพันธ์กันและกัน เป็นเครือข่ายที่สัมพันธ์ สืบเนื่องถึงกัน เช่น เครือข่าย “ลูกค้า” ในแบบ “สายส่ง” ในตลาดตรอกหม้อกับร้านค้าขายอาหารภายในย่าน ซึ่งจะเปิดขายในช่วงกลางวัน และช่วงเย็น และบ้านลูกค้าภายในชุมชนและภายในย่านทั้งแบบประจำ และแบบชั่วคราว เครือข่าย “สินค้ารายย่อย” ตลาดตรอกหม้ออยู่ในเครือข่ายกระจายสินค้าจากตลาดค้าส่งที่กระจายอยู่รอบกรุงเทพฯ ได้แก่ ตลาดท่าเตียน ปากคลองตลาด ตลาดมหานาค สะพานขาว ตลาดตรอกหม้อจะ

² ในการอาศัยอยู่บุคคลจะอาศัยอยู่ทั้งมิติทางกายภาพ มิติจิตวิทยา และมิติทางสุนทรียภาพ โดยเฉพาะมิติทางสุนทรียภาพ ซึ่งเป็นมิติที่สำคัญ จะมีส่วนช่วยให้นักคิดอาศัยอยู่ในโลกอย่างแนบแน่น ใน Norberg. Schulz, Christian. *The Concept of Dwelling: on the way to figurative architecture.* (New York: Rizzoli, 1985), pp.17-18.

รองรับสินค้ามาจากตลาดขายส่งรายใหญ่แล้วกระจายลงไปสู่ผู้ค้ารายย่อยในย่าน จากตัวอย่างความสัมพันธ์ในลักษณะเครือข่ายที่กล่าวมาในช่วงต้น จึงเข้าใจได้ว่าตลาดตรอกหม้อได้สร้างความสัมพันธ์ในลักษณะเครือข่ายกับบริบทแวดล้อมไว้อย่างหลากหลายไม่ได้ดำรงอยู่แบบแยกขาดโดดเดี่ยว ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งในการดำรงอยู่อย่างยั่งยืนของตลาดตรอกหม้อ

7.2.2 การพึ่งพาค้ำประกันของผู้คน-ชุมชน สินค้า และการใช้สอยที่ว่างในตลาด

ความสัมพันธ์ในลักษณะพึ่งพาค้ำประกัน (dependency) ของผู้คนชุมชน สินค้า และการใช้สอยที่ว่างในตลาดถือเป็นหัวใจสำคัญของความสัมพันธ์ในตลาดตรอกหม้อ ความสัมพันธ์ในลักษณะการพึ่งพาค้ำประกันปรากฏอยู่ในตลาดตรอกหม้อหลายรูปแบบ เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างสินค้าในรูปแบบสินค้า “คู่ประกอบ” ที่มีความสัมพันธ์กันในรูปแบบพึ่งพา พึ่งพิงกัน ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อค้า แม่ค้าที่มีการใช้สอยที่ว่างร่วมกัน ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างผู้ให้เช่าและผู้เช่าที่ ซึ่งมีความสัมพันธ์กันทั้งแบบเครือญาติและญาติมิตร

“ตลาดค่อยๆ เปลี่ยนแปลงไปช้าๆ นะ ตั้งแต่พี่ย้ายออกไปตลาดก็เปลี่ยนไปไม่มากนัก คนท้องถิ่นต้องเห็นดีเห็นงามด้วย”³ “คนที่อยู่ตลาดนี้ ส่วนมากจะเป็นคนที่อยู่แถวนี้ขายของในตลาด เขาก็เอาหน้าบ้านตัวเองทำ ค่อยๆ ทำ ค่อยๆ ขาย แต่เขาก็ต้องมีกาประนีประนอมกัน”⁴

นอกจากลักษณะของการพึ่งพากันที่ได้กล่าวมาในช่วงต้นแล้ว การพึ่งพาที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ การพึ่งพากันระหว่าง “ตลาด” และ “ชุมชน” จากเสียงพูดข้างต้น สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ของตลาดกับชุมชน ประกอบกับการเกิดขึ้นของตลาดที่เกิดขึ้นจากชุมชน จากผู้คนที่อาศัยภายในชุมชน ด้วยเหตุนี้จึงเกิดการพึ่งพา พึ่งพิงกันระหว่างตลาดและชุมชน ในความเป็นตลาดที่มีชีวิตของชุมชนดำเนินอยู่เบื้องหลังนี้ จึงเป็นหัวใจสำคัญที่ทำให้ตลาดตรอกหม้อสามารถดำรงอยู่ได้ยั่งยืนคือ เป็นตลาดที่ประสานอยู่ร่วมกับชุมชน

7.2.3 การไหลเวียนของผู้คนภายในชุมชนและย่านกับตลาด

การไหลเวียนของผู้คนภายในชุมชนและย่าน คือ ความสัมพันธ์ของตำแหน่งที่ตั้ง และช่วงเวลาการเกิดของตลาดตรอกหม้อที่สัมพันธ์กับการเดินทางไหลเวียนของผู้คนภายในชุมชน-ย่าน จากการศึกษาพบว่าลูกค้าของตลาดตรอกหม้อส่วนใหญ่เป็นผู้คนที่อาศัยอยู่ภายในชุมชน และภายในย่าน ดังนั้นตำแหน่งการเกิดตลาดตรอกหม้อจึงมีความสัมพันธ์กับการเดินทางของผู้คนที่จะอาศัย ตรอก ซอย ในการเดินทาง กล่าวคือ ตลาดตรอกหม้อ เกิดขึ้นโดยอาศัยที่ทางที่สามารถรองรับกับการเดินทางของผู้คนที่อาศัยอยู่ภายในชุมชน และภายในย่าน และช่วงเวลาการเกิดขึ้นของตลาดตรอกหม้อคือ ช่วงเช้า(03.30-10.30น.) ยังมีความสัมพันธ์กับการเดินทางของผู้คนในช่วงเช้าภายในย่าน โดยกระแสการเดินทางไหลเวียนในช่วงเช้าภายในย่านจะเกิดจากการเดินทางไปออกกำลังกาย ณ สถานที่ต่างๆ คือ สวนรมย์มณีนาถ สวนวังสราญรมย์ และลานคนเมืองด้านหน้าศาลาว่าการกรุงเทพฯ ก่อนจะเดินทางกลับไปเปิดร้าน หรือทำงาน ประกอบกับการเดินทางของผู้คนไปยังสถานที่ต่างๆ เช่น วัดและโรงเรียน

³ สัมภาษณ์ พนิดา เมฆสีประหลาด, 20 พฤศจิกายน 2551.

⁴ สัมภาษณ์ สุกัญญา ควันดิม, 26 มกราคม 2551.

⁵ ลักษณะสำคัญที่ทำให้ตลาดตรอกหม้อยังคงดำรงอยู่ได้ต่อเนื่อง เป็นตลาดที่ไม่ตาย และมีบรรยากาศที่มีชีวิตชีวาเป็นเพราะว่ามีชุมชนคอยเอื้อหนุนอยู่เบื้องหลัง ดังนั้นในเวลาตลาดเกิดหรือวายไป ในตรอกนั้นก็ยังมีชีวิตของชุมชนดำเนินอยู่อย่างต่อเนื่อง ตรอกตลาดแห่งนี้จึงไม่เคยตายเพราะมีการดำรงอยู่ที่เข้มข้มในรูปแบบในการดำรงอยู่ที่ซับซ้อน มีทั้งความเป็นชุมชนประสานอยู่ร่วมกับตลาด ซึ่งทำให้เกิดความยั่งยืนในการอยู่.

ดังนั้น กิจกรรมที่เกิดขึ้นในที่ต่างๆ นอกจากจะมีความสัมพันธ์กันแล้วยังเอื้อให้เกิดการเคลื่อนตัวของผู้คนผ่านเข้ามาในตรอกหม้อ ซึ่งเป็นทางเชื่อมที่สามารถเดินเชื่อมไปยังที่ต่างๆ ได้ จากกระแสการไหลเวียนของผู้คน จึงทำให้ตลาดตรอกหม้อมีรูปแบบเป็น “ตลาดเช้า” เป็นตลาดชั่วคราวที่มีช่วงเวลาการเกิด และการวาย สัมพันธ์กับกิจกรรมและการเดินทางของผู้คน ณ จุดนี้จึงเข้าใจได้ว่าเวลา และที่ว่างของตลาดตรอกหม้อ มีความสัมพันธ์รองรับกับการเดินทางไหลเวียนของผู้คนที่อาศัยอยู่ภายในชุมชนและย่าน

7.2.4 ความไม่ตายตัวในรูปแบบของตลาด

ความไม่ตายตัวในรูปแบบของตลาดตรอกหม้อ พอจะแยกออกได้กว้างๆ เช่น รูปแบบการใช้สอยและการจัดการที่ว่าง รูปแบบสินค้า รูปแบบการค้าขายมีลักษณะไม่ตายตัว มีอิสระแยกออกจากกัน นำไปสู่ระบบการจัดการภายในตลาดที่มีความยืดหยุ่นสูง สามารถการปรับปรุง และปรับเปลี่ยนสินค้า ที่ว่าง (แผงขาย) ได้ ซึ่งเป็นลักษณะที่เอื้อให้ตลาดเกิดการปรับตัวได้ในส่วนย่อยๆ ตามความต้องการอันหลากหลายของผู้คน และการแปรเปลี่ยนของสภาพแวดล้อมด้านต่างๆ ความไม่ตายตัวในรูปแบบของตลาดจึงสร้างให้ตลาดตรอกหม้อเป็นตลาดที่มีการปรับตัวไปตามการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม

7.2.5 ความหลากหลายของสินค้า และที่ว่างภายในตลาด

ความหลากหลายของสินค้า และที่ว่างภายในตลาดตรอกหม้อมีลักษณะคล้ายกับการดำรงอยู่ในวิถีของธรรมชาติ คือการดำรงอยู่ด้วยความแตกต่างหลากหลาย ความหลากหลายที่เกิดขึ้นในตลาดตรอกหม้อจากข้อมูลส่วนต่างๆ ที่ได้นำเสนอไว้ ทั้งประเภทสินค้า และการใช้สอยที่ว่างในลักษณะต่างๆ จึงเป็นปัจจัยยืนยันถึงการดำรงอยู่ด้วยความหลากหลายของตลาดตรอกหม้อ และในความหลากหลายของที่ว่าง และสินค้าในตลาดยังได้นำมาซึ่งผลพลอยได้ต่างๆ เช่น สร้างเป็นแรงดึงดูดผู้คนที่มีความแตกต่างหลากหลายกลุ่มให้เดินทางเข้ามาในตลาด ทั้งจับจ่ายใช้สอยสินค้า เดินทางมาพบปะพูดคุยในยามเช้า มาทำบุญตักบาตร มาหาช่องทางในการค้าขาย หรือกลายเป็นแหล่งอาชีพต่างๆ

โดยสรุป จากการนำเสนอเรื่องราวการศึกษาตลาดตรอกหม้อในบทต่างๆ ประกอบกับการตั้งข้อสังเกตจากประสบการณ์ในการศึกษาในสนามพบว่าจากเหตุการณ์ การเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในชุมชนและย่าน เช่น การย้ายออกไปของกระทรวง และหน่วยงานสำคัญที่เคยอยู่ในย่าน การย้ายออกไปอยู่ที่อื่นของผู้คนในชุมชนเนื่องมาจากการขยายตัวของครอบครัว ยังพบว่าตลาดตรอกหม้อยังคงดำรงอยู่ได้ และยังคงมีความเข้มข้นของกิจกรรมในตลาดสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน จึงอาจกล่าวได้ว่า ตลาดตรอกหม้อได้อาศัยลักษณะรวมทั้ง 5 นี้เป็นปัจจัยพื้นฐานในการดำรงอยู่สืบเนื่องมาช้านานกว่า 50 ปี

7.3 ส่งท้าย การสานต่อบทเรียนจาก “ตลาดแห่งชีวิต”

การสานต่อบทเรียนจาก “ตลาดแห่งชีวิต” จากข้อคิดที่ได้เกี่ยวกับการใช้สอยที่ว่างในตลาดตรอกหม้อซึ่งเป็นตลาดที่เกิดขึ้นในบริบทเฉพาะของพื้นที่ และเติบโตขึ้นโดยผู้คนที่มีความรู้พื้นฐานทางสังคมแบบมาตุลัทธิ และจากความเข้าใจในการศึกษาการใช้สอยที่ว่างในตลาดซึ่งได้สะท้อนให้เห็นอย่างประจักษ์ว่า “ตลาดตรอกหม้อ” เป็นอีกตัวอย่างหนึ่งในการดำรงอยู่อย่างยั่งยืน และมีคุณค่าต่อสภาพแวดล้อม ตลอดจนนำมาซึ่งสภาพแวดล้อมอันดีงามในการอาศัยอยู่ของผู้คน

คุณค่าจากบทเรียนที่ได้จากการศึกษาการใช้สอยที่ว่างในตลาดตรอกหม้อจึงเป็นได้ทั้งอุทาหรณ์ให้กับเมืองสมัยใหม่ หรือเมืองใหม่ที่กำลังจะเกิดขึ้น นอกจากนั้นยังสามารถนำไปเป็นแนวทางในการปรับปรุงหรือประยุกต์ในการออกแบบสถาปัตยกรรมตลาด หรือการใช้สอยที่ว่างในสถาปัตยกรรม ทั้งพื้นที่ที่มีบริบททางสังคมที่ใกล้เคียงกัน หรือต่างกันเพื่อเป็นข้อพิจารณาในการปรับใช้สอยที่ว่าง

โดยเฉพาะพื้นที่ขนาดเล็กตลาดตรอกหม้อจะเป็นตัวอย่างในการปรับใช้สอยที่ว่างที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดการปรับปรุงใช้สอยที่ว่างให้เกิดประสิทธิภาพ และตอบสนองประโยชน์การใช้สอยได้อย่างสูงสุด นอกจากนั้นแล้วที่ว่างที่ปรากฏยังมอบคุณค่าในการอาศัยอยู่ให้แก่ผู้คนจากคุณลักษณะของความเป็น “ตลาดแห่งชีวิต” อันประกอบไปด้วย “ที่ว่างที่มีการหมุนเวียน ผลัดเปลี่ยนการใช้สอย” “ที่ว่างที่มีชีวิต ที่แปรเปลี่ยนได้ เติบโตได้ และเคลื่อนได้” “ที่ว่างที่มีขนาดเล็กและมีการใช้สอยอย่างเข้มข้น” “ที่ว่างที่มีปฏิสัมพันธ์กับชีวิต” และ “ที่ว่างที่เปิดสู่ประสบการณ์การรับรู้หลากหลายผัสผัส”

ท้ายสุดประเด็นที่ได้จากการศึกษาการใช้สอยที่ว่างในตลาดตรอกหม้อ จะนำไปสู่การสานต่อเป็นบทเรียนจากการศึกษาการใช้สอยที่ว่างในตลาด อันเป็นแบบอย่าง ในการใช้สอยที่ว่างที่มีคุณค่า และมีความหมายต่อการอาศัยอยู่ของผู้คน อีกทั้งยังเป็นแบบอย่างในวิถีของการอยู่อย่างยั่งยืนสืบต่อไป

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

กาญจนาศันย์. **เมื่อวานนี้ตอนกรุงเทพฯเมื่อ 70 ปีก่อน**. กรุงเทพฯ: เรื่องศิลป์, 2520.

กาญจนาศันย์. **กรุงเทพฯเมื่อวานนี้**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: สารคดี, 2542.

เกียรติ จิวะกุล และคนอื่นๆ. **ตลาดในกรุงเทพมหานคร: การขยายตัวและพัฒนาการในรอบ 200 ปี**.

กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.

งามพิศ สัตย์สงวน. **การวิจัยเชิงคุณภาพทางมานุษยวิทยา**. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่ง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551.

จินตรา กอนันทเกียรติ. **ตั้งนั่งเกี้ยว**. พิมพ์ครั้งที่ 13. กรุงเทพฯ: แพรวสำนักพิมพ์, 2540.

ชัยวัฒน์ ธีระพันธุ์. **ทฤษฎีไร้ระเบียบ กับทางแพร่งของสังคมสยาม**. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ :

มูลนิธิภูมิปัญญา, 2537.

ทิพย์สุดา ปทุมานนท์. **การจัดการองค์ประกอบและที่ว่างในการออกแบบพื้นฐาน**. พิมพ์ครั้งที่ 1.

กรุงเทพฯ: 49 กราฟฟิค แอนด์ พับบลิชซันส์, 2535.

ทิพย์สุดา ปทุมานนท์. **ปรากฏการณ์ศาสตร์ในสถาปัตยกรรม**. กรุงเทพฯ:

โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.

ทิพย์สุดา ปทุมานนท์. **กำเนิดสถาปัตยกรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,

2539.

ทิพย์สุดา ปทุมานนท์. **สถาปัตยกรรมกัมปนาทแห่งความสงบ**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ:

โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541.

ทิพย์สุดา ปทุมานนท์. **สถาปัตยกรรมกึ่งศาลแห่งความคิด**. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ:

โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.

ทิพย์สุดา ปทุมานนท์. **จิตวิทยาสถาปัตยกรรมมนุษย์ปฏิสัมพันธ์**. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ:

โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547.

ทิพย์สุดา ปทุมานนท์. **จิตวิทยาสถาปัตยกรรมสวัสดิ**. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ:

ลายเส้นพับบลิชซิง จำกัด, 2549.

ทิพย์สุดา ปทุมานนท์. **เรือน+ไทย 2 จุลจักรวาลสถาปัตยกรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ:

โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552.

เทิดศักดิ์ เตชะกิจจจร. **ธรรมชาติกับมนุษย์: ที่มาและความจำเป็นในการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น**.

ภูมิปัญญาสถาปัตยกรรม. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: ไซดาสตูดิโอ ครีเอชั่น แอนด์พับบลิชซิง, 2546.

แน่นน้อย ศักดิ์ศรี, ม.ร.ว. และคนอื่นๆ. **องค์ประกอบทางกายภาพกรุงรัตนโกสินทร์**. พิมพ์ครั้งที่ 1.

กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534.

นิตา ชูโต. **การวิจัยเชิงคุณภาพ**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: ฟรินด์โฟร์, 2548.

ปิยนดา ประยูร. **วิถีคิดระบบวนระบบ**. กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.),

2548.

พจนานุกรม ฉบับมติชน. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: มติชน, 2547.

- พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542.** พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์, 2546.
- พัฒนา กิตติอาษา. **ห้องถิ่นนิยม.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: กองทุนอินทร์-สมเพื่อก้าววิจัยทางมานุษยวิทยา. 2546.
- พริตจ็อฟ คาปรั้า. **โยงโยที่ซ่อนเร้น.** แปลโดย วิศิษฐ์ วังวิญญู, ณัฐพัส วังวิญญู และสว่าง พงศ์ศิริพัฒน์, แปล. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: สวณเงินมีมา, 2548.
- วาริชา วงศ์พยัต. **การศึกษาแบบแผนการใช้สอยที่ว่างในที่อยู่อาศัย: กรณีศึกษาเรือนไทยบ้านคลองลำสาละ.** วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศิลป์, ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547.
- วิมลรัตน์ อิศระธรรมบุญ. **การศึกษาเพื่อจัดทำโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟู ย่านสามแพร่ง.** วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศิลป์, ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.
- วีระ สมบูรณ์. **แบบแผนและความหมายแห่งองค์รวม.** พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2550.
- สมรภัษ ชัยสิงห์กานนท์. **ตลาดในชีวิต ชีวิตในตลาด.** พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), 2549.
- สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดย พระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว.** พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ: สำนักงานกลางหอรัษฎากรพิพัฒน์, 2538.
- อดิน รพีพัฒน์. **วัฒนธรรมคือความหมาย: ทฤษฎีและวิธีการของคลิฟฟอร์ดเกียร์ซ.** พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), 2551.

ภาษาอังกฤษ

- Alexander, Christopher. **A pattern language: towns, buildings, construction.** New York: Oxford University Press, 1977.
- De Saint-Exupery, Antoine. **The little prince.** London: William Heinemann, 1962.
- Groat, L. and Wang, D. **Architectural research methods.** New York: John Wiley & Sons, 1954.
- Kaplan, R and Kaplan, S. **Humanscape: Environment for People.** Michigan: Ulrich's book, 1986.
- Hall, Edward T. **The silent language.** New York: Anchor Books, 1990.
- Hall, Edward T. **The Dance of life: the other dimension of time.** New York: Anchor Books, 1989.
- Hall, Edward T. **The Hidden Dimension.** New York: Anchor Books, 1990.
- Jencks, Charles. **The architecture of the jumping universe: A polemic how complexity science is changing architecture and culture.** London: Academy Editions, 1995.
- Lynch, Kevin. **The image of the city.** Cambridge, MA.: The MIT Press, 2000.
- Norberg-Schulz, Christian. **Existence space and architecture.** New York: Praeger Publishers, 1971.
- Norberg-Schulz, Christian. **Genius Loci: towards a phenomenology of architecture.** London: Academy Editions, 1980.
- Norberg-Schulz, Christian. **The Concept of Dwelling: on the way to figurative architecture.** New York: Rizzoli, 1985.

Pallasmaa, Juhani. *The eyes of the skin: Architecture and the senses*. Chichester, West Sussex: John Wiley & Sons, 2005.

Techakitkachorn T. *A Comparative Study on the Transformation Process of Settlement developed from orchard in the Chaophraya Delta*. Doctoral Dissertation, Graduate School of Science and Technology, Kobe University, 2005.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก (Appendix)

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

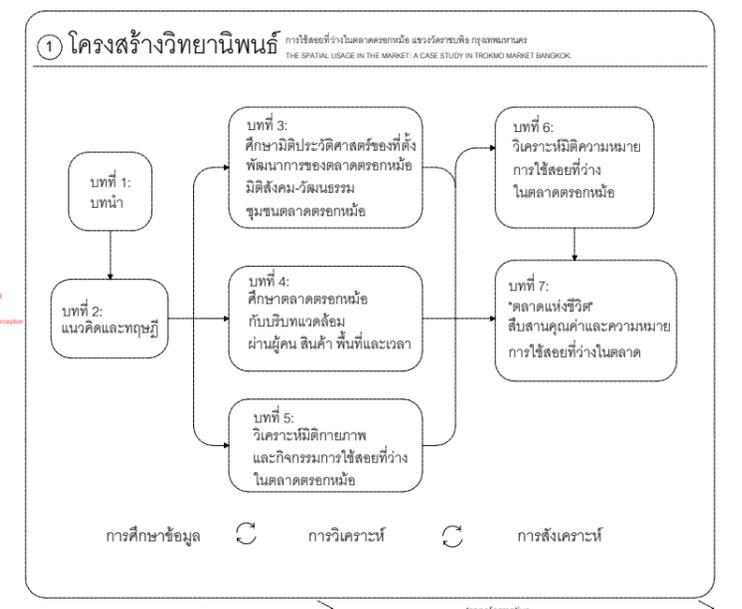
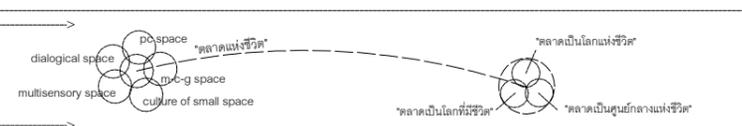
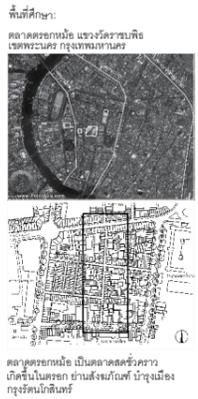
สรุปโครงสร้างวิทยานิพนธ์ และเนื้อหาวิทยานิพนธ์

② เนื้อหาวิทยานิพนธ์: การใช้สอยที่ว่างในตลาดตรอกหม้อ แขวงวัดราชบพิธ กรุงเทพมหานคร

THE SPATIAL USAGE IN THE MARKET: A CASE STUDY IN TROKMO MARKET BANGKOK.

* ประเด็นสำคัญ

บทที่ 1: บทนำ	บทที่ 2: แนวคิดและทฤษฎี	บทที่ 3: การศึกษาเรื่องราวของชุมชนและชีวิตผู้คนในชุมชนตลาดตรอกหม้อ	บทที่ 4: การศึกษาความสัมพันธ์ของตลาดตรอกหม้อกับบริบทแวดล้อม	บทที่ 5: การวิเคราะห์มิติทางกายภาพและกิจกรรมการใช้สอยที่ว่างในตลาดตรอกหม้อ	บทที่ 6: การวิเคราะห์มิติทางความหมายการใช้สอยที่ว่างในตลาดตรอกหม้อ	บทที่ 7: "ตลาดแห่งชีวิต" บทเรียนจากการศึกษาการใช้สอยที่ว่างในตลาด
<p>1.1 ความเป็นมาของการวิจัย</p> <p>1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย</p> <p>1.3 ขอบเขตของการวิจัย</p> <p>1.4 ระเบียบวิธีการวิจัย</p> <p>1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ</p>	<p>2.1 ความปรารถนาของมนุษย์ (Human needs)</p> <p>2.2 สาธารณะและลักษณะสังคมมาดลิกซ์</p> <p>(1) มนุษย์ใกล้ชิดสนิทสนม แบบแน่นกับธรรมชาติ</p> <p>(2) มนุษย์พึ่งพาอาศัยเกื้อกูลกัน</p> <p>(3) มนุษย์สืบสานวัฒนธรรมผ่านการบอกเล่า</p> <p>(4) มนุษย์ผสมอยู่ในความคิดความไม่เชิงแบ่งโลก</p> <p>(5) มนุษย์เป็นอยู่อย่างธรรมดาสามัญ</p> <p>(6) มนุษย์กับงานที่อดคิดป็น เน้นสรรค์สร้าง ช้าชาน</p> <p>(7) มนุษย์ใช้โลกแบบหมุนเวียน พึ่งพิงพึ่งพาอาศัยโลก</p>	<p>3.1 การศึกษาเรื่องราวของวิถีชีวิต</p> <p>3.1.1 ช่วงที่ 1: ช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น</p> <p>3.1.2 ช่วงที่ 2: ช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนกลาง</p> <p>3.1.3 ช่วงที่ 3: ช่วงสมัยรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 7-ปัจจุบัน</p> <p>3.1.4 เรื่องราวของชุมชนตลาดตรอกหม้อ</p> <p>3.2 การศึกษาเรื่องราวและพัฒนาการของตลาดตรอกหม้อ</p> <p>3.2.1 ช่วงที่ 1: ก่อนปี พ.ศ. 2500 "การเกิดตลาดในตรอกหม้อ"</p> <p>3.2.2 ช่วงที่ 2: ปี พ.ศ. 2500-2520 "การย้ายจากตลาดในตรอกเข้าสู่โรงตลาดสมัยใหม่"</p> <p>3.2.3 ช่วงที่ 3: ปี พ.ศ. 2520-2535 "การย้ายจากโรงตลาดออกสู่ตรอก"</p> <p>3.2.4 ช่วงที่ 4: ปี พ.ศ. 2535-ปัจจุบัน "การเติบโตของตลาดตรอกหม้อ"</p> <p>3.3 การศึกษาองค์ประกอบในชุมชนตลาดตรอกหม้อ</p> <p>3.3.1 กิจกรรมทางชีวภาพ</p> <p>3.3.2 กิจกรรมทางการผลิต</p> <p>3.3.3 กิจกรรมทางการปฏิบัติ</p> <p>3.3.4 กิจกรรมทางนันทนาการ</p> <p>3.4 การศึกษาเรื่องราวชีวิตและกิจกรรมของผู้คนในชุมชนตลาดตรอกหม้อ</p> <p>3.4.1 การอาศัยอยู่ในชุมชนตลาดตรอกหม้อ</p> <p>3.4.2 ความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชน</p> <p>3.4.3 ความเป็นอยู่ของชุมชน</p> <p>3.4.4 ความศรัทธา และเทศกาลแห่งชีวิต</p> <p>3.4.5 เครื่องช้อยทางสังคมที่อยู่กันอย่างญาติมิตร</p>	<p>4.1 ความสัมพันธ์ของตลาดตรอกหม้อกับผู้คน</p> <p>4.1.1 ผู้ขายในตลาดตรอกหม้อ</p> <p>(1) พ่อค้าแม่ค้าประจำ</p> <p>(2) พ่อค้าแม่ค้าจร</p> <p>(3) ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อค้า แม่ค้า และลูกค้าในตลาด</p> <p>4.1.2 ผู้ซื้อในตลาดตรอกหม้อ</p> <p>(1) ลูกค้าประจำ</p> <p>(2) ลูกค้าจร</p> <p>(3) กลุ่มคนอื่นๆ</p> <p>(1) สายส่ง</p> <p>(2) เจ้าหน้าที่เทศกิจ</p> <p>(3) แท็กซี่ สามล้อ และมอเตอร์ไซด์รับจ้าง</p> <p>(4) พระสงฆ์</p> <p>(5) ชอชาน</p> <p>(6) คนเร่ร่อน</p> <p>(7) วงดนตรีผู้พิการทางสายตา</p> <p>4.2 ความสัมพันธ์ของตลาดตรอกหม้อกับสินค้า</p> <p>(1) สินค้าในตลาดตรอกหม้อ</p> <p>(2) การเดินทางของสินค้ามาสู่ตลาดตรอกหม้อ</p> <p>4.3 ความสัมพันธ์ของตลาดตรอกหม้อกับพื้นที่และเวลา</p> <p>4.3.1 พื้นที่ภายในย่านกับตลาดตรอกหม้อ</p> <p>4.3.2 เวลาภายในย่านกับตลาดตรอกหม้อ</p> <p>(1) ช่วงเช้า (03.30-10.30น.)</p> <p>(2) ช่วงสาย-บ่าย (10.30-14.30น.)</p> <p>(3) ช่วงเย็น (14.30-19.30น.)</p>	<p>5.1 การใช้สอยที่ว่างในตลาดตรอกหม้อ</p> <p>5.1.1 การใช้สอยที่ว่างในตลาดตรอกหม้อในช่วงเช้า</p> <p>5.1.2 การใช้สอยที่ว่างในตลาดตรอกหม้อในช่วงสาย-บ่าย</p> <p>5.1.3 การใช้สอยที่ว่างในตลาดตรอกหม้อในช่วงเย็น</p> <p>5.2 รูปแบบการแบ่งที่ว่างสำหรับตั้งแผงขาย</p> <p>(1) แผงขายแบบตายตัว (fixed-features)</p> <p>(2) แผงขายแบบกึ่งตายตัว (semifixed-features)</p> <p>(3) แผงขายแบบเคลื่อนที่ (mobile-features)</p> <p>5.3 การวิเคราะห์รูปแบบสินค้าในตลาดตรอกหม้อ</p> <p>5.3.1 กลุ่มสินค้าในตลาดตรอกหม้อ</p> <p>5.3.2 ประเภทสินค้าในตลาดตรอกหม้อ</p> <p>5.3.3 ลักษณะสินค้าในตลาดตรอกหม้อ</p> <p>5.4 การวิเคราะห์รูปแบบสินค้าในตลาดตรอกหม้อ</p> <p>5.4.1 ลักษณะสินค้าในตลาดตรอกหม้อ</p> <p>5.4.2 รูปแบบสินค้าในตลาดตรอกหม้อ</p> <p>(1) ความสัมพันธ์ของสินค้าแบบคู่ประจบ</p> <p>(2) การเกิดสินค้าของรูปแบบสินค้า</p> <p>(3) จากรูปแบบสินค้าสู่ความเข้าใจในที่ว่างตลาดตรอกหม้อ</p>	<p>6.1 ที่ว่างที่มีกรรมสิทธิ์ ผลัดเปลี่ยนกิจกรรมการใช้สอย (polychronic time - polychronic space)</p> <p>6.2 ที่ว่างที่มีชีวิต ที่แปรเปลี่ยนได้ เติบโตได้ และเคลื่อนที่ได้ (changeable growable movable space)</p> <p>6.3 ที่ว่างที่มีขนาดเล็ก และมีการใช้สอยอย่างเข้มข้น (culture of small space)</p> <p>6.4 ที่ว่างที่มีปฏิสัมพันธ์กับชีวิต (dialogical space)</p> <p>6.5 ที่ว่างที่เปิดสู่ประสบการณ์การรับรู้หลากหลายมิติ (multisensory perception of space)</p>	<p>7.1 การสืบสาน คุณค่าและความหมายของ "ตลาดแห่งชีวิต"</p> <p>7.1.1 ตลาดเป็นศูนย์กลางแห่งชีวิต</p> <p>7.2 ลักษณะสำคัญที่ยังให้การดำรงอยู่ของตลาดตรอกหม้อยั่งยืน</p> <p>7.2.1 ความสัมพันธ์ในลักษณะเครือข่ายกับบริเวณล้อมรอบตลาด</p> <p>7.2.2 การพึ่งพาอาศัยกันของผู้คน สินค้า และการใช้สอยที่ว่างในตลาด</p> <p>7.2.3 การไหลเวียนของผู้คนภายในชุมชน และย่านกับตลาด</p> <p>7.2.4 ความไม่ตายตัวในรูปแบบของตลาด</p> <p>7.2.5 ความหลากหลายของสินค้า และที่ว่างในตลาด</p> <p>7.3 สิ่งที่ยัง การสานต่อบทเรียนจาก "ตลาดแห่งชีวิต"</p>

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

ชื่อ นายดำเนิน เตชะใหม่ เกิดวันที่ 19 เมษายน พ.ศ. 2523 ที่บ้านเลขที่ 207/1 ซอย 13 ต.ขุนคอง อ.หางดง จ.เชียงใหม่ สำเร็จการศึกษา สถาปัตยกรรมศาสตรบัณฑิต (เทคโนโลยีสถาปัตยกรรม) คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตภาคพายัพ ในปีการศึกษา 2546 เข้าศึกษาในหลักสูตรสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปีการศึกษา 2550.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย